

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KENTSEL YOKSULLUK VE
İZMİT'TE YOKSULLUK YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜNER KULE

ANABİLİM DALI : SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
PROGRAMI : KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI

TEZ DANIŞMANI : YRD.DOÇ.DR. EMRE BAĞCE

KOCAELİ, 2004

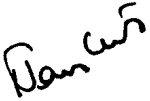
T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

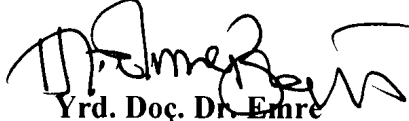
KENTSEL YOKSULLUK VE
İZMİT'TE YOKSULLUK YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : HÜNER KULE

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No : 07/07/2004-2004/15

Doç. Dr. Hamza
ATEŞ

Yrd. Doç. Dr. Emre
BAĞCE

Yrd. Doç. Dr. Muharrem
ES

KOCAELİ, 2004

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	v
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR.	IX
TABLOLAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM : YOKSULLUK.....	3
1. YOKSULLUK OLGUSU	3
2. YOKSULLUKLA İLGİLİ KAVRAMLAR VE TANIMLAR	7
2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Ölçütleri.....	7
2.1.1. Mutlak Yoksulluk.....	8
2.1.2. Nisbi (Görelî) Yoksulluk Kavramı.....	9
2.2. Yoksulluk Sınırı.....	10
3. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ.....	11
3.1. Yoksulluk Çizgisinin Hesaplanması.....	11
3.1.1. Sadece Gıda Harcamalarına Göre Hesaplama (Alınması Gerekli Asgari Kalori Yaklaşımı)	12
3.1.2. Gıda Dışı Harcamalara Göre Hesaplama (Temel Gereksinimler Yaklaşımı)	12
3.2. Yoksulluk Çizgisi Hesabında Karşılaşılan Sorunlar	13
3.2.1. En Düşük Kalori Alma Gereksinimi	13
3.2.2. Temel Gereksinimlerin Tanımlanması.....	13
3.2.3. Kır-Kent Ayırımında Ortaya Çıkan Sorular	14
4. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	14
4.1. Büyüme-Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	16
4.2. Demografik Unsurlar.....	18
4.2.1. Nüfus Baskısı.....	18
4.2.2. Hanehalkı Özellikleri.....	19
4.2.3. Göç	20
4.2.4. İşgücü Piyasaları.....	22
4.2.5. Sosyal Tecrit ve Yoksulluk	23
4.2.6. Diğer Nedenler	23

5. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK	24
5.1. Küreselleşme ve Yoksulluk Sorunları	26
5.2. Yapısal Uyum Programları	27
5.2.1. Üretim Yapısı, İşgücü Piyasaları ve Enformel Sektör	28
5.2.2. Kamu Harcamaları	32
5.2.3. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	33
6. EKONOMİK KRİZLER VE YOKSULLUK	34
7. BİLEŞİK YOKSULLUK GÖSTERGELERİ	36
7.1. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	37
7.2. İnsani Yoksulluk Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi	39
8. KENTSEL YOKSULLUĞUN TOPLUMSAL YANSIMALARI	40
II. BÖLÜM : TÜRKİYE’DE YOKSULLUK	43
1. TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN GENEL GÖRÜNÜMÜ	43
2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN HESAPLANMASI	45
2.1. Türkiye’de Yoksulluk Sınırının Hesabı	45
2.1.1. Kalori Gereksinimi	46
2.1.2. Besin Kalıbı	47
2.2. Yoksulluk Sınırları	48
3. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI	49
3.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı Göstergeleri	50
3.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	50
3.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı	53
3.1.3. Bölgesel Gelir Dağılımı	57
3.1.4. Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı	61
3.1.5. Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı	62
4. TÜRKİYE’DE BİLEŞİK YOKSULLUK GÖSTERGELERİ	65
4.1. İnsani Gelişme Endeksi	65
4.2. Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (CGE)	68
4.3. İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE)	68
5. EKONOMİK KRİZLER	68
5.1. Krizlerin Ekonomik Etkileri	70
5.2. Krizlerin Sosyal ve Kültürel Etkileri	73

6. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÖLÇÜMLERİ.....	76
6.1. Türkiye’de Yoksulluk Profili	76
6.1.1. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk.....	77
6.1.2. Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluk.....	79
6.1.2.1. Türkiye'de Bölgesel Gelişme.....	80
6.1.2.2. Türkiye'de Bölgeler ve İller Arası Gelişmişlik Farkları	82
6.1.3. Gelir Yoksulluğu	84
6.1.4. Cinsiyet ve Yaşa Göre Yoksulluk	89
6.1.5. Öğrenim Durumuna Göre Yoksulluk	91
6.1.6. Fertlerin Medeni Durumuna Göre Yoksulluk	93
6.1.7. Çalışma Durumuna Göre Yoksulluk	96
6.1.8. İktisadi Faaliyete Göre Yoksulluk.....	98
6.1.9. Meslek Durumuna Göre Yoksulluk.....	100
6.1.10. Hanehalkı Kompozisyonuna Göre Yoksulluk.....	102
6.1.11. Hanehalkının Oturduğu Konutun Özelliğine Göre Yoksulluk.....	106
6.1.12. Doğal Afetlerden Kaynaklı Yoksulluk	107
6.1.13. Zorunlu Göç ve Yoksulluk	108
6.2. Türkiye'de Yoksulluğun Genel Değerlendirmesi	109
6.3. Yoksulluk Sorununun Türkiye Açısından Önceliklendirilmesi	114
7. YOKSULLUK KÜLTÜRÜ.....	116
8. 1980 SONRASI HÜKÜMETLERİN YOKSULLUĞA BAKIŞI.....	118
9. TÜRKİYE’DE KENTSEL YOKSULLUK HALLERİ.....	120
9.1. Göçler ve Yoksulluk.....	121
9.2. İşsizlik ve Yoksulluk	124
9.3. Çocuklar ve Yoksulluk	125
9.4. Kadın ve Yoksulluk	126
9.5. Özürlüler ve Yoksulluk	129
III. BÖLÜM : İZMİT’TE KENTSEL YOKSULLUK VE	
YOKSULLUK MANZARALARI	131
1. KOCAELİ İLİNİN GENEL YAPISI	131
1.1. Kocaeli’nin Coğrafi Konumu	131
1.2. Kocaeli’de Ekonomik Yapı	131

1.3. Kocaeli’de Nüfusun Yapısı	133
1.3.1. Kocaeli’de Nüfusunun Sosyal Özellikleri	134
1.3.2. Kocaeli Nüfusunun Ekonomik Özellikleri	138
1.3.3. Kocaeli’de Hane Gelirleri ve Dağılımı.....	139
2. GÖÇLER	142
3. GECEKONDULAŞMA	145
4. İZMİT’TE YOKSULLUK NEDENLERİ.....	146
4.1. Göçlerin Kent Yaşamına Etkileri ve Yoksulluk.....	146
4.2. 17 Ağustos Depremi’nin Etkileri.....	146
5. İZMİT’TE YOKSULLUK YANSIMALARI	149
IV. BÖLÜM : YOKSULLUKLA MÜCADELE	160
1. YOKSULLUKLA SAVAŞIMDA ÜLUSLAR ARASI VE ULUSAL ÇALIŞMALAR.....	160
2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE.....	163
3. KOCAELİ İLİ MERKEZİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE	166
SONUÇ.....	168
EK 1. DOSYA DAĞILIMI	170
EK 2. KOCAELİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI BAŞKANLIĞI, 2022 YILI YAPILAN YARDIMLAR.....	171
EK 3. TC KOCAELİ VALİLİĞİ PREFABRİKE SAKİNLERİ ANKETİ, 2003	172
EK 4. AVRUPA YOKSULLUKLA MÜCADELE AĞI, YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMANIN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN DEKLARASYON.....	187
EK 5. YOKSULLUKLA MÜCADELE UYGULAMA PROGRAMI	189
KAYNAKÇA.....	206
ÖZGEÇMİŞ.....	207

ÖZET

İnsan onuruna yaraşır bir düzeyin altında, maddi yönden yetersiz olma durumu olarak tanımlanabilecek yoksulluk; salt ekonomik verilere dayandırılmamakta, bunun yanı sıra bir takım sosyal ve kültürel gereksinimler de karşılanamaması durumu olarak değerlendirilmektedir. Özellikle kentsel bölgelerde bu tür gereksinimlerin karşılanamaması, maddi kısıtlılıklar olmasa da, kentleşme sürecini de derinden etkilemektedir.

Yoksulluğun en belirgin nedeni olarak, gelir dağılımının adaletsizliği görülmektedir. Tüm azgelişmiş ülkelerde genel görünüm yoksulluk iken; gelişme yolundaki ve gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk, gelir dağılımının adil olmayışından ve bölgeler arası farklılıklardan doğmaktadır. Öte yandan ekonomik krizler, doğal afetler, göçler, savaşlar, küreselleşme ve yapısal uyum programlarının getirdiği kısıtlamalar hem yoksulluğun şiddetini artırmakta hem de yeni yoksullar oluşturmaktadır.

2000 yılı verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri yoksuldur ve yoksulların yarısı azgelişmiş ülkelerde toplanmaktadır. Sağlıklı içme suyuna erişemeyen nüfus sayısı yaklaşık bir milyar, temel halk sağlığı hizmetlerinden yararlanamayanların sayısı yaklaşık 2.5 milyar, yeterince beslenemeyenlerin sayısı ise yaklaşık 900 milyondur. Oysa çağımız bilgi çağıdır. İnsan mutluluğu ve insanın onurlu yaşaması için gerekli koşulların sağlanması ana amaçtır. Zengin ülkeler bu yolda çalışmalar yaparken, bir yandan da yoksul ülkelerdeki ucuz emeği ve hammaddeyi sömürmeye devam etmektedirler. Yardım programları düzenlerken bile, yoksulluğu kökten yok edecek çözümlerden çok geçici ve günlük çözümlere yönelmekte, siyasi kaygılarını ön plana çıkartmaktadırlar.

Azgelişmişlerin mutlak yazgısı olan yoksulluk, gelişmiş ülkeleri tehdit etmediği sürece azgelişmişlerin kendi problemleri olarak kabul edilmiştir. Ne zaman ki; göçlerle, küreselleşmeyle, savaşlarla gelişmiş ülkeleri tehdit eder duruma gelmiştir, gelişmiş ülkelerde konuya dikkatlerini çevirmişlerdir. Artık kendi ülkeleri de, modern kentleri de yoksulluğun etkisi altındadır. Bu nedenle yoksullukla mücadeleyle yönelik çalışmalar uluslararası boyut kazanmıştır.

Türkiye’de ise yoksulluğun temel nedeni dengesiz gelir dağılımıdır. Bunu güçlendiren diğer nedenler ise, bölgesel farklılıklar, plansız sanayileşme ve nüfusun hızlı artışıdır. Özelleştirmelerin, ekonomik krizlerin, doğal afetlerin ve uluslar arası finans kuruluşlarının ağır koşullu programlarının, yoksulluğun artması ve derinleşmesi üzerinde etkisi de azımsanmayacak ölçüde olmuştur. Özellikle istihdamın yetersizliği, eğitimsiz nüfusun kaliteli işgücü gereksinimini karşılayamaması, tarımsal faaliyetlerin terk edilmesi ve kentlere yığılma, bireyleri sosyal güvenceden de yoksun bırakmıştır. İşverenlerin de çıkarına gelen bu durumda emek ucuzlamış, sosyal güvencesiz kadın ve çocuk işçi sayısı artmıştır. Marjinal işlerde çalışanların sayısı da her geçen gün artış eğilimi göstermiştir.

Yoksullukla mücadelede devlet hiçbir zaman yeterli olamamıştır. Bu konuda var olan büyük boşluğu, bireylerin kendi çalışmalarına terk etmiştir. Yoksullukla mücadele, bazı sivil toplum kuruluşlarının, dernek ve grupların bu konudaki çalışmaları ile özel televizyon kanallarındaki programlarla sürdürülmektedir. Çalışmalardan olumlu sonuçlar elde ediliyorsa da, güçlerin dağılmış olması, yoksulların bu organizasyonlara erişebilme olanaklarının zayıflığı, yoksullarla ilgili sağlıklı bir envanterin bulunmaması, çalışmaların başarısını engellemektedir. Öte yandan yapılan yardımların siyasi kaygılar taşıdığı da gözlemlenmektedir. Her grup, hem yardım niteliğini hem yoksul kitleyi kendi siyasi görüşü paralelinde seçmektedir. Bu da ülke genel ve yerel siyasi hayatında etkili olmaktadır.

ABSTRACT

Poverty that may be defined as being material and financial insufficiency lower than the level appropriate to the human honor is not based on only economical data, but also considered as to be the fact of that some social and cultural requirements can not be met. Particularly, in the urban areas, the fact of that such requirements can not be met has an impact on the urbanization process deeply even material restrictions are available.

It is considered that the inequity is the most distinguished reason of poverty. In all underdeveloped countries the general panorama was absolute poverty while the poverty in the developing and developed countries is resulted from inequity of income distribution and from the differences among the regions. On the other hand, the economical crisis, natural disasters, migration, wars, globalization, and the restrictions caused by structural adaptation programs both increase the severity of poverty and create new poor people.

According to the data from 2000, about one fifth of the world population lives under poverty and the half of poor people is originated from underdeveloped countries. The population which can not obtain healthy potable water reaches about 1 billion people, those who can not utilize the basic public health care service reaches about 2.5 billion people and the number of those who can not have sufficient nutrition is about 900 million. Nevertheless we are in knowledge age. It is the main purpose to provide the conditions necessary for happiness and honored living of the human. The rich countries carry out some works thereon, while they continue to exploit the cheap labor and raw materials in the poor countries too. Even they were arranging aid programs, they are directed to the temporary and daily solutions rather than radical ones, which will eliminate poverty fundamentally, and they give priority to their political concern.

Poverty, which is the absolute destiny of the underdeveloped countries has been considered the own problem of the underdeveloped countries unless it does not constitute a threat for the developed countries. Whenever it has become a threat for the developed countries with migrations, globalization, wars, they have started to pay

attention to this concern too. Now, their countries and modern cities are under adverse effect of poverty. For this reason, works carried out on struggle with poverty have had an international dimension.

In Turkey the basic reason of poverty is the unbalanced income distribution. Other reasons are the regional differences, unplanned urbanization and rapid population increase. Privatization, economical crisis, natural disasters and the heavy conditioned programs of international finance institutions have also considerable impact on increase and deepening of poverty. Particularly due to lack of employment, the fact of that the uneducated population can not meet the requirement of qualified labor, abandoning the agricultural activities and accumulation in the cities have deprived the individuals of social security. In such a case, which is in favor of the employers, the workforce has cheapened and the number of women and children without having social security has increased. The number of those who have been working in marginal works has increased day by day.

The state has never been capable to struggle with poverty. The big gap to this end has been filled by the individuals own activities. With the works and activities of same non-governmental organizations and of save groups and associations, the struggle against poverty is continued. Although some achievements are obtained, the facts of that the forces are speeded out, the inability of poor people to access to such organizations and unavailability of a sound inventory regarding poor people are impeding the success of the works. On the other hand, it is noted that the aids made had political concern. Each groups has selected the quality of the aid and the poor people in parallel to its own political thought which has impact on the general and local political life of the country.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.r.	: Adı geçen rapor
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Azgelişmiş Ülkeler
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CGE	: Cinsiyet Bazında Gelişmişlik Endeksi
DB	: Dünya Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECHO	: European Community Humanity Office (Avrupa Topluluğu İnsani Büro)
EDF	: European Development Fund (Avrupa Gelişme Fonu)
FAO	: Food and Agriculture Organization (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
FEI	: Food Energy Intake (Gıda Kalori Alımı)
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GİKA	: Gıda Kalori Alımı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
GYÜ	: Gelişme Yolundaki Ülkeler
HH	: Hanehalkı
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
İG	: İnsani Gelişme
İGE	: İnsani Gelişmişlik Endeksi
İTO	: İzmir Ticaret Odası
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
KBGSYİH:	: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
s	: Sayfa
SGT	: Statü/Gelir/Tüketim
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STÖ	: Sivil Toplum Örgütleri

SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu
TBGE	: Toplumsal Bazda Gelişmişlik Endeksi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TISK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNICEF	: United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

TABLULAR

Tablo 1 : Orta Derece Faal Grup İçin Kalori Gereksinimi Tablosu	46
Tablo 2 : Türkiye’de Orta Derece Faal Grup İçin Kalori Gereksinimi Tablosu	47
Tablo 3 : Besin-Kalori Tablosu	47
Tablo 4 : Türkiye Kişi Başına Yoksulluk Sınırı (1987-1994) (Cari Fiyatlarla)	48
Tablo 5 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları (Milyon TL)	49
Tablo 6 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları (Milyon TL)	51
Tablo 7 : Gelirin Faktörlere Göre Dağılımı, (1987-1994)	52
Tablo 8 : Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı (1994-2002)	52
Tablo 9 : Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı (1994-2002)	53
Tablo 10 : Hanehalkı Yüzdeler Grupları İtibariyle Gelirin Dağılımı	54
Tablo 11 : Hanehalkı Yüzdeler Grupları İtibariyle Gelirin Dağılımı	55
Tablo 12 : Gelirin %20’lik Dilimlere Göre Dağılımı (Amerikan Doları)	56
Tablo 13 : Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı	58
Tablo 14 : Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı	59
Tablo 15 : Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı	59
Tablo 16 : Hanehalkı Fertlerinin Bölgelere Göre Esas İşteki Durumlarına Göre Esas İş Ortalama Gelirleri, 1994	60
Tablo 17 : Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin, Hanelerin % 20’lik Dilimlerine Göre Dağılımı, 1994	60
Tablo 18 : Gelir Getiren Fertlerin Cinsiyetine Göre Fert Sayısı ve Gelirleri, 1994	62
Tablo 19 : Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Fert Sayısı ve Gelirleri, 1994.....	62
Tablo 20 : Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Fert Sayısı ve Gelir Dağılımı, 1994	63
Tablo 21 : Çalışan Fertlerin Cinsiyet ve Esas işteki Durumlarına Göre Yıllık Kullanılabilir Gelirleri, 2002	64
Tablo 22A : Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Marmara Bölgesi)	66
Tablo 22B : Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Doğu Anadolu Bölgesi)	66
Tablo 22 C: Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Karadeniz Bölgesi).....	67
Tablo 22 D: Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Güney Doğu Anadolu Bölgesi)	67
Tablo 22 E: Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Kırsallık Derecesine Göre İnsani Gelişme :Nüfus)	67
Tablo 23 : Hanehalkı Büyüklüklerine ve Yerleşim Yerlerine Göre Yoksul Fert Oranları (%) (Min. Gıda Harcaması Yöntemine Göre)	78
Tablo 24 : Hanehalkı Büyüklüklerine ve Yerleşim Yerlerine Göre Yoksul Fert Oranları (%) (Temel Gereksinimler Yöntemine Göre)	79
Tablo 25 : Türkiye’de Kent-Kır ve Bölge Ayrımında Yoksulluk Oranları	83
Tablo 26 : Yerleşim Yerlerine Göre Gini Oranları	84

Tablo 27 : Yerleşim Yerlerine Göre%20'lik Hanehalkı Dilimlerinin Gelir Payları	85
Tablo 28 : Kişi Başına Minimum Gıda Harcaması Tutarına Göre Aylık ve Günlük Yoksulluk Sınırı (ABD Doları) ve Yoksul Nüfus Oranı	86
Tablo 29 : Kişi Başına Temel Gereksinimler Harcaması Tutarına Göre Aylık ve Günlük Yoksulluk Sınırı (ABD Doları) Yoksul Nüfus Oranı	87
Tablo 30 : Dört Kişilik Ailenin Gıda Harcaması (TL/Ay)	88
Tablo 31 : Asgari Ücret ve Açlık-Yoksulluk Sınırı Karşılaştırması	88
Tablo 32 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetlerine Göre Yoksul Fertlerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı.....	89
Tablo 33 : Temel Gereksinimler Maliyetlerine Göre Yoksul Fertlerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı.....	90
Tablo 34 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetlerine Göre Yoksul Fertlerin Öğrenim Durumu ve Cinsiyet Dağılımı.....	91
Tablo 35 : Temel Gereksinimler Maliyetlerine Göre Yoksul Fertlerin Öğrenim Durumu ve Cinsiyet Dağılımı.....	92
Tablo 36 : Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, 2002	93
Tablo 37 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Medeni Durum ve Cinsiyet Dağılımı	94
Tablo 38 : Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Medeni Durum ve Cinsiyet Dağılımı	95
Tablo 39 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Çalışma Durumu	97
Tablo 40 : Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Çalışma Durumu	98
Tablo 41 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin İktisadi Faaliyeti 1999.....	98
Tablo 42 : Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin İktisadi Faaliyeti 1999.....	99
Tablo 43 : Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk Oranları (%) 2002	100
Tablo 44 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Meslek Durumu	101
Tablo 45 : Temel Gereksinme Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Meslek Durumu	101
Tablo 46 : Çalışan Fertlerin İşteki Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, 2002	102
Tablo 47 : Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Hanehalkı ve Fertlerin Hanehalkı Kompozisyonu Dağılımı	103
Tablo 48 : Temel Gereksinme Maliyetine Göre Yoksul Hanehalkı ve Fertlerin Hanehalkı Kompozisyonu Dağılımı	104
Tablo 49 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları, 2002, Türkiye	105
Tablo 50 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları, 2002, Kent.....	105
Tablo 51 : Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk* Oranları, 2002, Kır	106
Tablo 52 : Yıllara Göre Kocaeli Nüfusu (Kır/Kent), 2000	134
Tablo 53 : Doğum Yerlerine Göre Kocaeli İl Nüfusu, 2000	135
Tablo 54 : Cinsiyete Göre Şehir ve Köy Nüfusu, Kocaeli, 1994	136

Tablo 55 : 25 Yaş Üstü Nüfusun Eğitim Durumu, 2000	137
Tablo 56 : Cinsiyete Göre İşgücü Durumu- Kocaeli, 2000	139
Tablo 57 : Hane Gelirlerinin Hanelerin %20'lik dilimlerine Göre Dağılımı, Kocaeli, 1994	140
Tablo 58 : Kocaeli'de Gelirin Paylaşımı, 2000 (ilk 6 ay)	141
Tablo 59 : Toplam Hanehalkı Nüfusu, Hanehalkı Sayısı ve Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü-Kocaeli, 2000	142
Tablo 60 : Yaş Grupları ve Eğitim Durumuna Göre Kadın Sayısı	151
Tablo 61 : Yaptıkları İş, Sosyal Güvenlik ve Gelirine Göre Kadın Sayısı	152
Tablo 62 : Gelir ve Şiddet Kaynağına Göre Aile İçi Şiddet Gören Kadın Sayısı	153
Tablo 63 : Konut Mülkiyetine Göre Öncelikli Harcama Kalemi	153
Tablo 64 : Gelirine ve Konut Türüne Göre Hane Sayısı	153
Tablo 65 : Gelir ve Konut Mülkiyetine Göre Hane Sayısı	154
Tablo 66 : Gelir ve Borç Kaynağına Göre Hane Sayısı	154
Tablo 67 : Yaş ve Eğitim Durumuna Göre Hamal Sayısı	155
Tablo 68 : Hamalarda HH Çalışan Nüfus ve Ortalama HH Gelirine Göre Hane Sayısı	156
Tablo 69 : Yaş Gurubu ve Eğitim Durumuna Göre İş Bekleyen Sayısı	157
Tablo 70 : Meslek, İş Bulma Sıklığı ve Ortalama Günlük Gelire Göre İş Bekleyen Sayısı	158
Tablo 71 : Yapılan İş ve Kazanca Göre Çocuk Sayısı	158

GİRİŞ

Yirmibirinci yüzyıla girerken,dünyanın en büyük sorunu artık yoksulluk olmuştur. Ekonomik olarak bakıldığında dünyamız en zengin dönemini yaşamaktaysa da; bir yandan küreselleşme, bir yandan uluslar arası finans kurumlarının sözde iyileştirme önerileri yoksulluğu ortadan kaldırmak bir yana, her geçen gün daha da derinleştirmektedir.

Bilgi ve teknoloji çağı olan zamanımızda, bir yandan insanın mutluluğu, insanca yaşaması ve hayatını kolaylaştırabilmesi için birçok yeni teknolojiler geliştirilirken, diğer yandan bu teknolojilerden yararlanmak bir yana, yaşamını en basit koşullarda bile sürdürmekten uzak kitlelerde artış görülmektedir.

Dünya yoksul sayısı gittikçe artıp, yoksulluk daha da derinleşirken gelişme yolunda bir ülke olan Türkiye'nin de bu gelişmelerden etkilenmemesi olanaksızdır. Gün geçmiyor ki, işsizlerin, evsizlerin, sokak çocuklarının ve kimsesiz yaşlıların dramlarını yansıtan haberler yayınlanmasın. Arada bir duyduğumuz, gördüğümüz zaman bir "vah, vah" deyip geçtiğimiz bu yaşamlar, iç içe olduğumuzda gerçek yüzünü göstermekte ve üzerinde daha fazla düşünmemizi gerektirmektedir.

Yüksek Lisans Tezi olarak İzmit'te kentsel yoksulluğun seçimi, Avrupa Kenti İzmit'in son 15 yıldır gösterdiği değişim nedeniyledir. Çalışmanın amacı, özellikle kentsel yoksulluğun dünya ve Türkiye'deki tanımını, ölçüm tekniklerini, nedenlerini, kent yaşamına etkilerini ve yoksulluğun toplumsal yansımalarını ortaya koyarak, İzmit'te kentsel yoksulluğun nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymaktır.

Tez çalışması sırasında karşılaşılan en büyük sorun, İzmit'te kent bazında yoksullukla ilgili resmi verilerin bulunmayışı, bazı verilerin ise çok eski tarihlere ait olmasıdır. Yapılan birkaç çalışma ise sendikalar ve STÖ ler tarafından yapılmışlardı ki, bunlar arasında bile çelişkiler bulunmaktadır. Bu da araştırmalarda kullanılan istatistiki verilerin araştırmayı yapan kurum ve kuruluşların yorumlarından kaynaklanmaktadır. Bazı resmi kurumlar ise ellerinde var olduğu halde bazı istatistiki bilgileri vermekten kaçınmışlardır.

Çalışma sırasında, özellikle yüzyüze yapılan görüşmelerde, yoksulluğun bir süre sonra bireylerdeki değer yargılarını, dünya görüşlerini nasıl değiştirdiği; bireysel yoksulluğun giderek nasıl toplumsal yoksulluğa dönüştüğü ve bunun da ülke politikası üzerinde nasıl etkili olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle İzmit'te kent politikalarının yoksullar üzerinden yapıldığı, kentin var olan oy potansiyelinin değiştirilmesi için yoksul kitlelerin varlığının adeta desteklendiği saptanmıştır.

Çalışma için Kocaeli il merkezi olan İzmit seçilmiş olmakla beraber, resmi verilerin çoğu Kocaeli il bazında düzenlendiğinden, Kocaeli'ye ait bilgilere de yer verilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde genel olarak yoksulluk ele alınmış, tanımlara, ölçüm tekniklerine ve yoksulluk nedenlerine yer verilmiştir. İkinci Bölümde Türkiye'de yoksulluk, ölçüm teknikleri, nedenleri ve sonuçları, üçüncü bölümde ise İzmit'te yoksulluk incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise yoksullukla ilgili uluslar arası ve ulusal bazda yoksullukla mücadele incelenmiştir.

I. BÖLÜM : YOKSULLUK

1. YOKSULLUK OLGUSU

20. yüzyılın sonlarında, tüm dünyada teknolojik ve ekonomik büyüme oldukça büyük bir hızla gerçekleşmiştir. Yüzyılın son çeyreğinde ise önce AGÜ ve GYÜ'lerde, daha sonra Orta ve Doğu Avrupa'nın eski sosyalist ülkelerinde, biraz da IMF ve Dünya Bankası baskılarıyla yeni bir istikrar ve yapısal uyum politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu arada giderek yaygınlaşan küreselleşme hareketi içinde neoliberal ekonomi politikaları neredeyse tüm dünyada egemen olmuştur. Buna karşılık, gelir eşitsizliği ve yoksulluk özellikle AGÜ'lerde daha çarpıcı olmak üzere, bir çok ülkede sosyal ve siyasal açıdan kaygı verici boyutlara ulaşmıştır¹.

“Fert başına düşen milli geliri, ileri sanayi ülkelerinin fert başına milli gelirinden önemli ölçüde düşük ekonomiler”² olarak tanımlanan AGÜ'lerde;

- Nüfusun büyük bir kısmı (%70-90) tarım sektöründedir. Buna karşın tarımda ilkel teknoloji kullanılmaktadır ve toprak bakımı konusunda bilgi düzeyi düşüktür. Ürünlerin pazarlama oranı oldukça düşüktür.
- Gizli işsizlik yoğundur.
- Fert başına düşen milli gelir çok düşüktür.
- Harcamaların büyük bir kısmı gıda maddeleri için ayrılmaktadır.
- Beslenme tahıla dayalıdır.
- Konut sorunu çözümlenememiştir.
- Doğum artış oranı yüksektir.
- Ölüm oranı yüksek ve ortalama yaşam süresi kısadır.
- Sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme hizmetleri yetersizdir.
- Orta sınıf hemen hiç yoktur.
- Çocuk işçi sayısı yüksektir.

Bu durumda yoksulluk, AGÜ'lerin olağan yazgısı olarak görülmektedir.

¹ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 17.

² Vural Savaş, **Kalkınma Ekonomisi**, 4.b. İstanbul: Beta Yayınevi, 1986, ss. 15-17.

Yoksulluk denildiğinde akla hemen AGÜ'ler gelmekte ise de, bir çok GÜ yoksulluk olgusu ile karşı karşıyadır. Üstelik bu durum GÜ'leri daha da fazla tedirgin etmektedir. AGÜ'lerin olağan yazgısı gibi görülen yoksulluk, GÜ'lerin ekonomik ve sosyal düzeninde rahatsız edici bir yük özelliğindedir. Bu nedenle yoksulluk ile ilgili savaşında GÜ'ler, AGÜ'lerden daha fazla çaba göstermektedir.

Güney İtalya dışında hemen tüm Batı Avrupa ülkeleri, 2. Dünya Savaşı sonrası refah dönemi yaşamışlar ve mutlak anlamda bir yoksulluk sorunuyla karşılaşmamışlardır. Bunda hızlı büyümelerinin yanısıra refah devleti kapsamında, düşük gelir grubundaki kişilere devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ile işsizlik sigortası gibi uygulamalar etkili olmuştur. Ancak artan işsizlikle birlikte yoksulluk, 70'li yılların ortalarından itibaren bu ülkeler için de bir tehlike oluşturmaya başlamıştır. Özellikle 1980 ve 1990'larda önemli bir artış göstererek, Avrupa'nın sosyal birlikteliğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Örneğin, 1980'li yıllarda Birleşik Krallık'ta nüfusun en zengin %20'lik kesiminin ortalama geliri %40, en zengin %1'lik kesiminin geliri %75 artarken en yoksul %20'lik kesimin gelirinde bir artış gözlenmemiştir³.

Yoksulluk ABD'de en karmaşık sosyal konulardan biri olarak Avrupa'dan daha önce, 1960'lı yıllarda dikkat çekmiştir. Gelir eşitsizliği ve yoksulluk sadece ekonominin durgun dönemlerinde değil, canlanma dönemlerinde de arttığı ve gelir bazında ölçülen yoksullukla, kimi temel refah göstergeleri arasında yakın bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Örneğin yoksulluğun görece yüksek olduğu eyaletlerde bebek ölüm oranlarının diğer eyaletlerden %50 daha fazla olduğu saptanmıştır.

Sovyetler Birliği yoksullukla, dağılma ve piyasa ekonomisine geçiş döneminde tanışmıştır. 1990-91 döneminde ilk Sovyet milyonerleri ve dilencileri ortaya çıkmıştır. Rusya'da yoksulluk 1990'ların başından itibaren hızla artmış, 1994 yılına gelindiğinde %30.9'a ulaşmıştır⁴.

³ Şenses, a.g.e., s. 18.

⁴ Şenses, a.g.e., ss. 18-19.

Genel olarak bakıldığında kalkınmışlığın yanı sıra, ekonomik ve sosyal gelişme kuzey yarım kürede toplanmaktadır. Gelişme yoğunluğu ise Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'da görülmektedir. Bu durum sanayileşme ile ulusal zenginliğin özdeşleştiği noktayı ifade etmektedir. Öte yandan yoksulluk, azgelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmemiş toplumların yaşadığı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu coğrafya içinde en fazla yoksul bulunan yerler genellikle güney yarım küre ile Orta ve Uzak Doğu'da yer almaktadır. 1970'li yıllarda dünya genelinde 800 milyon yoksul nüfusu, 1980 ortalarında 1 milyarı, 1990'da ise 1.1 milyarı geçmiştir.

Küreselleşme ve tekelleşme çabaları hızla yaşama geçirilirken; dünyada yoksul insan sayısının belli başlı tüm kriterlere göre gösterdiği artış eğiliminin, yakın bir gelecekte önlenemeyeceği, gittikçe daha hızlı bir yoksullaşma ile karşı karşıya kalınacağı anlaşılmaktadır. Özellikle GÜ'lerin AGÜ'ler üzerindeki politikaları, bu ülkeleri artık kişisel değil, toplumsal yoksullaşma gerçeği ile karşı karşıya getirmektedir. Son yıllarda GÜ'lerin bu olgudan kendileri aleyhine doğacak sonuçları görmeleri, politikalarını gözden geçirmelerine neden olmuştur.

Dünya Bankası'nın tahminlerine göre, 2000 yılında 1.2 milyara ulaşan ve dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturan yoksulların yarısına yakın bir kısmı (%43.5) Güney Asya'da, %24.3'ü Güney Sahra'da, %23.2'si Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde, %6.5'i Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde yer almaktadır. AGÜ'lerde yaşayan 4.6 milyar insanın 850 milyondan fazlasının okur yazar olmadığı, 826 milyonunun yeterince beslenemediği, 1 milyara yakınının kaliteli sudan, 2.4 milyarının ise temel halk sağlığı hizmetlerinden yoksun olduğu tahmin edilmektedir⁵. BM Genel Sekreteri Kofi Annan ise 2002 yılı raporunda, dünyada hergün 24.000 kişinin elverişsiz yaşam koşulları nedeniyle öldüğünü belirtmektedir⁶.

⁵ Şenses, a.g.e., s. 21.

⁶ Erol Kuyurtay, "Mutlak Yoksulluğa İlişkin İki Etik Yaklaşım", **Yoksulluk**, (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 111.

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Johannesburg kentinde) gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde yoksulluk konusu da ele alınmış ve dünya nüfusunun yarısının günde 2 dolardan daha az bir kazançla yaşamaya çalıştığı, günde 1 dolardan daha az bir para ile yaşamlarını sürdürmeye çalışanların sayısının da 1.2 milyar olduğu belirtilmiştir⁷.

Yoksullar, her alanda en elverişsiz koşulda bulunan, ortalamadan ve normallerden en çok sapma gösteren gruplardır. Gelirleri, eğitimleri, gelişim ve nitelik düzeyleri en düşük, toplum içinde güçsüz ve etkilemeden uzak insanlardır. Barınma problemleri ve hizmetlerden yararlanamama başta gelen sorunlarındandır.

Yoksullar, yeterli gelire sahip olma ve temel hizmetlerden yararlanma olanaksızlığının yanısıra, kentsel alanlardan dışlanma, olumsuz yaşam ortamları, yargı, bilgi, eğitim, karar alma yetkisi ve yurttaşlık gibi haklardan yeterince yararlanamama, şiddete maruz kalma ve güvenlik eksikliği gibi sorunlar yüzünden, sosyal statü açısından da sıkıntı çekmektedirler. Diğer yandan kentsel yoksulluk, özellikle toplumun ortak insan potansiyelinin yarattığı sosyal destekten kuvvet alan kadın ve gençlerin; ortak amaçları, çözümleri, olanakları ve dayanışmayı paylaşarak harekete geçirmelerine de yol açmaktadır. Sonuçta yoksulların kendileri de çeşitliliklerini, yapılanmalarını ve çatışmaya duyarlılıklarını dile getirmektedirler⁸.

⁷ Ramazan Özey, "Yoksulluk Coğrafyası", **Yoksulluk**, (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt 1, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 135.

⁸ UNCHS, Recife Deklarasyonu, **Kentsel Yoksulluk: Dünya Çapında Meydan Okunması Gereken Bir Olgusu**, Recife Uluslararası Kentsel Yoksulluk Toplantısı, 17-21 Mart 1996, Recife (Brezilya), 1996, s. 8.

2. YOKSULLUK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Yoksulluk konusundaki çalışmalarda, konu ile ilgili gerek tanımlarda, gerekse ölçüm tekniklerinde çeşitlilik göze çarpmaktadır. Toplumdan topluma olduğu gibi, aynı toplumun değişik bölgelerine, hatta semtlerine göre farklılık gösteren yoksulluk sınırları ve ölçümleri olabilmektedir. Örneğin GÜ'lerde günlük 14.4 dolar olarak kabul edilen mutlak yoksulluk sınırı, AGÜ'ler için 1 dolar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ölçümlerin hesaplanmasında, salt nesnel unsurların değil, bazı öznel unsurların da gözönüne alınması gerekmektedir.

2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Yoksulluk Ölçütleri

Yoksulluğa ilişkin bir çok kavram ve değişik tanım bulunmaktadır. Yoksullara, farklı değer sistemlerine sahip toplumlarda farklı açılardan bakıldığından, tanımlar da değişkenlik göstermekte ise de; genel anlamıyla yoksulluk, asgari yaşam standardına erişilememe durumu olarak tanımlanmaktadır.

Bir yaklaşıma göre yoksulluk, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanlarına bağlı olarak tanımlanırken, bir diğer yaklaşım, yoksulluğu görel bir kavram olarak yorumlamakta ve bireylerin gereksinimlerini karşılama derecesinin, diğer bireyler karşısındaki durumuna göre tanımlamaktadır. Bir başka yaklaşıma göre de yoksulluk, asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimleri karşılamaya yeterli gelirin elde edilememesi durumudur⁹.

Yoksulluk denildiğinde akla ilk olarak, zenginliğin karşıtı olan fakirlik gelmektedir. Sosyal siyaset açısından yoksulluk, insan onuruna yaraşır bir düzeyin altında, maddi yönden yetersiz olma durumudur. Siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan yoksulluk ise, temel maddi ve sosyo-kültürel gereksinimleri karşılayabilme

⁹ Özcan Dağdemir, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi:1987-1994", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Ed.C.Can Aktan) Hak-İş Federasyonu Yayını, www.canaktan.org.tr, s. 2.(12.02.2004)

anlamında asgari yaşam standardının altında olma durumudur. Buna göre, ülkede ortalama gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olanlar yoksuldurlar¹⁰.

Yoksulluk tanım ve ölçümünde dikkat edilmesi gereken temel nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik verilerin mi yoksa ek olarak sosyal ya da siyasi ölçütlerin de göz önüne alınıp alınmayacağıdır. Bu konuda egemen görüş, gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı *mutlak yoksulluk* çizgisi yaklaşımıdır. Daha kolay ölçülebildikleri için en yaygın kullanılan yoksulluk kıstasları parasal gelir ve tüketim harcamalarıdır. Tüketim harcamalarına ilişkin ölçümler, genellikle yeterli miktarda temel gıda maddesinin yer aldığı gıda sepetinin maliyeti veya asgari kalori ölçümlerinin gerektirdiği tüketim harcamaları esasına göre yapılmaktadır.

2.1.1. Mutlak Yoksulluk

Konuyla ilgilenen bazı yazarlara göre mutlak yoksulluk, “Hanehalkı veya bireyin yaşamını fiziken devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu en düşük tüketim seviyesidir”. Bu seviyeyi belirleyen unsur da, birey ya da hanehalkının gelir bütçesidir. Bu bütçelemede, iki temel unsur bulunur: Birincisi ailenin büyüklüğü ile tüketilecek mal ve hizmet gereksinimi, diğeri ise bu gereksinimleri karşılayacak mal ve hizmetlerin fiyatlarıdır. Bu noktadan hareketle varılacak ve para birimi ile ifade edilecek miktar, *yoksulluk çizgisi* olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk seviyesi “yalnızca fiziksel sağlık koşullarını sürdürebilmek için gerekli harcamalar” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım içinde gıda, giyim, kira, yakıt ve hanehalkının basit gereksinimleri yer almakta, ancak hastalık, kumar, alkol ve tütün için yapılan harcamalar ile gelecek için ayrılan tasarruflar yer almamaktadır¹¹.

Mutlak yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluk “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu” olarak veya çok benzer biçimlerde “mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu” ve “yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması

¹⁰ Ali Seyyar, “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 40.

¹¹ Recep Dumanlı, **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, Ankara: DPT Yayınları, 1996, ss. 6-7.

durumu”dur¹². Buna göre, yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul sayılmaktadır. Bu yaklaşım, zaman zaman açlık boyutlarına da varabilen ağır beslenme sorunlarının gündemde olduğu ülkelerde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin Hindistan’da asgari düzeyde beslenme, en temel yoksulluk kıstası olarak önemini korumaktadır.

Açlık sınırı, genelde diğer sosyal sınıfların hayat standardından bağımsız olarak belirlenmekte ve tanımlanmaktadır. Birinci derecede fakir ve dolayısıyla mutlak anlamda yardıma muhtaç olarak algılanması gereken bu fakirler, beslenme, barınma, giyinme gibi temel insani gereksinmelerini kendi güçleri ile karşılayamamaktadır. Bu durumdaki kişilerin, dışarıdan yardım almadıkları takdirde, belli bir zaman sonra ölüm riski ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmazdır¹³.

Dünya Bankası 1990’daki çalışmalarında, bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli en düşük kalori miktarı olan 2400 k/cal’lik besini alabilecek geliri olmayanları mutlak yoksul olarak kabul etmiştir¹⁴. Mutlak yoksulluk sınırı ise AGÜ’ler için günde 1 dolar olarak kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2 dolar, Türkiye’nin de içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, GÜ’ler için ise 14,4 dolar olarak belirlenmiştir¹⁵. Yoksulluk sınırı için yapılan bu “mutlak” sınırın ortaya çıkışı, ülkeden ülkeye değişen “görelî” bir yoksulluk yaklaşımını da beraberinde getirmiştir.

2.1.2. Nisbi (Görelî) Yoksulluk Kavramı

Nisbi yoksulluk kavramı, yoksul hanehalkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve var olan koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade

¹² Şenses a.g.e., ss. 62-23.

¹³ Seyyar, a.g.m., s. 41.

¹⁴ DPT, VIII. BYKP Gelir Dağılımın İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, s. 104.

¹⁵ Hüseyin Gül, Cem Ergun, “Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri”, *Yoksulluk* (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 390-391.

etmektedir. Örneğin ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı, yoksul bir hanehalkı gelirinin üç katına sahip ise, yoksul kabul edilen aile, ortalama gelire sahip olan bu aileye göre ancak onun sahip olduğu kaynakların üçte biri oranında ekonomik ve sosyal içerikli bir kaynağı kullanma olanağına sahip olabilmıştır demektir¹⁶.

Fakir olarak tanımlayabileceğimiz gruplar arasında da gelir, mülkiyet ve hizmetlerden yararlanabilme açısından farklılıklar ve dengesizlikler karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yoksulluk çizgisinin üstündeki birey ya da hanehalkı arasında da aynı karmaşıklığı taşımaktadır.

Gerçekte nisbi (görelî) fakirler, gelirden tamamen yoksun olan yoksullar olmaktan çok, gelir yoksulu olan dar gelirli insanlardır. Sürekli bir gelire sahip olsalar ve asgari hayat standardını yakalamış olsalar da, bu kesimin gelir düzeyi çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında seyretmektedir. Bu gruplar temel gereksinmelerini kısmen karşılayabilseler bile, eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım ve konut kalitesi açısından yeterli bir profil çizememekte, GÜ'lerde vazgeçilmesi zor olan, yaşamı kolaylaştıran ve kalitesini sağlayan bazı nesnel araçlara (telefon, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi vb.) sahip olamamaktadırlar¹⁷.

Ülkelerin kendi tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak geliştirilen tanıma göre, en düşük kalori gereksinmesinin yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan, tüketimi, yoksullar için de zorunlu görülen mal ve hizmetlerin (barınma, eğitim, sağlık, vb.) kapsam içine alınması öngörülmektedir. Dolayısıyla nisbi (görelî) yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁸

2.2. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırı, “ bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları birbirinden ayırmakta kullanılan izafi bir hattır”¹⁹. Yoksulluk çizgisi kavramı ise, 1886 yılında

¹⁶ Recep Dumanlı, a.g.e., s. 8.

¹⁷ Seyyar, a.g.m., s. 42.

¹⁸ DPT, a.g.e., s. 104.

¹⁹ Dumanlı, a.g.e., s. 9.

İngiltere’de Booth tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Rowntree tarafından geliştirilerek ilk kez 1899 yılında York kenti için yaptığı çalışmalarda sistematik olarak kullanılmıştır²⁰.

Zenginlik ve yoksulluk gerek ülkeler, gerekse aynı ülkenin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkına dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal alandaki yoksulluk, yapısal olarak kentsel alanlardaki yoksulluktan farklılık gösterebildiği gibi, yoksulluk oranları da farklı olabilir. Öte yandan kentsel alanlarda, kırsal alan yapısına uygun veriler de ortaya çıkabilmektedir (büyük kentlerin gecekondü bölgelerindeki ne tam bir kent yaşamı ne de tam bir kır yaşamı olmayan sosyal ve ekonomik yapılar).

3. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

Yoksullukla ilgili ölçümler yapılırken, ölçümlerin nelere dayanılarak gerçekleştirileceğinin, toplumun çeşitli kesimlerinin bu hesaplamalardan nasıl etkileneceğinin bilinmesi gerekmektedir. Yoksulluk kavramı çok net bir tanıma sahip olmadığından, ölçümünde kullanılacak verilerin çok dikkatli seçilmesi gerekmektedir. Ölçümler sırasında açığa kavuşturulması gereken konu, kimlerin yoksul kabul edileceği konusudur. Bir anlamda yoksul olanlarla olmayanları ayıracak bir sınırın saptanması gerekmektedir.

3.1. Yoksulluk Çizgisinin Hesaplanması

Yoksulluk çizgisinin saptanması, kimin yoksul olduğunu, kimin olmadığını belirleyecek sınır çizgisidir. Bu sınır, yoksulluk (ya da fakirlik) sınırıdır. Araştırmacılar bu sınırın saptanmasında çeşitli veri gruplarını değerlendirerek, biri alınması gereken günlük asgari kalori miktarına (asgari gıda harcamalarına) dayalı; diğeri ise gıda harcamaları dışında, bireylerin giyim, barınma, sağlık, eğitim vb. temel gereksinimlerine yönelik harcamalarına dayalı olmak üzere iki yoksulluk sınırı (yoksulluk çizgisi) hesabı ortaya koymuşlardır.

²⁰ Şenses, a.g.e., s. 108.

3.1.1. Sadece Gıda Harcamalarına Göre Hesaplama (Alınması Gerekli Asgari Kalori Yaklaşımı)

Yoksulluk sınırı, kabul edilebilir en düşük tüketim düzeyidir. Tüketime dayalı bir fakirlik çizgisi :

- i. Bireysel gıdanın asgari standardını satın almak için gerekli olan harcama miktarı kadar geliri,
- ii. Ülkeden ülkeye değişen ve bireyin o toplumun günlük hayatına katılma ve mülkiyetini yansıtan bir başka miktarı ifade etmektedir²¹.

Pek çok ülkede, yoksulluğun derecesi genellikle tüketime dayalı, kalori esaslı yoksulluk çizgisi yardımıyla ölçülmektedir. Besin gereksinimine dayalı yoksulluk sınırında, tüm nüfus için önerilen kişi başına ortalama kalori alımının altında olan hanehalkları yoksul olarak tanımlanmaktadır.²²

3.1.2. Gıda Dışı Harcamalara Göre Hesaplama (Temel Gereksinimler Yaklaşımı)

Bu yaklaşımda, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için asgari düzeyde gıdaya, giyime, barınmaya, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapmaları gereken harcamalar dikkate alınmaktadır. Bu temel maddelerin hanehalkı başına düşen minimum harcama değeri, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır.²³

Bu harcamalar ülkeden ülkeye olduğu gibi aynı ülkede bölgeden bölgeye önemli farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle yoksulların olabildiğince, cinsiyet, yaş grupları, yaşadıkları bölge, etnik özellikleri ve üretim-tüketim ilişkisi içindeki yerleri konularında ayırma tabi tutulması gerekmektedir. Sosyal göstergeler de yoksulların durumunu ortaya koymakta önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin kadın ve erkeklerdeki okuma yazma oranı, doğurganlık, çocuk ölümleri, kişi başına düşen

²¹ Dumanlı, a.g.e., ss. 10-11.

²² Güzin Erdoğan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", www.canaktan.org.tr, s.5.(12.02.2004)

²³ Erdoğan, a.g.e., s. 5.

gelir, eğitilmiş işgücü nitelikleri, sahip oldukları taşınır-taşınmaz mal varlıkları, aile büyüklükleri gibi veriler, yoksulluğun yapısı hakkında ip ucu vermektedir²⁴.

3.2. Yoksulluk Çizgisi Hesabında Karşılaşılan Sorunlar

Yoksulluk çizgisinin hesaplanmasında, her iki yöntemin kullanılmasında da birçok sorunla karşılaşmaktadır. Ülkeden ülkeye değişiklikler gösterdiği gibi, her ülkede kullanılacak veriler bakımından da sorunlarla karşılaşmaktadır. Örneğin yoksulluk çizgisi hesabında tek bir bireyin mi, yoksul hane halkı sayısının mı ele alınacağı, ya da hane halkının büyüklüğünün hesaplamalardaki etkisi ne olacaktır gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

3.2.1. En Düşük Kalori Alma Gereksinimi

Yoksulluk çizgisinin hesaplanmasında sıkça kullanılan yöntem Gıda Kalori Alımı-GİKA (Food Energy Intake-FEI) yöntemidir. Bu yöntem kişinin günlük kalori gereksinimini karşılayabilmek için gerekli tüketim harcaması miktarını veya bunu karşılayabilecek gelir seviyesini esas almaktadır. Ancak bu yöntem dengesiz beslenmeyi gözardı etmektedir. Amaç beslenmenin dengeli olup olmadığı değil, alınan kalorinin yeterli olup olmadığıdır²⁵.

3.2.2. Temel Gereksinimlerin Tanımlanması

Yoksullukla ilgili bir profil elde edilmek istendiğinde bunun nasıl ölçüldüğünün ve nüfusun çeşitli kesimlerinin bundan nasıl etkilendiğinin bilinmesi gerektiğinden, bölgesel farklılıklar başta olmak üzere, istihdam sağlayan sektörlerde de durum açıklığa kavuşturulmalıdır. Aynı şekilde, bir bölgedeki yoksul tanımı içine giren bir birey ya da hane halkı, bir başka bölgedeki aynı koşullara sahip olanlarla farklılık göstermemelidir. Aynı hayat standardına sahip haneler aynı grupta yer almalıdır. Eğer bir uyumsuzluk varsa, saptanan yoksulluk çizgisi gerçeği yansıtamayacaktır.

²⁴ Dumanlı, a.g.e., s. 12.

²⁵ Dumanlı, a.g.e., s. 16.

Temel gereksinmelerin karşılanması yönteminde iki temel unsur vardır. Birincisi, temel gereksinmelerin tercihler dikkate alınmaksızın bir demet halinde belirlenmesi, ikincisi ise yoksulluktan kaçınmak için gereken asgari norm gereksinmelerin sosyalleştirilmesidir. İlkinde bir gereksinme listesi belirlenerek, liste dışı gereksinmeler için ikame etkisi sıfırlanırken, ikincisinde temel gereksinim maliyeti yasal asgari ücrete yakın bir zemine çekilmektedir.

Temel gereksinmelerin maliyeti dikkate alındığında, gözden kaçmaması gereken iki nokta önem kazanmaktadır: 1) tüketici tercihlerine yer verilmemesi, 2) maliyetler dikkate alınırken tüketici bütçesi ile birlikte temel gereksinim listesinde yer alan mal kapsamında değişiklik yapılmasına olanak sağlanmaması.

3.2.3. Kır-Kent Ayırımında Ortaya Çıkan Sorular

Kırsal ve kentsel alanlar birbirinden farklı bir yaşam biçimine, geleneklere, gelir ve tüketim harcama biçimlerine, harcama alışkanlıklarına; ayrıca kalori gereksinimine sahiptirler. Bu durumda bir kent için belirlenen harcama biçiminin, kalori miktarının ya da gelir düzeyinin kırsal alanlara da aynı şekilde uygulanması yanılığlara neden olacaktır²⁶.

4. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluğun nedenleri konusunda ortaya atılan iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kişisel özellikleriyle ilişkilendirerek yoksulları “yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni” olarak görürken; diğeri yoksulluğu, yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ile ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki yapısal etmenlere ve bütünüyle sosyo-ekonomik sistemle ilişkilendirmektedir. Bu iki yaklaşımdan hangisinin ağırlıklı olarak kabul edileceği ülkeden ülkeye olduğu gibi, yoksul grupların davranış biçimlerine ve ilgili döneme göre de değişkenlik gösterebilir. Ayrıca görüş ve değerlendirmeler zaman içinde

²⁶ Dumanlı, a.g.e., ss. 17-18.

farklılık gösterebileceği gibi, farklı toplumların değerlendirmeleri arasında da farklılık gösterebilecektir²⁷.

Yeni sağ'a göre sorunun kaynağı, siyah ya da göçmen grupların sanayi toplumuna uyumsuz matriarkal aile yapılarındaki çözülmesi, aile değerlerinin yok oluşu, evlilik dışı hamilelik ve anneliğin yaygınlaşması, genç arkekler arasında artan suç oranı ve işsizlik nedeniyle geç evlenme, refah devleti uygulamalarının çalışma güdüsünü ortadan kaldırması, bunun yanısıra refah devletinin sorunu çözmeye yönelik programlarının bu çok yönlü sorun karşısında etkisiz kalarak sorunu yeniden üreten mekanizmalara dönüşmesidir. Yeni sol (ya da sosyal demokrat) görüş ise sorunu, devletin küçültülmesine, toplumsal destek programlarının terk edilmesine, teknolojik ve ekonomik süreçlerin emek pazarının en üst ve en alt basamaklarında yarattığı istihdam yoğunlaşmasına, orta sınıfın siyasal ve ekonomik ağırlığının azalmasına, düşey hareketlilikteki daralmaya ve cinsiyet, ırk ve statü ayrımcılığına dayandırmaktadır.²⁸

Fakirliğin Kısır Çemberi Teorisi'ne göre *Az gelişmişler (fakirler) fakir oldukları için fakirdirler*. Yoksulluğun devamlılığı yine yoksulluk nedeniyledir. Öncelikle gelir seviyesi düşük olduğundan tasarruf miktarı ve dolayısıyla yatırım azalmakta, yetersiz yatırım nedeniyle gelir artışları da düşmektedir. Gelir azlığı nedeniyle talep miktarında oluşan düşüşler, girişimciyi yatırım yapmaktan alıkoymaktadır. Öte yandan az gelirliler yeterli beslenemediğinden verimlilikleri de düşük olmakta, üretim artmamaktadır. Sonuç olarak ekonomi yine küçük kalmaktadır²⁹.

Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğun türüne göre farklılık gösterebilir. Örneğin, düşük eğitim düzeyi, toprak ve gerekli krediye yetersiz erişim, istihdam olanaklarının kısıtlılığı gibi yapısal etmenlerden kaynaklanan uzun süreli kronik yoksullukla, boşanma ve kısa dönemli işsizlikten gibi kısa süreli ve geçici gelir kayıplarının neden olduğu kısa dönem yoksulluk, sonuçları ve nedenleri açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Kısa dönem yoksulluk genel olarak GÜ'lerde, uzun süreli kronik yoksulluk ise AGÜ'lerde karşılaşılan yoksulluk türüdür.

²⁷ Şenses, a.g.e., ss. 145-146.

²⁸ Murat Güvenç, "Kent Yoksulluğu", *Yoksulluk*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2000, ss. 91-92.

²⁹ Savaş, a.g.e., ss. 281-282.

Yukarıda da belirtildiği gibi yoksulluğun nedenleri farklılık gösteriyorsa da, kıt kaynaklar, yetersiz üretim, hızlı nüfus artışı gibi genel nedenlerin yanısıra;

- adaletsiz vergi sistemi,
- yüksek faiz ve rant ekonomisi,
- doğal afetler,
- çalışamaz özürlü sayısının fazla olması,
- bireyler arası yetenek farklılıkları,
- miras yoluyla elde edinilen gelirler,
- piyasada tekelleşmenin olması,
- devlet teşvikleri,
- enflasyon,
- işsizlik

gibi faktörler de yoksulluk nedeni sayılabilir³⁰.

4.1. Büyüme-Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Yoksulluğu etkileyen en önemli etmenler; ortalama gelir dağılımı, büyüme ve gelir bölüşümünün eşitsizliğidir. AGÜ'lerde büyüme-yoksulluk ilişkisi en ön plana çıkmıştır.

Eşitsizlikler, serbest piyasa ekonomilerinin var olmadığı AGÜ'lerde uygulanan piyasa ve ekonomi sistemi üzerinde büyümeye etki ederek, yoksullukların daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Örneğin teminat gösterebileceği yeterince mal varlığı olmadığından kredi kullanım zorluğu içindeki küçük girişimcinin engellenmesi, yoksul insanların büyümenin getireceği fırsatlardan yararlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan yoksulların bu faydalardan eşit yararlanabilmesi durumunda da belli orandaki büyüme hızının yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi, eşitsizlik derecesiyle ters orantılı olmaktadır³¹.

³⁰ Coşkun Can Aktan, "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", **Yoksulluk**, (Ed.Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 149.

³¹ Şenses, a.g.e., s. 149.

Yoksulluğu tetikleyen yalnız ulusal bazdaki adaletsiz gelir dağılımı değildir. Dünya geneline bakıldığında, GÜ'ler ile AGÜ'ler arasındaki göze çarpan gelir dağılımı adaletsizliği de temel yoksulluk nedeni sayılabilir. 2002 yılı hesaplamaları, dünyanın GSMH'nin 35 trilyon dolar olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun 10.5 trilyon doları ABD, 4.2 trilyon doları Japonya ve 2.4 trilyon doları ise Almanya tarafından üretilmektedir. Toplam hasılanın yarısına yakını (17.1 trilyon dolar) üreten bu üç ülkenin toplam nüfusu ise 500 milyon civarında iken, 6 milyar dünya insanının neredeyse yarısı hala yoksulluk –hatta açlık- sınırında yaşamaktadır³². Oysa, yaklaşık 10 yıl önce Rio toplantısında alınan kararlar gereği; zengin ülkelerden yoksul ülkelere yönelik yardımların ciddi oranda artırılacağı zengin ülkelerce taahhüt edildiği halde bu yardımlar gerçekleştirilmemiştir. Toplantıda, yoksul ülkelerin borçlarının azaltılacağı sözünü veren zengin ülkeler bu vaadlerini yerine getirmemiş, yoksul ülkelerin borçları bu güne gelindiğinde yaklaşık % 30 artmıştır³³.

Büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide tartışılmalı noktalar da yok değildir. Birinci tartışma noktası; büyüme sürecinde gelir dağılımının ne yönde değiştiği ile ilgilidir. Büyüme sürecinde eşitsizliğin önce artması, belirli bir kişi başına düşen gelir düzeyine ulaştıktan sonra ise azalmasını öngören Kuznets hipotezi, uygulamalı araştırma bulguları tarafından bir çok durumda doğrulanmamaktadır. Örneğin Fields, büyümeyle eşitsizlik arasında sistemli bir ilişki bulunmadığını ve büyüme sürecinde, eşitsizliğin arttığı durumlar gibi, düştüğü durumlara da rastlandığı sonucuna varmıştır. Bu durumda, büyüme sürecinde yoksulluk düzeyinin, gelir dağılımının ne yönde ve ne ölçüde değiştiğine bağlı olarak düşme olasılığının yanında artma olasılığı da göz önünde tutulmalıdır. İkinci tartışma noktası, büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi etmenlerden kaynaklandığı sorusuyla ilgilidir. Bu noktada ön plana çıkan iki temel unsur, büyümenin gelir dağılımı ve işgücü piyasaları üzerindeki etkileridir.

Dolayısıyla, büyümenin hızı yanında gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve işgücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi, ücret dengesizliği ve işsizlik

³² Erhan Eken, "Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi", **Yoksulluk** (Ed.Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 317.

³³ Ramazan Özey, a.g.m., ss. 135-136.

gibi temel işgücü piyasaları göstergelerinin büyümeden ne yönde ve ne ölçüde etkilendiği önem kazanmakta ve büyüme, gelir dağılımı ve işgücü piyasalarının yoksulluk açısından birlikte değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir³⁴.

4.2. Demografik Unsurlar

Yoksulluk ile bireylerin gelirleri ve tüketim alışkanlıkları arasındaki doğrudan bir bağ olduğundan, bir ülkedeki nüfusun nitel ve nicel özellikleri ile hareketliliği, yoksulluk üzerinde etkili olmaktadır. En yoksul sayılan AGÜ'lerin nüfus sayıları, nüfus artış hızları, kente göç oranları, hanehalkı özellikleri, eğitilmiş nüfus oranları GÜ'lere gören büyük farklılıklar göstermektedir.

4.2.1. Nüfus Baskısı

Nüfus artışı, toprak başta olmak üzere, doğal kaynaklara erişimi ve sonuçta refah düzeyini etkileyen önemli bir unsurdur. Hızlı nüfus artışı, özellikle AGÜ'lerde önemli bir yoksulluk nedenidir. Dünyanın en az gelişmiş bölgesi olarak kabul edilen Güney Sahra bölgesindeki kitlesel yoksulluk, hızlı nüfus artışına bağlanmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde nüfus, artış oranlarının düşük olması nedeniyle istikrarlı bir yapı kazanmışken, AGÜ'lerde ağır bir nüfus baskısı ve buna bağlı olarak işgücü artışı gözlenmektedir.

Nüfus baskısı, özellikle kentlerdeki olumsuz yaşam koşullarının ve çevre tahribatının da önemli bir nedenidir. Hızlı nüfus artışı toprak ve doğal kaynaklar üzerinde de bir baskı yaratmakta, gıda açığına neden olarak yoksulluğu tetiklemektedir. Yoksul küçük çiftçilerin kısıtlı toprağı gereğinden yoğun kullanmaları, fırsat buldukça verimsiz marjinal topraklara kaymaları sonuçta orman alanlarının tahribi, nüfus baskısının bir sonucudur³⁵. Öte yandan AGÜ'lerdeki ağır nüfus baskısı, yoksulluğun bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Çocukların bir bireyden çok "emek gücü" ve "yaşlılık sigortası" olarak görülmesi, yoksul grupların, yoksulluktan kurtulma ümitlerindedir.

³⁴ Şenses, a.g.e., ss. 150-151.

³⁵ Şenses, a.g.e., ss. 153-154.

4.2.2. Hanehalkı Özellikleri

Yoksulluğun türü ve düzeyini belirleyen bir önemli unsur da aile yapısında oluşan değişiklikler ve bu değişikliklerin sonucu oluşan yeni hane halkı tipleridir. AGÜ'lerde hızlı nüfus artışı sonucunda aile bileşimindeki çocuk sayısının artması, artan boşanmalar sonucu aile bileşiminde meydana gelen değişiklikler, çekirdek aileye yöneliş ve yükseköğrenim aşamasındaki öğrenci sayısındaki artışın hızlandırdığı, ailelerinden bir ölçüde bağımsız öğrencilerden oluşan hanehalklarının yaygınlaşması bu tür değişiklikler arasında sayılabilir. GÜ'lerde ise, yaşlıların ayrı hanehalkları oluşturmaları, artan boşanmalar, çocuksuz, tek başına yaşayan bireylerin oluşturduğu hanehalkı türündeki önemli artışlar gibi eğilimler, çocuklu eşlerden oluşan hanehalkı türünün öneminin giderek azalmasına yol açmıştır³⁶.

İster gelişmiş, ister az gelişmiş ülkelerde olsun, çocuklu ailelerle, dul veya hiç evlenmemiş kadın reisli hanehalklarının yoksullukla ilişkisi daha yoğundur ve yoksulluk oranları diğer hanehalklarına oranla daha yüksektir. Örneğin Güney İtalya'da güvenli bir işi olmayan baba ve çalışma yaşında olup işsiz çocuklardan oluşan çok çocuklu büyük aileler en büyük yoksullukla karşı karşıyadır. Kuzey İrlanda'da ise ikiden fazla çocuklu aileler, toplam yoksul nüfus içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Hanehalkının, özellikle hane reisinin eğitim düzeyi de, yoksullukla ilintili önemli bir unsurdur. Aile reisinin eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranı da genellikle düşme eğilimi göstermektedir. Örneğin Yunanistan'da hiç eğitim görmeyen ve ilkokulu bitirmeyen kesimde yoksulluk oranı, % 40 lara varmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinde yoksulluğun ailenin büyüklüğüne, küçük ve okul çağındaki çocuk sayısına ve aile reisinin kadın ve düşük eğitilmiş olmasına bağlı olarak arttığı, bu özellikleri taşıyan ailelerde çocukların yoksul olma olasılığının da özellikle yüksek olduğu görülmektedir. Hanehalkı reisinin eğitim düzeyi, Java'da da yoksulluğu belirleyen etmenler arasında yer almaktadır. Örneğin, ilkokul

³⁶ Şenses, a.g.e. ,ss 157-158.

mezunlarıyla hiç okula gitmemişler arasında bile yoksulluk oranları açısından önemli farklar olduğu görülmüştür³⁷.

4.2.3. Göç

Yoksulluğa neden olan bir başka önemli unsur da öncelikle kırdan kente olmak üzere, farklı yerleşim bölgeleri arasındaki göçlerdir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası AGÜ'ler hızlı bir kentleşme olgusuyla karşı karşıya kalmışlardır. 20. yy da, GÜ'lerde ise kırdan kente göçler ve kentleşme ise, bir süre için yoksulluk oranının azalmasının bir nedeni olmuşsa da, artık günümüzde GÜ'ler de göçlerin yarattığı yoksulluk tehlikesi ile karşı karşıyadırlar.

Yoksulluk-göç ilişkisi, farklı açıdan değişik toplumlarda değişik sonuçlar doğurmaktadır. Farklı kesimlerin göç edebilme eğilimleri arasında da farklılık gözlenmektedir. Yoksulların, yoksul olmayanlara oranla yer değiştirmeleri daha kısıtlıdır. Diğer yandan, etnik yapı, geleneksel aile yapıları ile işsizlerin, kadın reisli ailelerin ve kendi hesabına çalışanların hareketliliği de farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle, göç olgusunu yoksullukla doğrudan bağlantılı kılmak çok sağlıklı olmayacaktır. İnsanlar, kişisel gelişim ve eğitim için, değişik yaşam tarzı için ya da ileri bir sosyal statü kazanmak için göç edebildiği gibi, özellikle ülkemizde çok görülen kan davası, zorunlu göç, istihdam olanakları vb. nedenlerle de göç etmektedirler. Ancak yoksulluğun hem nedeni hem sonucu olarak kabul edilen türdeki göç olgusunun son yıllarda ciddi boyutlara ulaşması, göç ve yoksulluk arasında sıkı bağlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Göç, mülksüzleşmenin getirdiği kıyın iticiliği ve istihdam olanaklarında kentin çekiciliği nedeniyle tüm fantastik düşünce ve önlemlere karşın, kaçınılmaz olmaktadır. Ancak göç edenlerin yerleştikleri kentlerde ve kentlileşme sürecinde karşılaştıkları sorunlar ortadan kalkmamakta, dönemlere göre farklılık göstermektedir. Kentlileşme sürecinde zenginlerle yoksullar arasındaki gelir

³⁷ Şenses, a.g.e., ss. 160-161.

dağılımı uçurumu derinleşip büyüdükçe, yoksulluğun kitleselleşmesiyle kentsel şiddet ile karşı karşıya kalan yoksullara artık bir yük gözüyle bakılmaktadır³⁸.

Kentsel yoksulluğun kırdan kente göç ile ilgisi konusunda iki görüş bulunmaktadır: Birinci görüş, kırsal yoksulların gelir düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle kente adeta itildikleri yönündedir. Gelir düzeyinde kır-kent arası fark kent lehine arttıkça göçler devam edecek, hızla artan göçler sonucu ise kentlerde istihdam sıkıntısı yaşanacak ve hızlı enformelleşmeye bağlı olarak yoksullaşma süreci başlayacaktır. Bu görüş, kentsel yoksulluğun, kırsal yoksulluğun bir sonucu olduğunu ve hızlı kentleşme ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. İkinci görüş ise, yoksulluğu, kente itici bir güç olmaktan öte, engelleyici bir güç olarak kabul etmektedir. Bu görüşe göre de, kırsal yoksulların göç etme yetenekleri, parasal kısıtlamalar nedeniyle olanaksızdır.

Göç alan ve göç veren bölgelerin demografik ve sosyoekonomik yapısı, göçün mevsimlik ya da sürekli olduğu, göçmenlerin nitel ve nicel özellikleri ve göç sonrası istihdam olanakları gibi etmenler göçün her iki ucundaki yoksulluk göstergelerini yakından etkilemektedir.

Hükümetlerin göç sırasında ve sonrasında göçerlerin yerleşim bölgelerine ait tutumları da ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Kimi ülkelerde kırdan kente göç dolaylı da olsa özendirilmiş, göçerlerin kamu arazilerinden, alt yapı olanaklarından ve kamu hizmetlerinden kısıtlı da olsa yararlanmaları sağlanmıştır. Kimi ülkelerde ise otoriter rejimler, yasaklamalar, çeşitli caydırıcı önlemler aracılığı ile kırdan kente göç, kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin Pasifik ülkelerinde, yönetimler göçerlere konut sağlama konusunda duyarsız davranmakta, en temel gereksinim olan su hizmetini bile vermemektedir. Bunun sonucu olarak, kentsel yaşamın, konut, alt yapı, sağlık, eğitim alanlarındaki olumsuzlukları, ağırlıklı olarak kent yoksulları üzerinde yoğunlaşmıştır³⁹.

³⁸ Yüksel Akkaya, "Göç, Yoksulluk, ve Kentsel Şiddet" **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), Ankara:TODAİE Yayınları, 2002, ss. 203-204.

³⁹ Sema Buz, "Yoksulluk ve Göç", **Yoksulluk** (Ed.Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt II, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 157.

4.2.4. İşgücü Piyasaları

Hem GÜ'lerde, hem de AGÜ'lerde işgücü piyasalarının özellikleri ve gelişimleri yoksullukla ilişkilendirilmekte ve işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler, yoksulluk nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Yoksullukla ilişkili olarak ortaya çıkan düşük eğitim düzeyi, kültürel ve sosyal etmenler ile hanehalkı büyüklüğü ve bileşimi gibi demografik etmenlerin, başta ücret olmak üzere kişilerin işgücü piyasasındaki konumu üzerinde büyük etkisi vardır. İşgücü piyasaları-yoksulluk ilişkisi bu etkileşimin bir sonucudur.

Üretim sistemlerindeki yeniden yapılanma, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin işgücü piyasalarını etkilemiş ve istihdam yapılarında değişimler yaratmıştır. İşgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişki; işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilerde değerlendirilebilir. ABD'de yoksulların çoğunun bakıma muhtaç çocuk sahibi olma, çok genç veya çok yaşlı, özürlü veya eğitimsiz olma gibi istihdam engelleriyle karşı karşıya olması, yoksulluğu işgücü piyasaları içindeki konum yanında, işgücü piyasasındaki kesimle de yakından ilişkilendirmektedir. Öte yandan, yoksul olup çalışmak isteyen insan sayısına göre açık işlerin nitelik ve nicelik olarak yetersiz olması ve ücret düzeyi bir çok ülkede yoksulluk-işgücü piyasaları ilişkisinin en önemli halkasını oluşturmaktadır. Bu nedenle gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk, istihdam, işsizlik ve ücret gibi işgücü piyasaları değişkenleri ile yakından ilişkilidir⁴⁰.

İşsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkide dikkat edilmesi gereken nokta, işsizlik profilidir. İşsiz olanların nitelikleri ile işsizliği türü ve süresi ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Bir ülkede çalışacak iş bulamayan, çalışmaya gönüllü işsizler ile kriz ya da durgunluk dönemlerinde işini yitirenler üzerinde yoğunlaşan bu ilişki, bir başka ülkede tamamen seçkin ve yeterli mali olanaklara sahip işsizler üzerinde yoğunlaşabilmektedir.

⁴⁰ Şenses, a.g.e., s. 167.

Göz önüne alınması gereken bir başka nokta ise işsizliğin devamlı olup olmadığıdır. İşsizlik profili uzun dönem işsizlere doğru ne kadar çok kaymaktaysa, yoksulluğun boyutu da o kadar artmaktadır. Öte yandan, düşük ücret eğilimleri de, yoksulluk üzerinde işsizlik kadar önemli bir etkidir. Bir yandan hanehalkı gelirinin belirleyici unsuru olarak, öte yandan gelir dağılımının eşitsizliğini artırma ve işgücüne katılımdan çekinme etkisi nedeniyle yoksulluk üzerinde etkili olmaktadır.

4.2.5. Sosyal Tecrit ve Yoksulluk

Sosyal tecrit kavramının tarihi kökenleri, Avrupa'daki muhafazakar dünya görüşüne dayanmaktadır. Ortak görüşle şekillenen ve genel ahlak kurallarını içeren bir sosyal düzen içerisinde tüm sosyal gruplar, karşılıklı hak ve görevler bağlamında birbirlerine karşı sorumludurlar. Böylece sosyal bütünleşme sağlanabilir. Bu sosyal haklardan yeterince yararlanamayan yoksullar sosyal yaşamın dışına itilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında, yoksulluk salt maddi yetersizlikten kaynaklanmamaktadır. Sosyal tecridin bir nedeni de doğaldır ki, maddeseldir. Ancak, sosyal, kültürel, siyasi eşitsizlik ya da yoksunluk da, kişilerin toplum değerlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yoksulluk ile sosyal tecrit arasında sıkı bir ilişki göze çarpmaktadır. Yoksulluk bireyleri sosyal tecrit ile karşı karşıya bıraktığı gibi; sosyal tecrit de, bireyleri daha derin bir yoksulluğa gömmektedir. Öte yandan, yoksullaşma süreci bireyleri daha muhtaç hale getirirken, ortaya çıkan sosyal tecrit de bireylerin bir yandan kendisine, bir yandan da içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşmasına neden olmaktadır⁴¹.

4.2.6. Diğer Nedenler

Ailenin yaşadığı özel olaylar (ölüm, erken emeklilik, boşanma, hastalık vb.) yanısıra, grupların karşılaştığı olumsuzluklar (kıtık, kuraklık, doğal afetler vb.) önemli gelir kayıplarına neden olduğundan yoksulluğun nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

⁴¹ Ali Seyyar, a.g.m., ss. 42-44.

İnsanların cinsiyet, ırk, din, dil, renk ayrımcılığına tabi tutulmasıyla, istihdam olanaklarından yeterince yararlandırılmamaları, ailenin ya da grupların yerleşim yerlerinin özellikleri de, yoksulluğa etki eden faktörler arasındadır. Bu özellikleri taşıyan bölgeler, yoksulların en yoğun olduğu bölgelerdir. Kıt doğal kaynaklar ve istihdam olanakları, ayrımcılık, gelenekler ve alışkanlıklar bu bölgelerde yoksulluğu tetiklemektedir.

Yoksulluk nedenlerinden biri de kamu harcamalarının yönüdür. Yapısal uyum çalışmaları içinde sosyal sektöre ayrılan pay ve bu payların sektör içindeki dağılımı ve hizmetlerin kalitesi yoksulluk üzerinde etkilidir. Özellikle AGÜ ve GYÜ'lerde eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlere ayrılan paylar gittikçe azalma eğilimi göstermektedir. Bu durum, bir yandan hizmet kalitesini düşürürken, öte yandan hizmete erişim olanaklarına da kısıtlama getirmektedir. Tarımda devlet desteğinin kaldırılması, temel kamu hizmetlerinin özelleştirmeleri ile ortaya çıkan fiyat artışları da yoksulluğun nedenlerindedir.

5. KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK

Dünyamız bir yandan en zengin, en verimli dönemini sürdürürken, diğer yandan, yaygın bir *küreselleşme* söylemi içinde yoksulluğun doruk noktasına vardığı bir dönemi de birlikte yaşamaktadır.

Küreselleşme süreci, yol açtığı gelir adaletsizliği ile GÜ'lerle GYÜ'ler arasında gelir farklılaşmasının gittikçe daha da açılmasına neden olmaktadır. Küreselleşme öncesi dönemde Doğu-Batı mücadelesi olarak gösterilen gerginliklerin yerini artık zengin-yoksul, kuzey-güney çatışmasının aldığı görülmektedir. Öte yandan küreselleşme, sadece GÜ ile AGÜ ve GYÜ'lerdeki varlıklı gruplara çıkar sağlamıştır. Özellikle Arjantin'de yaşanan kriz sonrası ayaklanmalar, bu durumun fark edilmesi ve buna duyulan tepkinin ortaya konması olarak kabul edilmiştir⁴².

⁴² Erhan Eken, a.g.m., s. 313.

Küreselleşme projesiyle, dünyanın içine her gün biraz daha fazla sokulduğu bütünleşme eğilimine, sermayenin yeni uluslararasılaşma biçimi de denilmektedir. Böyle bir durumda neo-liberal politikalar da, sürekli olarak genişleyen uygulama alanlarına sahip olabilmekteler. Sürdürülen bu politikalara göre, özelleştirmeler, gümrük duvarlarının kaldırılması, tarımda ve sosyal hizmetlerde sübvansiyonların kısılması, hatta tümünden kaldırılması küreselleşmenin bir gereğidir. Bu programları uygulayan ülkelerdeki muhalefetin, işçi sınıfının, tarım kesiminin ve özellikle sol grupların tenkitlerine karşı uygulayıcıların yanıtı; “küreselleşmenin gereğinin yerine getirildiği, aksi halde ekonomik anlamda çok gerilerde kalınacağı” şeklinde olmaktadır⁴³. Taraftarları küreselleşmeyi zenginleşmenin bir yolu olarak görürken, karşıtları, küreselleşmenin zengin ile yoksul arasındaki uçurumu daha da derinleştirdiği görüşünü savunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı verileri, çeşitli mal ve hizmetlerin tüketiminde ülkelerarası farklılıkları çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Örneğin ABD, Kanada, Danimarka gibi gelişmiş ülkelerde 1000 kişiye 500 ve daha üstü telefon hattı düşerken, Kongo, Kamboçya, Afganistan gibi AGÜ’lerde 1’dir. Et tüketimi GÜ’lerde yıllık 100 kg ve üzeri olduğu halde, AGÜ’lerde yaklaşık 3,5 kg’dır. GÜ’lerde sağlık harcamaları kişi başına ortalama 2500 dolar iken, AGÜ’lerde 10 dolardan daha düşüktür. GÜ’lerde eğitime ayrılan pay kişi başına yaklaşık 15.000 dolar iken AGÜ’lerde bu pay 50 dolar civarındadır⁴⁴.

Küreselleşme ve serbest ticaret ile paralel olarak çok uluslu şirketler de giderek büyümüştür. Çok uluslu şirketlerin AGÜ ve GYÜ’lerde yatırım yapmaları, bu ülkelerin istihdam sorunlarına çözüm getirmekle birlikte, bu ülkelerdeki emeği ucuza satın alarak emeği sömürmekte, ayrıca çevre üzerinde tahrip edici etkiler yaratmaktadır. BM Kalkınma Programı verilerine göre, örneğin, 1994’te Endonezya’nın GSYİH’sı 175 milyar dolar iken General Motors’un o yılki toplam

⁴³ Ali Ekber Doğan, “Yeni Bir Uluslar arası Göç Dalgasının Eşiğinde: Dünya Kentleri’ne Göç”, **Kentleşme, Göç, Yoksulluk** (Ed. Ahmet Alpay Dikmen) 7.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım 2001, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2002, s. 26.

⁴⁴ UNDP, Human Development Report, 1998, ss. 50-51.

satış hasılatı 169 milyar dolardır. 1994'te çok uluslu en büyük 5 firmanın toplam satış hasılatı 871 milyar dolar iken, tüm AGÜ'lerin GSYİH'sı 77 dolardır⁴⁵.

Küresel gelir, daha önce de değinildiği gibi, 35 trilyon dolara ulaşmışsa, dünya bazında, kuramsal olarak eşitlikçi ve adil dağıtıldığında, kişi başına 5 bin dolar civarında pay düşmektedir. Bu da, tüm bireylere yetecek bir gelirdir. Ancak yoksullaştırma bilinçli ve acımasız bir silah olarak artan dozda kullanılmaktadır. Çünkü uluslar arası sermaye bir imparatorluk gücüne ulaşmış ve siyasallaşmıştır. Bir başka deyişle, tüm dünyayı istemektedir⁴⁶.

5.1. Küreselleşme ve Yoksulluk Sorunları

Uluslararası kuruluşların gerçekleştirdiği araştırmaların sonuçları, küreselleşme ile zengin-fakir arasındaki uçurumu giderek derinleştireceğini, dolayısıyla zenginlerin daha zengin, fakirlerin daha fakir olacağını göstermektedir. Küreselleşme karşıtlarının ilk eleştirileri, küreselleşmenin yoksulluğu da beraberinde getireceği noktasındadır.

BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı da küreselleşmeye karşı eleştirilerinde, dünya ekonomisinin mevcut büyüme hızı ile tatmin edici bir ücret seviyesinde yeterli istihdam olanağı sağlayamayacağından yoksulluğun da hafiflemeyeceği; Kuzey-Güney arasındaki farklılığın gün geçtikçe daha da arttığı; hemen tüm ülkelerde gelir dağılımının, orta ve alt sınıf aleyhine bozulduğu, gelir paylaşımında sermayenin karının artarken, emeğin gelirinin düştüğü; iş ve gelir güvencesinin hemen her yerde azaldığı, nitelikli - niteliksiz emek arasındaki ücret eşitsizliklerinin genel bir sorun haline geldiği ve niteliksiz işgücü ücretlerinde mutlak düşüşler yaşandığı noktalarına dikkat çekmektedir⁴⁷.

Küresel ekonomik yapılanma süreci, ulusal ekonomileri ve özellikle büyük kentlerde yaşayanları etkilemektedir. Bu süreç, özellikle kentlerde adaletli bir

⁴⁵ UNDP, Human Development Report, 1997, s. 92.

⁴⁶ Ahmet Saltık, "Küreselleştirmenin Acımasız Bilinçli Silahı: Yoksullaştırma ve Halk Sağlığı" **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt III, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, s. 332.

⁴⁷ UNCTAD, Küreselleşmenin Yedi Günahı, **İşletme ve Finans Dergisi**, Eylül 1997, ss. 7-9.

kalkınma yaratacağı yerde, dengesiz gelişme ve kutuplaşmaya yol açmaktadır. Kentsel yaşamın ana sorunları, kentlerin büyük bir kısmında sosyal dokunun giderek parçalanması ve katmanlaşmasına bağlı olarak, her geçen gün daha da birbirine benzemektedir. Kentlerdeki kamuya açık alanların gün geçtikçe bozulması ve yitirilmesi hemen her ülkede gözlenebilen bir olgudur⁴⁸.

Küreselleşme bir yandan yeni olanaklar yaratırken, diğer yandan kentsel yoksulluk konusunda ciddi tehlikeler de yaratmaktadır. Ekonomik alanda yeniden yapılanma, finans pazarlarının ve yapısal ayarlamaların küreselleşmesi (yapısal uyum programları) gibi süreçler zaten işsiz ve temsil gücü sınırlı olan alt sınıfları daha da yoksullaştırma da ve orta sınıfı da tehdit eder hale gelmektedir. Teknolojik ve örgütsel devrim, üretim süreçlerinin kalıplardan çıkmasına ve çalışma koşullarının daha da istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Bu durumda hükümetlerin stratejileri, zaten dengesiz olan kaynak, bilgi ve toprak dağılımını da kötü duruma getirmiş ve halka sunulan hizmet, mal ve kamusal alanların sayısını azaltmıştır.

Uluslararası finans piyasaları, ulusal ekonomik yapılara tecavüz ederek, ülkelerin ekonomi politikalarını denetim altında tutacak kararları almalarını engellemektedir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan, ekonomik kalkınmaya öncelik tanıyan ve bilim ve teknolojiyi birer amaç haline getiren gelişme modelleri, geçmişteki etkinlik düzenlemelerinin ve geleneksel dayanışmanın dağılarak ortadan kalkmasına yol açmaktadır⁴⁹.

5.2. Yapısal Uyum Programları

Küreselleşmenin özellikle AGÜ üzerindeki etkisi, neoliberal “yapısal uyum programları” ile kendini göstermektedir. Uluslararası kuruluşların öngörmesi ile uygulamaya konulan bu programlar, uygulandıkları ülkenin başta ekonomik yaşamlarını ve ona bağlı olarak tüm yapılarını kökten etkilemiştir.

⁴⁸ Recife Deklarasyonu, a.g.e., s. 6.

⁴⁹ Recife Deklarasyonu, a.g.e., ss. 6-7.

Neoliberal politikalar, özellikle 1980 sonrasında DB ve IMF güdümünde uygulanan yapısal uyum programları aracılığı ile, özellikle AGÜ’lerde giderek yaygınlaşmış, ülkelerin temel kurumlarında ve ekonomi politikalarında serbest piyasa ağırlıklı dışa açık yörüngeye oturtma yolunda köklü değişiklikler içermiştir. Yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerindeki etkileri arasında, bu programların, başta ihracat artışları yoluyla olmak üzere, büyüme, üretim yapısı, işgücü piyasaları ve özellikle ithalat kotalarının ve kambiyo kontrollerinin yarattığı rantların kaldırılması ve giderek artan ölçülerde serbest piyasalara yönelim sonucunda gelir dağılımı üzerindeki etkileri ön plana çıkmaktadır. Bu programların yoksulluk üzerindeki temel etkileri, üretim yapısı/işgücü piyasaları, kamu harcamaları ve gelir dağılımı / yoksulluk başlıkları altında incelenebilir⁵⁰.

5.2.1. Üretim Yapısı, İşgücü Piyasaları ve Enformel Sektör

Sanayileşmiş ülkelerdeki gelişmeye paralel olarak, AGÜ’lerde de özellikle 1980 sonrası dönemde gerek üretim yapısında gerekse buna bağlı olarak işgücü piyasalarında önemli yapısal değişimler izlenmiştir.

Küreselleşen ekonomi dönüşümü gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde uluslar arası şirketler aracılığı ile başarı sergilerken, az gelişmiş ekonomiye sahip olan ülkeler küreselleşen ekonominin gereklerini yerine getirememektedir. Küreselleşmenin gereklerini yerine getirebilmek için ülkeler kendi ekonomik ve sosyal yapılarını yeniden şekillendirme sürecine girmiştir. Örneğin üretimin yeniden yapılandırılması, kıt kaynakların daha verimli kullanılması, israftan kaçınılması ve de en önemlisi sosyal harcamalara ayrılan payın düşürülmesi şeklinde yapılanma programları gündeme gelmektedir. 1980’lerde başlayan bu yeniden yapılanma programları 1990’lara gelindiğinde nüfusun yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Yaşam kalitesinde düşüklük, ücretlerde ve alım gücünde azalmalar, işsizliğin artması, istihdamda enformel sektör oranındaki artışlar, eğitim ve sağlık sektörüne yapılan yatırımların azalması bu değişikliklerin başta gelen sonuçlarıdır⁵¹.

⁵⁰ Şenses, a.g.e., ss. 189-190.

⁵¹ Gülsüm Çamur Duyan, “Türkiye’de Kadın Yoksulluğu: Halk Ekmek Büfelerinde Bir Araştırma” **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, ss. 358-359.

Sanayi üretimi gerilerken, hizmet sektörü, yeni teknolojiler kullanan, nitelikli işçi çalıştıran, verimlilik oranı yüksek sektörlerle, düşük verimlilik/düşük ücret ekseninde gelişen ve enformelleşen sektörlerden oluşan ikili bir yapı görünümü sergilemeye başlamıştır.

Yapısal uyum programları, uygulandığı bir çok ülkede sanayileşme hedefinin ortadan kaldırılmasına, sanayisizleşme sürecine girilmesine ve sanayideki istihdamda önemli düşüslere yol açmıştır. Bu düşüşte, sanayide kamu yatırımlarının hızla düşmesi, sanayi yatırımlarının özel kesim için de çekiciliğini yitirmesi, kamu sanayi işletmelerinin özelleştirilmesi ve dış ticaret liberasyonu ile sanayinin dış rekabete açılması da oldukça etkili olmuştur. Örneğin Brezilya'da artan dış borçların ve finansal krizlerin biçimlendirdiği istikrarsız ortamda, yatırımların ve imalat sanayinin GSMH içindeki payı düşerken, Zambiya'da yapısal uyum programlarının uygulanmasıyla, giyim sanayiindeki mevcut kapasitenin %70'ini oluşturan birimlerde üretim durmuş ve istihdamda önemli düşüşler izlenmiştir.

Yapısal uyum programlarının, AGÜ'lerin işgücü piyasalarına en büyük etkisi; özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikaları sonucu kamu kesimindeki daralmalar, özel kesimde ise başta düşük ücretli çalışanlar olmak üzere , bir çok kişinin işini kaybetmesi ve açık işsizliğin artması şeklinde olmuştur.

Yapısal uyum programlarının bir diğer etkisi de reel ücretler üzerinde görülmektedir. Programı uygulayan hemen her ülkede reel ücretlerde kısa sürede büyük düşüşler izlenmiştir. Örneğin Latin Amerika'nın kentsel alanlarındaki reel ücret kayıpları en üst seviyeye ulaşmıştır. 1980-91 döneminde asgari ücret Brezilya'da %38, Venezüela'da %53, Peru (Lima)' da %83 oranında düşmüştür. Bu hızlı düşüşe karşın Brezilya'da ücretlilerin %30'unun ücretlerinin 1990 yılında asgari ücretin altında kalması reel ücret kayıplarının büyüklüğüne işaret etmektedir. Yoksulluk çizgisinin, örneğin Sao Paulo'da asgari ücretin 1.29 katı olması yoksul ailelerin görece büyük ve çok çocuklu olması çerçevesinde değerlendirildiğinde,

asgari ücret kazanan iki çalışan üyesi olan hanehalklarının dahi yoksulluk çizgisinin altında kalması anlamına gelmektedir⁵².

Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi AGÜ'lerde de işgücü piyasalarının yeniden yapılanma sürecine uyum sağlaması farklı biçimlerde olmuştur. Örneğin Şili'de ücretler, fiyat artışlarına endekslenip, işsizliğin çok yüksek oranlara tırmanmasına izin verilirken, işsizlik artışının yükünün yoksul kesimler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nüfusun en düşük gelire sahip %20'lik kesiminde işsizlik oranı %25'e yükselirken; en yüksek gelire sahip %20'lik kesimde bu oran sadece %2 olmuştur. Ailede gelir sağlayan işlerde çalışan sayısının diğer kesimlere kıyasla görece düşük olmasının da etkisiyle, işsizliğin yoksul kesimler üzerindeki etkisi ağır olmuştur.

Programların uygulanması sürecinde yoksullar, düşük ücretli işlere girmek ve eski gelir düzeylerini koruyabilmek için daha fazla saat çalışmak zorunda kalmışlardır. Buna karşın ücretlerin düşük düzeyi, yoksulluktan kurtulabilecekleri bir gelir düzeyine ulaşılmasını engellemektedir. İşgücü piyasalarındaki bu gelişmelerin de katkısıyla, gelir dağılımı da giderek bozulmuştur. Örneğin Brezilya'da, Rio de Janeiro ve Sao Paulo'nun metropolitan alanlarında nüfusun en düşük gelirli %25'lik kesiminin %13'lük gelir kaybına uğramasına karşın, en yüksek gelirli %5'lik kesimin geliri %25 oranında artış göstermiştir.⁵³

Programların işgücü piyasaları üzerindeki bir başka önemli etkisi, istihdam yapısı ve enformelleşme konusundadır. Bir çok ülkede enformel sektör genişlerken, formel sektörde de artan enformelleşme eğilimleri izlenmiştir. Formel sektörde bir kısım çalışanlar işlerinden olurken, diğer kesimin çalışma koşulları değişime uğramıştır. Örneğin 1990'lı yıllarda Kolombiya'da, iş güvenliğinin azaltılması ve toplu çıkarmaların kolaylaştırılması, deneme sürelerinin uzatılması, taşeronlaşma ve geçici istihdamın artması gibi gelişmeler yaşanmıştır.

Özellikle 1970 sonrasında enformel sektörün gelişmiş ülkelerde de işlevinin gözlenmesi sektörün var oluş nedenleri üzerinde tartışma başlatmış, sonunda

⁵² Şenses, a.g.e., s. 191.

⁵³ Şenses, a.g.e., s. 192.

sektörün varlık nedenleri konusunda aşağıdaki noktalarda görüş birliğine varılmıştır:

- Uluslararası yarış sonucu gelişmiş ülke firmaları düşük ücretli emek depolarına kaymıştır
- Kamu istihdam olanaklarının sınırlandırılması, özellikle işsizlik sigortası olmayan ülkelerde en yaygın iş olanaklarının enformel sektörde yer almaktadır.
- Çalışanlar düşük ücretli formel işler yerine, daha az düzenli ama bağımsız ve yüksek gelirli enformel işleri tercih etmektedirler.
- Formel sektörün yeterli olamadığı mal ve hizmet sunumlarında, enformel sektör devreye girmektedir.
- Sendikaların güçlenmesi ve kamunun ekonomik düzenlemeleri karşısında, işverenler kendilerini korumak için enformel sektöre kaymakta ve onlarla işbirliğine gitmektedirler.⁵⁴

Öte yandan özelleştirme çalışmaları da, bir çok durumda, istihdam biçimlerini ve koşullarını etkilemiştir. Ücret ve verimlilik koşulları yeniden belirlenirken, yarı zamanlı istihdam ve taşeronlaşma artış göstermiş, iş temposu ve iş yoğunluğu artarken, iş güvencesi azalmıştır. Bu gelişmeler istihdam yapısını da önemli derecede etkilemiştir. Latin Amerika ülkelerinde örneğin istihdam yapısı, imalat sanayiinden ve kamu kesiminden, hizmet sektörüne ve özel kesime yönelmiştir. Açık işsizlerin de katılımıyla enformel sektörün toplam istihdam içindeki payı kısa zamanda büyük bir artış göstererek 1980-90 döneminde %25.6'dan %30.8'e yükselmiştir. Hızlı enformelleşme süreci, sektörde etkinlik gösterenlerle, yoksulluk arasındaki ilişkiyi daha da güçlendirmiştir. Yapısal uyum programlarının uygulanmasının geçim koşulları üzerindeki ağır baskısını hafifletmek için bir çok AGÜ'lerde küçük yaştaki çocuk, olumsuz koşullarda ve düşük ücretli işlerde çalışmak durumunda kalmıştır. Üretim yapısı ve istihdamdaki bu gelişmeler, istihdamın enformelleşmesine ve yer yer yüksek ücretlere rastlansa da, işgücü piyasasıyla zayıf bağları olan ve çoğu kez ücretli tatil, sağlık - işsizlik sigortası ve

⁵⁴ Tansı Şenyapılı, "Enformel Sektör: Devingenlikte Durağanlığa/Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya", **Yoksulluk**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2000, ss. 162-163.

emeklilik gibi sosyal haklardan mahrum olan bir çalışanlar grubunun doğmasına ve sonuçta, sosyal güvenlik sistemi dışında kalan “korunmasız” grubun nüfus içindeki payının artmasına neden olmuştur⁵⁵.

5.2.2. Kamu Harcamaları

Neoliberal politikalar, Yapısal Uyum Programları dahilindeki özelleştirme çalışmalarıyla kamunun ekonomideki payını küçülterek, kamu harcamalarındaki açıkları azaltmayı hedeflemiş ve bu hedefe ulaşmak için de uyguladıkları ülkelerde, başta sağlık, eğitim, alt yapı ve konut harcamalarının kısılmasına neden olmuştur. Uygulanan bu programlar sonucu, kamu harcamaları içinde özellikle sosyal sektör harcamalarının payı gittikçe azalan bir eğilim göstermektedir. Örneğin Meksika’da sosyal sektör harcamalarındaki kısıntılar diğer kamu harcamalarına oranla daha yüksek olmuştur. Sağlık ve eğitim harcamaları ise, diğer sosyal harcamalara oranla daha az kısıntıya uğramış, ancak eğitimde öncelikli olarak yoksulları ilgilendiren ilk ve orta dereceli öğretimdeki kısıntılar diğer eğitim harcamalarından daha fazla olmuştur. Venezüela ve Peru’da da sosyal sektör harcamalarındaki kısıntılar, harcamaların artan ölçülerde maaş ve ücretler üzerinde yoğunlaşması, eğitim araç ve gereçlerine yeterli pay ayrılmaması ve hizmet kalitesinin düşmesi anlamına gelmiştir. Sri Lanka’da 1980’li yıllarda sosyal sektör harcamalarının kısılması, yoksulların özellikle beslenme düzeyi üzerinde olumsuz etkileri olmuştur⁵⁶.

Yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde yaşanan bir başka olgu ise, sağlık, eğitim, ulaşım, su, elektrik gibi hizmetlerle, bazı gıda maddelerinden oluşan Temel mal ve hizmetlere verilen sübvansiyonların kaldırılması ve bunların ticarileşmesidir. Özellikle konut piyasalarında bu ticarileşme daha da belirginleşmiştir. Örneğin Zambiya’da bu programların uygulanması sırasında ülkenin temel gıda maddesi olan mısırdan tüketim sübvansiyonu kaldırılmıştır. Aynı şekilde, temel kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinden doğan fiyat artışları nedeniyle, hane halklarının elektrik, ulaşım ve kira giderlerinde çok önemli artışlar meydana gelmiştir. Fildişi sahilinde eğitime sağlanan sübvansiyonlar kesildiğinden

⁵⁵ Şenses, a.g.e., s. 194.

⁵⁶ Şenses, a.g.e., ss. 195-196.

eğitim harçları uygulamasına geçilmiş, öğrencilere parasız yemek verilmesi uygulaması kaldırılmış, böylece, özellikle yoksul ailelerin çocuklarını okuldan çekmelerine neden olunmuştur.

5.2.3. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde yoksulluğa ilişkin göstergeler belirgin bir biçimde kötüye gitmektedir. Bir çok ülkede, programla eşzamanlı olarak uygulanmaya çalışılan istikrar programlarının da yoksulluk üzerinde iyileştirici bir etkisi gözlenememiştir. Aksine ülkelerdeki gelir dağılımı daha da bozulmuş, yoksullar daha derin bir yoksulluğa itilirken, daha önce yoksulluk sınırının üstünde bir gelire sahip olan gruplar da yoksulluk sınırının altına düşmüştür. Örneğin Latin Amerika ülkelerinde, 1980'li yıllarda yaşam standartları belirgin bir biçimde kötüleşmiştir. Kolombiya ve Uruguay'da gelir dağılımı daha da bozulmuş, hem mutlak hem görel yoksulluk artmış, sınıfsal kutuplaşmalar daha da belirginleşmiştir. Metropolitan Buenos Aires'te hanehalklarının en zengin %10'luk kesimi ile en yoksul %40'lık kesimi arasındaki fark 9.9 kat iken 12.6 kata yükselmiştir.⁵⁷

İşgücü arzındaki artış, düşük büyüme hızı ve sınırlı istihdam artışları sonucunda artan işsizlik, reel ücretlerdeki düşüşler, üst gelir gruplarının yüksek reel faizlerden elde ettikleri kazançlar ve kamu harcamalarındaki kısıntılar nedeniyle hizmetlerin kalite ve kantitesindeki düşüşler, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ve yoksulluk artışlarının temel etkenleri olmuştur.

AGÜ'lerde Yapısal Uyum Programları'nın uygulanması, artan dış rekabet, yükselen fiyatlar ve reel ücretlerdeki düşüşler nedeniyle, kentsel yoksulları kırsal alanlardaki yoksullara göre daha fazla etkilemiştir. Özellikle beslenme ve eğitim alanındaki olumsuzluklar yüzünden, birçok ülkede milyonlarca çocuk, yapısal uyum programlarının uygulanmasından en çok etkilenen grup olmuştur.

⁵⁷ Şenses, a.g.e., ss. 198-199.

Dünya sistemindeki gelirin bölüşümüne göz atacak olursak;

- ABD' de nüfusun %1'i ülke servetinin % 39'una sahiptir.
- 1965-1995 yılları arasında dünyanın en zengin %20'lik grubu, toplam gelirlerini %70'ten %86'ya çıkartmıştır.
- Dünyanın en yoksulu %20'lik kitlenin geliri ise 1965-1995 yılları arasında %2.3'ten %1.3'e düşmüştür.
- 1960 yılında dünyanın en zengin %20'lik grubu en yoksul 1 milyar kişinin gelirinin 30 katı fazla gelire sahipken, 1990'larda bu oran, 80 kat olmuştur.
- Mal ve hizmet ihracında %82'lik pay en zengin %20'lik kesime, %1'lik pay ise en yoksul %20'lik kesime aittir.
- ABD'de 60 milyon, AB üyesi ülkelerde ise toplam 80 milyon insan yoksulluk sınırında yaşamaktadır⁵⁸.

Bu sonuçlar da göstermektedir ki, gerek ulusal gerekse uluslar arası platformda, adaletsiz bir gelir dağılımı yoksulluğun ana nedenlerinin başında gelmektedir.

6. EKONOMİK KRİZLER VE YOKSULLUK

Ekonomik krizler, milli hasılanın ani ve büyük ölçüde düşmesine, bunun bir sonucu olarak da yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Ekonomik krizler sonunda ulusal gelirin azalması ve işsizliğin artması kaçınılmazdır.

1990'lı yıllarda yaygın bir biçimde gelişen ekonomik krizler, farklı şekillerde meydana gelmişlerdir: mali krizler, ödemeler dengesi krizleri, ticaret hadleri ile ilgili olumsuzluklar, para ve bankacılık sektörü krizleri gibi. 1995'te Meksika'daki, 1977'de Doğu Asya'daki, 1980'de Rusya ve Brezilya'daki ekonomik krizler dünya ekonomisini önemli ölçüde etkilediği gibi hem yoksulları hem de yoksul olmayanları olumsuz yönde etkilemiştir.

Ekonomik krizler, yoksul halkın ya da yoksulluk sınırındaki halkın yaşam standardını çeşitli yollarla etkiler⁵⁹ :

- Emek üzerinden kazanılan gelirleri azaltır, böylece reel ücretleri düşürür ve işsizliği artırır.
- Ekonomik etkinlikler azaldığı için, emek dışı elde edilen gelirler de azalır ve yoksullarca üretilen mal ve hizmet fiyatları da diğer fiyatlara kıyasla azalır.
- Başta aile üyeleri arasında yapılanlar olmak üzere özel transferler, ülkenin genelinde yaşam standardındaki düşüşler ile birlikte geriler.
- Yoksulların elindeki yetersiz varlıklar enflasyondan olumsuz etkilenir ve değer kaybeder.
- Makro-ekonomik krizler, yoksulların yoksulluklarından kurtulma çabalarının ve becerilerini zayıflatarak, sosyal, parasal, fiziksel sermaye birikimini yavaşlatır.

Ekonomik kriz sürecinde birçok birey yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Bunların bir kısmı geçici bir süre için yoksullaşsalar da, ülkenin geneli az ya da çok kriz etkisinde olduğundan yoksullukları pek de kısa sayılmayacak bir süre devam etmektedir. Özellikle kriz öncesi yoksulluk sınırında bulunan grup, krizden daha çok etkilenmektedir. Kriz, devletin kamu hizmetlerini de etkilediğinden, bireylerin kamu hizmetlerine ulaşımı da zorlaşmakta hatta olanaksızlaşmakta, sosyal yardımlar azalmaktadır.

Krizlerin bazı seçilmiş ülkelerdeki etkileri şöyle olmuştur⁶⁰:

- Arjantin (1995)
KBGSYİH %4.1, kişi başına özel tüketim %5.6 azalmıştır.
Kişi başına günlük protein alımı 1995'te %3.8 azalırken, 1996'da 1.9 artmıştır.

⁵⁸ Erhan Erken, a.g.m., s. 311.

⁵⁹ World Bank, **World Development Report**, 2000/2001, ss. 165-166.

⁶⁰ World Bank, a.g.r., s. 164.

1993'te ilköğretimde okula kayıt oranı %2.2 iken 1996'da %0.8'e düşmüştür.

- Meksika (1995)

KBGSYİH %7.8, kişi başına özel tüketim %11.1 azalmıştır.

1-4 yaş arası çocuklarda kansızlığa bağlı ölüm oranı artmıştır. Her 100.000 doğumda ölüm oranı %1.7'den, % 2.2'ye yükselmiştir.

1994'te % 0.44 olan ilköğretimde okula kayıt oranı % 0.09' a düşmüştür.

- Endonezya (1998)

KBGSYİH %14.6, kişi başına özel tüketim %5.1 oranında azalmıştır.

Sağlık göstergelerinde düşüşler gözlemlenmiştir.

Yoksulların eğitim göstergeleri daha da kötüye gitmiştir.

7. BİLEŞİK YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

Yoksulluk ölçümlerinde ön plana çıkan bir diğer eğilim de; yoksulluğun tek bir ölçüte dayanarak ölçülemeyeceği, gelir ve tüketim harcamalarına yönelik verilerin başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyoekonomik göstergelerle desteklenmesi ve bu ölçütlerden birkaçının birlikte kullanılarak bileşik göstergeler oluşturulmasıdır.

Uygulamalı çalışmaların bu amaçla kullandığı göstergeler arasında, yapılan refah tanımlarına göre büyük farklılıklar olduğu ve kullanılan gösterge sayısının giderek arttığı gözlemlenmektedir. Ele alınan göstergeler arasında, çoğu kez bebek ölüm oranları, doğumda yaşam beklentisi, ilk ve orta öğretimde okullaşma oranı öne çıkmakla beraber, sağlıklı içme suyuna, kamu mallarına ve ortak mülkiyet kaynaklarına erişimi işsizlik oranı, reel asgari ücret düzeyi ve GSYİH içindeki emek gelirlerinin payı gibi göstergeler de bulunmaktadır. Bazı ölçümlerde kentsel alanlarda artan sosyal ve siyasal gerilim, insan hakları, bireysel ve siyasal özgürlük düzeyi, kişinin kendisine olan saygısı gibi soyut kavramların da ele alındığından, endeks daha karmaşık bir hale gelmekte ve işlevselliğini yitirmektedir.⁶¹

⁶¹ Şenses, a.g.e., ss. 99-100.

7.1. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

Birleşmiş Milletler bünyesindeki, BM Kalkınma Programı (UNDP) birimi, 1990 yılından bu yana “İnsani Gelişme Raporu” adı altında yıllık araştırmalar yapmakta ve yayınlamaktadır. Bu çalışmalara bağlı olarak “İnsani Gelişme Endeksi” kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram çerçevesinde oluşturulan görüşe göre, “ülkelerin gelişme düzeyi salt milli gelir artışları ile saptanamaz. Ekonomik gelişmenin yanısıra, sosyo-ekonomik gelişme ölçütleri de göz önüne alınmalıdır”. Sosyo-ekonomik gelişme ile ilgili olarak üç kriter saptanmaktadır: Refah Standardı, Eğitim Standardı ve Sağlık Standardı.

Refah standardı, Satınalma Gücü Paritesi olarak da anılmaktadır ve kişi başına düşen milli gelirin yerel geçim maliyetlerine uyarlanmasıyla hesaplanmaktadır. Eğitim standardı, ülkenin eğitim düzeyinden yola çıkılarak hesaplanmakta ve hesaplamalarda, 2/3 ağırlıklı olarak ülke genelindeki yetişkin okur-yazar oranı ile 1/3 ağırlıklı olarak ortalama eğitim süresi kullanılmaktadır. Sağlık Standardı ise ülkedeki ortalama beklenen yaşam süresidir.

UNDP’ nin araştırma sonuçlarına göre;

0.800-1.000 endeks puanına sahip ülkeleri yüksek düzeyde,

0.500-0.799 endeks puanına sahip ülkeleri orta düzeyde,

0-0.499 endeks puanına sahip ülkeleri ise düşük düzeyde insani gelişmeye sahip ülkeler olarak tanımlamaktadır⁶².

İGE’ ne göre, insanca yaşayabilmek için; sağlıklı gıda ve beslenme, altyapı ve modern donanıma sahip yerleşim ortamlarında barınma, eğitim ve sağlık olanaklarından yeterince yararlanma, gelecek kaygısını giderecek güvencelere sahip olma, kendisini ve ailesini geliştirmeye yönelik bilimsel, kültürel ve sanatsal olanaklardan yararlanabilme zorunlu hale gelmiştir⁶³.

⁶² UNDP, **Human Development Report, 2000**, ss.157-158.

⁶³ Yusuf Atalay, “Yoksulluğun Tüketilmesine Katkı ve Paylaşım”, **Yoksulluk**, (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt II, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 9.

Çalışmalardan alınan sonuçlara göre en yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkeler Kanada, Norveç ve ABD'dir. En düşük insani gelişme endeksine sahip ülke ise Sierre Leone'dir. Örneğin Kanada'da ortalama yaşam beklentisi 80 yıl iken, Sierre Leone'de 38 yıldır. Yine Sierre Leone'de okuma yazma oranı %31, okullaşma oranı (ortalama eğitim süresi) %24'tür. 174 ülke için yapılan araştırmada Türkiye, yaklaşık 69 ortalama yaşam beklentisi, %84 okuma-yazma oranı ve %61 okullaşma oranı ile 85. sırada yer almaktadır. (İGE 0.732)⁶⁴.

UNDP' nin 1996 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre son 30 yılda dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul %20'si arasındaki fark 30 kattan 60 kata çıkmıştır. Yoksulluk, kaynak yetersizliğinden çok, var olan kaynaklara küçük bir azınlığın egemen olmasından kaynaklanmaktadır. Dünyanın en zengin 358 milyarderi, dünyanın %45'inin sahip olduğu kaynağa sahiptir.⁶⁵

Endeks, sadece alışlagelmiş birkaç göstergeden oluşsa da, insanların "güç" edinmeleri için gerekli kaynakların tümünü kapsamayı amaçlamaktadır. Örneğin, mevcut refah düzeyi olarak gelir kullanılsa da, aslında kişisel gelir yanında kredi olanaklarına, kamu mallarına ve verimli üretim araçlarına erişim, akraba ve arkadaşlardan sağlanan transferler gibi, insanların kaynaklara erişim düzeyinin bir bütün olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yaşam beklentisi de salt yaşam süresi değil, yaşam kalitesinin, başta iyi beslenebilme ve iyi çalışma koşulları olmak üzere tüm unsurlarını, okur yazarlık oranının da insanların yaşadıkları toplumda başkalarıyla iletişim kurabilme ve toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal etkinliklerinin bir parçası olma duygusuna sahip olabilme derecesini yansıtması öngörülmektedir⁶⁶.

⁶⁴ UNDP, **Human Development Report, 2000**, ss.158-160

⁶⁵ Paul Van Hanswijck da Jonge, **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**, İstanbul:TESEV Yayınları, 1998, s. 14.

⁶⁶ Şenses, a.g.e., s. 101.

7.2. İnsani Yoksulluk Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi

BM Kalkınma Programı'nın kullandığı diğer endeksler, İGE' nin iki değişik versiyonu olan İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (TBGE)' dir. İnsani Yoksulluk Endeksi, İGE' den farklı olarak, sağlanan gelişmenin dağılımını ve kalan yoksulluğun miktarını yansıtmayı amaçlamakta ve ekonomik kaynaklara erişim derecesinin göstergesi olarak kaliteli su kaynaklarına erişimi ve çocukların beslenme düzeyini ön plana çıkarmaktadır.⁶⁷

Gelir yoksulluğu hesaplamalarında, genellikle bir ülkede belirli miktarda yiyecek satın almak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. İnsani yoksulluk ise bir kısım bireylerin insanca yaşam imkanlarına sahip olmaması anlamını taşımaktadır. UNDP, GYÜ'lerde insani yoksulluğun hesaplanmasını üç kritere bağlamıştır:

- i. Yaşam süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma, insani yoksunluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmektedir. UNDP, 40 yaş altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.
- ii. Eğitim: İkinci gösterge olan, eğitimden yoksunluk hesaplamalarında yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı ele alınmaktadır.
- iii. Ekonomik ve Sosyal İmkanlar : Bireylerin ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun olması, insani yoksulluğun üçüncü kriterini oluşturmaktadır. UNDP hesaplamalarında, sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi, temel sağlık olanaklarından yoksun nüfus yüzdesi ve 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesini kriter olarak kullanmaktadır.⁶⁸

⁶⁷ Şenses, a.g.e., s. 102-103.

⁶⁸ C.Can Aktan, (Ed.) "Dünya'da ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, www.canaktan.org.tr. (12.02.2004)

UNDP, GÜ'lerde insani yoksulluğun hesaplanmasında; 60 yaşından fazla yaşam olanağına sahip olmayan nüfus oranını, yeterli okuma yazma olanağına sahip olmayan nüfus oranını, gelir yoksulluğu sınırı altındaki (kullanılabilir kişisel gelirin %50'sinden daha az geliri olan) nüfus oranını ve uzun dönem işsizlik oranını kriter olarak almaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (TBGE) ise, yoksulluk konusuna toplumsal cinsiyet açısından yaklaşmakta ve İGE'de yer alan temel göstergeleri kadınların ve erkeklerin ulaştıkları oranlar kapsamında değerlendirmektedir⁶⁹.

8. KENTSEL YOKSULLUĞUN TOPLUMSAL YANSIMALARI

Kentler insanın geleceğidir. İstihdam, hizmetler, ticari düzeyde olsun ya da olmasın değiş tokuşlar, kültür ve eğitim kuruluşlarının hemen hemen tamamı şehirlerde yoğunlaşmıştır. Öyleyse şehir, yaşamın kendisidir denilebilir.

Zengin veya fakir olsun bütün ülkelerdeki kentlerde giderek bozulmuş bölgeler göze çarpmaktadır. Kendiliğinden oluşmuş mahallelerle, kentin ortasında eski mahallelerle, değersizleşmiş sosyal konutların bulunduğu mahallelerle hemen her kentte az ya da çok karşılaşmaktadır. Öte yandan günümüzdeki gelişme biçimleri, toplumsal dışlanmayı yoksa bile yaratmakta, var olan dışlanmayı da korumaktadır. Bu yüzden toplumsal dışlanma, söz konusu olan bu mahallelerde yoğunlaşmaktadır⁷⁰. Bu mahallelerin yoksul sakinlerini, çokca, kente daha sonra gelmiş işsizler oluşturmaktadır. Zaman içinde düşük gelirli gündelik işlerde, ya da marjinal mesleklerde çalışıp, kentte yaşamaya devam etmektedirler. Konut, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme, beslenme, temiz su, vb. kentin doğasında bulunan hizmetlere ulaşım ve onlardan yararlanma olanakları oldukça düşüktür. Yoksullar, davranış biçimleri, geleneksel yapıları nedeniyle zaman zaman kentli ile uyum zorluğunu yaşamakta, buna karşın, kentlilerce tanınmak, kabul edilmek istemektedirler. Aksi halde hem toplumun kabullenmeyen tutumu,

⁶⁹ Fikret Şenses, a.g.e., ss. 102-103.

⁷⁰ Fondation pour le Progrès de l'homme, **Daha İnsancıl Semtlere Doğru Kamu Davranışı ve Halkın İnsiyatifi**, Paris, 1996, s. 5.

hem içinde bulunan sosyoekonomik koşullar, özellikle gençler ve çocuklar arasında uyuşturucu bağımlılığı, suça yönelme gibi sosyal yaralar oluşturmaktadır. Daha önce söz edilen sosyal tecrit (dışlanma), sonuçlarını bu noktada göstermektedir. Örneğin Colombia'nın Medellin kenti bu konuda dünyaca üne sahiptir. Ülkede uyuşturucunun, yaygın suçların ve çete savaşlarının merkezi olan Medellin'de uyuşturucu patronları, kendilerine aracı olarak merkezden uzak yoksul mahallelerdeki gençleri seçmektedir. Kentte her 10.000 kişiye 340 cinayet düşmektedir. Dünyanın en çok şiddet içeren kenti olan Medellin'in yöneticileri durumu düzeltmenin tek yolunun kenti yenilemek olduğunu düşünerek, yoksul bölgelerdeki yaşam standartlarını yükseltme yoluna gitmişlerdir⁷¹.

UNICEF'in Asya-Pasifik Raporu'nda ise, bölgedeki ekonomik büyümeye karşın, bir çok çocuğun hala yetersiz beslendiği, bazılarının seks ticaretinde kullanıldığı ve giderek artan uyuşturucu endüstrisinin kurbanı olduğu vurgulanmaktadır⁷².

Kentsel yapı içinde yoksullar ve yoksulların yaşadığı bölgeler, adeta az gelişmiş ülkelerin genel görünümünü yansıtmaktalar. Gerek ekonomik, sosyal, kültürel yapı ve gerekse siyasi yönlenmeler ve istikrarsızlıklar az gelişmiş ülkelerde saptananlardan farklı değildir. Örneğin, üretime katkı kısıtlıdır. Tasarruf eğilimi yok denecek kadar azdır. Teknoloji kullanımı, alt yapı hizmetlerinden yararlanma, ulaşım, haberleşme, sağlık, eğitim vb kentsel hizmetlerden yararlanma en az düzeydedir⁷³.

Yoksullarda, bireysellik yeterince gelişmemiştir. Hala feodal ve ataerkil bir aile yapısı, dinsel ya da cemaat önderlerine (tarikat, mezhep önderleri) sıkı bağlılık, iç içe geçmiş akrabalık, hemşehrilik ve komşuluk ilişkileri geçerlidir.

Yoksulluk, fiziki olarak ulaşılabilir olsa da, bireyleri eğitimden uzaklaştırmaktadır. Yoksullar arasında okullaşma oranı düşüktür. Eğitimin durumlarını düzeltmede baskın bir rolü olamayacağına yönelik psikolojik baskı da

⁷¹ Germany, Federal Ministry for Economic Coop. And Dev. **Strategies for Developing Cities**, Germany, 1996, s. 12.

⁷² www.e-kolay.net/haber, [yazar yok] (18.03.2004)

⁷³ İbrahim Sevindirici, **Az gelişmişliğin Ekonomisi**, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999, ss. 134-180.

yoksulları eğitimden uzaklaştırmaktadır. Tüm yasal zorunluluklara karşın, eğitim çağında olsun olmasın, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin çocukların çoğunun işgücü olarak piyasaya sürüldüğü görülmektedir. Bu nedenle doğurganlık oranı yüksektir. Öte yandan, hem sağlıksız yaşam koşulları hem de yetersiz sağlık hizmetleri nedeniyle çocuk ölümleri yüksek, yaşam süresi daha kısadır.

Yoksulların beslenme alışkanlıkları ve beslenme düzeyleri düşüktür. Bu da, hem bedensel hem zihinsel gelişmelerini etkilemektedir.

Yukarıda sayılan tüm yoksulluk yansımalarının temel nedeni, GÜ'lerde gelir yoksulluğudur. Düzenli ve yeterli bir gelire sahip olamayan yoksullar, bu olumsuzlukların tümünü en ağır biçimde yaşamaktadır. AGÜ'lerde ise devletin yoksul yapısı tüm bireylere yansımakta ve yoksulluk ülke genelinde yaşanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bugün dünya nüfusunun neredeyse yarısı günde 2 dolar ile yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. 1.2 milyar insan ise günlük 1 dolardan daha az gelire sahiptir. İstatistiklere göre, 800 milyon insan yatağına aç girmekte, 3 milyar insan yeterli sağlık hizmeti alamamakta, 1.2 milyar insan ise temiz içme suyunu sahip değil. Kolera, dizanteri ve diğer parazit hastalıkları nedeniyle yılda üç milyon kişi hayatını kaybetmektedir. Her gün beş yaş altındaki 30 bin çocuk, engellenebilir nedenlerle ölmektedir. Hava kirliliğinin neden olduğu solunum yolu hastalıkları nedeniyle ölenler, dünya genelindeki ölenlerin %10' unu oluşturmaktadır⁷⁴. Öte yandan hem eğitimin yetersizliği hem sağlık hizmetlerine ulaşamama, özürlü insan sayısının da her geçen gün artmasına neden olmaktadır.

⁷⁴ Eken, a.g.m., s. 317.

II. BÖLÜM : TÜRKİYE'DE YOKSULLUK

1. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de son 40 yıllık dönem, gösterdikleri özellikler bakımından, 1960-1979 arası ve 1980-2001 arası olmak üzere iki alt döneme ayrılmaktadır: Her iki dönem de askeri darbelerin, Türkiye'de siyasetin, dolayısıyla demokrasinin kesintiye uğradığı yıllardır. Her iki dönem de bir yandan siyaseti yeniden biçimlendirirken bir yandan da yeni sermaye birikim rejimlerine geçişin temellerini oluşturmuştur. İlkinde siyasal-toplumsal yön ağır basarken, ikincisinde ekonomik ve sermaye yanlısı sınıfların egemenliği göze çarpmaktadır.

1960 sonrasında kamu hizmet alanı genişleyip, bütçenin ulusal gelir içindeki önemi artarken, 1980 sonrasında kamu hizmetleri “devletin küçültülmesi ideolojisi”ne paralel olarak kısıtlanmıştır. Kamu harcamalarının ulusal gelir içindeki payı 1980’lerde gelişmiş ülkelerde artarken, Türkiye’de daraltılmıştır. 1990’ların ortalarından sonraki genişlemenin nedeni ise faiz harcamalarındaki şişkinliktir. Öyle ki, faiz dışı kamu harcamalarının ulusal gelire oranı 1980 öncesiyle aynı düzeydedir. Bu da, sosyolojik olarak hızlı bir dönüşüme konu olmayı sürdüren, kentlere yığılan, daha çok sağlık ve eğitim hizmeti, daha çok altyapı hizmeti talep eden kitlelere ve bu arada ekonominin kollektif altyapısının geliştirilmesini isteyen sermaye kesimine, devletin hizmet etme kapasitesinin sürekli olarak aşındığını göstermektedir.

Her iki dönemde de IMF ve DB gibi uluslararası aktörler ülke ekonomisi üzerinde etkili olmakla birlikte, 1980 sonrasında daha belirleyici rol oynamışlardır. Türkiye’nin 1980’lerde sanayi politikaları yerine ticaret politikaları ile uluslararası entegrasyona sürüklenmesinde, 1990’larda spekülasyon sermayenin şoklarına karşı tamamen savunmasız bir duruma getirilmesinde, son yıllarda ise tarımını ve mali sistemini gözden çıkararak, telekomünikasyon ve enerjide bağımsız politika üretmekten uzaklaştıran bir “yapısal düzenleme” cenderesine sokulmasında dış finans kuruluşları önemli rol oynamışlardır. Kısacası, 1980 sonrasında ülke ekonomisinin kontrolü giderek artan dozda ulusal güçlerin elinden IMF/DB’nın

temsil ettiği hegemonik güçlerin eline geçmiştir. Bir yandan bu güçlerin etkisi, bir yandan ülke içindeki yeniden yapılanma ve uyum çalışmaları ne yazık ki, Türkiye'deki olumsuz koşulları yok etmek bir yana, gün geçtikçe daha da ağırlaştırmıştır. Sonunda zenginlerin daha zengin, yoksulların daha yoksul, yoksulluğun ise kronik hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur⁷⁵.

1980 öncesi dönemdeki ekonomik hedefler ile ekonomik yapı arasında belirli ölçüde bir tutarlılık göze çarpmaktadır. Örneğin Türkiye kendi kendine yetmeyi amaçlamış ve buna uygun ithal ikameci bir ekonomik yapı oluşturmuştur. 1980' den sonra Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmeyi hedefleyen serbest piyasa ekonomisine ve ihracata dönük yönelmeler nedeniyle, mevcut ekonomik yapıda amaca uygun bir dönüşüm sağlanamamıştır. Ekonominin amaçları ile örgütlenme biçimi arasındaki uyumsuzluklar ülke ekonomisindeki krizlerin de başlıca nedeni olmuştur⁷⁶.

Türkiye'de yoksulluğun, yeni ortaya çıkan bir fenomenmiş gibi son yıllarda tartışılmasının nedeni, büyük kitleleri, -özellikle daha önce yoksul sayılamayacak orta tabakayı oluşturan kitleleri de- yoğun biçimde etkileyen ekonomik krizlerin ortaya çıkmasıdır. Konunun ilgi odağı olmasının en önemli nedeni krizlerin ekonomik boyutu olmakla birlikte, ilgi çekici bir diğer yönü de siyasi boyutudur.

Krizler sürecinde nitelikli çalışanlar bile, güvence altında olmadıkları gerçeğini öğrenmişlerdir. Kimileri işsiz kalırken, kimileri eski ücretlerinden çok daha azına çalışmayı kabul etmiş; kimileri iş yerlerini tamamen kapatırken, kimileri ellerindeki malı zarar etme pahasına elden çıkarmışlardır. Kısacası, aileleri ile birlikte onbinlerce insan alışageldiği yaşam standardını yitirmiş, büyük çoğunluğu ise kendisini yoksulluk sınırında bulmuştur. Zaten var olan yoksullar, sanki bu durumlarını kabul etmiş gibi, biraz da kadercî davranarak, tepkilerini dile getiremezken, yeni yoksullar tepkilerini daha belirgin bir biçimde çeşitli

⁷⁵ Oğuz Oyan, **Kentleşme Göç ve Yoksulluk** (Ed. Ahmet Alpay Dikmen) 7.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2002, ss. xv-xviii.

⁷⁶ Ersan Bocutoğlu, "Türkiye'de Kamu Ekonomisi ve Yönetimin Şeffaflaştırılması, Yolsuzluk ve Yoksullukla Mücadele" **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, ss. 224-225.

platformlarda dile getirebilmişlerdir. Dünya ekonomik aktörlerinin reçetelerinin, hastayı iyileştirmek bir yana daha da ağırlaşmasına neden olduğu fark edildiğinde, bireylerin siyasi tercihlerini gözden geçirmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Yoksul seçmen, artık var olan sistemle sıkıca özdeşleşmiş olduğunu düşündüğü partilerine karşı, kendilerine daha farklı yaklaşan ve ulaşan bir başka partiyi tercih etmiştir. Artık kendisine yasalarla eğitim, sağlık hizmeti, konut, sosyal güvence vb. bir çok hak tanıdığı halde uygulamada bunları sağlamaktan uzak hükümetlerin siyasi partilerini değil, yıllardır bireysel yardımlarını gördüğü siyasi partileri tercih etmiştir.

2002 yılı için açlık sınırı aylık 390 milyon TL olarak hesaplanmaktadır. Bu miktar 4 kişilik bir ailenin sadece gerekli gıda harcamaları için hesaplanmıştır. Buna giyim, ulaşım, kira, eğitim vb. gereksinimler de eklenerek hesaplanan yoksulluk sınırı ise 1.1 milyar TL dir. Yapılan araştırmalar, bu hesaplamalara göre, sadece kamu çalışanlarının yaklaşık 1 milyon 250 bininin ancak açlık sınırında yaşamlarını sürdürmekte olduğunu, açlık sınırını geçenlerin sayısının ise sadece 300 bin olduğunu göstermektedir⁷⁷.

2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN HESAPLANMASI

Bir topluluğun yoksulluğunun incelenmesinde hareket noktası, o toplumdaki geçerli yoksulluk sınırı olmaktadır⁷⁸. Türkiye için yoksulluk sınırı araştırmaları (gelir dağılımı araştırmaları) 1987 yılında DİE ve DPT tarafından ortaklaşa başlatılmış ve 1990'da DİE tarafından tamamlanmıştır.

2.1. Türkiye'de Yoksulluk Sınırının Hesabı

Yoksulluk ile ilgili çalışmalarda genelde izlenen yol, kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için gereken minimum standart geçinme düzeyinin belirlenmesi yönündedir. Türkiye'de yoksulluk sınırının saptanması, Hacettepe Üniversitesi'nin hazırladığı besin kalıbına dayanılarak, günlük asgari kalori miktarına uygun birimlerin fiyatlandırılması yöntemiyle gerçekleştirilmektedir.

⁷⁷ Eken, a.g.m., s. 318.

⁷⁸ Dumanlı, a.g.e., s. 61.

2.1.1. Kalori Gereksinimi

Normal koşullarda hayatın devamı için kişi başına gereken kalori gereksinimi, FAO ve WHO tarafından hesaplanmıştır. Bu hesaplamada, kişilerin kalori gereksinimi faaliyetlerine göre gruplandırılmaktadır. Gruplamalar, az faal, orta derecede faal ve çok faal olarak oluşturulmuştur. Hesaplamalarda ortalama erkek 65 Kg, kadın 55 Kg. olarak kabul edilmiştir. Hamile veya 0-1 yaş arasındaki ocuk anneleri için 1,090 kalori eklenecektir. Kız ve erkek çocuklar birlikte hesap edilmiştir (Tablo 1)⁷⁹.

Tablo 1 – Orta Derece Faal Grup İçin Kalori Gereksinimi Tablosu

Yaş Grubu	ocuk	Genç		Erişkin	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
01-03	1.360	-	-	-	-
04-06	1.830	-	-	-	-
07-09	2.190	-	-	-	-
10-12	-	2.600	2.350	-	-
13-15	-	2.900	2.480	-	-
16-19	-	3.070	2.310	-	-
20-39	-	-	-	3.000	2.200
40-49	-	-	-	2.850	2.090
50-59	-	-	-	2.700	1.980
60-69	-	-	-	2.400	1.776
70 +	-	-	-	2.150	1.540

Kaynak : Dumanlı, 1996

Bu saptamalar ışığında Türkiye’de orta derecede faal bir kişi için gereken kalori miktarı da Tablo 2’ deki gibi hesaplanmıştır:

⁷⁹ Dumanlı, a.g.e., ss. 61-62.

Tablo 2- Türkiye’de Orta Derece Faal Grup İçin Kalori Gereksinimi Tablosu

Yaş Grubu	Genç			Erişkin		
	Erkek	Kadın	Ortalama	Erkek	Kadın	Ortalama
10-12	2.600	2.350	2.475	-	-	-
13-15	2.900	2.480	2.690	-	-	-
16-19	3.070	2.310	2.690	-	-	-
20-39	-	-	-	3.000	2.200	2.600
40-49	-	-	-	2.850	2.090	2.470
50-59	-	-	-	2.700	1.980	2.340
60-69	-	-	-	2.400	1.776	2.080
70 +	-	-	-	2.150	1.540	1.865

Kaynak : Dumanlı, 1996

Genç Grup Ortalaması : 2.618

Yetişkin Grup Ortalaması : 2.271

Genel Aritmetik Ortalama : 2.444,5

2.1.2. Besin Kalıbı

Bu hesaplamalarda ele alınan besin kalıbı, Hacettepe Üniversitesi tarafından asgari ücretin hesaplanmasında kullanılmak üzere geliştirilmiş olup, besinler ve kalori değerleri Tablo 3’ de verilmiştir. ⁸⁰

Tablo 3- Besin-Kalori Tablosu

Besin Adı	Gramı	Kal. Miktarı
Et(1)	120	300
Yumurta (adet)	50	70
K. Bakliyat(2)	50	180
Yoğurt	350	210
B Peynir	30	70
Patates	150	115
K Soğan	50	20
Taze Meyve(3)	300	150
Taze Sebze(4)	250	125
Ekmek (350 gr)	350	1000
Pirinç	60	211
Un	60	210
Yufka	60	210
Sıvı Yağ	30	270
Şeker	60	240
Reçel	30	90
Zeytin	20	29
Toplam	-	3500

Kaynak : Dumanlı, 1996

(1)Koyun, dana ve tavuk eti ortalaması (2) 4 çeşit kuru bakliyat ortalaması

(3)Taze meyve ortalaması,

(4) 15 çeşit taze sebze ortalaması

⁸⁰ Dumanlı, a.g.e., s. 64.

2.2. Yoksulluk Sınırları

Türkiye’de yoksulluk sınırlarının saptanmasında resmi verilerle; işçi sendikalarının, siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin araştırma sonucu bulguları birbirinden farklılık göstermektedir.

1987-1994 yılları arası Türkiye kişi başına yoksulluk sınırları Tablo 4’ de gösterilmiştir.⁸¹

Tablo 4- Türkiye Kişi Başına Yoksulluk Sınırı (1987-1994) (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Günlük (TL)	Aylık (TL)	Yıllık (TL)
1987	780	23.400	284.700
1988	1.297	39.910	473.405
1989	2.129	63.870	777.085
1990	3.804	114.118	1.388.433
1991	5.851	175.540	2.135.740
1992	10.495	314.861	3.830.809
1993	17.626	528.780	6.433.490
1994 (9 ay)	40.264	1.207.920	14.969.360

Kaynak : Dumanlı, 1996

Türk-İş’in dört kişilik bir aile için saptadığı açlık sınırı, 2002 Ocak ayında 307 milyon TL, 2003 Ocak ayında 401 milyon TL dir. Oysa net asgari ücret 2002 Ocak ayında 163 milyon TL, 2003 Ocak ayında ise 225 milyon TL dir. Görüldüğü gibi açlık sınırı, asgari ücretin 2002’ de yaklaşık iki katıdır. Yoksulluk sınırları ise yaklaşık altı katıdır⁸².

Yoksulluk sınırları hanehalkı büyüklüğüne göre incelendiğinde, tek fertli hanelerde gıda yoksulluk sınırı 2002 yılı için 59 milyon TL iken, yoksulluk sınırı 137 milyon TL olarak belirlenmiştir. Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü dört varsayıldığında, dört kişilik bir hanenin açlık sınırı 133 milyon TL, yoksulluk sınırı 310 milyon TL’dir. 2003 Aralık ayı için ise bu rakamlar tek fertli haneleri için açlık

⁸¹ Dumanlı, a.g.e., s. 67.

⁸² Seyyar, a.g.m., s. 53.

sınırı 73 milyon TL, yoksulluk sınırı 171 milyon TL; dört kişilik bir hanenin açlık sınırı 167 milyon TL, yoksulluk sınırı ise 387 milyon TL olarak hesaplanmıştır⁸³. (Tablo 5).

Tablo 5- Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları (Milyon TL)

Hanehalkı Büyüklüğü	2002 yılı		2003 yılı (*)	
	Aylık gıda yoksulluk (açlık) sınırı	Aylık gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı	Aylık gıda yoksulluk (açlık) sınırı	Aylık gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı
1	59	137	73	171
2	90	208	112	260
3	113	262	141	328
4	133	310	167	387
5	152	353	190	442
6	170	395	213	495
7	187	433	233	542
8	201	466	251	584
9	215	498	268	624
10	230	535	288	669

(*) Gıda yoksulluk sınırı, gıda indeksi ile; yoksulluk sınırı ise, Genel Tüketici Fiyat İndeksi ile genişletilerek Aralık 2003 ayına göre inflante edilmiştir.

Kaynak : DİE

3. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

Türkiye'nin en büyük sorunlarının başında gelirin adaletsiz bölüşümü gelmektedir. Özellikle ekonomik krizler bölüşümü daha çok adaletsizleştirirken, sosyal ve kültürel hayata da bütün olumsuzlukları taşımıştır. Türkiye'e gelirin adaletsiz bölüşümü yeni bir olgu olmamakla birlikte, 1980 sonrası, 24 Ocak kararları ile başlayan ve 12 Eylül askeri darbesiyle devam eden süreçte yeniden şekillenen bölüşüm ilişkileri günümüze gelindiğinde inanılması güç bir eşitsizliği yaratmıştır⁸⁴. Türkiye bugün gelirin %20'lik dilimler göre dağılımında en adaletsiz ülkeleri arasında yer almaktadır.

⁸³ DİE, "2002 Yoksulluk Çalışması", **DİE Haber Bülteni** (13.4.2004), s. 2.

⁸⁴ Mustafa Sönmez, "Gelir Uçurumu : Dünyada ve Bizde", **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), Ankara: TODAİE Yayınları, 2002, ss. 89-90.

3.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı Göstergeleri

Planlı kalkınma dönemine geçişle birlikte hızlı büyüme sürecine giren Türkiye’de, 70’li yıllarda 1000 dolar seviyesinde olan kişi başına düşen ulusal gelir de bu büyümeye paralel olarak 3000 dolara yükselmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta gelirin ne denli arttığı değil, artan gelirden kitlelerin adaletli yararlanıp yararlanmadığı, ulusal gelirin adil paylaşılıp paylaşılamadığıdır. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için, yukarıda sözünü ettiğimiz ekonomik gelişme ile sağlanan refahın tüm kitlelere ulaştırılması gerekmektedir.

3.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel Gelir Dağılımı, bir ekonomide üretim faktörleri fiyatları cinsinden milli gelirin paylaşımı demektir. Böylece ülke içinde elde edilen gelirin üç temel üretim faktörü (işgücü, sermaye, toprak sahipleri) arasında bölüşümü, bir başka deyişle GSYİH içindeki ücretin ve ücret dışı gelirlerin payı belirlenmiş olacaktır.

Tablo 6’daki Türkiye’de ücret ve ücret dışı gelirlerin GSYİH içindeki payları incelendiğinde VI. Plan döneminde ücretin GSYİH içindeki payının görece olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Önceki dönemde ücretlerin payı %29.4 iken 1995-1998 döneminde %24.4 olmuştur. İstihdam içinde ücretli işgücünün payı ise önceki döneme göre bir artış göstermiştir. Ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payı ise %39’dan %41.8’e ulaşmıştır. Bu veriler de gösteriyor ki, 1995-1998 döneminde istihdama daha fazla işgücü katılmış, GSYİH’ dan daha az pay almış; dolayısıyla gelir dağılımındaki ortalama, ücretlilerin aleyhine gelişmiştir⁸⁵.

⁸⁵DPT, a.g.r., ss. 11-12

Tablo 6- Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları (Milyon TL)

Yıllar	İşgücü ödemelerinin GSYİH'daki payı %	Ücretli çalışanların toplam istihdamdaki payı %
1990	27.2	38.5
1991	31.9	37.2
1992	31.7	39.7
1993	30.9	39.9
1994	25.5	39.9
1990-1994 dönem ortalaması	29.4	39.0
1995	22.2	39.0
1996	23.9	41.2
1997	25.8	43.9
1998	25.5	43.3
1995-1998 dönem ortalaması	24.4	41.8

Kaynak : DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Nisan ve Ekim Ayı Ortalamaları.
DİE, Gelir Yöntemiyle GSYİH Serisi

Tablo 7'de yer alan, hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri ise Türkiye'de yaratılan toplam gelir içinde en yüksek paya sahip olan faktörün, gerek 1987 gerekse 1994 dönemlerinde müteşebbis gelirleri olduğunu ve bunu maaş-ücret gelirlerinin izlediğini göstermektedir. Ancak müteşebbis gelirlerinin toplam gelir içindeki payı 1987'de maaş-ücret gelirlerinin yaklaşık 2 katı iken, 1994'te 1.5 katı kadardır. 1987'den 1994'e bakıldığında, maaş-ücret geliri payı %24' ten %28'e yükselmiş, müteşebbis gelirleri ise %51'den %42' ye gerilemiştir. Müteşebbis gelirleri arasında sadece ticaret sektörünün payı 1 puan kadar artmıştır. Tarımın payı %22'den %16'ya düşerken, hizmet ve tarım dışı üretim sektörlerinin payı yaklaşık 2 puan düşmüştür. Gayrimenkul ve karşılıksız transfer gelirlerinin payı neredeyse değişmezken, menkul kıymet gelirlerinin payı %1'den %7'ye ulaşmıştır.

Tablo 7- Gelirin Faktörlere Göre Dağılımı, 1987-1994

Dikey %

Gelir Türleri	1987			1994		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Maaş, ücret, yevmiye geliri	24,07	29,82	15,72	28,32	31,94	20,32
Toplam Müteşebbis gelirleri	51,45	38,26	70,58	42,37	33,27	62,52
Tarım	22,83	2,73	51,99	16,66	2,57	47,84
Ticaret	13,08	15,72	9,25	14,38	16,85	8,91
Hizmet	7,30	8,44	5,64	5,18	6,05	3,27
Tarım Dışı Üretim	8,24	11,37	3,70	6,15	7,81	2,50
Gayrimenkul	11,84	15,90	5,96	11,59	13,87	6,54
Menkul Kıymetler	1,82	2,81	0,39	7,68	10,62	1,17
Karşılıksız Gelir	10,82	13,20	7,36	10,04	10,30	9,45
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak : DİE, Hanehalkı Gelir Dağılı ve Tüketim Harcamaları Anketleri (1987, 1994)

1994 ve 2002 yıllarında hanehalklarının elde ettiği toplam yıllık kullanılabilir net gelirin türleri itibariyle dağılımına bakıldığında (Tablo 8 ve 9), 1994 yılında maaş ücret ve yavmiye gelirlerinin toplam gelir içinde %28.3 olan payının, 2002 yılında %38.7'ye yükseldiği görülmektedir. Bu artışın nedeni ise maaşlı-ücretli çalışan sayısının artmasıdır.

Tablo 8- Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı
1994-2002

Dikey %

Gelir Türleri	Türkiye		Kent		Kır	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Maaş ve ücret	23,7	35,8	27,4	41,9	15,7	23,1
Yevmiye	4,6	2,9	4,6	2,6	4,7	3,5
Toplam Müteşebbis	42,4	34,5	33,3	25,7	62,5	52,7
Tarım	39,3	38,2	7,7	7,4	76,5	69,6
İmalat	10,4	9,7	16,4	13,1	3,3	6,2
İnşaat	4,1	3,8	7,1	6,0	0,7	1,5
Ticaret	33,9	28,3	50,6	44,7	14,3	11,7
Hizmet	12,2	20,1	18,2	28,8	5,2	11,1
Mülk Geliri ⁽¹⁾	19,3	9,3	24,5	11,4	7,7	4,7
Gayrimenkul	60,2	47,3	56,6	45,8	84,9	54,9
Menkul Kıymet	39,8	52,7	43,4	54,2	15,1	45,1
Transfer	10,0	17,5	10,3	18,3	9,5	16,0
Devletten	69,2	81,3	72,1	82,1	62,3	79,4
Yurtdışından	14,2	5,1	11,0	3,9	21,9	7,9
Diğer	16,5	13,6	16,9	14,0	15,7	12,7

Kaynak, DİE 2002.

Tablo 9- Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı
1994-2002 Yatay %

Gelir Türleri	Türkiye		Kent		Kır	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
Toplam	100,0	100,0	68,9	67,6	31,1	32,4
Maaş ve ücret	100,0	100,0	79,5	79,1	20,5	20,9
Yevmiye	100,0	100,0	68,3	60,9	31,7	39,1
Toplam Müteşebbis	100,0	100,0	54,1	50,5	45,9	49,5
Tarım	100,0	100,0	10,6	9,8	89,4	90,2
İmalat	100,0	100,0	85,3	68,4	14,7	31,6
İnşaat	100,0	100,0	92,5	80,8	7,5	19,2
Ticaret	100,0	100,0	80,7	79,6	19,3	20,4
Hizmet	100,0	100,0	80,4	72,6	19,6	27,4
Mülk Geliri ⁽¹⁾	100,0	100,0	87,5	83,6	12,5	16,4
Gayrimenkul	100,0	100,0	82,4	81,0	17,6	19,0
Menkul Kıymet	100,0	100,0	95,3	86,0	4,7	14,0
Transfer	100,0	100,0	70,7	70,5	29,3	29,5
Devletten	100,0	100,0	73,6	71,2	26,4	28,8
Yurtdışından	100,0	100,0	54,8	54,5	45,2	45,5
Diğer	100,0	100,0	72,1	72,4	27,9	27,6

(1) 1994 uygulamasında izafi kira değeri mülk gelirleri kapsamında değerlendirilirken, 2002 yılında yapılan değişiklik ile izafi kira fert gelirlerine dahil edilmemiştir.
Kaynak, DİE 2002.

2002 yılında, kentsel yerlerde en yüksek payı, %44.5 ile maaş-ücret yevmiye gelirleri alırken, kırsal yerlerde en yüksek payı %52.7 ile müteşebbis gelirleri almaktadır. Bu görünüm 1994 yılında da aynıdır.

Mülk gelirlerinde ise, 1994 yılındaki pay %19.3 iken 2002 yılı için %9.3 olarak tahmin edilmiştir. Bunun nedeni de hesaplamalardaki yöntem değişikliğindedir. 1994 yılında izafi kira değeri, fertlerin mülk gelirleri kapsamında değerlendirilirken, 2002 yılında fert gelirlerine dahil edilmemiştir⁸⁶.

3.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, cinsiyet, yaş, meslek, işteki durum, eğitim, sosyal gruplar ve bölgesel farklılıklar gibi faktörlerle açıklanabilmektedir. Gelirin fertler arasındaki dağılımın incelenmesi ve gelirin nasıl bölüştüğüne ortaya konulması

⁸⁶ DİE, DİE Haber Bülteni, 6.11.2003, ss. 3-4.

sonucu elde edilecek veriler, insan sermayesine yapılacak yatırımların yönünü de belirleyici olmaktadır.

Bu konuda DİE tarafından yapılan ve 1987-1994 yıllarının karşılaştırmasını da kapsayan anket sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir⁸⁷.

Tablo 10- Hanehalkı Yüzdeler Grubları İtibariyle Gelirin Dağılımı

Hanehalkı Yüzdeleri	Türkiye		Kent		Kır	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994
1. %5	0,70	0,69	0,87	0,78	0,62	0,73
2. %5	1,24	1,15	1,28	1,14	1,19	1,30
3. %5	1,53	1,40	1,52	1,36	1,56	1,64
4. %5	1,76	1,62	1,76	1,55	1,84	1,91
5. %5	2,01	1,83	2,00	1,75	2,08	2,16
6. %5	2,28	2,04	2,22	1,94	2,35	2,40
7. %5	2,53	2,26	2,43	2,14	2,65	2,66
8. %5	2,79	2,49	2,68	2,35	2,96	2,93
9. %5	3,06	2,74	2,93	2,57	3,26	3,20
10. %5	3,33	2,99	3,21	2,82	3,57	3,52
11. %5	3,66	3,28	3,55	3,08	3,89	3,86
12. %5	4,02	3,59	3,92	3,40	4,26	4,21
13. %5	4,43	3,97	4,34	3,75	4,66	4,62
14. %5	4,93	4,43	4,81	4,17	5,11	5,07
15. %5	5,52	4,97	5,40	4,68	5,72	5,66
16. %5	6,28	5,65	6,16	5,29	6,48	6,44
17. %5	7,25	6,53	7,20	6,15	7,49	7,42
18. %5	8,66	7,84	8,69	7,42	8,77	8,76
19. %5	11,01	10,17	11,22	9,80	10,79	11,12
20. %5	23,01	30,34	23,82	33,84	20,77	20,40

Kaynak : DİE, Hanehalkı Gelir Dağılı ve Tüketim Harcamaları Anketleri (1987, 1994)

Hane gelirlerinin, %5'lik gruplar itibariyle dağılımı, hane grupları arasında nasıl bir gelir bölüşümü olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Toplam gelirden pay alan haneler, en düşük gelirli hanelerden en yüksek hanelere doğru sıralanarak, eşit %5'lik dilimler oluşturmak suretiyle elde edilen gruplar incelendiğinde, en alttaki %5'lik grubun toplam gelirden aldığı pay 1987'de %0.70 iken, 1994'te de hemen hiç farklılık göstermeksizin % 0.69 olarak gerçekleşmiştir.

⁸⁷ DİE Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri, 1987-1994.

Kentsel alanlarda ilk %5'lik grubun payı 1987'de 1994'e gelirken düşüş göstermiş, kırsal alanlarda ise artmıştır.

En zengin 20. %5'lik dilimdeki hane halkı grubunun toplam gelirden aldığı pay 1987'de %23 civarında iken 1994'te %30.34'e yükselmiştir. Bu yükseliş kentsel bölgelerde aynı seyri sürdürürken (1987'de %23.82, 1994'te %33.84) kırsal alanlarda kayda değer bir farklılık göstermemiştir (1987'de %20.77, 1994'te %20.40).

2002 yılına gelindiğinde; DİE tarafından gerçekleştirilen, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı sonuçlarına göre, toplam gelirden en az pay alan birinci %20'lik grubun toplam gelir içindeki payı artma gösterirken, gelirden en çok pay alan beşinci %20'lik grubun toplam gelir içinde payı azalmıştır. 2002 verilerine göre, gelir dağılımında 1994 yılına göre iyileşme gözlenmiştir⁸⁸ Söz konusu anket sonuçları Tablo 11' de gösterilmiştir.

Tablo 11- Hanehalkı Yüzdeler Grubları İtibariyle Gelirin Dağılımı

% 20'lik dilimler	Türkiye		Kent		Kır	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci % 20	4.9	5.3	4.8	5.5	5.6	5.2
İkinci % 20	8.6	9.8	8.2	9.7	10.1	10.3
Üçüncü % 20	12.6	14.0	11.9	13.9	14.8	14.7
Dördüncü % 20	19.0	20.8	17.9	20.5	21.8	21.7
Beşinci % 20	54.9	50.1	57.2	50.4	47.7	48.0
Gini katsayısı	0.49	0.44	0.51	0.44	0.41	0.42

Kaynak: DİE, 2002

Anket sonuçlarına göre Türkiye geneli için, ilk %20'lik gruptaki hanehalklarının toplam gelirden aldıkları pay %5.3, beşinci %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay ise %50.1 olarak saptanmıştır⁸⁹. Grup gelirleri 1994 yılı ile karşılaştırıldığında, beşinci %20'lik hanehalkı grubu dışındaki grupların toplam

⁸⁸ DİE, "2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları", **DİE Haber Bülteni**, 6.11.2003, s.2.

⁸⁹ DİE, a.g.e., s.2..

gelir içindeki paylarının arttığı ve beşinci % 20 lik grubunun gelirinin, birinci %20' lik grubun gelirinin 9.5 katı (1994 verilerine göre yaklaşık 11.3 katı) olduğu görülmektedir.

Anket sonuçları kır-kent ayrımı açısından değerlendirilecek olursa; kentsel yerlerde ilk %20'lik grubun toplam gelirden %5.52, son %20'lik grubun %50.41 oranında pay aldığı, kırsal yerlerde ise ilk %20'lik grubun toplam gelir içindeki payının %5.24, son % 20'lik grubun payının da %47.97 olduğu görülmektedir.

Sonuçları Tablo 12'de verilen, Veri-Araştırma A.Ş.'nin yaptığı VERİ-SGT (Statü-Gelir-Tüketim) araştırmasına göre, en sert gelir düşüşü, en üst ve üst gelir gruplarında yaşanmaktadır. En üst %20'lik grubun geliri 1994 yılında 19.406 dolar iken, 2002'de 11.620 dolara gerilemiş, en alt %20'lik grubun geliri de 1600 dolar civarında seyretmiştir. Tüm hanelerin ortalama geliri ise 1994'te 6.783 dolar iken, 2002'de 5.105 dolara gerilemiştir. Toplam gelirden, hayatlarını idame ettirecek kadar pay alanların durumlarında bir değişiklik görülmemektedir. Ayrıca 1994 krizi sonrası orta ve üst gelir gruplarının gelir artışı diğer grupların üzerinde, 2001 krizi sonrası ise en üst, üst ve orta gelir gruplarının gelir düşüşü diğer grupların üzerindedir. Bunun anlamı, 1994 krizinin gelir dağılımını daha bozucu, 2001 krizinin ise gelir dağılımını iyileştirici bir etkide bulunmasıdır. Bu da, gelir dağılımındaki iyileşmenin zenginleşmeden değil, yoksullaşmadan kaynaklandığını göstermektedir⁹⁰.

Tablo 12- Gelirin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (Amerikan Doları)

Gelir dilimleri	DİE 1994	SGT 2000	SGT 2002
En üst % 20'lik dilim	19.406	18.678	11.602
Üst % 20'lik dilim	6.071	8.186	5.530
Orta % 20'lik dilim	4.025	5.630	3.967
Alt % 20'lik dilim	2.777	4.043	2.780
En alt % 20'lik dilim	1.639	2.216	1.657
Tüm haneler	6.783	7.753	5.105

Kaynak: Aslanoğlu

⁹⁰ Erhan Aslanoğlu, "Zenginleşerek Değil, Yoksullaşarak Gelir Dağılımını Düzeltmeyi Başardık", www.ntvmsnbc.com.news.(14.02.2004)

Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, 2002’de 180 milyar dolar olarak açıklanan milli gelirin %80’i kullanılabilir gelir olarak hanelere girmiştir. 15 milyon hane 144 milyar dolarlık geliri pay ederken, en zengin %1’lik hane ayda 13.280 dolar, en yoksul %1’lik grup ise sadece ayda 56 dolar almıştır. Böylece iki grup arasındaki fark 237 kata ulaşmıştır. Araştırmada gelir grupları beşe ayrılarak incelenmiş ve gelir düzeyleri aşağıdaki gibi saptanmıştır:

- i. Süper zengin grup: 15 milyon ailenin 150 bin ailesini oluşturan en üstteki %1’lik grup, 2002’de milli gelirin yaklaşık 24 milyar dolarını (%16.6) almıştır. En varlıklı %1’in geliri 160.000 dolar/yıl olmuştur.
- ii. Yüksek gelir grubu: %5’lik nüfusu kapsayan bu grup, gelirden 23.1 milyar dolar pay almıştır. Yıllık geliri 30.000 dolar olarak saptanan bu grup, süper zengin grupla birlikte (toplam 900.000 hane) gelirin yaklaşık üçte birini (47 milyar dolar) almıştır.
- iii. Üst-orta gelir grubu: Nüfustaki payı %16 olmasına karşın gelirdeki payı %25.6 olmuştur.
- iv. Alt-orta gelir grubu : Bu grubun nüfustaki payı %32.5 tir. Grup içindeki ailelerin aylık geliri 542 dolardır.
- v. En alttakiler : 15 milyon ailenin 4.5 milyonunu oluşturan bu grup 2002’de milli gelirden %9.2 pay almıştır. Aylık gelirleri ise 245 dolardır⁹¹.

3.1.3. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasındaki tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergelerdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıkların doğurduğu sonuçlar ise, bölgeler arasında gelir dağılımında dengesizlikler yaratmaktadır.

⁹¹ Mustafa Sönmez, **Gelir Uçurumu-Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul: Om Yayınevi, 2002, ss. 25-26.

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve yoksulluk sorununun ana sebeplerinin başında, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları gelmektedir. Ekonomik yönden kaynak dağılımında sektörler ve coğrafi bölgeler arasında dengesizlikler bulunması sosyal, siyasal ve kültürel sorunları da beraberinde taşımaktadır.

Türkiye'deki gelir dağılımı sorunu, bölgesel gelişmenin dengesizliği ile de bütünleşmektedir. DİE'nün 1987 fiyatlarıyla bölgelere göre KBGSYİH verileri incelendiğinde VII. Plan dönemi ve sonrasında bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Marmara Bölgesi en yüksek KBGSYİH'ya sahipken, Doğu Anadolu Bölgesi en düşük KBGSYİH'yı almaktadır. Doğu ve G. Doğu Anadolu Bölgelerinin gelir payı, hanehalkı oranının altında kalmaktadır. Marmara Bölgesi nüfusa oranla gelir yüksekliğine sahip tek bölgedir.

Bölgelerin hanehalkı sayıları ve kullanılabilir gelir dağılım oranları ile hanehalkı sayıları Tablo 13 ve Tablo 14'te gösterilmektedir. Bölgelerin elde ettiği yıllık ortalama gelirler ise Tablo 15' de gösterilmiştir.

Tablo 13- Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı

Bölgeler	1973-DPT		1987-DİE		1994-DİE	
	Hanehalkı Sayısı (%)	Toplam Gelir (%)	Hanehalkı Sayısı (%)	Toplam Gelir (%)	Hanehalkı Sayısı (%)	Toplam Gelir (%)
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Marmara- Ege	33.78	37.73	36.96	44.99	42.26	52.48
Akdeniz	15.18	15.15	13.44	10.66	12.48	11.06
İç Anadolu	21.89	23.47	24.27	21.52	17.91	15.42
Karadeniz	14.50	15.76	10.60	8.92	12.81	10.86
Doğu-G. Doğu	14.66	9.89	14.72	13.91	14.55	10.18

Kaynak: DİE, 1987-1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları

Tablo 14- Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı

Bölgeler	1973	1987	1994
Ege Marmara	2.328.908	4.083.480	5.655.018
Akdeniz	1.046.734	1.484.880	1.670.004
İç Anadolu	1.509.295	2.681.376	2.396.256
Karadeniz	999.702	1.171.416	1.714.095
Doğu ve Güneydoğu	1.010.482	1.626.408	1.947.468
TÜRKİYE	6.895.121	11.047.560	13.382.841

Kaynak: DİE, 1987-1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.

Tablo 15 - Bölgelere Göre Hanehalkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı

Bölgeler	Hanehalkı Fertleri		Gelir Getiren Fertler		Toplam Gelir		Ortalama Fert Geliri (TL)	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	769,311	32,853,715
Marmara- Ege	31.3	38.2	34.3	39.8	45.0	52.5	1,104,617	48,086,154
Akdeniz	13.4	12.7	12.1	12.2	10.7	11.1	610,384	32,219,322
İç Anadolu	23.3	17.2	23.0	16.5	21.5	15.4	711,008	33,322,297
Karadeniz	11.4	13.5	13.4	16.3	8.9	10.9	602,312	29,943,635
Doğu-G. Doğu	20.6	18.4	17.3	15.2	13.9	10.2	520,610	20,697,169

Kaynak: DİE, 1987-1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.

Tablo 16'da gösterilen, hanehalkı bireylerinin esas işteki durumlarına göre, esas ortalama gelirlerine bakılacak olursa; esas iş gelirlerinin İç Anadolu Bölgesinde %41.3'ünü Marmara Bölgesinde % 39,9'unu ücretli-maaşlı çalışanlar oluşturmaktadır ve ilk sırayı almaktadırlar. İşveren konumunda olanların oranı ise %28.9'dur. Diğer bölgelerde kendi hesabına çalışanlar ilk sırayı almaktadır. Yevmiyeli çalışanların en yüksek oranda oldukları bölge ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir.

Tablo 16 - Hanehalkı Fertlerinin Bölgelere Göre Esas İşteki Durumlarına Göre Esas İş Ortalama Gelirleri 1994

Bölgeler	%	Toplam Ortalama	%	Ücretli, maaşlı Ortalama	%	Yevmiyeli Ortalama	%	Kendi Hesabına Ortalama	%	İşveren Ortalama
Toplam	100.0	59,571,696	35.1	75,330,335	6.0	38,055,744	37.7	93,547,036	21.2	336,038,429
Marmara	100.0	88,296,704	39.9	80,740,060	6.3	52,349,245	24.9	106,749,082	28.9	425,318,914
Ege	100.0	53,021,357	34.8	61,984,157	4.9	31,958,162	43.6	90,034,152	16.7	237,556,695
Akdeniz	100.0	58,870,460	27.6	67,638,288	6.6	29,061,475	41.6	96,210,981	24.3	355,755,652
İç Anadolu	100.0	59,462,649	41.3	79,214,940	5.8	39,515,485	35.8	86,851,399	17.0	268,589,109
Karadeniz	100.0	40,130,786	25.6	75,147,100	3.8	30,730,575	53.1	82,253,126	17.6	377,139,653
D. Anadolu	100.0	45,807,738	28.9	85,427,460	3.6	41,684,245	59.7	110,459,421	7.7	271,354,794
G.D. Ana.	100.0	45,741,396	32.8	72,849,780	13.3	30,821,531	40.6	81,661,727	13.2	168,577,744

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.

Tablo 17’de yer alan hanehalkı kullanılabilir gelirlerinin %20’lik hanehalkı dilimlerine göre dağılımı analiz edildiğinde ise, en düşük gelirli %20’lik hanehalkı diliminin gelirden aldığı payın en düşük olduğu bölge Marmara Bölgesi (%4.3), en yüksek olduğu bölge ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir (%7.1). En yüksek gelirli %20’lik hanehalkı diliminin gelirden aldığı payın en yüksek olduğu bölge Marmara Bölgesi (%61.2), en düşük olduğu bölge ise Doğu Anadolu Bölgesidir (%43.1) Gini katsayıları dikkate alındığında, Doğu Anadolu (0.37) ve G. Doğu Anadolu (0.38) bölgelerinde gelir dağılımının Türkiye geneline göre daha adil olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 17 - Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin, Hanelerin % 20’lik Dilimlerine Göre Dağılımı, 1994

Bölgeler	Hanehalkı Yüzdeleri					Gini Katsayısı
	1. % 20	2. % 20	3. % 20	4. % 20	5. % 20	
Toplam	4.9	8.6	12.6	19.0	54.9	0.49
Marmara	4.3	7.5	10.7	16.4	61.2	0.56
Ege	5.4	9.7	14.1	20.9	49.9	0.44
Akdeniz	5.5	4.8	13.9	20.5	55.4	0.47
İç Anadolu	5.1	9.1	13.8	21.9	50.2	0.44
Karadeniz	5.1	9.5	13.8	20.2	51.5	0.46
Doğu Anadolu	6.3	11.3	16.2	23.1	43.1	0.37
G. Doğu Anadolu	7.1	11.1	14.9	20.7	46.1	0.38

Kaynak: DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları.

Marmara Bölgesi Türkiye genelinde en zenginlerin toplandığı bölgedir. 2000 yılı verileri değerlendirildiğinde, İlk %1'lik en zengin grup Marmara Bölgesi'nde olup, ayda yaklaşık 180 milyar TL gelir elde etmektedir. Doğu Anadolu'nun "süper zenginler" inin kazancı ise ayda ancak 2.089 milyar TL. Marmara Bölgesi'ndeki en zengin %1'lik grubunun geliri, Doğu Anadolu'nun en zenginlerinin gelirinin yaklaşık 80 katıdır. Türkiye'nin %78'ini oluşturan alt-orta ve düşük gelirliler ise bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Ayda 200 milyon TL den daha az geliri olanların bölge nüfusuna oranı, Marmara Bölgesi'ndeki % 19 iken, Güneydoğu'da %47, Akdeniz ve İç Anadolu'da %35 civarındadır⁹².

3.1.4. Eğitim Durumuna Göre Gelir Dağılımı

Fertlerin eğitim durumları açısından 1987 ve 1994 yılları arasında herhangi bir önemli farklılık göze çarpmamaktadır. DİE Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri sonuçlarına göre ilkökul mezunları her iki dönemde de en yüksek payı almaktadır. En düşük paya sahip grup ise "orta dengi meslek okulu mezunu" olanlardır. Bu grupların toplam gelirden aldıkları paylara bakıldığında, ortaokul ve üstü eğitim düzeyine sahip bireylerin gelir paylarında bir artış olurken, düşük eğitilmiş grubun gelir payının düştüğü anlaşılmaktadır.

Okur yazar olmayan fertlerin gelir getirenler içindeki oranı 1987 yılında %17.2'den, 1994'de az bir gerileme ile, %16 olmuştur. Buna karşın bu gruptakilerin gelirlerinin toplam gelir içindeki payı %9'dan %6'ya gerilemiştir. İlkokul mezunlarının durumunda kayda değer bir değişiklik göze çarpmazken, ortaokul mezunlarının gerek tüm fertler gerekse toplam gelir içindeki payları %1 azalmıştır. Lise mezunlarının tüm fertler içindeki payları %1 artarken, toplam gelir içindeki payları %4.6 artmıştır. Üniversite mezunlarının da toplam gelir içindeki payları %2 artmıştır.

Eğitim düzeyinin gelirdeki getirisi incelendiğinde, fert başına geliri en düşük olan grubun okur-yazar olmayanlar, en yüksek grubun ise yüksekokul ve

⁹² Sönmez, a.g.e., ss. 28-35.

fakülte mezunları olduğu görülmektedir. 1987’de lise mezunlarının ortalama geliri lise dengi meslek okulu mezunlarından daha düşük iken 1994’te yaklaşık 1.26 katına yükselmiştir⁹³.

3.1.5. Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı

Tablo 18’de görüldüğü gibi, 1994’te, Türkiye’de gelir getiren fertlerin yaklaşık %36’sı kadın, %64’ü erkektir. Buna karşılık aynı dönemde, yaratılan gelirin %12’si kadınların, %88’i erkeklerindir. Kadınların %25’i ve erkeklerin %9’u okur-yazar değildir. Kadınların elde ettiği ortalama gelir, erkeklerin elde ettiği gelirin yaklaşık sekizde biri kadardır (Tablo 19)

Tablo 18- Gelir Getiren Fertlerin Cinsiyetine Göre Fert Sayısı ve Gelirleri, 1994
Dikey %

Cinsiyet	Gelir Getiren Fert Sayısı	Gelir Getiren Fertlerin Geliri	Ortalama Gelir Getiren Fert Geliri (TL)*
Toplam	100.00	100.00	79 863 926
Kadın	36.32	11.92	26 204 473
Erkek	63.68	88.08	110 471 083

* Fertlerin elde ettiği tüm gelirler dahildir.

Kaynak: 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi, D.İ.E

Tablo 19- Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Fert Sayısı ve Gelirleri, 1994
Dikey %

Eğitim Durumu	Toplam Fert Sayısı		Toplam Gelir (Milyon TL)		Ortalama Fert Geliri (TL)	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	9.651.194	74.196.577
Okur yazar olmayan	25.15	9.34	15.35	4.73	5.891.692	37.564.436
Okur yazar; bir okul bitirmeyen	16.37	17.78	4.23	4.89	2.494.971	20.400.321
İlkokul	43.50	47.07	25.83	48.53	5.730.618	76.499.031
Ortaokul	6.15	11.15	5.41	9.26	8.486.467	61.603.769
Orta dengi meslek	0.07	0.14	0.10	0.09	12.839.592	51.310.006
Lise	6.04	8.97	25.08	13.42	40.052.112	110.986.061
Lise dengi meslek	1.00	1.66	4.87	2.36	46.945.819	105.525.839
Yüksek okul-fakülte	1.65	3.76	17.58	15.53	102.597.666	306.385.679
Master	0.04	0.08	1.11	0.79	285.781.777	692.563.799
Doktora	0.02	0.06	0.43	0.41	230.703.748	519.277.832

Kaynak: D.İ.E Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi 1994.

⁹³ DPT, a.g.r., ss. 37-38.

Okur yazar olmayanların yaklaşık dörtte üçü kadın olmasına karşın, grubun yarattığı toplam gelirin ancak üçte biri kadınlara düşmektedir. İlkokul mezunu kadın ve erkek grup neredeyse birbirine eşit iken, gelir paylaşımında kadınlar %7, erkekler %93 pay almaktadırlar. Yüksekokul-fakülte mezunlarının üçte birini oluşturan kadınlar, grubun oluşturduğu gelirden sadece %13.3'lük bir dilim alabilmektedirler (Tablo 20)⁹⁴.

Tablo 20- Eğitim Durumu ve Cinsiyete Göre Fert Sayısı ve Gelir Dağılımı, 1994
Yatay %

Eğitim Durumu	Toplam Fert Sayısı		Toplam Gelir (Milyon TL)	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Okur yazar olmayan	73.69	26.31	30.53	69.47
Okur yazar; bir okul bitirmeyen	48.91	51.09	10.48	89.52
İlkokul	49.02	50.98	6.72	93.28
Ortaokul	36.47	63.53	7.33	92.67
Orta dengi meslek	36.12	63.88	12.40	87.60
Lise	41.21	58.79	20.19	79.81
Lise dengi meslek	38.59	61.41	21.85	78.15
Yüksek okul-fakülte	31.38	68.62	13.28	86.72
Master	31.71	68.29	16.08	83.92
Doktora	24.26	75.74	12.46	87.54

Kaynak: D.I.E Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi 1994.

2002 yılında, çalışan fertlerin cinsiyet ve esas işteki durumlarına göre gelirden aldıkları pay incelendiğinde, çalışan fertlerin %32.4'ü kadın, %67.6'sı erkek olmasına karşın, esas iş gelirlerinin sadece %10.4'ü kadınlar, %89.6'sı erkekler tarafından yaratıldığı görülmektedir. Ücretli-maaşlı çalışanların %18.7'sini oluşturan kadınlar, toplam esas iş gelirlerinin %15.1'ini elde etmektedir. Çalışan kadınların esas işten elde ettiği ortalama yıllık geliri 1.236.704.481 TL iken, erkeklerin geliri 4 kat fazlasıyla 5.083.928.510 TL'dir (Tablo 21)⁹⁵.

⁹⁴ DPT, a.g.r., ss. 53-55.

⁹⁵ DiE, **DiE Haber Bülteni**, s. 6.

Tablo 21-Çalışan fertlerin cinsiyet ve esas işteki durumlarına göre ortalama yıllık kullanılabilir gelirleri, 2002

Cinsiyet ve esas işteki durum		TÜRKİYE		KIR		KENT	
		Değer	(%)	Değer	(%)	Değer	(%)
TOPLAM	<i>xToplam</i>						
	Sayı	23.902.099	100,0	12.310.563	100,0	11.591.536	100,0
	Ortalama gelir (TL)	3.838.040.864		2.579.604.595		5.174.538.371	
	<i>Ücretli, maaşlı</i>						
	Sayı	9.138.752	100,0	2.097.442	100,0	7.041.310	100,0
	Ortalama gelir (TL)	5.026.766.421		4.498.055.768		5.184.256.991	
	<i>Yevmiyeli</i>						
	Sayı	1.825.334	100,0	739.117	100,0	1.086.217	100,0
	Ortalama gelir (TL)	1.655.245.614		1.569.418.075		1.713.647.014	
	<i>İşveren</i>						
	Sayı	1.004.288	100,0	200.877	100,0	803.411	100,0
	Ortalama gelir (TL)	15.465.001.818		15.443.178.803		15.470.458.230	
<i>Kendi hesabına</i>							
Sayı	6.396.919	100,0	4.586.531	100,0	1.810.389	100,0	
Ortalama gelir (TL)	4.259.264.368		3.937.575.214		5.074.245.578		
<i>Ücretsiz aile işçisi</i>							
Sayı	5.536.808	100,0	4.686.597	100,0	850.209	100,0	
Ortalama gelir (TL)							
KADIN	<i>Toplam</i>						
	Sayı	7.740.472	32,4	5.146.036	41,8	2.594.436	22,4
	Ortalama gelir (TL)	1.235.778.112		482.695.705		2.729.508.996	
	<i>Ücretli, maaşlı</i>						
	Sayı	1.705.103	18,7	275.307	13,1	1.429.796	20,3
	Ortalama gelir (TL)	4.070.002.798		3.209.004.460		4.235.787.896	
	<i>Yevmiyeli</i>						
	Sayı	521.675	28,6	182.872	24,7	338.803	31,2
	Ortalama gelir (TL)	895.399.773		787.592.016		953.589.991	
	<i>İşveren</i>						
	Sayı	27.953	2,8	5.618	2,8	22.336	2,8
	Ortalama gelir (TL)	10.886.125.310		26.161.577.746		7.043.522.430	
<i>Kendi hesabına</i>							
Sayı	1.360.573	21,3	1.053.342	23,0	307.231	17,0	
Ortalama gelir (TL)	1.362.899.568		1.243.189.591		1.773.325.426		
<i>Ücretsiz aile işçisi</i>							
Sayı	4.125.168	74,5	3.628.897	77,4	496.271	58,4	
Ortalama gelir (TL)							
ERKEK	<i>Toplam</i>						
	Sayı	16.161.627	67,6	7.164.527	58,2	8.997.100	77,6
	Ortalama gelir (TL)	5.084.372.187		4.085.742.912		5.879.595.804	
	<i>Ücretli, maaşlı</i>						
	Sayı	7.433.650	81,3	1.822.136	86,9	5.611.514	79,7
	Ortalama gelir (TL)	5.246.224.628		4.692.816.396		5.425.923.914	
	<i>Yevmiyeli</i>						
	Sayı	1.303.659	71,4	556.245	75,3	747.414	68,8
	Ortalama gelir (TL)	1.959.307.167		1.826.452.466		2.058.181.101	
	<i>İşveren</i>						
	Sayı	976.335	97,2	195.259	97,2	781.076	97,2
	Ortalama gelir (TL)	15.596.097.533		15.134.788.587		15.711.418.864	
<i>Kendi hesabına</i>							
Sayı	5.036.346	78,7	3.533.188	77,0	1.503.158	83,0	
Ortalama gelir (TL)	5.041.719.693		4.740.847.918		5.748.921.825		
<i>Ücretsiz aile işçisi</i>							
Sayı	1.411.637	25,5	1.057.700	22,6	353.937	41,6	
Ortalama gelir (TL)							

Kaynak: DİE, 2002 Hanehalkı Bütçe Anket Sonuçları

4. TÜRKİYE'DE BİLEŞİK YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

UNDP kriterleri gözönüne alınarak yapılan hesaplamalarda, Türkiye'de yoksulluk göstergeleri hem coğrafi bölgeler arasında hem de cinsiyet bazında farklılıklar göstermektedir. TESEV'in UNDP ve DPT için hazırladığı 1996 Ulusal İnsani Gelişme Raporu'na göre, İGE açısından en düşük göstergeye sahip iller Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer almaktadır. Aynı rapor, göstergelerin kadınları için daha da düşük olduğunu vurgulamaktadır⁹⁶.

4.1. İnsani Gelişme Endeksi

UNDP'nin 1998 yılında yayınladığı Türkiye İnsani Gelişme Raporu'na göre, insani gelişme açısından Türkiye'de yaşayan nüfusun yarısı, orta düzeyde insani gelişme gösteren illerde yaşamaktadır. Bu iller de genellikle iç kısımlarda, Karadeniz kıyı şeridinde ve Güneydoğu'da yer almaktadır. Nüfusun %47 sinin yaşamakta olduğu yüksek insani gelişme gösteren iller ise Türkiye'nin batısında, en düşük insani gelişme gösteren ve nüfusun yaklaşık %3'ünün yaşadığı iller ise Doğu Anadolu' da yer almaktadır. Aynı rapora göre sadece Marmara Bölgesi'nin tüm illeri yüksek düzeyde İnsani Gelişme göstermektedir. Yüksek İG düzeyine erişmiş nüfus oranı, Ege Bölgesi'nde %74, İç Anadolu Bölgesi'nde %40, Karadeniz Bölgesinde %7'dir. Bu bölgelerde nüfusun kalanı orta İG düzeyindedir⁹⁷.

Yüksek düzeyde İG, Marmara Bölgesi çevresinde yoğunlaşmaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde de aynı düzeyde İG görülmektedir ancak, buradaki yüksek düzey İG, Marmara Bölgesi'nde olduğu gibi nüfusun çoğunluğu için geçerli değildir. Her iki bölgede de kayda değer orandaki kırsallık, yüksek düzeyde İG' yi engellememektedir. Kayda değer oranda kırsal nüfusu olan yöreler de yüksek düzey İG başarabilmektedir. Akdeniz ve Orta Anadolu bölgeleri çevresinde yüksek düzey İG göze çarpmamaktadır. Hem Orta Anadolu, hem de Karadeniz Bölgesi'nde

⁹⁶ Paul Van Hanswijck de Jonge, **Yoksulluğu Önlene Stratejileri Sivil Toplum Kuruluşları Diyalogu** (Haz. Ebru Altınoğlu, Esra Gür), Diyarbakır, 29-31 Mayıs, İstanbul:TESEV Yayınları, 1998, s.17.

⁹⁷ DPT, a.g.r., s. 123-125.

ağırlıklı olarak kırsal ve orta düzeyde İGE'ne sahip yöreler vardır. Ancak Orta Anadolu'nun çevresindeki kentsel karakter daha güçlüdür.

Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin nüfus bazında İG endeksleri Tablo 22 (A, B, C, D ve E) de verilmiştir⁹⁸.

Tablo 22A- Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Marmara Bölgesi)

	Yük. Düzey İns. Gel.	%	Orta Düzey İns. Gel.	%	Düş. Düzey İns. Gel.	%	TOPLAM	%
Kentsel	9,161,284	70,4	141,144	4,5	-	-	9,302,428	57,6
%	98,5		1,5		-		100	
Kayda Değer Oranda Kırsal	2,140,569	16,4	1,478,091	47,5	-	-	3,618,660	22,4
%	59,2		40,8		-		100	
Çoğunlukla Kırsal	1,718,990	13,2	1,493,429	48	-	-	3,212,419	19,9
%	53,5		46,5		-		100	
TOPLAM	13,020,843		3,112,664		-		16,133,507	100
%	80,7		19,3		-		100	

Kaynak : Akder, 2000.

Tablo 22B- Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Doğu Anadolu Bölgesi)

	Yük. Düzey İns. Gel.	%	Orta Düzey İns. Gel.	%	Düş. Düzey İns. Gel.	%	TOPLAM	%
Kentsel	-		273,835	18,9	-		273,835	5,2
%			100		-		100	
Kayda Değer Oranda Kırsal	-		828,76	57,2	1,037,704	27	1,866,464	35,2
%			44,4		55,6		100	
Çoğunlukla Kırsal	-		345,505	23,9	2,823,657	73	3,169,162	59,6
%	-		21,1		78,2		100	
TOPLAM			1,448,100	100	3,861,361	100	5,309,461	100
%	-		27,3		72,7		100	

Kaynak : Akder, 2000.

⁹⁸ A.Halis Akder, "Türkiye'deki Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk", **Yoksulluk**, İstanbul:TESEV Yayınları, 2000,ss. 18-26.

Tablo 22C- Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Karadeniz Bölgesi)

	Yük. Düzey İns. Gel.	%	Orta Düzey İns. Gel.	%	Düş. Düzey İns. Gel.	%	TOPLAM	%
Kentsel	-		132,716	1,7	-		132,716	1,7
%			100				100	
Kayda Değer Oranda Kırsal	-		2,832,253	36,9	14,343	7,3	2,846,596	36,2
%			99,5		0,5		100	
Çoğunlukla Kırsal	-		4,705,204	61,3	182,616	93	4,887,820	62,1
%			96,3		3,7		100	
TOPLAM	-		7,670,173	100	196,959	100	7,867,132	100
%			97,5		2,5		100	

Kaynak : Akder, 2000.

Tablo 22D- Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (G.Doğu Anadolu Bölgesi)

	Yük. Düzey İns. Gel.	%	Orta Düzey İns. Gel.	%	Düş. Düzey İns. Gel.	%	TOPLAM	%
Kentsel	-		850,534	34,18	403,876	11	1,254,410	20,5
%			67,8		32,2		100	
Kayda Değer Oranda Kırsal	-		1,148,407	47	1,591,896	44	2,740,303	45
%			41,9		58,1		100	
Çoğunlukla Kırsal	13,711		443,422	18,2	1,643,610	45	2,100,743	34,5
%	0,6		21,1		78,2		100	
TOPLAM	13,711		2,442,363	100	3,639,382	100	6,095,456	100
%	0,2		40,1		2,5		100	

Kaynak : Akder, 2000.

Tablo 22E- Bölgelere Göre İnsani Gelişme Endeksleri (Kırsallık Derecesine Göre
İnsani Gelişme :Nüfus)

	Yük. Düzey İns. Gel.	%	Orta Düzey İns. Gel.	%	Düş. Düzey İns. Gel.	%	TOPLAM	%
Kentsel	11,249,015	67,6	7,609,752	20,6	412,173	4,6	19,270,940	30,8
%	58,4		39,5		2,1		100	
Kayda Değer Oranda Kırsal	3,039,333	18,3	13,428,973	36,4	3,181,842	36	19,650,148	31,5
%	15,5		66,8		16,2		100	
Çoğunlukla Kırsal	2,347,033	14,1	15,872,690	43	5,329,008	60	23,548,731	37,7
%	10		67,4		22,6		100	
TOPLAM	16,635,381	100	36,911,415	100	8,923,023	100	62,469,819	100
%	26,6		59,1		14,3		100	

Kaynak : Akder, 2000.

4.2. Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (CGE)

Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (CGE), İGE temel verilerinin kadın ve erkek nüfus açısından karşılaştırılmasına dayanmakta olup, cinsiyete dayalı, kadınlar aleyhine ayrımcılığın bir göstergesi olarak ortaya konmaktadır. Doğumda yaşam beklentisi, yetişkin okur yazar oranı, okullaşma oranı ve GSYİH verileri kadın ve erkekler için ayrı ayrı değerlendirilmekte ve aradaki farktan yola çıkılarak CGE oluşturulmaktadır. UNDP 1999 Dünya İnsani Gelişme Raporu'na göre Türkiye, 174 ülke içinde CGE açısından 73. Sırada yer almıştır⁹⁹.

4.3. İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE)

İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE), her ülkedeki insani yoksulluk oranının ölçülmesine bağlı bir göstergedir. İYE değeri, 40 yaşına kadar yaşam beklentisi olmayan nüfus oranı, okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı, sağlık hizmetlerine, sağlıklı içme suyuna ulaşma olanağı olmayan nüfus, 5 yaş altı düşük ağırlıklı çocuk sayısı GSYİH'dan en yoksul %20 ve en zengin %20'nin aldığı pay oranı ve günlük 1 dolar ve ulusal yoksulluk sınırına göre hesaplanan yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus temel bilgilerine dayanarak hesaplanmaktadır¹⁰⁰.

Bu göstergelere göre Türkiye 124 ülke içinde 24. sırada, orta İnsani Gelişmişlik Düzeyindeki ülkeler arasında yer almaktadır. İYE verilerine göre, Mardin ve Hakkari %35, Şırnak %45 endeks değerleri ile en alt sırada yer almaktadır. Yalova, Kocaeli, Ankara, Eskişehir, Bilecik, İzmir, Bursa, İstanbul, Sakarya ve Konya %12 ve %14 arasında değişen yoksulluk oranlarıyla en üst sırada yer alan 10 ildir¹⁰¹.

5. EKONOMİK KRİZLER

Türkiye, son 10 yılda sadece ekonomiyi değil, ekonomiye bağlı olarak tüm sosyal ve sonunda siyasal yapıyı da etkileyecek 3 önemli kriz yaşamıştır.

⁹⁹ DPT, a.g.r., s. 124.

¹⁰⁰ DPT, a.g.r., ss. 124-125.

¹⁰¹ DPT, a.g.r., s. 125.

Artan kamu açıkları, sıcak para politikası ve kar marjlarını yükselten oligopolcü sanayici davranışları, Türkiye’yi 1994 krizi ile tanıştırmıştır. 1994 başlarında enflasyon %114 dolaylarındadır. İç borç senetleri rağbet görmezken, dövize talep artmıştır. Döviz stokları gittikçe düşerken, döviz de bankacılık sisteminin dışına kaymıştır. Dış krediler kısıldığından Hazine açıkları Merkez Bankası’na karşılanmıştır. Yaşanan istikrarsızlık sonucu dövize olan talep arttıkça, dövize yönelen tasarruflar yüzünden kurlar yükselmiştir. 15 Ocak 1994’te TL’nin %100’den fazla değer yitirmesi sonucu bankalar arası gecelik faiz %1000’lere varmıştır. Daha sonra 5 Nisan kararları ile “kemer sıkma” programları uygulanmaya başlanmıştır. Gerek programın uygulanması, gerekse seçim döneminin popülist uygulamaları ve IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları ile alınan krediler nedeniyle, ekonomi 1994’ün ikinci yarısında ve 1995’te istikrarlı bir büyüme dönemine girmişse de; büyüyen bütçe açıklarının, işsizliğin ve ücretlilerle küçük üreticilerin aleyhine bozulan gelir dağılımının önüne geçilememiştir. Ancak ekonomik gelişmeler IMF tarafından olumlu bulunduğça kredi alımları devam etmiştir. IMF ile 1999’da yapılan anlaşma sonunda, daraltılmış bir para ve maliye politikası ile yine daraltılmış bir gelir politikası uygulanması; enflasyonu düşürebilmek için gelir artışlarını hedeflenen enflasyona göre artırılması başta ücretliler olmak üzere toplumun dar gelirli kesiminde yeni bir yoksullaşma süreci de başlamıştır¹⁰².

Türkiye tarihinin en büyük krizleri sayılabilecek Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin anahtar kelimesi “yüksek borç stoğu”dur. 2000 yılına gelindiğinde Türkiye en yüksek dış borç stoğu olan 10 ülke arasındadır. Riskli borçlular arasında ise Endonezya ve Rusya’dan sonra 3. sıradadır. Bu durum Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ana nedenidir.

2000 yılının ikinci yarısında iç talepteki artış, başta ham petrol olmak üzere enerji fiyatlarındaki artış ve TL’nin reel olarak değerlendirilmesi ithalatı artırmış ve cari işlemler dengesini yeniden bozmuştur. Euro’nun Amerikan Doları karşısında ortalama %13 değer yitirmesi AB ülkelerinde ithalatın artmasına neden olurken, bu ülkelere yapılan ihracatı olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucu cari işlemler

açığının GSMH'ya oranı %4.8'e ulaşmıştır. Cari işlemler açığı hızla artarken, özelleştirmelerin ve "yapısal reformlar"ın gecikmesi iç ve dış piyasalarda tedirginliği artırmış, kısa vadeli sermaye hareketlerini ve faiz oranlarını olumsuz etkilemiştir. Faiz oranlarındaki ani yükselmeler ellerinde büyük miktarda Devlet İç Borçlanma Senedi tutan bankaların mali yapılarını bozduğundan, mali piyasalarda güvensizliğe yol açmıştır. Bu nedenle Kasım krizi, sonrasında likidite krizine dönüşecek bir bankacılık krizi olarak başlamıştır. Bu krizin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında yarattığı hasar sistemin kırılmasını artırmıştır.

2001 yılına gelindiğinde, piyasalardaki tedirginlik devam ederken, siyasi arenadaki gelişmeler, MGK toplantısındaki tartışmalar toplumda bir panik havası yaratmış, sisteme olan güveni sarsmıştır. 19 Şubat'ta TL yeni bir atakla karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihte gerçekleşen 7.6 milyar dolarlık döviz talebi kur üzerinde baskı yaratmış, bunu önlemek için TCMB, ertesi gün vadeli repoları yenilememiş, bir gün önce sattığı dövizlerin 6.1 milyar dolarlık kısmını alış ya da iptal yoluyla geri almıştır. Bu durumda aradaki fark kadar azalan TL likiditesi Bankaların ödemelerinin kilitlenmesine neden olmuştur. 22 Şubat'ta dalgalanmaya bırakılan döviz kuru sonucu devalüasyon gerçekleşmiştir. 22 Şubat öncesi 640 bin TL olan dolar kuru, önce 850 bin TL'sına, takip eden haftalarda da 1.200.000 TL'sına ulaşmış (yaklaşık %80) ve ülkede tüm sektörleri ve spekülörler dışında tüm bireyleri etkileyen olumsuzluklara neden olmuştur¹⁰³

5.1. Krizlerin Ekonomik Etkileri

Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde iki büyük ekonomik kriz yaşamıştır. Krizler, başlangıçta sadece ekonomik görünümüşse de sonuçları itibarıyla, siyasi, kültürel ve sosyal platformlarda da krizlere yol açmıştır. Yaşanan bu ekonomik krizler sonucu Türkiye, ulusal gelir düzeyinde kayıplar, ek dış borçlanma yükü, iç borç ve faizlerde ek yükler, iş yeri kapanışları, üretim düşüşleri ve artan işsizlik problemleri ile karşı karşıya kalmıştır.

¹⁰² Mustafa Sönmez, a.g.e., ss. 177-178.

¹⁰³ Mustafa Sönmez, a.g.e., ss. 178-189.

Krizler, iç borç stokunu ve iç borç faizlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Kriz öncesinde, 2000 yılı sonu itibariyle yıllık ortalama faiz oranı %38.1, vade de ortalama 411 gün olarak gerçekleşmiştir. Kriz sonrasında, 2001 yılı Ocak ayında yapılan ilk borçlanmada faiz oranı %65 ve vade 155 gün olarak gerçekleşmiştir. Daha sonra yaşanan Şubat krizi ile faiz oranları %120'ler seviyesini aşarken, vade 30-60 güne inmiştir.

İstihdam edilenlerin sayısı 2000 yılı 4. üç aylık dönem itibariyle 20.182.000 kişidir. 2001 yılı 1. üç aylık dönemde bu sayı 19.222.000 kişiye düşmüştür. Bu da, aynı dönem için toplam istihdamda 960 bin kişilik azalma olduğunu göstermektedir. Lise ve üstü eğitilmiş 15-24 yaş grubuna dahil olanların arasındaki işsizlik oranı aynı dönemlerde %22.7'den %23.7'ye yükselmiştir.

Reel sektörün yanı sıra “beyaz yakalılar” olarak anılan ve yönetici pozisyonunda çalışanlar da krizden etkilenmişlerdir. Bu grupta iş arayanların sayısı bu iki krizden sonra %40 artmıştır. İşten çıkarılmalardan ise en çok bankacılık, telekom, bilişim teknolojisi ve medya sektörü etkilenmiştir. Reel sektörde ise Kasım krizi sonrasında, Aralık 2000-Mart 2001 döneminde imalat sanayiinin çeşitli dallarında toplam 40.100 kişi işsiz kalmıştır. Bunların %71'i özel sektöre ait işyerlerinde çalışanlardır. Alt sektörler itibariyle, en çok işçi çıkarılması otomotiv, tekstil ve giyim eşyası alanlarında yaşanmıştır. Krizi izleyen Aralık ayında imalat sanayiinde üretim daralması %4.3'tür. Bu trend ileriki aylarda da aynı biçimde sürmüş, 2001 Nisan ayı itibariyle ilk dört aylık dönemde, bir önceki yılın aynı dönemine göre toplam sanayi üretimi %4.2 gerilerken, imalat sanayiindeki daralma %4.6 olmuştur. Otomotiv, makine-teçhizat, metal eşya ve tekstil dalları üretim düşüşünün en yüksek olduğu alt sektörlerdir. İmalat sanayiindeki kapasite kullanım oranları da üretimdeki bu düşümlere paralellik göstermektedir. Kasım krizinden hemen önce, Ekim 2000'de %76.3 olan özel sektör imalat sanayii kapasite kullanım oranı, Nisan 2001 itibariyle %63.8'e gerilemiştir. Kasım krizinden sonra kamu ve özel sektör imalat sanayiindeki toplam kapasite kullanım oranı %79.5'ten %68.0'a düşmüştür¹⁰⁴.

Ekonomik krizlerden en çok etkilenen kesimlerin başında esnaf ve sanatkarlar gelmektedir. 1999 yılında kapanan işyerlerinin, yeni açılan işyerlerine oranı %26 iken, bu oran 2000 yılında %50, 2001 yılında ise %72 olmuştur. Sayıları 4 milyona yaklaşan esnaf kesimine kamu bankalarında verilen krediler de kısıtlanınca söz konusu kesimin krizden etkilenmesi daha da sert olmuştur.

Tarım sektörü de 2001 yılında %6 oranını da küçülmüştür. Nüfusun yaklaşık 1/3 ünü istihdam eden tarım, DB'nın yönlendirdiği bir programa tabi tutulmuş, bu program nedeniyle fiyat ve girdi teminindeki destekler kaldırılmış, hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki tüm ürünler destekleme dışı bırakılmıştır.

“Bordro mahkumu” olarak nitelendirilen, maaş ve ücret karşılığı çalışan kesim (özellikle asgari ücretle çalışanlar) ile emekliler de, krizden oldukça ağır biçimde etkilenmiştir. Gelir dağılımı piramidinin an alt basamaklarında yer alan bu grubun bölüşüm sürecindeki konumları daha da kötüleşmiştir. Memurların iki yıl (2000-2001) için reel gelir kayıpları %15'i bulmuştur. Türkiye'de çalışan nüfusun %49' unu oluşturan ücretlilerin milli gelirden aldığı pay 1996 yılında %25.8 iken, 1999 yılında %30.7'ye yükselmiş, ancak 2000 yılında %28.7'ye düşmüştür. Bu düşüş 2001'de de devam etmiştir. Asgari ücretle çalışan kesimin aynı dönem için reel gelir kaybı ise %13.5'e ulaşmıştır¹⁰⁵.

Ülke milli gelirinin %10 gibi büyük bir gerileme ile karşı karşıya kaldığı 2001 yılında yaşanan geniş ölçekli küçülme, toplumun tüm kesimlerinde refah kaybına neden olmuştur. Özellikle gelir piramidinin alt basamaklarını oluşturan kesimler mutlak yoksulluk ile nispi yoksulluğu iç içe yaşamaya başlamıştır.

Türkiye, 2000-2001 yıllarındaki kriz sürecinde, savaş yılları sayılmazsa, tarihinin en büyük işsizliğini yaşamıştır. Alt ve düşük gelirli gruplarda yoksullaşma yeni bir boyuta varırken, orta ve üst gelir grupları arasında da servetin yeniden bölüşümü gündeme gelmiştir. En üst gelir grubundaki bir çok büyük sermaye sahibinin banka ya da reel sektördeki işletmeleri krizden yoğun biçimde

¹⁰⁴ CHP, **Kasım-Şubat Ekonomik Krizlerinin Hasar Tespiti**, İstanbul, 2001, s. 2-3.

¹⁰⁵ Mustafa Sönmez, **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 136-140.

etkilenirken, bazıları banka ve grup şirketlerini kaybetmiştir. Bu banka ve işletmeler adeta “değersizleştirilmiş” ve ucuz bedellerle el değiştirmiştir.

Krizle birlikte işgücü ucuzlamış, tarımsal girdi fiyatları düşmüş, kiralalar ve arazi fiyatları düşmüş, Türkiye’de tatil yapmak, Türkiye’den mal, batık banka ya da işletme satın almak ucuzlamış, Türkiye “ucuzlatılmış değerler ülkesi” haline getirilmiş, adeta yabancıların, uluslar arası şirketlerin beğenisine sunulmuştur¹⁰⁶.

5.2. Krizlerin Sosyal ve Kültürel Etkileri

Krizlerin, toplumun tüm katmanlarının refah düzeyini bozması sonucu, bireylerin yer aldıkları gruplar, davranış biçimleri, tercihleri, alışkanlıkları ve yaşam biçimleri de değişime uğramaktadır. Kriz öncesi belli bir gelir grubunda olan, bu gruba ait sosyal çevre içinde yaşayan ve bu yaşantının gerektirdiği gereksinimleri karşılayabilen bireyler, kriz sürecinde sadece işlerini ya da parasal gelirlerini değil, bir çok başka şeyleri de kaybetmişlerdir. Bütün bu kayıplar, gelir kaybının doğal sonuçlarıdır. Yani kayıpların temelinde iş kaybı yatmaktadır.

Krizlerde, üretimin dışına atılacak ilk faktör işgücüdür. Çalışma Bakanlığı verilerine göre 2001’de 1 milyon 480 bin kişi çeşitli nedenlerle işinden ayrılmıştır. Bunun yaklaşık 40 bini kamu çalışanlarıdır. 70 milyona yaklaşan nüfusta, toplam istihdam yaklaşık 21 milyon, işsiz sayısı da 2.217 milyon kişi olarak ifade edilmektedir.

İşsizlik oranı kentlerde %14 seviyesindedir. Kentlerdeki eğitimli gençler için bu oran %29’a varmaktadır. Bu orana kapalı işsizler de eklenecek olursa, kentlerdeki işsizlik oranı %20’yi, kentlerdeki eğitimli gençlerin işsizlik oranı ise %35’i bulmaktadır. İşsizliğin bu boyutlarda olması bile tek başına bir toplumsal depresyon geçirmeye yeterlidir. Öte yandan bir çok işverenin işçi maliyetlerini düşürmek için, kayıt dışı kaçak işçi çalıştırması, çalışanın da para kazanmak için bu koşulu kabul etmesi, çalışan açısından bir de sosyal güvencesizlik problemi yaratmaktadır.

¹⁰⁶ Sönmez, a.g.e., s. 144-146.

Kriz sürecinde, bireysel açıdan kaynakları çok bozulmayan kişiler bile “ne olacağım” endişesini taşımışlar, insanlar daha bir içlerine kapanmışlardır. Geleceğe olan güvensizlik, gittikçe insanların kendilerine ve çevrelerine olan güvenlerini de tüketmiştir. Kuşkuculuk ise insanları daha öfkeli ve kavgacı bir yapıya sokmuştur. Sağlıklı düşünme ve muhakeme etme yeteneği gittikçe zayıflamıştır. Buna bir de umutsuzluk eklenince insanların sadece psikolojileri değil, vücut kimyaları da bozulmuştur. Hastalıklara dirençleri zayıflamıştır. Psikolojik rahatsızlıklara, organik rahatsızlıklar da eklenmiştir.

Bütün bu olumsuzluklara karşın, Türkiye, her iki krizi de bir “sosyal patlama” ya yol açılmadan yaşamıştır. Oysa bilinen ve görünen odur ki, ülkenin her kesiminde bütün taşlar yerinden oynamıştır. Aynı dönemde, IMF’nin benzer programlarını uygulayarak, aynı duruma düşmüş ülkelerde (Örn. Arjantin), krizler geniş sosyal patlamalara neden olmuştur. Türkiye’de bunu sağlayanların başında doğaldır ki, geleneksel aile ve toplum yapısı gelmektedir. Krizlerin başlangıç döneminde işten çıkarılanlara, mutlak ya da görelî yoksullukla karşı karşıya olanlara ilk destek ailelerinden gelmiştir. Borçların ödenmesinde, yeni gelir kaynakları yaratılmasında ailelerin yardımı büyük olmuştur.

Hemşehrîlik ilişkileri, etnik yakınlıklar da yardımlaşmanın temelini oluşturmaktadır. Krizden olumsuz etkilenenlere bir diğer destek gruplar da bu cemaatlerdir. Ancak daha ilerideki safhalarda bu mekanizmaların da yetersiz kaldığı gözlenmiştir¹⁰⁷.

Kriz nedeniyle bir çok çocuk okuldan alınarak, enformel işlerde çalıştırılmış, kimileri özel okullardan devlet okullarına geçiş yapmış, çocuğun ya da gencin alışageldiği yaşam biçimi, sosyal çevresi, ilişkileri temelden değişmiştir.

Aslında bu değişim tüm ailenin yaşadığı bir süreçtir. Aileler de içine düştükleri yeni durumlarına daha uygun koşullarda yaşayabilmek için önce evlerini değiştirmişlerdir. Kiracılar daha az kira vermek, ev sahipler ise kendi evlerini

kiraya verip, daha ucuz bir evi kiralamak için evlerini, semtlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Kente köyden gelenler ise ilk adımda köylerine dönmek düşüncesinde olmuşlarsa da, bir yandan tarımın da krizden etkilenmiş olması, bir yandan kentte enformel sektörde bir yer bulabilecekleri düşüncesiyle kentte kalmışlardır.

İşlerini kaybedenlerin büyük bir kısmı kadın olduğundan, daha önce ev işleri için tutulan yardımcıları (temizlik, çocuk bakımı, ütü, vb) olan gereksinim de ortadan kalkmış, bu kez yardımcıları işsiz kalmıştır. Bu tür etkileşimler de gözönüne alınırsa, krizlerin toplumsal cinsiyet bazında, kadınlar üzerinde daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Önce iş ve gelir kaybıyla başlayan kriz, birçok başka değerlerin kaybıyla devam etmiştir. Nüfusun neredeyse tamamı krizden doğrudan ya da dolaylı, olumsuz etkilenirken, küçük bir azınlığın krizden neredeyse kazançlı çıkması, bütün gün yazılı ve görsel medyada yer alan bazı meslek gruplarının hiç etkilenmemiş görünmesi, toplumda önce yerleşik değerlerde bozulmalara, ardından inanç ve güvençlerin sarsılmasına neden olmuştur. Devlete, yöneticilere, siyasi partilere, sisteme, hatta birbirlerine olan inançları tükenmiştir. Araştırmacılar inanç yitiminin etkilerini şöyle açıklıyor : “Bir kez inanç sarsıldı mı, kaynak azlığı ölçüsünde, rekabet ve ona bağlı olarak da kıyım artıyor. Madem kaynak az, ben seninkini elinden almak için ayağına çelme takarım yaklaşımı daha kolay yaygınlaşır. Bu önce bir hak gibi görülür. Sonra da alışkanlık halini alır. Normların bozulması krizlerde beklenen bir şeydir.”¹⁰⁸

Türkiye, krizlerden sosyal patlama olmadan geçmiş, halk sokaklara dökülmemiş, mağazalar yağmalanmamış, TBMM basılmamış, Siyasi Parti binaları taşlanmamış, kısacası toplu gösteriler yapılmamış ancak, başlangıçta bireysel yaşanan travmalar daha sonra toplumsal travmalara dönüşmüştür. Türkiye’de 11 Eylül rejiminin uzantısı liberal ekonomiye geçişle birlikte zaten bozulmaya başlayan geleneksel toplum yapısı krizlerle birlikte iyice bozulmuştur. İntihar,

¹⁰⁷ Sönmez, a.g.e., ss. 169-171.

¹⁰⁸ Sönmez, a.g.e., s. 173.

fuhuş, hırsızlık, kap-kaç, gasp, mahalle-çete kavgaları, cinayet vb suç sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Özellikle gençler arasında suçluluk oranlarında ve bağımlılık oranlarında dikkati çekecek artışlar göze çarpmaktadır.

Bu bozulma vatandaşların siyasi tercihlerini de oldukça geniş boyutta etkilemiştir. Sağda ve solda en uçtaki partiler bile adlarını duyurabilmiştir. Yıllarca denenmiş hükümetlerin, farklı siyasi partilere ait olsalar bile, yönetim biçimlerinde bir farklılığın yaşanmaması, seçmeni alternatif sistem arayışına sokmuştur. Dinsel ağırlıklı siyasi tercihler baskın gelmiştir.

Devletin iyileştirici, düzeltici, kollayıcı varlığını gösteremediği, başta sağlık ve eğitim olmak üzere pek çok alanda hizmeti, toplumsal yardımlaşma ile sağlama yoluna gidilmektedir. Özellikle görsel medya aracılığı ile yapılan programlarla eksikliklerin giderilmesine çalışılmaktadır. Ay Işığı, Deniz Feneri, Yarınlar Umut Olsun vb. programlarla toplumun dikkati çekilmeye ve yardımların sağlanmasına çalışılmaktaysa da, bu tür yardım organizasyonlarının, yardımların yanı sıra farklı amaçlarının da olduğu, belli siyasi görüşlerin propagandalarını yaptıkları da göze çarpmaktadır.

6. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÖLÇÜMLERİ

Yoksulluk sınırlarının saptanmasında temel alınan veriler her ülkenin kendi özel koşullarına göre seçildiğinden, yoksulluk ölçümlerinde kullanılan veriler de ülkeden ülkeye değişmekteyse de, her ülke ölçümlerinde fertlerin gelir/harcama düzeylerini göz önüne almaktadır. Türkiye'de de yoksulluk ölçümlerinde kullanılan verilerin başında gelir/harcama düzeyleri yer almaktadır.

6.1. Türkiye'de Yoksulluk Profili

Türkiye'de yoksulluğun profiline bakıldığında, son yıllarda yaşanan krizlerin de etkisiyle daha çok bireyi etkisi altına aldığı görülmektedir. Sosyal ve ekonomik alanda yaşanan krizlerin derinliğini de, tüm göstergelerin çizdiği zikzaklar ortaya koymaktadır. DPT' nin V. BYKP raporlarının ilgili bölümleri de,

yoksulluğun profilini resmi ağızdan bir bütün olarak ortaya koymakta ve Türkiye’de gelir dağılımı dengesizliğinin artarak devam ettiğini göstermektedir¹⁰⁹.

Türkiye’nin yoksulluk profilinin açıklanmasında Güzin Erdoğan’ın çalışması esas alınmıştır. Erdoğan yoksulluğu iki temelde hesaplamıştır. Biri gıda harcaması, diğeri temel gereksinimler. Minimum gıda harcaması yöntemi, hanehalkı toplam harcamaları içinde gıda harcamalarına ayrılan payın, aile büyüklüğü ve aile bireylerinin minimum kalori gereksinmesine göre yetersiz olması durumundaki aileleri göstermektedir ki, bu mutlak yoksulluk sınırındır. Temel gereksinimler yöntemi ile yapılan hesaplamalar ise uluslar arası literatürdeki “nisbi –görelî- yoksulluk” tanımı ile paralel olarak değerlendirilmektedir¹¹⁰.

6.1.1. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Minimum gıda harcaması yöntemiyle yapılan hesaplamalar kır kent ayrımında değerlendirildiğinde, ülke nüfusunun % 8.37’sinin mutlak yoksul tanımı içinde olduğu, ve yoksulların % 11.82’sinin kırsal alanda, % 4.60’nin ise kentsel bölgelerde yer aldığı görülmektedir. Aile büyüklüğü ölçeğinde bakıldığında, hanehalkı büyüklüğü ortalaması 4.5 olan Türkiye’de yoksulluğun da, bu büyüklüğün aşıldığı hanelerde katlanarak arttığı görülmektedir. Özellikle kentsel alanlarda yaşayan ve hanehalkı sayısı 4’ün altında kalan ailelerin yoksulluk oranı daha düşük iken, 5 ve daha çok kişinin bir arada bulunmak zorunda kaldığı çok daha yoğun bir yoksulluk ile karşılaştığı görülmektedir (Tablo 23).

Veriler aile büyüklüğü gözetilerek değerlendirildiğinde, kırsal alanda aile büyüklüğü arttıkça, ücretsiz aile işçisi sayısının artarak aile ekonomisine katkıda bulunması hali de geçerliliğini yitirmektedir. Her yeni birey, ekonomiye katkı da bulunmak yerine, ek bir yük getirmektedir.

¹⁰⁹ A. Esra Aslan, Ahmet Emre Bilgili, “Yoksulluk Algısı, İfadelenme Tarzı ve Tutumlar”, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt 1, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, ss. 325-326.

¹¹⁰ DPT, a.g.r., s. 136.

Tablo 23- Hanehalkı Büyüklüklerine ve Yerleşim Yerlerine Göre Yoksul Fert Oranları (%) (Minimum gıda harcaması yöntemine göre)

Hanehalkı	Türkiye	Kır	Kent
Genel	8.37	11.82	4.60
1	1.87	2.25	0.14
2	2.13	3.33	0.65
3	1.27	2.43	0.59
4	2.20	3.68	1.45
5	4.42	5.65	2.89
6	9.89	13.21	5.84
7	16.83	19.18	11.60
8	19.58	20.49	15.92
9	20.01	21.82	13.61
10	25.37	27.30	16.83
11	36.12	39.38	31.58
12	16.24	17.68	15.68
13	32.19	31.53	26.31
14	27.32	21.36	25.94
15+	24.89	25.17	12.36

Kaynak; Erdoğan 1997

Temel gereksinimler yöntemi ile yapılan değerlendirmelerde, görelî yoksulların oranında önemli bir artış gözlenmektedir. Yoksulluk Türkiye genelinde %24.30'a yükselirken, kırsal-kentsel yoksulluk farkı kentsel yoksullar aleyhine kapanmaktadır. Özellikle kırsal alanda barınma, kentsel alanda olduğu gibi özel ve hanehalkı gelirleri içinde önemli bir barınma kalemi olmadığından, görelî yoksulluk oranları kentsel alanlarda %21.73'e çıkarken, tüm literatür çalışmalarında yoksulluğun tarım ürünlerinin sanayi ürünleri karşısında değer yitirerek marjinal getirisinin düşmesine bağlı olarak azalması temel gerçeği çerçevesinde kırsal görelî yoksulluk oranı 1994 verilerine göre kentsel alanlardan daha yüksek, ancak mutlak yoksulluk oranları kadar kesin bir farklılık gözetmeksizin %24.40 olarak görülmektedir (Tablo 24)¹¹¹.

¹¹¹ DPT, a.g.r., ss. 136-137.

Tablo 24 - Hanehalkı Büyüklüklerine ve Yerleşim Yerlerine Göre Yoksul Fert Oranları (%) (Temel gereksinimler yöntemine göre)

Hanehalkı Büyüklüğü	Türkiye	Kır	Kent
Genel	24.30	25.40	21.73
1	16.81	16.59	5.56
2	9.83	12.64	5.72
3	8.76	7.58	8.50
4	12.67	11.67	14.50
5	21.65	20.57	21.64
6	28.90	27.63	29.74
7	40.34	38.75	39.09
8	44.31	37.66	45.79
9	43.38	41.62	39.99
10	48.62	44.85	43.02
11	61.17	52.39	56.84
12	43.25	30.27	58.54
13	53.54	47.20	49.15
14	40.03	38.39	29.67
15+	39.38	44.73	23.98

Kaynak: Erdoğan 1997

6.1.2. Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluk

Bölgeler arasındaki sosyoekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından gösterdikleri farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de gelir dağılımı sorunu, bölgesel gelişme dengesizliği ile bütünleştiğinden¹¹², yoksulluk halleri ve şiddeti de bölgeler arasında farklılıklar göstermektedir.

Bölgeler bazında incelendiğinde, toplam nüfus içinde en fazla yoksul Karadeniz Bölgesi’ndedir (%22.22). O’nu sırasıyla Güneydoğu Anadolu (%20.44), İç Anadolu (%17.36) ve Akdeniz (%15.30) bölgeleri izlemektedir. En düşük yoksulluk oranına sahip bölgeler ise Marmara ve Ege bölgeleridir¹¹³.

¹¹² DPT a.g.r., s. 28.

¹¹³ Nazmi Avcı, “Yükselen Bir Değer (!) Olarak Yoksulluk ve Türkiye”, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, I. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 130.

6.1.2.1. Türkiye'de Bölgesel Gelişme

Türkiye'de gerek iller ve gerekse bölgeler arası gelişmişlik farkları AB ve OECD ülkelerine göre çok daha fazladır. Kişi başına GSYİH endeks değeri, 1983-1998 döneminde, Türkiye ortalaması 100 iken;

Marmara Bölgesi	156,
Ege Bölgesi	125,
Akdeniz Bölgesi	95,
İç Anadolu Bölgesi	91,
Karadeniz Bölgesi	68,
Güneydoğu Anadolu Bölğ.	56 ,
Doğu Anadolu Bölgesi	41 olmuştur ¹¹⁴ .

1995-97 döneminde, AB'nin, KBGSYİH endeks değeri 100 kabul edildiğinde; en gelişmiş bölge olan Marmara Bölgesi 49 ve en geri kalmış bölge olan Doğu Anadolu Bölgesi 13 endeks değerine sahiptir. Marmara Bölgesi, Avrupa Birliği Bölgeleri içinde KBGSYH endeks değeri bakımından son sıralarda bulunan Portekiz'in Acores (51) Bölgesi ile Yunanistan'ın İperios (43) Bölgesi arasında yer almaktadır.

1983-1999 döneminde Türkiye'de teşvik belgeli yatırımların kişi başına endeks değeri 100 iken;

Marmara Bölgesi	182,
Akdeniz Bölgesi	110,
Güneydoğu Anadolu Böl.	101,
Ege Bölgesi	95,
İç Anadolu Bölgesi	76,
Karadeniz Bölgesi	36,
Doğu Anadolu Bölgesi	31' dir.

¹¹⁴ Lütfi Elvan, Türkiye'de Bölgelerarası İktisadi Gelişmişlik Farklarının GSYİH (İller Endeksi) esas alınarak Karşılaştırılması, **Planlama Dergisi**, DPT 42. Yıl Özel Sayısı, ss.327-329.

1983-1998 döneminde kamu yatırım harcamalarının bölgesel dağılımının incelemesi için, kişi başına ortalama yatırım harcaması Türkiye için 100 olarak kabul edilirse;

Ege Bölgesi	144,
İç Anadolu Bölgesi	112,
Güneydoğu Anadolu Böl.	108,
Marmara Bölgesi	98,
Akdeniz Bölgesi	94,
Doğu Anadolu Bölgesi	74,
Karadeniz Bölgesi	65' tir.

1983-1997 dönemi için kişi başına genel bütçe gelirlerinin bölgeler arası dağılımına bakıldığında, sadece Marmara (238) ve İç Anadolu (104) bölgelerinin ortalamasının üstünde olduğu, diğer bölgelerin ise ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Ancak, Doğu (16) ve Güneydoğu Anadolu'nun (17) endeks değerleri çok daha belirgin bir şekilde düşük çıkmaktadır. Ege, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinin endeks değerleri ise sırasıyla 82, 54 ve 34' tür

Marmara Bölgesi, kamudan aldığı yatırım harcamaları hariç diğer göstergeler itibariyle Türkiye ortalamasının üzerinde; Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Türkiye ortalamalarının altında endeks değerlerine sahiptir. İç Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgeleri ise Türkiye ortalamalarını en iyi temsil eden bölgelerimizdir. Ancak, kamu yatırım harcamaları ve teşvik belgeli yatırımlar açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ülke ortalamasının üzerinde endeks değerlerine sahiptir. Bu da, bölgenin gelişmesi için yatırımların her koşulda devam ettiğinin bir göstergesidir.

1983-1998 döneminde bölgelerin yıllık ortalama büyüme hızları değerlendirildiğinde; Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde, İç Anadolu Bölgesinin Türkiye ortalamasına yakın bir büyüme hızına sahip olduğu, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin (GAP dahil) yıllık ortalama %6.9 ile en hızlı büyüyen bölge konumunda olduğu görülmektedir. Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri ise Türkiye ortalamasının oldukça altında bir büyüme hızına

sahip olup, nüfus artışı göz önüne alındığında bu bölgelerin büyüme hızlarının çok düşük olduğu söylenebilir¹¹⁵.

1983-1998 arası, GAP'ın uygulama döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi; tüm bölgeler arasında en yüksek büyüme hızına sahip bölge olmuştur. Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen bu bölge; hala kişi başına düşen GSYİH değeri bakımından Türkiye ortalamasının oldukça altında ve Doğu Anadolu'dan sonra son sırada yer almaktadır.

6.1.2.2. Türkiye'de Bölgeler ve İller Arası Gelişmişlik Farkları

1983-98 dönemi, kişi başına GSYİH varyasyon katsayısı Türkiye geneli için (yedi coğrafi bölgenin kendi arasında) 0,44 olup, oldukça yüksektir. Ülke genelinde bölgeler arası gelişmişlik farkları oldukça yüksek olmasına rağmen, her bir bölge kendi içinde iller itibarıyla incelendiğinde, Doğu Anadolu Bölgesi illerinin Türkiye ortalamasının üzerinde gelişmişlik farkına sahip olduğu görülmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinde varyasyon katsayısı 0,54' tür. Bir diğer ifade ile, Doğu Anadolu bölgesinde yer alan iller arasındaki gelişmişlik farkları, yedi coğrafi bölge arasında yer alan gelişmişlik farklarından daha yüksektir. Marmara (0,38) ve İç Anadolu (0,37) bölgelerinin varyasyon katsayıları Türkiye ortalamasına yakındır¹¹⁶. İller arası gelişmişlik farkları en az olan bölgeler, Akdeniz (0,24) ve Güneydoğu Anadolu (0,25) Bölgeleridir. Bu bölgeleri sırasıyla, Karadeniz (0,28) ve Ege (0,32) Bölgeleri takip etmektedir.

Marmara Bölgesinde iller arası farklılıklar için 1983 yılında varyasyon katsayısı Türkiye geneli ve diğer bölgeler ile kıyaslandığında çok yüksek olmasına karşın kat sayı, 1989 yılına kadar düşüş eğilimine girerek 0,35 varyasyon katsayısına ulaşmış, 1989-97 döneminde iller arası gelişmişlik farkında önemli bir değişiklik olmamış, 1998 yılında ise kat sayı 0,30'a düşmüştür. 1983 yılında bölgeler arasında en kötü konumda olan Marmara Bölgesi, 1998 yılında Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden sonra en iyi konuma ulaşmıştır.

¹¹⁵ Elvan, a.g.m., s. 330.

¹¹⁶ Elvan, a.g.m., ss. 330-334.

Bir yandan coğrafya bakımından dezavantajlı bölgeler ve yatırım önceliklerine ilişkin politikalarındaki eksiklikler, öte yandan kesintisiz enerji kaynağı, kalifiye işgücü, pazara yakınlık veya güvenli ulaşılabilirlik gibi etmenleri ve yatırıma dönüştürülebilir sermayenin yetersiz birikimi, Türkiye’de bölgeler arasında dengesiz gelişme sorununu gündeme getirmiştir. Bölgeler arası dengesizliğin sonuçları arasında sayılabilecek yoksullaşma ve yoksulluğun bireysel giderilmesi arayışı olarak göç, mutlak ve göreceli yoksulluk konusunda yapılan hesaplamalara da doğrudan yansımaktadır.

Minimum Gıda Harcaması Yöntemine göre, yetersiz beslenen aileler veya mutlak yoksullar olarak adlandırılacak durumda olanlar, Türkiye’de nüfusunun %11’ini oluşturmaktadır. Kentlerde %7 olan bu oran, kırsal alanda %14’e çıkmaktadır. Bölgeler arasında ise toplam yoksulluk, nüfusun %3’ü olarak en az Ege’de görülürken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da aynı yöntemle göre yoksul oranı %18’e çıkmaktadır. Temel gereksinimler açısından bakıldığında bölgeler arasındaki sıralama değişmektedir. Güneydoğu Anadolu %37 yoksul oranı ile en fakir bölge olarak görülürken, Karadeniz Bölgesinde %34 olan yoksul oranını %33 oranıyla Doğu Anadolu izlemektedir (Tablo 25).¹¹⁷

Tablo 25- Türkiye’de Kent-Kır ve Bölge Ayırımında Yoksulluk Oranları %

	Minimum Gıda Harcaması Yaklaşımı	Temel Gereksinimler Yaklaşımı
Türkiye	11	31
Kent	7	28
Kır	14	32
Marmara	5	29
Ege	3	24
Akdeniz	7	29
İç Anadolu	10	30
Karadeniz	13	34
D. Anadolu	18	33
G.Doğu Anadolu	18	37
Kır	14	32

Kaynak: Erdoğan, 1997

¹¹⁷ DPT, a.g.r., s. 138.

6.1.3. Gelir Yoksulluğu

Yerleşim yerlerine göre Gini oranları (nüfusun elde ettiği geliri dikey ekseninde, nüfusun kümülatif oranlarını yatay ekseninde gösteren Lorenz eğrisi ile köşegen arasındaki alanın, köşegen altında kalan toplam alana oranı) değerlendirildiğinde, oranın 1'e yaklaşması eşitsizliklerin artışı, 0'a yaklaşması eşitsizliklerin azalmasını ve sıfır olması ise hiç bir eşitsizliğin kalmadığını yani tam eşitlik durumuna ulaşıldığı kabul edilmektedir. Gelir, mülkiyet, v.b. anlamda Gini oranları değerlendirildiğinde, Türkiye'de 0.49 gibi oldukça yüksek bir eşitsizliğin varlığı ortaya çıkmaktadır¹¹⁸.

1987'de 0.43 olan oranın 1994'te 0.49'a ulaşması ise eşitsizliğin, gelir dağılımındaki adaletsizliğin artarak devam ettiğini ortaya koymaktadır (Tablo 26).

Tablo 26 - Yerleşim Yerlerine Göre Gini Oranları

Yerleşim Yerleri	Gini Oranları
Türkiye	0.49
Kır	0.41
Kent	0.52
Marmara Bölgesi	0.56
Ege	0.44
Akdeniz	0.47
İç Anadolu	0.44
Karadeniz	0.46
Doğu Anadolu	0.37
Güney Doğu Anadolu	0.38

Kaynak: DİE 1994 Gelir Dağılımı Araştırması

1987-1994 arası dönemde, kırsal bölgelerdeki gelir dağılımında pek bir farklılık görülmezken, kentsel bölgelerde 1987' de 0.44 olan Gini oranı, 1994' te 0.51'e yükselmiştir. Marmara Bölgesi eşitsizliklerin en fazla yaşandığı bölge durumundadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi eşitsizliklerin en az

¹¹⁸ DPT, a.g.r., ss. 139-143.

yaşandığı, bir diğer ifade ile yoksullukta eşitliğin sağlandığı bölgeler olarak görülmektedir.

DİE 1994 verilerine göre, nüfusun en alt gelir dilimindeki %20'lik grubu, toplam gelirin %4.86'sını alırken, en üst gelir dilimindeki %20'lik grup toplam gelirin %54.88'ini almaktadır. 1987 verilerine göre ise bu rakamlar sırasıyla %5.24 ve %49.90' dır. Kırsal alanda biraz daha adil bir gelir dağılımından söz edilebilse de, kentsel alanlarda gelir dağılımı adaletsizliğinin ilk ve son %20'lik kesimler için Türkiye ortalamasından daha büyük adaletsizlikle %4.83'e karşı %57.22 olarak gerçekleşmektedir (Tablo 27)¹¹⁹.

Tablo 27 – Yerleşim Yerlerine Göre %20'lik Hanehalkı Dilimlerinin Gelir Payları

Yerleşim Yerleri	1. %20	2.%20	3. %20	4. %20	5. %20
Türkiye	4.86	8.63	12.61	19.03	54.88
Kır	5.57	10.14	14.80	21.79	47.70
Kent	4.83	8.19	11.87	17.90	57.22
Marmara	4.33	7.47	10.69	16.35	61.16
Ege	5.39	9.69	14.09	20.9	49.93
Akdeniz	5.25	9.05	13.23	19.59	52.88
İç Anadolu	5.07	9.11	13.77	20.9	50.16
Karadeniz	5.13	9.47	13.77	20.16	51.49
Doğu Anadolu	6.30	11.29	16.20	23.12	43.08
Güneydoğu Anadolu	7.08	11.15	14.90	20.73	46.13

Kaynak: DİE 1994 Gelir Dağılımı Araştırması.

Gini oranlarındaki eşitsizlik, gelirin %20'lik dilimler açısından paylaşımında görülmektedir. İlk %20'nin en az pay aldığı bölge %4.33 ile Marmara Bölgesi'dir. Öte yandan, 5. %20'lik nüfus diliminin %61.16 paya sahip olduğu bölge de Marmara Bölgesi'dir. Böylece en çok adaletsizliğin yaşandığı bölge yine Marmara Bölgesi olarak somutlaşmaktadır. Yerleşim yerleri arasında gelir adaletsizliğinin var olması, adaletsizliğinin yüksek olduğu bölgelerde yoksulluğun var olduğunu göstermektedir. Ancak, Türkiye'de en çok kazanan %20'lik nüfus diliminin yer seçimine ilişkin bilginin değerlendirilmesi de önemlidir.

¹¹⁹ DPT, a.g.r., ss. 139-140

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde en çok kazananlar diliminde yer alanların gelirden aldıkları pay Türkiye ortalamasındaki en düşük değeri verirken, Marmara bölgesinde en az kazanan kesim de gelirden Türkiye ortalamasına göre daha fazla pay almaktadır. Ancak, işleme sokulan gelir bölgenin toplam geliri olduğu için, bölge gelirleri farklı olduğundan çok daha eşitlikçi gelir dağılımının varlığına ilişkin göstergeler zaten düşük bir gelirin yeniden dağılımında bu bağlamda somut araştırma sonuçları olmamakla birlikte yoksulluğun Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok daha eşitlikçi bir biçimde paylaşıldığı ampirik sonucunu gündeme getirmektedir.

Dünya Bankası'nın Türkiye için öngördüğü, günde 4 dolarlık yoksulluk sınırı dikkate alınmaksızın; Türkiye'de yoksulluk sınırını 1dolar, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da 80 cent olarak kabul eden çalışmaların sonuçlarından yola çıkıldığında, Türkiye'de toplam yoksul oranı %15 tir (Tablo 28). Güneydoğu Anadolu'da 80 cent, Doğu Anadolu'da 90 cent düzeyinde kabul edilen yoksulluk sınırları açısından ise, bu oranın %25'ler düzeyinde olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan her 4 kişiden birinin olağanüstü gelir yoksulu olduğu görülmektedir.

Tablo 28- Kişi Başına Minimum Gıda Harcaması Tutarına Göre Aylık ve Günlük Yoksulluk Sınırı (ABD Doları) ve Yoksul Nüfus Oranı

Yerleşim Yeri	Yoksulluk sınırı (ABD Doları)		Yoksul Kişi Oranı (%)
	Aylık	Günlük	
TÜRKİYE	31	1.0	15
KENT	32	1.1	10
KIR	29	1.0	21
Marmara	32	1.1	7
Ege	27	0.9	4
Akdeniz	28	0.9	11
İç Anadolu	25	0.8	12
Karadeniz	30	1.0	19
Doğu Anadolu	26	0.9	25
Güneydoğu Anadolu	23	0.8	24

Kavnak: Erdoğan 1997

2002 yılı araştırmalarına göre, Türkiye’de nüfusun %2,4  günde 1 dolar ile, %18 i ise günde 2 dolar ile geçinmektedir. Bu da yaklaşık 13.800.000 kişi demektir. 1992 Mart’ında uygulanmaya başlanan yeşil kartı alanların sayısı ise Mart 2002’de 11.854.216 kişiye ulařmıřtır¹²⁰.

Temel gereksinimlere ilişkin hesaplamalarda da günlük 1 dolar sınırı 1.5 dolar olarak kabul edilmiş ve Türkiye toplam nüfusunun % 38’ i, 1.5 doların altında günlük gelire sahip olduğu grlmştir. Güneydoğu Anadolu’da, 80 cent sınırı kullanıldığında %24 olan yoksul nüfus oranı, sınır 1.1 dolar kabul edildiğinde yoksul oranı neredeyse nüfusunun yansına, % 44’e yükselmektedir (Tablo 29)¹²¹.

Tablo 29- Kişi Başına Temel Gereksinimler Harcaması Tutarına Göre Aylık ve Günlük Yoksulluk Sınırı (ABD Doları) Yoksul Nüfus Oranı

Yerleşim Yeri	Yoksulluk Sınırı (ABD Doları)		
	Aylık	Günlük	Yoksul Kişi Oranı (%)
TÜRKİYE	44	1.5	38
KENT	44	1.5	34
KIR	45	1.5	39
Marmara	53	1.8	32
Ege	54	1.8	27
Akdeniz	56	1.9	35
İç Anadolu	40	1.3	35
Karadeniz	41	1.4	42
D. Anadolu	34	1.1	40
G. D. Anadolu	34	1.1	44

Kaynak: Erdoğan 1997

Mutlak yoksulluk ya da bir başka deyişle gelir yoksulluğu için TÜRK-İş tarafından yapılan araştırmalarda minimum gıda harcaması için gerekli tutarlar dört kişilik aile byklğu baz alarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamaya göre bir yetişkin erkek, bir yetişkin kadın ile 15-19 yaş grubundan bir, 4-6 yaş grubundan bir

¹²⁰ Adnan Kulaksızoğlu, ‘‘ocukluktaki Yetersiz ve Kötü Beslenme ile Yoksulluğun İlişkisi’’, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt III, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 326.

¹²¹ DPT, a.g.r., 140

çocuğun bulunduğu bir aile için gıda harcaması tutarı Aralık 2003 için 460.027.000 TL olarak hesaplanmıştır ki, bu sınır açlık sınırındır. Tablo 30'da da görüleceği gibi, aynı ay için yoksulluk sınırı ise 1.398.258.000 TL' dir.¹²²

Tablo 30 - Dört Kişilik Ailenin Gıda Harcaması (TL/Ay)*

	Aralık' 2001	Aralık' 2002	Kasım' 2003	Aralık' 2003
Yetişkin işçi	82.363.000	104.236.000	126.213.000	127.441.000
Yetişkin kadın	66.416.000	86.435.000	104.321.000	105.570.000
15-19 yaş grubu çocuk	85.921.000	111.476.000	133.375.000	134.618.000
4-6 yaş grubu çocuk	58.901.000	77.910.000	91.026.000	92.398.000
Açlık sınırı	293.602.000	380.056.000	454.935.000	460.027.000
Yoksulluk sınırı	892.407.000	1.155.185.000	1.382.782.000	1.398.258.000

* Gıda harcaması tutarı bin liraya tamamlandığından toplamda farklılık söz konusu olabilmektedir.
Kaynak: Türk-İş Aralık 2003 Gıda Harcamaları Anketi

Türk-İş'in araştırmalarından yararlanılarak elde edilen, seçilmiş bazı aylara ait asgari ücret ve açlık/yoksulluk sınırı karşılaştırılması Tablo 31'de gösterilmiştir. Tabloda da görüleceği gibi, asgari ücret her dönemde açlık sınırının altında kalmıştır.

Tablo 31 – Asgari Ücret ve Açlık-Yoksulluk Sınırı Karşılaştırması

Yıllar	Asgari net ücret	Açlık sınırı	Yoksulluk sınırı
Nisan 1999	57.620.790	93.323	283.657.999
Eylül 2001	122.100.000	240.300.000	730.600.000
Temmuz 2002	184.252.937	334.158.000	1.015.678.000
Ocak 2003	225.999.000	401.369.000	1.220.000.000
Temmuz 2003	225.999.000	446.245.000	1.356.369.000
Aralık 2003	303.0779.500	460.027.000	1.398.258.000

Kaynak: Türk-İş

TİSK ise asgari ücretin artırılması yoluyla yoksulluğun önlenemeyeceği konusundaki görüşünü; "... mevcut hukuki kurallarımız gereğince asgari ücret tek işçi için tespit edilmektedir. Kaldı ki, asgari ücret tespit modelinde belirlenen tutarı suni şekilde yükseltici işlemler de yapılmaktadır. Diğer taraftan, her asgari ücretlinin dört kişilik bir aileyi geçindirmek durumunda olduğunu, fertlerin hiçbirinin de çalışmadığını varsaymak, ancak subjektif bilim dışı bir bakış açısını

¹²² Türk-İş Aralık 2003 Gıda Harcamaları Anketi, www.turkis.org.tr (26.03.2004)

ifade eder. Aksi takdirde, Türkiye'de asgari ücretlinin iddia edilen durumunu istatistiklerle ortaya koymak gerekir. Asgari ücreti artırmakla yoksulluğun önlenebileceğini düşünmek ise sadece hayal kırıklığı yaratabilir. Açık ekonomi şartlarında piyasaların kabulleneceği düzeyin üzerinde tespit edilecek asgari ücret işsizliği, enflasyonu kayıtdışılığı artırır; rekabet gücünü azaltır ve sonuçta yoksulluğu artırır....." şeklinde açıklamaktadır.¹²³

6.1.4. Cinsiyet ve Yaşa Göre Yoksulluk

Minimum gıda harcaması maliyetine göre yapılmış olan hesaplama göre, ülke yoksullarının % 51.49'u kadındır. Özellikle kentsel bölgelerdeki kadınlar, kırsal alanlardaki kadınlara oranla daha büyük bir yoksullukla karşı karşıya kalmışlardır. 1994 verileriyle yapılan çalışmaya göre yoksulluk açısından risk, ekonomik olarak faal olan 15-64 yaş grubunda yükselerek %48.50 olarak gerçekleşmektedir. Tablo 32'deki kırsal kentsel yoksulluğun toplam yoksullar açısından dağılımına bakıldığında, yoksullar arasında kırsal yoksulların payı minimum gıda hesaplaması ile %72.67 iken, kentsel yoksulların toplam yoksullar arasındaki payı %27.33 olmaktadır¹²⁴.

Tablo 32 - Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Yerleşim yeri	Yaş	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul %	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul %	Erkek Yoksul Sayısı	Erkek Yoksul %
Türkiye	Toplam	4 977 944	8.37	2 563 287	51.49	2 414 657	48.51
	0-14	2 353 042	47.27	1 162 252	45.34	1 190 790	49.32
	15-64	2 414 197	48.50	1 295 217	50.53	1 118 980	46.34
	65+	210 705	4.23	105 818	4.13	104 887	4.34
Kır	Toplam	3 617 566	72.67	1 849 734	72.16	1 767 832	73.21
	0-14	1 685 530	46.59	818 887	44.27	866 643	49.02
	15-64	1 761 592	48.70	946 006	51.14	815 586	46.14
	65+	170 444	4.71	84 841	4.59	85 603	4.84
Kent	Toplam	1 360 378	27.33	713 553	27.84	646 825	26.79
	0-14	667 512	49.07	343 365	48.12	324 147	50.11
	15-64	652 605	47.97	349 211	48.94	303 394	46.91
	65+	40 261	2.96	20 977	2.94	19 284	2.98

Kaynak: Erdoğan, 1999 DİE

¹²³ DPT, a.g.r., s. 142.

¹²⁴ DPT, a.g.r., s. 144.

Temel gereksinimler maliyetine göre yoksulluk cinsiyet ve yaş grubu özelinde değerlendirildiğinde yoksulluk sınırı yükseltirse de kadınların yoksulluk oranlarında önemli bir değişiklik göze çarpmamaktadır (Tablo 33). Yoksulların % 51.73'ünü, 15-64 yaş grubundaki toplam yoksulların, kırsal alanda %62.63'ünü kentlerde ise %37.37'sini kadınlar oluşturmaktadır¹²⁵.

Tablo 33- Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Yerleşim yeri	Yaş	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul %	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul %	Erkek Yoksul Sayısı	Erkek Yoksul %
Türkiye	Toplam	14 458 178	24.30	7 478 712	51.73	6 979 466	48.27
	0-14	6 110 451	42.26	3 044 658	40.71	3 065 793	43.93
	15-64	7 630 109	52.78	4 079 550	54.55	3 550 559	50.87
	65+	717 618	4.96	354 504	4.74	363 114	5.20
Kır	Toplam	9 062 260	62.68	4 683 779	62.63	4 378 481	62.73
	0-14	3 791 745	41.84	1 872 588	39.98	1 919 157	43.83
	15-64	4 719 485	52.08	2 540 396	54.24	2 179 089	49.77
	65+	551 030	6.08	270 795	5.78	280 235	6.40
Kent	Toplam	5 395 918	37.32	2 794 933	37.37	2 600 985	37.27
	0-14	2 318 706	42.97	1 172 070	41.93	1 146 636	44.08
	15-64	2 910 624	53.94	1 539 154	55.07	1 371 470	52.73
	65+	166 588	3.09	83 709	3.00	82 879	3.19

Kaynak: Erdoğan, 1999 DİE

Yoksul hanelerin yoksullukla başa çıkmak için uyguladıkları geçim stratejileri incelendiğinde, bunların en önemli parçasını hanenin ihtiyaçlarının piyasa dışından karşılanmasının; giyeceklerin evde dikilmesi ve örülmesi, dayanıklı yiyeceklerin ve ekmeğin evde üretilmesi, çocukların, yaşlıların ve hastaların evde bakılması olduğu görülmektedir. Bu hizmetlerin tümü de kadınlar tarafından karşılıksız olarak sunulmaktadır. Bir başka deyişle, hanelerin yoksullukla başa çıkma stratejilerinde, hane mensubu kadınların karşılıksız çalışması çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu da, kadınların zamanını tüketmekte, kazanç elde edebilecekleri ve sosyal güvenlik haklarından yararlanabilecekleri işlerde çalışmalarını engellemekte ve böylelikle yoksul ve yoksun konumlarını pekiştirmektedir. Kadın yoksulluğu tarif edilirken, bu mekanizma göz önüne alınmalıdır.

¹²⁵ DPT, a.g.r., s. 144.

6.1.5. Öğrenim Durumuna Göre Yoksulluk

Minimum gıda harcaması maliyetine göre, 6 ve daha yukarı yaştaki fertler açısından yapılan çalışmada, okul çağı nüfusunun %7.83'ü yoksul grubundadır. Yoksulluk-egitim ilişkisi içinde incelendiğinde, toplam yoksulların %31.94'ünü okur-yazar olmayanlar, %24.42'sini bir okul bitirmeyen okur-yazarlar, %38.91'ini ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Yoksulların %56.36'sını okur-yazar olmayan ve ilkokul diploması olmayanların toplamı oluşturmaktadır. Bu oran kırsal alanlarda %67.43, kentsel alanlarda %53.51'dir. 4.189.600 olan okul çağındaki toplam yoksulun, 3.991.172'sini (%95.27) hiç eğitimi olmayanlar ile ilkokulu bitirenlerin oluşturması da, yoksulluk ile eğitim düzeyinin ters orantılı olduğunu, eğitim seviyesi düştükçe yoksulluğun arttığını göstermektedir (Tablo 34)¹²⁶.

Tablo 34– Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Öğrenim Durumu ve Cinsiyet Dağılımı,

Yerleşim yeri	Öğrenim Durumu	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul %	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul %	Erkek Yoksul Sayısı	Erkek Yoksul %
Türkiye	Toplam	4 189 600	7.83	2 166 153	51.70	2 023 447	48.30
	Okuryazar değil	1 337 853	31.94	913 784	42.18	424 069	20.96
	Okuryazar olup, bir okul bitirmeyen	1 023 134	24.42	451 032	20.82	572 102	28.27
	İlkokul	1 630 185	38.91	754 597	34.84	875 588	43.27
	Ortaokul ve dengi	136 981	3.27	29 060	1.34	107 921	5.33
	Lise ve dengi	57 147	1.36	17 538	0.81	39 609	1.96
	Yüksekokul, üniversite	3 325	0.08	142	0.01	3 183	0.16
	Master, doktora	975	0.02	0	0.00	975	0.05
Kır	Toplam	3 042 707	72.63	1 562 222	72.12	1 480 485	73.17
	Okuryazar değil	1 021 683	33.58	649 294	44.43	327 389	22.11
	Okuryazar olup, bir okul bitirmeyen	725 683	23.85	307 722	19.70	417 961	28.23
	İlkokul	1 190 776	39.13	546 088	34.96	644 688	43.55
	Ortaokul ve dengi	74 494	2.45	9 661	0.62	64 833	4.38
	Lise ve dengi	27 470	0.90	4 457	0.29	23 013	1.55
	Yüksekokul, üniversite	2 601	0.09	0	0.00	2 601	0.18
	Master, doktora	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Kent	Toplam	1 146 893	27.37	603 931	27.88	542 962	26.83
	Okuryazar değil	316 170	27.57	219 490	36.34	96 680	17.81
	Okuryazar olup, bir okul bitirmeyen	297 451	25.94	143 310	23.73	154 141	28.38
	İlkokul	439 409	38.30	208 509	34.53	230 900	42.52
	Ortaokul ve dengi	62 487	5.45	19 399	3.21	43 088	7.94
	Lise ve dengi	29 677	2.59	13 081	2.17	16 596	3.06
	Yüksekokul, üniversite	724	0.06	142	0.02	582	0.11
	Master, doktora	975	0.09	0	0.00	975	0.18

Kaynak: Erdoğan 1999, DİE.

¹²⁶ DPT, a.g.r., s. 147.

Tablo 35’de gösterilen Temel Gereksinim Maliyetine göre yapılan hesaplamalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir¹²⁷.

Tablo 35– Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Öğrenim Durumu ve Cinsiyet Dağılımı

Yerleşim yeri	Öğrenim Durumu	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul %	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul %	Erkek Yoksul Sayısı	Erkek Yoksul %
Türkiye	Toplam	12 485 442	23.33	6 486 727	51.95	5 998 715	48.05
	Okuryazar değil	3 358 925	26.90	2 360 014	36.38	998 911	16.65
	Okuryazar olup, bir okul bitirmeyen	2 832 369	22.69	1 340 285	20.66	1 492 084	24.87
	İlkokul	5 303 777	42.48	2 499 924	38.54	2 803 853	46.75
	Ortaokul ve dengi	639 648	5.12	179 511	2.77	460 137	7.67
	Lise ve dengi	331 769	2.66	103 663	1.60	228 106	3.80
	Yüksekokul, üniversite	17 979	0.14	3 330	0.05	14 649	0.24
	Master, doktora	975	0.01	0	0.00	975	0.02
	Kır	Toplam	7 855 759	62.92	4 071 255	62.76	3 784 504
Okuryazar değil		2 326 608	29.62	1 620 925	39.81	705 683	18.65
Okuryazar olup, bir okul bitirmeyen		1 785 590	22.73	815 027	20.02	970 563	25.65
İlkokul		3 285 500	41.82	1 536 952	37.76	1 748 548	46.20
Ortaokul ve dengi		307 663	3.92	71 345	1.75	236 318	6.24
Lise ve dengi		142 406	1.81	27 006	0.66	115 400	3.05
Yüksekokul, üniversite		7 992	0.10	0	0.00	7 992	0.21
Master, doktora		0	0.00	0	0.00	0	0.00
Kent		Toplam	4 629 683	37.08	2 415 472	37.24	2 214 211
	Okuryazar değil	1 032 317	22.30	739 089	30.60	293 228	13.24
	Okuryazar olup, bir okul bitirmeyen	1 046 779	22.61	525 258	21.75	521 521	23.55
	İlkokul	2 018 277	43.59	962 972	39.86	1 055 305	47.67
	Ortaokul ve dengi	331 985	7.17	108 166	4.48	223 819	10.11
	Lise ve dengi	189 363	4.09	76 657	3.17	112 706	5.09
	Yüksekokul, üniversite	9 987	0.22	3 330	0.14	6 657	0.30
	Master, doktora	975	0.02	0	0.00	975	0.04

Kaynak: Erdoğan, 1999, DİE.

Her iki tablo eğitim düzeyleri açısından incelendiğinde, okur-yazar olmayan yoksullar içinde kadınların sayısının erkeklerin iki katını aştığı görülmektedir. Okur-yazar olup da bir okulu bitirmeyenlere bakıldığında ise tam tersi bir durum göze çarpmaktadır. Bu durumdaki kadın sayısı erkek sayısından daha azdır.

Sonuçlar, Türkiye’nin bir başka gerçeğini; erkek çocukların eğitimine, kız çocuklarına oranla daha çok pay ayrıldığını göstermektedir. Tablolardan çıkartılabilecek bir başka sonuç ise, yoksulluğun aşılmasında eğitim düzeyindeki yükselmenin kentsel alanda, kırsal alana oranla çok daha gerekli olduğudur.

¹²⁷ DPT, a.g.r., s. 147.

2002 yılı verilerine bakıldığında, Türkiye genelinde %11.27'lik nüfus payına sahip olan okur yazar olmayan bireyler arasında yoksulluk oranı %41.07 iken, %3.79'luk nüfus payına sahip olan yüksek okul, fakülte ve üstü eğitilmiş bireylerde yoksulluk oranı %1.57'dir¹²⁸. Aynı oran, kırsal yerlerde okur yazar olmayanlar arasında %46.42'ye, yüksek eğitimlilerde ise %4.37'ye yükselmektedir. Okur yazar olup bir okul bitirmeyenler arasında yoksulluk oranı Türkiye geneli için %34.60, kırsal alanlarda ise %41.13'tür. Hanehalkı bireylerinin eğitim durumuna göre yoksulluk oranları Tablo 36'da gösterilmiştir.

Tablo 36– Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk* oranları, 2002

Eğitim durumu	Nüfus payı (**)			Yoksulluk oranı		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100.00	100.00	100.00	26.96	21.95	34.48
6 yaşından küçük fertler	10.04	10.79	8.91	33.17	31.18	36.79
Okur yazar değil	11.27	9.53	13.89	41.07	35.88	46.42
Okur yazar olup bir okul bitirmeyenler	19.32	18.81	20.08	34.60	29.96	41.13
İlkokul	33.57	29.95	39.01	26.12	21.81	31.08
İlköğretim	4.70	4.68	4.74	26.47	21.22	34.25
Ortaokul ve orta dengi meslek	6.11	7.08	4.66	18.77	13.80	38321
Lise ve lise dengi meslek okulu	11.19	13.80	7.28	9.82	7.06	17.65
Yüksek okul, fakülte, yüksek lisans,doktora	3.79	5.37	1.43	1.57	1.07	4.37

(*) Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

(**) Belirtilen eğitim gruplarının toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Kaynak : DİE, 2002.

6.1.6. Fertlerin Medeni Durumuna Göre Yoksulluk

Bu konuda yapılan çalışmalarda yoksullar, 12 ve üstü yaş grubunun medeni durumuna göre değerlendirilmiştir. DİE'nin gelir ile ilgili verileri çalışabilir işgücü kavramına göre yapıldığından yetişkin olmayanlar da evlenmemiş grubuna girdiği için bu grup yüksek bir yoksulluk oranına sahip çıkmaktadır.

¹²⁸ DİE, "2002 Yoksulluk Çalışması", DİE Haber Bülteni, 13.4.2004, s. 5.

DİE'nin 1977 Yıllık Evlenme ve Boşanma İstatistikleri verilerine göre; Türkiye'de ortalama ilk evlenme yaşı, kentsel alanda kadınlarda 22.3, erkeklerde 26.2, kırsal alanda ise kadınlarda 21.7, erkeklerde 25.2'dir. Türk Medeni Kanununa göre zorunlu hallerde velinin rızası ile evlenme yaşı kızlar için 15, erkekler için ise 17 olarak belirtildiği halde, evlenmesi mümkün olmayan 12-15 yaş arası kızlarla 12-17 yaş arası erkek nüfusun da hesaplamalara katılması, hiç evlenmemiş grubun olağandışı yükselmesine neden olmuştur.¹²⁹ Bu nedenle Tablo 38 ve 39'daki "hiç evlenmemişler" grubunun oranları tartışılabilir sonuçlardır.

Minimum gıda harcaması maliyetine göre yapılan değerlendirmede 12 yaş üstü yoksulların %53.38'ini kadınlar, %46.62'sini erkekler oluşturmaktadır. 12 yaş üstü kırsal yoksulların toplam yoksullar içindeki payı %73.10 iken, kadın ve erkekler açısından kırsal yoksulluk kadınlarda %73.05, erkeklerde %73.17 olarak görülmektedir (Tablo 37).

Tablo 37 – Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Medeni Durum ve Cinsiyet Dağılımı

Yerleşim Yeri	Medeni Durum	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul %	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul %	Erkek Yoksul Sayısı	Erkek Yoksul %
Türkiye	Toplam	3 130 273	6.91	1 671 024	53.38	1 459 249	46.62
	Hiç evlenmemiş	1 264 125	40.38	665 954	39.85	598 171	40.99
	Evli	1 732 894	55.36	893 268	53.45	839 626	57.54
	Eşi ölmüş	116 875	3.73	96 871	5.80	20 004	1.37
	Boşanmış	12 398	0.40	11 327	0.68	1 071	0.07
	Ayrı yaşıyor	3 981	0.13	3 604	0.22	377	0.03
Kır	Toplam	2 288 298	73.10	1 220 610	73.05	1 067 688	73.17
	Hiç evlenmemiş	913 698	39.93	482 789	39.55	430 909	40.36
	Evli	1 275 717	55.75	657 242	53.85	618 475	57.93
	Eşi ölmüş	88 972	3.89	70 668	5.79	18 304	1.71
	Boşanmış	8 709	0.38	8 709	0.71	0	0.00
	Ayrı yaşıyor	1 202	0.05	1 202	0.10	0	0.00
Kent	Toplam	841 975	26.90	450 414	26.95	391 561	26.83
	Hiç evlenmemiş	350 427	41.62	183 165	40.67	167 262	42.72
	Evli	457 177	54.30	236 026	52.40	221 151	56.48
	Eşi ölmüş	27 903	3.31	26 203	5.82	1 700	0.43
	Boşanmış	3 689	0.44	2 618	0.58	1 071	0.27
	Ayrı yaşıyor	2 779	0.33	2 402	0.53	377	0.10

Kaynak Erdoğan, 1999, DİE

¹²⁹ DPT, a.g.r., s. 149.

Kırsal alanda boşanmış ya da ayrı yaşayan kadınların yoksul olma halinin, eşi ölmüş kadınların yoksulluk halinden çok daha yaygın olduğu görülmektedir. Kırsal alandaki 8.709 boşanmış, 1.202 eşinden ayrı yaşayan kişinin tamamı kadınlardır. Buna karşılık eşi ölen 88.972 yoksul kişinin 70.668'ini de (%79.42'si) kadınlar oluşturmaktadır. Ancak bu tablolar, evli olma ya da olmamanın yoksullukla doğrudan bir bağlantı olduğunu göstermemektedir¹³⁰.

Temel gereksinimler maliyetine göre yoksul fertlerin medeni durumu ve cinsiyet dağılımı incelendiğinde, 12 yaş üstü yoksulların %62.89'unun kırsal alanda, %37.11'inin ise kentsel alanlarda bulunduğu; evlenmişlerin, hiç evlenmemişlerden daha yoksul olduğun görülmektedir (Tablo 38).

Tablo 38 – Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Medeni Durumu ve Cinsiyet Dağılımı

Yerleşim yeri	Medeni Durum	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul %	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul %	Erkek Yoksul Sayısı	Erkek Yoksul %
Türkiye	Toplam	9 729 385	21.47	5 124 832	52.67	4 604 553	47.33
	Hiç evlenmemiş	3 716 043	38.19	1 901 925	37.11	1 814 118	39.40
	Evli	5 566 780	57.22	2 858 240	55.78	2 708 540	58.83
	Eşi ölmüş	399 879	4.11	327 455	6.39	72 424	1.57
	Boşanmış	29 394	0.30	23 716	0.46	5 678	0.12
	Ayrı yaşıyor	17 289	0.18	13 496	0.26	3 793	0.08
Kır	Toplam	6 118 408	62.89	3 237 734	63.18	2 880 674	62.56
	Hiç evlenmemiş	2 306 511	37.70	1 198 502	37.02	1 108 009	38.46
	Evli	3 512 496	57.40	1 807 456	55.83	1 705 040	59.19
	Eşi ölmüş	278 785	4.56	215 435	6.65	63 350	2.20
	Boşanmış	17 838	0.29	14 349	0.44	3 489	0.12
	Ayrı yaşıyor	2 778	0.05	1 992	0.06	786	0.03
Kent	Toplam	3 610 977	37.11	1 887 098	36.82	1 723 879	37.44
	Hiç evlenmemiş	1 409 532	39.04	703 423	37.28	706 109	40.96
	Evli	2 054 284	56.89	1 050 784	55.67	1 003 500	58.21
	Eşi ölmüş	121 094	3.35	112 020	5.94	9 074	0.53
	Boşanmış	11 556	0.32	9 367	0.50	2 189	0.13
	Ayrı yaşıyor	14 511	0.40	11 504	0.61	3 007	0.17

Kaynak: Erdoğan. 1999, DİE

Eşi ölmüş yoksulların %81.88'inin, boşanmış yoksulların %80.68'inin ve ayrı yaşayan yoksulların ise %78'inin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında bu durumdaki kadınların kırsal alanda ortalamalarının Türkiye ortalamasının altına düşüyor olması, kırsal alanda yalnız kadının nispeten

¹³⁰ DPT, a.g.r., s. 149.

korunmalı olduğunu göstermektedir. Nitekim kentlerdeki eşi ölmüş olan yoksulların %91.90'ını, boşanmış yoksulların %86.68'ini kadınlar oluşturmaktadır. Evli ya da bekar olmak yoksulluk açısından da, kadın-erkek ayrımında yoksul olma açısından da genellenebilir bir farklılık yaratmamaktadır. Esas olan cinsiyet ve medeni hal ayrımı gözetilmeksizin yoksul olma durumudur. Ancak eşi ölmüş, boşanmış ya da ayrı yaşayan kadın olmakla yoksulluk arasında çok önemli bir bağıntının varlığı görülmektedir¹³¹.

6.1.7. Çalışma Durumuna Göre Yoksulluk

Çocukların korunması hakkındaki uluslararası sözleşmeler 15 yaşından küçüklerin çalışmasının yasaklanması hükümlerini taşımakla birlikte, Türkiye için 12-65 yaş grubu iktisaden faal nüfustur. Bu nedenle, Tablo 39'daki minimum gıda harcaması maliyetine ve Tablo 40'daki temel gereksinimler maliyetlerine göre yoksul fertlerin çalışma durumuna ait hesaplamalara bu grup da katılmıştır.

Minimum gıda harcaması maliyetine göre yapılan hesaplamalarda, çalışan ve çalışmayan 12 yaş üstü toplam nüfus 3.130.273 olarak saptanmıştır. Bu hesaplamaya göre yoksulların %53.67'sini çalışanlar oluşturmaktadır¹³².

İşsizlerin yoksulluğu grup içi oranlar açısından %18.95 ile en yüksekken, çalışmayan yoksullar içinde engelliler %1.51, yaşlılar %9.54 ve hastalar %2.05 ile yoksullukta öncelik almaktadır. Mevcut yoksullar arasındaki dağılıma göre çalışmayan yoksulların %45.63'ünü Türkiye genelinde ev kadınları oluştururken, ev kadınlığı kentsel yoksullar arasında %48.60 ile daha da önem kazanmaktadır.

Çalışmayan yoksulların %59.18'i kentlerde yoğunlaşırken, çalışan yoksulların %85.12'si ücretsiz aile işçiliğinin yaygınlığı nedeniyle kırsal alanda yer almaktadır.

¹³¹ DPT, a.g.r., s. 150.

¹³² DPT, a.g.r., s. 151.

Tablo 39- Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	Türkiye Yoksul Sayısı	Türkiye Yoksul %	Kır Yoksul Sayısı	Kır Yoksul %	Kent Yoksul Sayısı	Kent Yoksul %
TOPLAM	3 130 273	6.91	2 288 298	73.10	841 975	26.90
Çalışmayanlar	1 450 381	46.33	858 352	37.51	592 029	70.31
İşi yok	274 909	18.95	179 305	20.89	95 604	16.15
Öğrenci	292 549	20.17	145 974	17.01	146 575	24.76
Ev hanımı	661 876	45.63	374 106	43.58	217 770	48.60
Özürlü	21 847	1.51	14 521	1.69	7 319	1.24
Hasta	29 674	2.05	23 161	2.70	6 513	1.10
Emekli	15 720	1.08	4 704	0.55	11 016	1.86
İrade sahibi	9 296	0.64	7 861	0.92	1 428	0.24
Yaşlı	138 329	9.54	103 817	12.09	34 512	5.83
Diğer	6181	0.43	4 889	0.57	1 292	0.22
Çalışanlar	1 679 892	53.67	1 429 946	62.49	249 946	29.69
Ücretli, maaşlı	144 563	8.61	75 303	5.27	69 260	27.71
Yevmiyeli	278 227	16.56	164 461	11.50	113 766	45.52
İsveren	5 133	0.31	2 311	0.16	2 822	1.13
Kendi hesabına	414 375	24.67	365 644	25.57	48 731	19.50
Ücretsiz aile işçisi	837 594	49.86	822 227	57.50	15 367	6.15

Kaynak: Erdoğan. 1999, DİE

Temel gereksinimler açısından yoksulluk belirlendiğinde toplam yoksullar arasında kırsal yoksulluk %62.89 ile kentsel yoksulluktan daha önemli gibi görünüyorsa da, toplam yoksullar içinde kentlerdeki çalışmayan yoksulların oranı %65.98 ile vahim boyutlara ulaşmaktadır. Kırsal alanda ise çalışanların yoksulluğu %64,66 olarak görülürken, kentteki çalışan yoksul oranı %34.02'de kalmaktadır.

Erdoğan'ın bulgularına göre grup içinde %37.14 ile işsizler ve hastalar grup içinde %36.32 ile en riskli grubu oluştururken, bunu %35.58 ile yevmiyeli çalışanlar ve %35.16 ile engelliler izlemektedir.¹³³

¹³³ DPT, a.g.r., s. 151-152.

Tablo 40 - Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	Türkiye Yoksul Sayısı	Türkiye Yoksul %	Kır Yoksul Sayısı	Kır Yoksul %	Kent Yoksul Sayısı	Kent Yoksul %
TOPLAM	9 729 385	21.47	6 118 408	62.89	3 610 977	37.11
Çalışmayanlar	4 544 420	46.71	2 162 060	35.34	2 382 360	65.98
- İşi yok	679 458	14.95	369 851	17.11	309 607	13.00
- Öğrenci	1 024 894	22.56	421 420	19.49	603 474	25.33
- Ev hanımı	2 135 464	46.99	923 059	42.69	1 212 405	50.89
- Özürlü	6 172 727	1.36	362 40	1.68	254 57	1.07
-Hasta	992 33	2.18	700 49	3.24	29 184	1.23
- Emekli	133 118	2.93	56 600	2.62	76 518	3.21
- İrad sahibi	28 855	0.63	21 654	1.00	7 201	0.30
- Yaşlı	365 297	8.04	255 737	11.83	109 560	4.60
- Diğer	16 374	0.36	7 450	0.34	8 924	0.37
Çalışanlar	5 184 965	53.29	3 956 348	64.66	1 228 617	34.02
- Ücretli, maaşlı	727 406	14.03	277 828	7.02	449 578	36.59
- Yevmiyeli	815 707	15.73	362 946	9.17	452 761	36.85
- İşveren	28 709	0.55	13 500	0.34	15 209	1.24
- Kendi	1 322 629	25.51	1 105 049	27.93	217 580	17.71
- Ücretsiz aile	2 290 514	44.18	2 197 025	55.54	934 89	7.61

Kaynak: Erdoğan, 1999, DİE

6.1.8. İktisadi Faaliyete Göre Yoksulluk

1999 verilerine göre Türkiye yoksullarının %55.38'ini iktisaden faal durumda olan ve bir mesleği fiilen ifa edenler oluşturmaktadır.

Tablo 41 - Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin İktisadi Faaliyeti 1999.

İktisadi Faaliyet	Türkiye Yoksul Sayısı	Türkiye Yoksul %	Kır Yoksul Sayısı	Kır Yoksul %	Kent Yoksul Sayısı	Kent Yoksul %
TOPLAM	3 250 579	6.84	2 387 892	73.46	862 687	26.54
İktisaden faal olanlar	1 800 198	55.38	1 529 540	64.05	270 658	31.37
Tarım, ormancılık	1 323 381	73.52	1 282 762	83.87	40 619	15.01
Madencilik	6868	0.38	6 610	0.43	258	0.10
İmalat sanayi	118 713	6.59	57 396	3.75	61 317	22.65
Elektrik, gaz, su	1 323	0.07	0	-	1 323	0.49
İnşaat	150 978	8.39	95 287	6.23	55 691	20.58
Top. ve perakende tic.	93 220	5.18	39 466	2.58	53 754	19.86
Ulaştırma	39 104	2.17	17 911	1.17	21 193	7.83
Mali kurumlar	2 790	0.15	964	0.06	1 826	0.67
Toplum hizmetleri	63 821	3.55	29 144	1.91	34 677	12.81
İktisaden faal olmayan	1 450 381	44.62	858 352	35.95	592 029	68.63

Kaynak: Erdoğan, 1999, DİE

Tablo 41 de de görüldüğü gibi, minimum gıda harcaması kriterine göre, iktisadi faaliyet kolu olarak Türkiye yoksullarının tarım ve ormancılık sektöründe faaliyet gösterenlerinin oranı %73.52 iken, kırsal alanda yoksulların tarım sektöründe çalışan yoksullara oranı %83.87'ye çıkmaktadır. Kentsel yoksullar içinde iktisadi faaliyet kolu açısından en büyük yoğunlaşma yoksulların %22.65'inin yer aldığı imalat sanayiini %20.58 ile inşaat, %19.86 ile toptan ve perakende ticaret hizmetini sunanlar oluşturmaktadır¹³⁴.

Temel gereksinimler maliyetine göre yoksul fertlerin iktisadi faaliyet kollarına göre ayırımına bakıldığında, iktisaden faal olup da yoksul olanların Türkiye genelinde oranı %55.18'dir. Tablo 42 incelendiğinde tarım kesiminde faal nüfusun 3.670.632 olduğu görülmektedir. Bu sayı iktisaden faal olan yoksullar ile oranlandığında yoksulların %65.61'inin tarım kesiminde çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Kentsel yoksulluğun en yoğun yaşandığı grup ise %23.52 oranı ile imalat sanayiidir¹³⁵.

Tablo 42 - Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin İktisadi Faaliyeti 1999

İktisadi Faaliyet	Türkiye Yoksul Sayısı	Türkiye Yoksul %	Kırsal Yoksul Sayısı	Kırsal Yoksul %	Kent Yoksul Sayısı	Kent Yoksul %
TOPLAM	10139015	21.34	6 431 668	63.43	3 707 347	36.57
İktisaden faal olanlar	5 594 595	55.18	4 269 608	66.38	1 324 987	35.74
Tarım, ormancılık	3 670 632	65.60	3 460 100	81.03	210 532	15.89
Madencilik	30789	0.55	25 640	0.60	5149	0.39
İmalat sanayi	473 590	8.47	1 61 8 30	3.79	311 760	23.52
Elektrik, gaz, su	5294	0.09	1 779	0.04	3 515	0.27
İnşaat	465 276	8.32	254 068	5.95	211 208	15.94
Top. ve perakende tic.	441 340	7.89	151 849	3.56	289 491	21.85
Ulaştırma	169 319	3.03	69 043	1.62	100 276	7.57
Mali kurumlar	22 867	0.41	7 481	0.18	15 386	1.16
Toplam hizmetleri	315 488	5.64	1 37 818	3.23	177 670	13.41
İktisaden faal olmayan.	4 544 420	44.82	2 162 060	33.62	2 382 360	64.26

Kaynak: Erdoğan, 1999, DİE

Tablo 43' te verilen 2002 yılı verilerine baktığımızda kırsal yerlerde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektöründe çalışanların %36.62'si yoksuldur. Yoksul fertler, iktisadi faaliyet kollarına göre incelendiğinde, kırsal ve kentsel yerler ayırımında hemen hemen aynı sektörler göze çarpmakta ancak, kırsal ve kent

¹³⁴ DPT, a.g.r., s. 153.

¹³⁵ DPT, a.g.r., ss. 153-154.

ayırımında sektör sıralamalarında değişiklik söz konusu olmaktadır. Türkiye genelinde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü, çalışanların %36,19'luk oranla yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör olarak birinci sırayı almaktadır. Bunu, %35,92 ile inşaat ve bayındırlık sektörü izlerken, kentsel yerlerde ise birinci sırayı inşaat ve bayındırlık sektörü (%37,62), ikinci sırayı tarım sektörü (%32,80) almaktadır. Türkiye genelinde en düşük yoksulluk riski taşıyan sektör ise madencilik ve taşocakçılığı sektörüdür¹³⁶.

Tablo 43 - Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk* oranları (%) 2002.

İktisadi faaliyet grupları	Nüfus payı **			Yoksulluk oranı		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100.00	100.00	100.00	26.96	21.95	34.48
Tarım,avcılık,ormancılık,balıkçılık	14.05	2.67	31.13	36.19	32.80	36.62
Madencilik ve taşocakçılığı	0.25	0.16	0.37	2.22	2.39	2.10
İmalat	5.38	6.32	3.97	16.65	13.08	25.18
Elektrik, gaz ve su	0.18	0.17	0.19	16.62	3.35	34.82
İnşaat ve bayındırlık	1.87	2.12	1.50	35.92	37.62	32.32
Toptan ve perakende ticaret	5.95	7.69	3.33	18.97	18.79	19.59
Ulaştırma,haberleşme,depolama	1.88	2.05	1.62	14.01	13.47	15.03
Mali kurumlar, ilgili hizmetler	0.78	1.20	0.14	7.87	8.47	0.00
Toplum ve kişisel hizmetler	4.62	5.85	2.78	14.58	11.00	25.87
İşsizler, ekonomik olarak aktif	65.5	71.76	54.98	27.90	23.66	36.21
Olmayanlar ve 15 yaşından küçükler						

(*) Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

(**) Belirtilen gruplarının toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Kaynak : DİE, 2002.

6.1.9. Meslek Durumuna Göre Yoksulluk

Minimum gıda harcaması yaklaşımına göre, tarımda çalışanlar %72.83 ile en fazla yoksula sahip meslek grubudur. Kır ve kent ayırımında durum, tarım dışında diğer meslekler açısından Türkiye genelinden farklı değildir. İdari personel ise, %0.24 gibi az bir oranda yoksul ferde sahiptir (Tablo 44).

¹³⁶ DİE, "2002 Yoksulluk Çalışması", DİE Haber Bülteni, 13.4.2004, s. 7.

Tablo 44 – Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Meslek Durumu

Meslek Durumu	Türkiye Yoksul Sayısı	Türkiye Yoksul %	Kır Yoksul Sayısı	Kır Yoksul %	Kent Yoksul Sayısı	Kent Yoksul %
TOPLAM	3 254 033	6.86	2 391 822	73.50	862 211	26.50
İktisaden faal okullar	1 803 652	55.43	1 533 470	64.11	270 182	31.34
İlmi, teknik	12 399	0.69	3 679	0.24	8 720	3.23
Müteşebbis	8 565	0.47	3 260	0.21	5 305	1.96
İdari personel	4 378	0.24	2 228	0.15	2 150	0.80
Ticaret	41 353	2.29	17 814	1.16	23 539	8.71
Hizmet	84 271	4.67	46 286	3.02	37 985	14.06
Tarım	1 313 456	72.83	1 273 970	83.08	39 486	14.61
Tarım dışı	334 496	18.55	184 345	12.02	150 151	55.58
Meslekleri tayin edilm.	4 734	0.26	1 888	0.12	2 846	1.05
İktisaden faal olmayan	1 450 381	44.57	858 352	35.89	592 029	68.66

Kaynak : Erdoğan, 1999, DİE

Temel gereksinimler maliyeti yöntemine göre de, Türkiye’de idari personelin, %0.89 gibi az bir oranda yoksul ferde sahiptirler. Tarımda çalışanlar %65.40 ile en fazla yoksula sahip meslek grubudur (Tablo 45)¹³⁷

Tablo 45– Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Meslek Durumu

Meslek Durumu	Türkiye Yoksul Sayısı	Türkiye Yoksul %	Kır Yoksul Sayısı	Kır Yoksul %	Kent Yoksul Sayısı	Kent Yoksul %
TOPLAM	10.123.728	21.33	6.432.617	63.54	3.691.111	36.46
İktisaden faal olanlar	5.579.308	55.11	4.270.557	66.39	1.308.751	35.46
İlmi, teknik	49.758	0.99	16.039	0.38	33.719	2.58
Müteşebbis	46.345	0.93	24.346	0.57	21.999	1.68
İdari personel	49.753	0.89	17.368	0.41	32.385	2.47
Ticaret	208.624	3.74	69.563	1.63	139.061	10.63
Hizmet	347.118	6.22	152.416	3.57	194.702	14.88
Tarım	3.648.674	65.40	3.444.113	80.65	204.561	15.63
Tarım dışı	1.209.194	21.67	538.132	12.60	671.062	51.27
Meslekleri tayin edilm.	19.842	0.36	8.580	0.20	11.262	0.86
İktisaden faal olmayan	4.544.420	44.89	2.162.060	33.61	2.382.360	64.54

Kaynak : Erdoğan, 1999, DİE

DİE 2002 Yoksulluk Çalışması’nda yer alan ve Tablo 46’da özetlenen, çalışan fertlerin işteki durumları itibariyle yoksulluk oranlarına bakıldığında, en yüksek risk taşıyan grubun yevmiyeli (geçici, mevsimlik) olarak çalışanlar olduğu gözlenmektedir. Türkiye geneli için bu grup %45,01’lik yoksulluk oranına sahip

¹³⁷ DPT, a.g.r., ss. 154-155.

iken, en düşük yoksulluk oranına sahip işverenlerde bu oran %8,99 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle kırsal yerlerde oldukça yüksek nüfus payına sahip ücretsiz aile işçileri de ikinci sırada yoksulluk riskine sahip grubu teşkil etmektedir. İşsizlerde yoksulluk riski, Türkiye genelinde %32,44 iken, bu oran, kentsel bölgelerde %22,99, kırsal bölgelerde ise %62,56 olarak gerçekleşmiştir¹³⁸.

Tablo 46- Çalışan Fertlerin İşteki Durumuna Göre Yoksulluk Oranları (*), 2002

Eğitim durumu	Nüfus payı (**)			Yoksulluk oranı		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100.00	100.00	100.00	26.96	21.95	34.48
Ücretli ve maaşlı	13.44	17.22	7.76	13.64	12.24	18.31
Yevmiyeli	2.60	2.58	2.63	45.01	44.82	45.29
İşveren	1.35	1.65	0.89	8.99	6.73	15.26
Kendi hesabına	9.48	4.71	16.64	29.91	21.75	33.38
Ücretsiz aile işçisi	8.08	2.07	17.10	35.33	27.94	36.67
İşsizler	2.06	2.61	1.23	32.44	22.99	62.56
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	34.54	39.60	26.93	22.15	18.53	30.14
15 yaşından küçük fertler	28.46	29.55	26.82	34.55	30.59	41.10

(*) Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

(**) Belirtilen gruplarının toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Kaynak : DİE, 2002.

6.1.10. Hanehalkı Kompozisyonuna Göre Yoksulluk

Türkiye’de hanehalkındaki birey sayısı arttıkça, yoksul hanehalkı ve birey oranı da artmaktadır. Minimum gıda harcaması maliyetine göre çocuklu ebeveynler grubunda, hanehalklarının %7’si, bireylerin ise %10.26’sı yoksuldur. Bu grupta 14 yaşından küçük 3 ve daha çok çocuklu hanehalklarının yoksul oranı %17.29’dur. Çocuklu yalnız ebeveynler grubunda da yaklaşık oranlar elde edilmektedir. Kırsal alanda yaşayanlar, kenttekilere göre daha fazla oranda yoksul hanehalkına ve bireye sahiptirler (Tablo 47)¹³⁹.

¹³⁸ DİE, “2002 Yoksulluk Çalışması”, DİE Haber Bülteni, 13.4.2004, s. 6.

¹³⁹ DPT, a.g.r., s. 155.

Tablo 47 - Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Hanehalkı ve Fertlerin Hanehalkı Kompozisyonu Dağılımı

Hanehalkı Kompozisyonu		Türkiye		Kır		Kent	
		Yoksul (%)		Yoksul (%)		Yoksul (%)	
		Hanehalkı	Fert	Hanehalkı	Fert	Hanehalkı	Fert
Tek kişilik	Toplam	1.87	1.87	2.25	2.25	0.14	0.14
	30 yaşın altında	1.47	1.47	2.48	2.48	0.00	0.00
	30-64 yaş	1.62	1.62	1.73	1.73	0.00	0.00
	65+ yaş	2.10	2.10	2.55	2.55	0.28	0.28
Çift kişilik	Toplam	2.13	2.13	3.33	3.33	0.65	0.65
	Çift olmayanlar	2.03	2.03	2.92	2.92	0.67	0.67
	Cocuksuz çift	2.14	2.14	3.39	3.39	0.64	0.64
	Toplam	7.00	10.26	11.07	15.01	3.65	5.52
Çocuklu ebeveyn	Bir çocuklu (<14 yaş)	0.92	0.92	2.69	2.69	0.31	0.31
	Bir çocuklu (15+ yaş)	1.27	1.27	1.62	1.62	0.76	0.76
	İki çocuklu (<14 yaş)	2.50	2.50	3.87	3.87	1.82	1.82
	İki çocuklu (15+ yaş)	1.23	1.23	3.12	3.12	0.03	0.03
	Üç ve daha çok	17.29	19.47	21.19	23.26	11.15	12.94
	Üç ve daha çok	6.65	9.12	9.95	12.89	3.03	4.35
	Toplam	5.47	8.54	6.23	9.37	4.25	7.08
	Bir çocuklu (<14 yaş)	6.94	6.94	10.34	10.34	1.68	1.68
	Bir çocuklu (15+ yaş)	1.81	1.81	2.24	2.24	0.85	0.85
	İki çocuklu (<14 yaş)	3.05	3.05	3.62	3.62	2.79	2.79
Çocuklu yalnız ebeveyn	İki çocuklu (15+ yaş)	1.54	1.54	2.06	2.06	1.24	1.24
	Üç ve daha çok	15.84	18.48	11.64	14.75	23.07	24.37
	Üç ve daha çok	6.89	8.76	8.82	10.72	4.30	5.31
Eşli diğer kişiler	Toplam	6.24	8.61	9.49	12.32	3.33	4.68
Eşsiz diğer kişiler	Toplam	8.32	11.96	12.81	17.92	4.39	6.36

Kaynak: Erdoğan, 1999, DİE

Temel gereksinimler maliyetine göre tek kişilik hanelerin %16.81'i yoksuldur. Çocuklu ebeveyn ve çocuklu yalnız ebeveyn gruplarında, yoksul hanehalkı oranı, sırasıyla %21.88 ve %20.22'dir. bu gruplarda 14 yaşın altında çocuğa sahip hanehalkları diğerlerine göre daha fazla yoksullukla karşı karşıyadır. Kırsal alanda yaşayanlar, her zamanki gibi, kentsel yerlerde yaşayanlara göre daha fazla yoksulu barındırmaktadır (Tablo 48)¹⁴⁰.

¹⁴⁰ DPT, a.g.r., s. 156

Tablo 48- Temel Gereksinimler Maliyetine Göre Yoksul Hanehalkı ve Fertlerin Hanehalkı Kompozisyonu Dağılımı

Hanehalkı Kompozisyonu		Türkiye		Kır		Kent	
		Yoksul(%)		Yoksul(%)		Yoksul (%)	
		Hanehalk	Fert	Hanehalkı	Fert	Hanehalkı	Fert
Tek kişilik	Toplam	16.81	16.81	16.59	16.59	5.56	5.56
	30 yaşın altında	1.47	1.47	2.48	2.48	0.00	0.00
	30-64 yaş	11.12	11.12	9.13	9.13	5.47	5.47
	65+yaş	23.16	23.16	23.60	23.60	6.42	6.42
	Toplam	9.83	9.83	12.64	12.64	5.72	5.72
Çift kişilik	çift olmayanlar	10.09	10.09	13.76	13.76	8.17	8.17
	Çocuksuz çift	9.78	9.78	12.48	12.48	5.16	5.16
	Toplam	21.88	27.72	23.81	29.90	20.12	24.74
Çocuklu ebeveyn	bir çocuklu (<14yaş)	8.32	8.32	7.60	7.60	9.59	9.59
	bir çocuklu (15+yaş)	8.32	8.32	7.06	7.06	5.64	5.64
	iki çocuklu (<14yaş)	14.77	14.77	12.00	12.00	18.05	18.05
	iki çocuklu (15+yaş)	8.11	8.11	7.56	7.56	9.9	9.59
	üç ve daha çok çocukla	43.51	46.00	42.69	44.79	42.03	44.47
	üç ve daha çok çocuklu	20.50	24.82	20.46	24.73	18.40	21.58
	Toplam	20.22	27.72	23.34	29.95	17.45	23.99
	bir çocuklu (<14yaş)	19.77	19.77	35.41	35.41	14.33	14.33
	bir çocuklu (15+yaş)	8.39	8.39	12.8	12.8	7.8	7.78
	iki çocuklu (<14yaş)	21.44	21.44	19.03	19.03	21.17	21.17
Çocuklu yalnız ebeveyn	İki çocuklu(15+yaş)	6.25	6.28	4.80	4.80	5.87	5.87
	üç ve daha çok çocuklu	49.74	54.11	38.55	42.67	50.58	52.73
	üç ve daha çok çocuklu	27.17	29.11	34.76	36.21	26.43	28.65
Eşli diğer kişiler	Toplam	20.71	24.97	21.68	26.05	19.11	22.51
Eşsiz diğer kişiler	Toplam	20.92	25.52	22.14	27.11	21.48	24.99

Kaynak: Erdoğan. 1999, DİE

Tablo 49’da verilen 2002 verileri de, hanehalkı büyüklüğü arttıkça, yoksulluk oranının da arttığını ortaya koymaktadır. Türkiye genelinde , hanehalkı büyüklüğü 1-2 olan hanelerdeki yoksulluk oranı %16.48 iken 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde yoksulluk oranı %47.38’dir. Oran kentsel alanlarda biraz daha düşmektedir. Tablo 50’de de görüleceği gibi kentsel alanlarda 7 ve daha fazla kişinin yaşadığı hanelerde yoksulluk oranı %43.36, 1-2 kişinin yaşadığı hanelerde %7.16’dır¹⁴¹.

Tablo 49- Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk* Oranları, 2002, Türkiye

Hanehalkı büyüklüğü	Hane			Fert		
	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam Sayı (bin)	Yoksul Sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)
Toplam	16447	3693	22.45	68393	18441	26.96
1-2	3269	540	16.51	5872	967	16.48
3-4	7507	1229	16.37	26942	4495	16.68
5-6	4026	1169	29.03	21651	6380	29.47
7+	1645	756	45.95	13927	6598	47.38

(*) Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

Not: Yuvarlamalardan dolayı, oranlar toplamı 100' ü vermeyebilir.

Kaynak: DİE 2002

Tablo 50- Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk* Oranları, 2002, Kent

Hanehalkı Büyüklüğü	Hane			Fert		
	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)
Toplam	10093	1754	17.38	41048	9011	21.95
1-2	1807	131	7.24	3201	229	7.16
3-4	5014	649	12.94	17994	2382	13.24
5-6	2449	635	25.94	13074	3461	26.47
7+	823	339	41.15	6778	2939	43.36

(*) Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

Not: Yuvarlamalardan dolayı, oranlar toplamı 100' ü vermeyebilir.

Kaynak: DİE 2002

¹⁴¹ DİE, DİE Haber Bülteni, 13.4.2004, s.4.

Tablo 51'deki veriler incelendiğinde ise, kırsal alanlarda yoksulluk oranının %51.18 ile en çok 7 ve daha fazla kişinin yaşadığı hanelerde olduğu görülmektedir. Kırsal alanlarda en düşük yoksulluk oranı %23.27 ile, 3-4 kişinin yaşadığı hanelerde gözlenmektedir.¹⁴²

Tablo 51- Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk* Oranları, 2002, Kır

Hanehalkı büyüklüğü	Hane			Fert		
	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)
Toplam	6353	1939	30.52	27345	9429	34.48
1-2	1462	409	27.97	2671	738	27.64
3-4	2493	580	23.27	8948	213	23.61
5-6	1576	533	33.83	8577	2919	34.03
7+	821	417	50.75	7150	3659	51.18

(*) Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

Not: Yuvarlamalardan dolayı, oranlar toplamı 100' ü vermeyebilir.

Kaynak: DİE 2002

6.1.11. Hanehalkının Oturduğu Konutun Özelliğine Göre Yoksulluk

Sayısal bilgiler, yoksulların oturdukları konutun durumuna ilişkin olarak gerek minimum gıda harcaması ve gerekse temel gereksinimler kriterleri açısından benzer sonuçlar vermektedir. Yoksulların ister kentsel, ister kırsal alanda olsunlar neredeyse tamamına yakın bir oranı sobalı evlerde oturmaktadır. Konutları, Türkiye genel inşaat standartları uyarınca, dar gelirli konutu olarak tanımlanan 100 m²'nin altındaki konutlar olup, bu konutların büyük bölümü müstakil ev veya gecekondulardır. Yoksulların tamamına yakını kiracı veya ev sahibi ise de, bu durum yoksulluğu gidermek açısından önemli bir etki yaratmamaktadır. Nitekim yoksullar içinde ev sahipliği %77.44 gibi yüksek bir paya sahiptir¹⁴³.

¹⁴² DİE, **DİE Haber Bülteni**, 13.4.2004, s. 4.

¹⁴³ DPT, a.g.r., s. 158-159

6.1.12. Doğal Afetlerden Kaynaklı Yoksulluk

Türkiye'nin %92'si deprem riski altında olup, özellikle Karadeniz Bölgesinde sel ve heyelan nedeniyle hemen hemen her yıl önemli maddi hasarlar ortaya çıkmaktadır. 1999 yılının 17 Ağustos ve 12 Kasım tarihlerinde Türkiye'de Marmara Bölgesinde yaşanan deprem felaketlerinden etkilenen insan sayısı kesin olarak belirlenmemiş olmakla birlikte, DİE tarafından 17 Ağustos depremi sonrası bölgenin durumuna ilişkin olarak temel ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla iki anket çalışması yapılmıştır. Yapılan ikinci anket sosyal ve ekonomik özellikleri ortaya çıkarmak üzere ve 49.821 hane ile görüşme sonucu 223.324 kişiye uygulanmıştır ve sonuçları 28.10.1999 tarihinde yayınlanmıştır.

Yapılan araştırmaya göre, deprem sonrası ankete konu nüfusun %3.9'unun evlerinde, %49.6'sının müstakil çadırlarda, %38.5'inin ise çadır kentlerde yaşadığı saptanmıştır. Deprem öncesi iktisaden faal olanların %62.9'u önceki işlerine devam etmekte iken, %3.2'si başka işte çalışmaktadır. Kalanların ise %22.8'i iş aramakta, %11.1'i de işsiz durumda beklemektedir. Sanayi gelişiminin en yoğun olduğu Sakarya'da depremden önceki işinde çalışmayı sürdürenlerin oranı %58.9'a düşmektedir. Deprem öncesi iktisaden faal olmayan nüfusun ise %12.6'sı deprem sonrası iş aramaya başlamış durumdadır. Deprem bölgesinde çadır kentlerde kalan hanelerin en çok gereksinme duydukları yardım malzemesi sıralamasında gıda talebi %65 ile ilk sırada yer alırken, giyecek %63.2, temizlik malzemesi ise %60.2 oranıyla 2. ve 3. sırayı almaktadır¹⁴⁴.

Deprem bölgesinde çadır kent dışında kalan hanelerin ihtiyaç sıralamasında gıda % 61.6 ile ilk sırayı alırken, çadır kentlerde olan talepler yer değiştirerek ikinci sırayı %50.6 ile temizlik maddesi, üçüncü sırayı da %49.6 ile giyecek almaktadır. Deprem bölgesinde barınma koşullarının ani ortadan kalkışının yaratmış olduğu yoksulluk hali ile temel ihtiyaç maddesi olan gıda, giyim ve temizlik maddelerine olan aşırı ihtiyaç gözönüne alındığında, anılan bölgede çalışsın çalışmasın, insanların topluca yoksul olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Giyim eşyası dahil kaybedilenlerin yeniden edinimi sorunu ortadayken bir de işsizlik yaşıyorsa

¹⁴⁴ DPT, a.g.r., s. 160

yoksulluk, genel olarak tüm deprem bölgesinde yaşanmakta olan yoksulluktan çok daha derin ve yoğun hale gelmektedir. Deprem bölgesinde acil yardım amaçlı prefabrik ev üretim sürecinde yöre işsizlerinin istihdamı yerine, genelde zaman darlığı gözetilerek konutlar bir başka yerde mamul hale getirildikten sonra teknik beceri gerektiren montaj işlemleri yörede gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin doğal sonucu, yörede yoğun inşaat faaliyetlerine karşılık önemli bir istihdam etkisinin görülmemesi olmuştur.

İkinci deprem felaketinin ardından, depremden etkilenen nüfusun 300 bini aştığı tahmin edilmektedir. Öte yandan, doğal afet zararları nedeniyle ortaya çıkan ani ve kitlesel yoksullaşma, anılan yöntemle sınırlı kalmayacaktır. Bilimsel veriler deprem riskinin yerleşmelerin yoğunlaştığı bölgeler için arttığını göstermektedir. Türkiye'nin yaşanan son felaketlerden yalnız yerleşme yerinin seçimi ve bina güvenliğinin sağlanması açısından değil, aynı zamanda olası afetler sonrası ortaya çıkacak olası yoksullaşmanın giderilmesi noktasında da temel politika ve stratejilerini oluşturması gerekmektedir.

6.1.13. Zorunlu Göç ve Yoksulluk

Türkiye genelinde yapılan araştırmalarda yoksulluk ile göç arasında doğrudan ilişkileri ortaya koyan veri tabanı bulunmadığı gibi, bölgeler arası içgöç konusunda DİE'nin hazır verilerinin anlamlı ayrıntılı çalışmalara uygun olmadığı da saptanmıştır. Ülke genelinde kırsal yoksullaşmaya bağlı olarak yaşanmakta olan göç olgusu 1950'lerden bu yana gündemdedir. 1970'li yıllara kadar kırsal alandan kademeli göç ve göçerler açısından göçülen noktada görece refah düzeyi artışı tartışmaları yapılırken, 1980'li yılların ortalarından itibaren can ve mal güvenliği talebi göç nedenleri arasına katılmıştır. Göçü hedefleyenler, farklı konumlarda olduklarından hedefledikleri bir göç noktasını belirleyip, oraya ulaşacak birikimle yola çıkarken, terör nedeniyle göçenler 1970'lerde olduğu gibi en yakın kent merkezine veya büyük kent merkezlerine istihdam olanaklarını araştırma şansı olmaksızın göçmektedirler. Güvenlik nedeniyle kitlesel göç göçerlerin geldikleri noktadaki yaşam kalitesinin düşmesine yaptıkları olumsuz katkı nedeniyle geldikleri noktada dışlanmaları sözkonusu olabilmektedir. Dolayısıyla göçerler açısından görece refah duygusu, yerlerini ve sahip olduklarını talepleri dışında

yitirmeye bağlı psikolojik yoksunluk, reel yoksulluk ile de desteklenerek, göçerlerde yoksulluğun yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Doğu ve Güneydoğu göçerlerinin geldikleri merkezlerde zaten varolan mevcut sorunları artırıcı etkilerinin yanısıra yetersiz istihdam piyasası için rekabet, göçerlerin geldikleri noktada dip sınıf tanımına uygun bir konuma itilmelerine neden olmaktadır.

Uluslararası çalışmalarda da göç ile yoksulluk arasında ciddi bir nedensellik ilişkisi kurulmaktadır. Türkiye'deki boyutları bilinmeyen, bilinen göç ile yoksulluk arasındaki ilişkinin gerçek düzeyini ve boyutlarını ortaya koyacak çalışmaların eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir. Ancak, doğru bir veri tabanına ulaşıldıktan sonra göçten kaynaklanan yoksullukların giderilmesi için gerekli stratejilerin oluşturulması mümkündür¹⁴⁵.

6.2. Türkiye'de Yoksulluğun Genel Değerlendirmesi

DPT'nin ilgili raporu değerlendirildiğinde, yoksulluk bağlamında yapılmış araştırmaların hanehalkı gelir ve hanehalkı tüketim harcamaları anketlerinin verilerine dayandığı, en yeni verilerin ise 1994'e kadar gelebildiği görölmektedir. Bu komisyon çalışmasında Türkiye'de yoksulluk profilini çıkarmak üzere 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi'nin verilerini kullanan en yeni çalışma olan Erdoğan'ın (1996) çalışması esas alınmıştır.¹⁴⁶

Türkiye'de yoksulluk hakkında genellenebilir sonuçlara ampirik gözlemlerin ve uluslararası deneyimlerin yardımıyla ulaşılmış ve Türkiye yoksulluğunun yaygınlığı, derinliği, yoğunluğu ve süresi hakkında çeşitli saptamalarda bulunulmuştur. Ampirik bir değerlendirme ile, Türkiye'de yoksulluğun gözle görölür bir nitelik kazanması 1990'lardan itibaren söz konusudur. Yukarıda belirtilen çalışmalardaki bir eksiklik, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerinin kişisel gelir dağılımına nasıl yansıldığının bilinmemesidir.

¹⁴⁵ DPT, a.g.r., s. 161.

¹⁴⁶ DPT, a.g.r., s. 161.

"Sokak çocukları" probleminin yanı sıra ülke gelenek ve göreneklerinde daha önce hiç var olmayan "evsizler" sorunlarının bu tarihten sonra yaşanmaya başlanmış olması ülke gerçekleri açısından yoksulluk probleminin büyüklüğünü algılamaya yardımcı unsurlar olarak değerlendirilmektedir¹⁴⁷.

DPT'nin raporuna dayanarak Türkiye yoksulluğu değerlendirildiğinde; kırsal alanlarda yoksulluk kentlere kıyasla daha yaygın olmakla birlikte, kentlerdeki yoksulluğun daha derin ve daha yoğun olarak yaşandığı, bölgesel farklılıklar açısından bakıldığında, mevcut veri tabanına göre Güneydoğu Anadolu bölgesi kırsal alanının en yoksul kesim olduğu, bunu Karadeniz bölgesi kırsal alanlarının izlediği görülmektedir. Üçüncü en yoksul bölge ise ilginç bir biçimde Akdeniz kırsal alanı olup, Doğu Anadolu'daki kırsal yoksulların Akdeniz'den daha sonra geldiği ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin yoksul oranının Türkiye ortalamasının altında olduğunu görülmektedir. Kentsel alanlarda ise ilginç bir biçimde yalnızca Güneydoğu bölgesi kentsel alanı ile (%6.17) Karadeniz bölgesi kentsel alanlarının (%4.64) Türkiye kentsel yoksulluk oranlarının üzerinde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar, tüm ampirik çalışma verilerine aykırı olarak, kayıt dışı sınır ticareti ve GAP Projesi desteği ile yaratılan istihdam imkanları sebebiyle Doğu Anadolu bölgesinin yoksulluğunun Güneydoğu Anadolu bölgesinden daha fâzla olması gerekirken, Doğu Anadolu bölgesindeki yoksulluğun %3.77 ile Türkiye ortalaması olan %4.6'nın oldukça altında olmasının yanı sıra, bölgeler arası kırsal yoksulluk sıralamasında da dördüncü sırada olması dikkat çekicidir. Bu çalışmalar bölgelerin Gini oranları ile test edildiğinde, gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu Marmara bölgesinin yoksulluk oranlarının Türkiye ortalamasının çok altında belirlenmiş olması da dikkat çekici bir başka göstergedir. Nitekim Gini oranı göstergeleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde büyük ölçüde "yoksullukta eşitliğin" sağlandığını göstermektedir¹⁴⁸.

Türkiye'de yoksulluğun cinsler arası paylaşımında dikkate değer bir eşitsizlik görülmemektedir. Çünkü, çalışma hanehalkları bazında yapılmıştır ve yoksul ailelerde cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm fertler yoksuldur. Mevcut veri

¹⁴⁷ DPT, a.g.r., s. 162.

¹⁴⁸ DPT, a.g.r., s. 162.

tabanı bu yönde bilgi vermemekle birlikte kadınların erkeklere nazaran daha yaygın ve daha yoğun bir yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kaldığı tahmin edilmektedir.

Yoksulluğa yaş grupları açısından bakıldığında, 0-14 yaş grubunun en ciddi risk altında olduğu bilgisine mevcut veri tabanı ile ulaşılmaktadır. 0-14 yaş grubunda kırsal alanda kız çocukları, kentsel alanda ise yoksulluk açısından erkek çocukların çok daha yüksek risk altında olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Yoksulluk açısından tüm uluslararası kaynaklarca "yoksun" tanımı ile özel olarak korunması gereken grup 65 yaş üstü yaşlılar olmasına karşın, mevcut verilerde bu grup risk altında görünmemektedir. Veri tabanının özelliğinden kaynaklanan bu farklılık gözardı edilerek, oluşturulacak politikalarda yaşlılar için özel önlemler geliştirilmesi talebi benimsenmiştir.

Öğrenim durumu açısından mevcut veri tabanı beklendiği yönde sonuçlar vermektedir. Öğrenim düzeyinin düşüklüğü veya yokluğu yoksulluk ile doğrudan ilişkili görülmektedir. Kırsal alanda ilkokul üstü eğitim gören yoksullarda önemli düşmeler görülürken, kentsel alanlarda yoksulluk lise dengi eğitim düzeyindekiler arasında da problem olmaktadır. Kısacası yoksulluğun aşılmasında eğitim düzeyinin yükseltilmesi önemli bir araç olarak görülmekle birlikte özellikle kentsel alanlarda lise üstü eğitim düzeyi yoksulluğun aşılma eşiği olarak kabul edilebilir.

12 yaş ve üstü nüfusu medeni hal açısından ise Türkiye nüfusunun %92.2'si (DİE, 1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması) resmi nikahlı olup, 1996 verilerine göre Türkiye ortalama evlilik yaşı kentlerde kadınlarda 22.3, erkeklerde 26.2, kırsal alanda ise kadınlarda 21.7, erkeklerde 25.2'dir. Veli ya da vasi oluru ile yasal evlenme yaşının kadınlarda en erken 15, erkeklerde 17 olduğu ve nüfusun % 92.2'sinin resmi nikahlı olduğu bilinen bir ülkede, medeni halin resminin 12 yaş üstü nüfus için yapılması hiç evlenmemişler grubunun yoksulluğunu oldukça yüksek çıkarmıştır. Nitekim, elde edilen verilere göre, yoksul evliler ile yoksul bekarların oransal olarak hemen hemen eşit gibi görünmesinin temel nedeni, veri tabanındaki bu özellikten kaynaklanmaktadır¹⁴⁹.

¹⁴⁹ DPT, a.g.r., s. 163.

Medeni durum açısından yoksulluğun evlilik ya da bekarlıkla doğrudan bağıntısı mevcut verilerle kurulamamakla birlikte, uluslararası kaynaklar, yalnız yaşamak zorunda kalanların marjinal geçinme maliyetlerinin daha yüksek olması nedeniyle daha yoğun bir yoksulluğun yaşandığı gerçeğine dikkat çekmektedirler. Türkiye'deki eşi ölmüş, boşanmış ya da yalnız yaşayanların uluslararası bulgulara paralel bir biçimde yoksulluk açısından çok daha yüksek risk altında olduğu sonucuna varılmaktadır. Eşi ölmüş, ayrılmış ya da yalnız yaşayanın kadın olması halinde yoksulluk söz konusu olurken, kırsal alanda bu durumda olan kadınların, kentsel alanda aynı konumdaki kadınlara kıyasla biraz daha korunmalı oluşunu, geleneksel değer yargılarının kırsal alanlarda hala güçlü oluşu ile açıklamak mümkündür.

Çalışma durumuna göre yoksulların durumu incelendiğinde çarpıcı bir biçimde çalışan yoksulların oranının çalışmayan yoksullardan daha fazla olduğu gerçeği görülmektedir. Bu çalışmanın veri tabanının da 12 yaş üstü, iktisaden faal olmaması gereken 65+ yaş grubu ile yasal olarak tartışmalı 12-15 yaş grubunu içermesine rağmen çalışanların yoksulluğunun çalışmayanların yoksulluğundan daha fazla oluşu Türkiye asgari ücret politikalarının yanı sıra kayıt dışı ekonomide düşük ücretli istihdamın yaygınlığı ile açıklanabilir.

TİSK yukarıda belirtilen görüşe katılmayarak bunun "sübjektif ve temelsiz bir yaklaşım" olduğunu belirterek bu yaklaşımın söz konusu olguda Türkiye'nin sosyoekonomik yapısına damgasını basan tarım sektörü gerçeğini ihmal ettiğini ifade etmektedir.¹⁵⁰

İktisadi faaliyet kollarına göre yoksulluk mevcut veri tabanı ile beklenen yönde bir gelişme göstermektedir. Tarım sektöründe görülen yaygın yoksulluğu, kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu inşaat ve ulaştırma sektörleri izlemektedir.

Yoksulluğa meslekler açısından bakıldığında, tarım ve ormancılıkla iştigal edenlerin sektörel yoksulluğu mesleki sıralamada da korunurken kendi hesabına çalışan işletmecilerin de ağır bir yoksullukla karşı karşıya oldukları görülmektedir.

¹⁵⁰ DPT, a.g.r., s. 164.

Yoksulluğa hanehalkı kompozisyonu açısından bakıldığında, genellenebilir bir sonuç olarak Türkiye ortalama aile büyüklüğü olan 4.5 kişinin yoksulluk açısından adeta bir sınır oluşturduğu görülmektedir. 3 ve daha fazla çocuklu aileler yoksulluk açısından ciddi bir risk taşımaktadır.

Türkiye'de engellilik ya da yaşlılık yoksulluk açısından özel olarak gözetilmesi gerekmeyen bir durum gibi görülmektedir. Oysa, uluslararası araştırmalar, özürllük halinin çok ciddi bir yoksullaşma nedeni oluşturduğunun altını çizerek bu grubu, "yoksunlar" tanımına sokarak, yoksulluğu en derin ve en yoğun biçimde yaşayan çocuk ve yaşlılar ile aynı kategori de değerlendirmektedir ki, bu değerlendirme Türkiye yoksulluk politikaları oluşturulurken aynen korunmak zorundadır¹⁵¹.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda göç ile yoksulluk arasında ilişki kurulabilme olanağı bulunmamaktadır. Ancak uluslararası araştırmalar göç edenler açısından ciddi bir yoksulluk riskine dikkat çekmektedir. İran-Irak savaşının yanı sıra eski Yugoslavya'nın parçalanması ve Bulgaristan'da yaşanan iç sorunlar vb. dış göç dalgaları doğrudan ülkemizi ilgilendirmiştir. Göçerlerin iâşe ve ibatelerinin ekonomiye yüklediği ilave yükün yanı sıra göçerlerin geri dönmeyenlerinin de yoksullar ordusuna katıldığı gözlenmiştir. Özel durumlarda Türkiye'de yönelik olarak yaşanan dış göçün yanı sıra bir başka önemli sorun da iç göç olmaktadır. İster ekonomik nedenlere dayalı göçerlerin kendi talebiyle ve isterse güvenlik gerekçesiyle göçerlerin isteği dışında gerçekleşsin, göçer nüfusun yoksullaşması ve göçtüğü noktada "dip sınıf tanımına uygun bir biçimde dışlanarak eski konumundan daha yoğun bir yoksullaşma sürecine itilmesi kaçınılmaz olmaktadır. İç göç yalnız göçerler açısından değil, göç veren ve göç alan yöreler açısından da yoksullaşma nedeni olmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden yoğun bir biçimde göç alan Antalya ve Mersin illerinin göç öncesi ve sonrası konumları göç alan yörelerin de yüz yüze kaldığı yoksullaşma sürecindeki artışın tipik bir göstergesidir.

¹⁵¹ DPT, a.g.r., s.164.

Hanehalkı anketlerinden hareket eden yoksulluk araştırması verilerine göre Türkiye yoksullarının oturduğu konutların hemen hemen hepsi sobalı, ülke inşaat standartlarının genel kabullerine uygun bir biçimde 100 m² ve daha altında genellikle bağımsız ev veya gecekondulu olup, bu konutlar az gelişmiş veya gecekondulu bölgelerinde yoğunlaşmaktadır.

Deprem bölgesindeki ani yoksullaşma olgusu Türkiye yoksulluk politikaları içinde özel bir yere sahip olmak zorundadır. Daha önce büyük bir bölümü yoksul olmayan yaklaşık 300 bin kişi deprem nedeniyle mülksüz ve işsiz konuma düşerek çok ani ve çok derin bir yoksulluk durumu ile karşı karşıya kalmıştır.

WHO tarafından yapılmış olan çalışma, deprem bölgesinde yaşanan yoksulluk için yapılmış hiçbir özel çalışma olmamasına karşın, bu bölgede yaşanmakta olan yoksulluğun ultra yoksulluk düzeyinde olduğunu açıkça göstermektedir.

FAO ve WHO tarafından yapılmış olan çalışmalarda gelirlerinin tamamını harcadıkları halde minimum kalori ihtiyacının ancak % 80'ini karşılayabilenler ultra yoksullar olarak tanımlanmaktadır. Deprem bölgesindeki nüfusun çok önemli bir bölümü gelirinin tamamını kaybetmiş durumda olup, yardım biçiminde sağlanan gıda ile beslenmektedir. Bu durumda, anılan gıda yardımlarının kesilmesi ile birlikte ciddi bir açlık sorununun yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Yine FAO ve WHO ultra yoksulluk halinin 5 yıldan daha uzun sürmesi halinde yoksulluğun bir daha aşılamayacağı ve kronik hale geleceğinden söz etmektedir ki; bu tespit kanımızca da geçerli olduğundan deprem bölgesindeki yoksulluğun aşılması bağlamında özel ve ivedi tedbirlere gerek duyulduğu görüşüne ulaşılmaktadır.

6.3. Yoksulluk Sorununun Türkiye Açısından Önceliklendirilmesi

Uluslararası deneyimlerin de ışığında Türkiye'nin yoksullukla mücadele politika önceliklerinin nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin bir çerçevenin oluşturulması mümkündür. Türkiye yoksulluğunun gerçek boyutlarını belirlemeye yönelik bir istatistikî çalışmanın yapılması acil ve zorunlu bir görev olarak gündemdedir. Türkiye'nin somut gerçekliğini oluşturan yoksulluğun mevcut

çalışmaların işaret ettiğiinden çok daha yüksek düzeylerde olduğu gerçeğinden hareketle; Türkiye yoksulluk sorunsalını topyekün çözmeye yönelik politika önermelerinin gerçekçi olmayacağı noktasında birleştirilmiştir. Yoksullukla mücadele açısından hedef kitle yoksulluk sınırında olup da çok yoğun bir çaba harcanmaksızın yoksulluk sınırından kurtarılabilir kitle ile "yoksun" niteliğini taşıyan kitle olmalı ve öncelikler bu iki grup özelinde geliştirilmelidir. Bu açıdan bakıldığında; yoksulluk sınırında olup da durumunda iyileştirme yapılarak yoksulluğun aşılabileceği ilk grup çalışan yoksullar olarak görülmektedir. Çalışmayan yoksulların durumunun düzeltilmesine yönelik politikaların daha uzun dönemli istihdam yaratıcı tedbirlerden sonra ele alınması daha gerçekçi görünmektedir.

Kırsal alanda yaşanan yoksulluk daha yaygın olmakla birlikte, kentsel alanlardaki yoksulluk çok daha yoğundur. Bu nedenle kentsel yoksulluğun aşılması hususu öncelikli olmak zorundadır. Kırsal yoksulluğun aşılması ise ancak entegre bir tarım reformu ile mümkündür. Bölge ayrımında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi mevcut veri tabanı ile yoksullaşma açısından öncelikli görünmemekle birlikte, bölgesel bağlamda öncelikli olarak ele alınmalı ve GAP özelinde oluşturulmuş kurumsal yapının yoksullukla mücadele bağlamında uyumlaştırılarak kırsal alan için öngörülen yoksullukla mücadele politikaları önermeleri açısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu pilot bölge olarak değerlendirilmelidir. Zorunlu göç ve ekonomik kaynaklı göçün durdurularak başlatılmış olan köye dönüş projeleri kapsamı genişletilip, gerçekçi çizgilere çekilecek biçimde yeniden gözden geçirilerek uygulama yaygınlaştırılmalıdır. Deprem Bölgesi yoksullukla mücadele açısından ivedi kaydıyla kırsal-kentsel tüm mücadele önerilerinin bir arada uygulandığı acil önlem planı olarak tanımlanmalıdır. Çocuklar, yaşlılar ve engelliler buldukları bölge ya da yöre özellikleri göz önüne alınmaksızın "yoksunlar" olarak tanımlanıp, özel olarak korunmalıdırlar. Kadın nüfusun özellikle eşi ölmüş, boşanmış veya ayrılmış olanlarının özel koruma altına alınması sağlanmalıdır. Geleneksel aile yapısının çözülmesi ile birlikte artan yoksulluk nedeniyle, ailenin özel olarak korunmasına yönelinmelidir¹⁵².

¹⁵² DPT, a.g.r., s. 165-166.

Yukarıda belirtilen öncelikler çerçevesinde yoksullukla mücadele öncelikle devletin görevi olmakla birlikte, bu mücadelenin açık, sosyal taraflar açısından adil ve etkin olarak gerçekleştirilmesinde sivil toplum örgütlerine yadsınamaz görevler düşmektedir. Sivil toplum örgütlerinin yoksullukla mücadele bağlamında devletin en yakın destekçisi olacağı bilinciyle bu alanda görev yapan ve yapacak olan sivil toplum örgütleri her bakımdan öncelikle desteklenmelidir.

7. YOKSULLUK KÜLTÜRÜ

Yoksulluğun, ekonomik bir durum olmaktan çok ötede bir kültür sorunu olması, yoksulluğun algılanması açısından en önemli noktadır.

Her toplumun kendine özgü hayat tarzı, dünya görüşü ve kültür değerlerinin oluşturduğu bir yapısı vardır. Yoksulluk ile kültür arasındaki bağ, araştırmacıları yoksulluk kültürüne yönlendirmektedir.

Yoksulluk kültürü, tarihsel süreç içinde yoksulluğa maruz kalmış grupların ortak inanç değerleri ve kültür sistemlerinin kurumlaşmasıdır. Yoksulluk kültürü, bir toplum yapısında savaş, ekonomik kriz, kötü yönetim ya da benzeri felaketler sonucu bir anda oluşmaz. Bu nedenle, yoksulluk kültürünü yok etmek, yoksulluğu yok etmekten daha zordur¹⁵³.

Yıllarca kırsal alanlarda veya kasaba-kentlerde yaşantılarını sürdürüp, daha sonra büyük kentlere göçerek kentin kenar mahallelerine ve varoşlarına yerleşenler, gecekondu olgusunu gündeme getirmişlerdir. Gecekondu gerçeği, kent yaşamında kırsalın görünümüdür. Kentsel yoksulluk kırsaldan, kentin varoşlarına, kenar mahallelerine taşınmıştır. Böyle bakıldığında, gecekondu olgusu köyün kentteki devamı olarak görülebilir. Bu nedenle, yoksulluk kültürü bazen “gecekondu kültürü” olarak da tanımlanmaktadır¹⁵⁴.

¹⁵³ Orhan Türkdöğän, “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü”, **Yoksulluk**, (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003 İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 106.

¹⁵⁴ Orhan Türkdöğän, a.g.m., s. 106.

Habitat II Deklarasyonu'na göre, kentsel yörelerin belirli marjinal alanlarında yaşayan kent yoksulları, gelir, temel hizmetler, eğitim, toplumsallaşma ve hareketlilik gibi temel niteliklerden gerektiği kadar yararlanamadıkları gibi, sürekli olarak şiddete maruz kalmakta ve güven açısından da sıkıntı içindedirler. Yoksulluk kültürü bu ortam içinde oluşmakla birlikte, böyle bir yaşantı zaman içinde gecekondü insanının bakış açısını, olayları yorum ve değerlendirmelerini de etkilemektedir. Artık yoksulluk, başkalaşma, değerlerle kurumlaşma sonucu, içinde olduğu toplum dinamiklerine uygun tutum ve vaziyet alışları kazanır ki, yoksulluk kültürü işte bu oluşumun sonucudur¹⁵⁵.

Yoksulluk kültürü, yoksulluktan ayrı olarak dört önemli özellik içerir :

- i. Yoksullar, orta ve üst gruba oranla toplumun tüm kurumları ile bütünleşme sağlayamaz ve toplumu oluşturan kurum ve değer sistemine karşı bir kopukluk ve umursamazlık yansıtırlar
- ii. Yoksulluk kültürü yaşayanlarda, örgütlenme tutkusu yok denecek kadar azdır.
- iii. Tüm direnç ve iradeleri tek hedefte toplanmıştır: Karın doyurma.
- iv. Geleceğe yönelik beklenti, umut ve güvenleri hemen hemen hiç yoktur.

Bu dört unsur, yoksulluk kültürünün sınırlarını belirleyen eğilimleri yansıtmaktadır. Bu eğilimleri ekonomik ve sosyo-psikolojik olarak sınıflayacak olursak, ekonomik unsurlar; sürekli yaşama mücadelesi, düşük ücret, işsizlik ve aylaklık, sık sık iş değiştirmeler, çok düşük satın alma gücü, kazancın günlük tüketilmesi ve ev eşyalarının sürekli rehine verilmesi, sosyo-psikolojik unsurlar ise; kalabalık mahallelerde sürü yaşantısı, içki, kumar alışkanlıklarının yoğun olması, sık sık fiziksel şiddete başvurma ve bedeni cezalardır.

Yoksulluk kültürü, kendine özgü ekonomik ve sosyo-psikolojik nitelikler taşıdığından, salt yoksulluktan farklı bir kimlik sergilemekte ve ülkemizin tarihsel gelişimi, yerleşim biçimi ve insanlarımızın sosyo-kültürel ilişki sistemleri ve siyasal dalgalanmaları ile bağlantılı olarak şekillenmektedir¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Orhan Türkdoğan, a.g.m., s. 107.

¹⁵⁶ Orhan Türkdoğan, a.g.m., s. 108-109

Yapılan bazı araştırmalarda, yoksullar arasında zenginliğin “hafiflik” olarak yorumlanması, yoksulluk kùltürünün bir yansıması olarak gör÷lmektedir. Hatta öyle ki, durumlarını düzelterek, yoksulluktan sıyrılabilenler bile, yoksul mahallelerini terk etmemekte, bunu bir ayıp saymaktadırlar. Kentli zenginlerin yaşadıkları apartmanları “girip çıkanı belli değil” savunmasıyla red etmektedirler. Kent zenginliği yoksullar için yasal sayılmazken, alışageldikleri toprak mülkiyetine dayalı, ađa, aşiret reisi ya da şeyhin “evveliyatı olan” zenginliği yasal kabul edilmektedir. Yoksulların kabullendikleri bu zenginlerle ilişkileri daha sıkı olmakta, hatta aynı kùltür çerçevesinde yaşam sürdürmektedirler¹⁵⁷.

Yoksulların geliştirdikleri bir başka kùltür ögesi de “ahlak ve namus” tur. Yoksullar gözünde zenginler “ahlaksız” ve “eğlence düşkün” insanlardır. Yoksullar ise “içi temiz”, “tok gözlü”, “zenginlerden daha yüksek” “samimi” ve “helal kazançlı” insanlardır. Böylece moral ve etik değerler, yoksulların yaşam savaşında ayakta kalabilmelerinin bir silahı haline gelmektedir¹⁵⁸.

8. 1980 SONRASI HÜKÜMETLERİN YOKSULLUĞA BAKIŞI

Türkiye’de, hükümet programlarında bir kavram olarak yoksulluğun kullanılması 1980’den sonra olmuştur. Ancak, 1980 sonrasında ilk hükümetleri de yoksulluğu tek başına bir toplumsal sorun olarak ele almamıştır. Gelişmemişlik, adaletsiz gelir dağılımı ve kalkınma sorunları, makro politikalarla yok edilebilecek sorunlar olarak kabul edilmiştir.

1. Özal hükümetinin anlayışı, ekonomik programların iyi seçilmesi ve uygulanmasının refahı artıracakđı inancına dayanmaktadır. Bu dönemde hükümet, kendi karar mekanizmaları içinde kalkınmayı sağlama ve toplumsal gelişme için dayanacakđı sosyal grupları belirleme yoluna gitmiştir. Özal’la başlayan bu anlayıő, dayanacakđı ve güçlendirecekđi farklı toplumsal kesimleri farklı kavramlarla tanımlama yoluna gitmiştir. Bu kavramsallaştırma Özal hükümetleri döneminde

¹⁵⁷ Kemal Can, “Şanlıurfa’da Yoksulluk Manzaraları”, **Yoksulluk Halleri** (Ed. N.Erdoğan), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002, ss. 198,199.

¹⁵⁸ Necmi Erdoğan, “Yok-sanma: Yoksulluk, Maduniyet ve Fark Yaraları”, **Yoksulluk Halleri** (Ed. N.Erdoğan), İstanbul, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002, s. 34.

“orta direk” kavramı ile ifade edilmiştir. Orta direk olarak sınıflandırılan bu grubun iştirakçileri ise, orta ve alt gelir grubundaki, işçi, memur, esnaf ve emeklilerdir. Öte yandan farklı eğilimleri temsil ettiğini iddia eden hükümete göre kendileri, milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir. Türk toplumunun geleneksel değerlerinin, dayanışma ve yardımlaşma alışkanlıklarının, aile ve akrabalık ilişkilerinin krizler karşısındaki dayanma gücünü artırıcı rolü karşısında hükümetin amacı, bu değerleri ekonomik tedbirlerle desteklemektir. Ancak hükümetin uygulamalarından kaynaklanan güçlü piyasa arzusu, hükümetin sosyal programlarını uygulamasını etkilemiştir.

7. Demirel Hükümeti programında ise Türkiye'nin BM ölçütlerine göre insan hakları ve demokrasi değerlendirmesinde 66. sırada olduğu, 24 OECD ülkesi arasında en pahalı, en fakir, işsizi en çok en az elektrik ve demir kullanan, kişi başına otomobil ve telefon kullanımı en az olan ülke olduğu yer almaktadır¹⁵⁹.

1. Çiller hükümeti programında, bir yandan kalkınmanın sosyal devlet korunarak gerçekleştirileceği belirtilirken, öte yandan devletin yeniden yapılandırılması ve küçültülmesi önceliği temel ilke olarak yer almaktadır.

5. Ecevit hükümeti döneminde “işsizlik sigortası” gündeme getirilmiş ve sembolik olarak başlatılmıştır. Ancak uygulama formel sektörü kapsadığından, kayıt dışı çalışanları çokluğu, bundan yararlanacak yoksullar için fonksiyonel bir uygulama olmaktan uzak kalmıştır. Üstelik bu dönemde, Özal'ın “orta direk” temsilcileri ile birlikte diğer yoksullar, kimsesizler, sokak çocukları da yoksul kimliklerini sergilemeye başlamışlardır.

MHP'nin seçim sürecinde ortaya attığı “Yoksullukla Mücadele Projesi” nin sloganı, “MHP, kimsesizlerin kimsesi” şeklindedir. Projenin çözüm önerileri ise, sosyal yardım kurumlarını bir çatı altında toplayacak Yoksullukla Mücadele Kurumu Başkanlığı kurulması ve özelleştirme ile gelecek fonların buraya aktarılması, işsizlikle mücadele için Endüstriyel İlişkiler ve İstihdam Bakanlığı ve

¹⁵⁹ Cevdet Yılmaz, “Küreselleşme ve 1980 Sonrası Hükümet Programlarında Yoksulluk Söyleminin Gelişimi”, *Yoksulluk* (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, -1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, ss. 257-260.

özel istihdam bürolarının kurulması gibi önerilerdir. 18 Nisan seçimlerinde MHP'nin oy potansiyelinin artış göstermesinin temel nedenlerinden biri de bu projedir. Ancak seçim sonucunda hükümet ortağı olduğunda MHP, projenin hayata geçirilememesini “tek başına hükümet olmadıkları, koalisyon koşulları olduğu” söylemleri ile savunmuştur¹⁶⁰.

Kısa süren Gül hükümetinden sonra kurulan Erdoğan hükümeti, Gül hükümetinin programında belirtildiği önceliklere sahip çıkacağını belirtmesine karşın, yoksullukla ilgili bir önceki döneme ait hiçbir söyleme programında yer vermemiştir. Sadece birkaç satırda devletin bir sınıf ve kesimin değil, tüm vatandaşların refah ve mutluluğunu sağlayacak sosyal politikalar üreteceğini belirterek, yoksullar, yaşlılar, çocuklar, işsizler için özel programların oluşturulacağından söz etmektedir.

1980 sonrası hükümetlerin çoğu, yoksulluğu kırsal ve bölgesel bir kalkınma sorunsalı olarak ele almaktadır. Önceleri toplumsal kategoriler olarak tanımlanan yoksulluk söylemi, daha sonra bir bütün olarak ele alınmaya başlamıştır. Özellikle görsel medyaya yansıyan yoksulluk manzaraları ve devletin kurumlarından beklenen hizmetin alınamamasının doğurduğu öfke, kentsel yoksulluğun öncelikle olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır¹⁶¹.

9. TÜRKİYE'DE KENTSEL YOKSULLUK HALLERİ

Gelişme Yolundaki Ülkeler grubundaki Türkiye'de kentsel yoksulluk, 1960'dan itibaren daha çok kırdan kente göçe bağlantılı iken, 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonrasında kent yerleşiklerinin de karşı karşıya geldikleri bir olgu olmuştur. Bir yandan toprağın bölünmesi, tarım ürünlerinden sağlanan gelirin neredeyse üretim maliyetlerini dahi karşılayamaması, tarımda devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, tarım ürünlerinde ithalata yönelmesi, terör gibi kırsalın itici unsurları, öte yandan eğitim, sağlık, istihdam, güvenlik, kaliteli yaşam gibi çekici kentsel unsurlar ve bir de bunlara son yıllarda eklenen zorunlu göçler

¹⁶⁰ Kemal Can, “Yoksulluk ve Milliyetçilik”, **Yoksulluk Halleri** (Ed.N.Erdoğan) Demokrasi İstanbul: Kitaplığı Yayınevi, 2002, ss. 122-123.

¹⁶¹ Cevdet Yılmaz, a.g.m., ss. 260-263.

nedeniyle her yıl yüzlerce aile öncelikle kırsalın bağı olduğu kentsel alanlara, daha ileriki süreçte ise metropollere taşınmaktadır.

Kentlerin bu denli yoğun göç ile başedebilecek alt yapı ve sosyal hizmet ağına sahip olmamaları, göçerlerin de parasal olanaklarının kısıtlılığı kentlerin hem fiziksel hem sosyo-kültürel yapılarında bozulmalara neden olmuştur.

Türkiye’de de kentler yeni gelenleri massedecek imkanlardan uzaklaştıkça, yoksulluk tüm yönleri ile daha görünür bir hal almaktadır. Kentlerde gittikçe yitirilen cemaat duygusu, etik değerler, komşuluk-hemşehrilik ilişkileri, kente yeni gelen göçerleri kentte yaşama konusunda daha bir korunmasız kılmaktadır. Göçle gelenler; kentleşme, kentlileşme, küreselleşme, liberal ekonomi politikaları, sosyal devletten geri çekilmeler, gösterişçi kültür, tüketimcilik, suç, mafya, çete vb sosyal ilişki ve etkileşim ortamında, yeni oluşmakta olan tipik bir kültürlenme ve kimliklenme sürecinin muhatabı olmaktadır. Ayakta kalmak, direnmek, varlığı koruma kaygıları, bir şekilde değer aşınması süreci yaşayan yeni gelen kitleleri kural dışı yaşamlara ve çevrelere itmektedir¹⁶².

Türkiye’de yaşanan kentsel yoksulluk, her yönüyle tüm toplumu ilgilendirmekte ve etkilemekteyse de, en yıkıcı etkiyi kadın ve çocuklar üzerinde göstermektedir. Yoksulluk, aşağıda tek tek ele alınacak olan, etkilediği alanlar açısından değerlendirildiğinde, adeta yenilemeyecek, hatta yoksulların gelecek nesillerine miras bırakacakları bir olgu gibi görünmektedir.

9.1. Göçler ve Yoksulluk

Türkiyede’de kentlerin kenar yerleşim yerleri, tüm dünyada olduğu gibi, genellikle göçerle oluşmuştur. Özellikle ekonomik kapasiteleri ile yaşama şansı açısından bulunduğu bölgenin merkezi durumundaki kentler, en çok göç alan kentlerdir (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Adana gibi).

¹⁶² Ömer Aytaç, İlhan Oğuz Akdemir, “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I, 1.Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 51.

Bu tür yerleşim merkezleri, köy cemaati düzeyinde bütünleşebileceği gibi, bazıları da birbirini tanımayan insanların toplandığı istasyonlar haline dönüşmüştür. Bu ikili yapı kenar mahallelileri, kenardaki yaşamlarını geçici olarak gören, en azından çocuklarını ve torunlarını kurtarabileceğine, kente yabancılaşmadan nüfuz edebileceğine inananlarla, kendilerini dışarıya, yabancıya karşı kilitleyen, kentle bütünleşmeden umudunu kesenler olarak ayrıştırmaktadır¹⁶³.

Türkiye’de göçlerle yoksulluk arasındaki ilişkiye yönelik kesin veriler olmasa bile, özellikle son 10 yıldır yaşanan “zorunlu göç”, göçerlerin geldikleri kırsal alan ile bağlarını da kestiğinden, bu kitlelerin yoksulluğunun daha da artmasına neden olmuştur. Kendi hedefleri doğrultusunda göç edenler ile zorunlu göçle gelenlerin gerek ekonomik, gerekse sosyolojik ve psikolojik tutumları farklılık gösterirken; hem kentin yerlilerinin her iki gruba karşı tutum ve davranışları, hem de her iki kesimin birbirine yaklaşımı da farklı olabilmektedir.

Yapılan araştırmalar, göçle kente yerleşenleri, başarı durumuna bağlı olarak üç temel gruba ayırmaktadır: Yükselenler, izole olanlar ve yoksullar. Yeni göç eden yoksullar, yetişkin yaştaki niteliksiz göçerler, özürlü ya da iş kazası geçirerek sakatlanmış hane reisleri, dullar, işinde başarısız olmuş göçerler ya da hemşehrilik ilişkilerinden dışlanmış haneler yoksullar grubunu oluşturmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu kökenli, çok çocuklu, niteliksiz yetişkinlerin oluşturduğu hanelerin, mevcut hemşehrilik ilişkileri içine girmeleri çok daha zor olmakta ve yalnızlığa terk edilmektedirler. Bu grubun varlığı kökene dayalı ilişkilerin seçiciliğini ve kentte yoksulluğun bazı gruplar için yerleşikleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu da, yoksulluk, işsizlik, niteliksiz yetişkinler ve kalabalık haneler anlamına gelmekte ve son çare çocukların çalıştırılması olmaktadır¹⁶⁴.

Türkiye’de kentsel yoksulluk-göç ilişkisi her ne kadar bilimsel verilerle net olarak saptanamamışsa da; yaşananlar, göze çarpanlar ya da hemen her gün basında yer alan haberler konunun ne derece önemli boyutlara ulaştığını ortaya

¹⁶³ Yüksel Akkaya, a.g.m., ss. 210-211.

¹⁶⁴ Betül Altıntaş, **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe...**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 39.

koymaktadır. Yapılan araştırma ve anketler de, göçerlerin hem toplumdan hem de kendi hemsehrilerinden nasıl soyutlandıklarını göstermektedir. Mülakat yapılan yoksulların hemen hemen tümü, gelirini enformel işlerden kazanmakta, hanelerin oldukça büyük bir kesiminde tedaviye muhtaç bireyler bulunmakta, çocuklar çalışmakta ve beslenme sorunu var. Hanedeki kadınların bir kısmı komşularını tanımadığını belirtmektedir. Özellikle çocuklar ve gençler, kentlileri küçümseyici tavır takınsalar da, eğitimlerini, davranışlarını, kişisel gelişimlerini takdir edenlere de rastlanılmaktadır. Görüşülen boşanmış kadın yoksulların hemen hepsi eşinin dayak ve içki alışkanlığından şikayetçidir. Konut türleri gecekondulu olup, bazıları kaçak elektrik kullanılmaktadır. Konutların çoğunda banyo bulunmamaktadır. Sağlıklı içme suyundan yoksundurlar¹⁶⁵. Hanelerdeki fert sayısı, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli göçerlerde oldukça fazladır.

Öte yandan yoksulların terk ettikleri kırsalın ekonomik yararlarından yoksun olmaları da, yoksulluklarını daha da etkilemekte, yetersiz beslenmeden kaynaklanan psikolojik ve fizyolojik bozukluklara neden olmaktadır. Yoksul anneler, kendileri ile yapılan görüşmelerde bu durumu şöyle açıklamaktadırlar : “Köyde et, yumurta, tereyağı, torak, meyve, sebze boldu. Havası güzel, suyu boldu. Burada herşey paralıdır.” “Köyde hastalık nedir bilmezdik. Keçilerimiz, ineklerimiz vardı. Orada kavurma yerdik, ceviz, salatalık, üzüm, armut, incir, süt boldu. Burada vita yağı kullanıyoruz. Herşey cereyanlıdır. Yemeği bile cereyanla pişiriyoruz.” “Fakiriz, kocalarımız işsiz. Herşeyi kilo ile alıyoruz. Çocuklar hiç kilo ile doyarlar mı?”

Annelerin bu ifadeleri tıbben doğrudur ancak, çocuk beslenmesine ilişkin görüş ve uygulamalar ayrıntılı olarak incelendiğinde, annelerin de bu konuda bilgi eksikliği içinde olduğu görülmektedir¹⁶⁶. Yine de yoksul annelerin ifadelerindeki bu pişmanlık dolu çaresizlik göz ardı edilemez durumdadır.

¹⁶⁵ **Yoksulluk Halleri** (Ed. Necmi Erdoğan), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 2002, ss. 593-625.

¹⁶⁶ Nuran Elmacı, Pervin Özelçi, “Diyarbakır’da Göç Alan Bölgelerde Kadın ve Çocuk Sağlığına İlişkin Bazı Notlar”, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt III -1. Ulusal yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 357.

9.2. İşsizlik ve Yoksulluk

Yoksulluğun en temel nedeni olarak kabul edilen işsizlik, bir yandan hükümetlerin istihdam ve eğitim politikaları, sosyal hizmetlere ayırdıkları kaynaklar, küreselleşme ve yapısal uyum çalışmaları nedeniyle özelleştirme politikaları, bir yandan ekonomik krizler nedeniyle her geçen gün daha da artan bir seyir göstermektedir. Üstelik işsizlik ya da “emeğin karşılığını alamama” duygusu, artık yalnız işsiz yoksulların değil, her düzeyde çalışan ve yoksul sayılmayanların da korkulu rüyası haline gelmiştir. Türkiye, işsizlik konusundaki sıralamada her zaman utanılacak bir yerde olmuştur. Özelleştirmeler yapılmakta, IMF reçeteleri uygulanmakta, hükümetler başarısız olmakta, yolsuzluklar artmakta ve her biri kendi başına işsizliğe neden olmaktadır.¹⁶⁷

Türkiye'nin alışageldiği “kentsel yoksulluk”, kent varoşlarındaki yoksulluk iken, ortaya bir de IMF reçeteleri ve yaşanan ekonomik krizler nedeniyle oluşan işsizliğin yarattığı yoksulluk çıkmıştır. Özellikle krizlerde ve özelleştirme çalışmalarının sonucunda ilk gözden çıkartılan “işgücü” olmuştur. Örneğin sadece finans sektöründe 2000-2001 yıllarında yaklaşık 33 bin personel işten ayrılmıştır. 2000'de %6.6 dolaylarındaki işsizlik 2001'de %8.5'e, 2002'nin ilk çeyreğinde ise %11.8'e ulaşmıştır. İhracatta yaşanan canlanma, 2002'nin ikinci çeyreğinde bu oranı %9.6'ya düşürmüştür. İşsizlerin %22'si işten çıkartılanlar iken, %21'i hiç işi olmamış gençlerden oluşmuştur. 2000 yılında eğitilmiş gençlerin %22'si işsiz iken, 2001'de bu oran %26'ya çıkmıştır¹⁶⁸.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, hükümetlerin ekonomi politikaları işlerini kaybedenleri olduğu kadar çalışanları da etkilemiş, hakim, doktor, akademik personel gibi grupların bile “geçinememe” hallerini ortaya dökmelerine neden olmuştur.

¹⁶⁷ Osman Yıldız, “Sosyal Koruma, İstihdam ve Fakirliğin Giderilmesi” **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt III -1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 130.

¹⁶⁸ Mustafa Sönmez, **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 32-35.

Yapılan araştırmalar işsizliğin, varoşlardaki kentsel yoksulları daha da umutsuz hale getirdiğini ortaya koymaktadır. Genellikle niteliksiz işgücünü oluşturan bu kesim, formel sektörde iş bulma gúçlüđü içindedirler. Belirli bir meslek sahibi olmamaları, eğitimsiz olmaları nedeniyle, işgücü olarak tercih edilme şansına sahip değildirler. Bu hanelerde hemen herkes beceri istemeyen, ekonomiye bir artı değer katmayan enformel sektörde yer almaktadır. Ancak, büyük kent merkezlerinde, ekonomik katkı sağladığı halde yok sayılan bir işgücünün varlığı da yadsınamaz. Özellikle küçük yaşta kaçak çocuk işçi çalıştıran, sosyal güvenceden yararlandırmayan formel sektörde çalışanların sayıları da küçümsenmeyecek derecededir.

9.3. Çocuklar ve Yoksulluk

Kentsel yoksulluğun en çok etkilediği grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocuklar, yoksulluğun bir sonucu olarak kendilerini, ya çok küçük yaşta sağlıksız koşullar altında ve sosyal güvencesiz olarak, enformel sektörde ve marjinal mesleklerle iş hayatında ya da sokakta bulmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, sokakta çalışan çocuklarla sokak çocuklarının aynı kaderi paylaştıkları halde, farklı özellikler gösterdikleri göze çarpmaktadır. Sokakta alışan çocuklar, aile bütünlüğünün korunduğu ve çocukların düzenli aile ilişkisini sürdürdüğu ailelerden gelmektedirler. Bu çocuklar, kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlamak için ayakkabı boyamakta, gazete, iek, kağıt mendil, incik-boncuk, kurşun kalem vb. mallar satmakta, trafiğin sıkıştığı yerlerde otomobillerin camlarını silmeye ya da bir şeyler satmaya çalışmaktadırlar. Birçok çocuk ise yaşamlarını, atık madde toplayarak ve bunları yeniden işleyenlere satarak sürdürmektedir. Bu çocuklar formel sektör çalışanı olmadığından düzenli bir gelirleri olmadığı gibi, sosyal güvenceden de yoksundurlar. Üstelik sağlıksız koşullarda çalıştıklarından büyük risk altındadırlar ve kazandıklarını büyük ölçüde ailelerine vermektedirler. İlişkileri sıkça anne ile kurulmaktadır. Baba kolayca ulaşılabilecek bir statüde değildir. alışmaları ailenin de onayı ile mümkün olmaktadır.

Sokakta yaşayan çocuklar ise daha çok parçalanmış ailelerden gelmektedir. Ailelerin eğitim düzeyi çok düşüktür. Yoksul çocuklar arasında en alt grubu oluşturmaktadırlar ve önemli gereksinimleri vardır. Genellikle çöp ve atık toplayıcılığı yaptıklarından önemli sağlık problemleri ile karşı karşıyadırlar. Sokak alt kültürünün kurbanı olan bu çocuklar, madde bağımlılığı, sigara, kumar, alkol, hırsızlık, fuhuş gibi alışkanlıkları da kazanmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda sokakta yaşayan çocuklar arasında uçucu madde bağımlılığı oranı % 83.6 olarak saptanmıştır. Bunlardan %65.5'i tiner, %59.1'i bally, %23.6'sı tiner ve bally, % 1.8'i tiner, bally ve hap kullanmaktadır. Kendileri ile görüşme yapılan çocuklar, bu maddeleri utançlarını kırmak, cesaretlenmek ve böylece insanlarda daha rahat para isteyebilmek için kullandıklarını belirtmişlerdir¹⁶⁹.

Sokaklarda başıboş ve aç kalan çocuklar küçük boyutlu da olsa hırsızlık yapmakta, kız çocukları ise fuhuş şebekesinin ağına takılmaktadır. Ankara Çiçin Bağları, İsmetpaşa, Gençlik Parkı civarında yapılan araştırmada, büyük bölümü 12-15 yaş arasında olan sokak çocukları arasında hırsızlık %10, yankesicilik %10, fahişelik %13 oranında bulunmuştur. Sokakta yaşayan çocuklarla sokakta çalışan çocuklar arasında bu konuda da farklılık görülmekte, sokakta çalışan çocuklardaki suçluluk oranı yok denecek kadar az iken, sokakta yaşayan çocuklar arasında suçluluk oranı hem yükselmekte hem de giderek örgütlü suç haline dönüşmektedir¹⁷⁰.

9.4. Kadın ve Yoksuluk

Kadınların yoksulluğuna bakıldığında; öncelikle bir gelir yoksulluğu, dolayısıyla paranın kullanımı ile ilgili kararlarda söz eksikliği ile karşılaşılmaktadır.

Türkiye'de gelir grupları %20'lik dilimlere ayrıldığında, her gruptaki kadınların %77'si kendine ait bir gelirden yoksun bulunmaktadır. Bir başka deyişle,

¹⁶⁹ Altıntaş, a.g.e., ss. 51-85.

¹⁷⁰ Altıntaş, a.g.e., s. 95.

hangi gelir grubunda olursa olsun kadınların oldukça büyük bir kısmı gelirden yoksundur¹⁷¹.

Türkiye’de kadının işgücüne katılma ve kendine ait gelir elde etme oranı öteden beri düşük olmakla birlikte, yıldan yıla da düşme eğilimi göstermektedir. Örneğin 1970 yılında %50.3 olan oran. 1980 yılında %45.8, 1990 yılında %42.8, 2001 yılında ise %26.6’ya düşmüştür. Kadın işgücünün tarım kesiminde yoğunlaşması nedeniyle, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadın sayısı yetersizliğini korumaktadır. Sanayi sektöründe çalışan kadın işgücü oranı %9.7, hizmet sektöründe ise %18.1’ dir Öte yandan 12-24 yaş arasındaki lise ve daha üstü eğitilmiş kentli kadınların %31.4’ ü işsizdir.¹⁷²

Buradan da anlaşılacağı gibi, gerek işgücüne katılma oranı, gerekse istihdam ve işsizlik göstergelerinde kadınlar erkeklerden daha dezavantajlı olduklarından, yoksulluktan daha fazla etkilenmektedirler. Kadınlar ücretli olarak çalışıyor olsalar da, genellikle düşük ücretli, düşük statülü işlerde sürekli ya da geçici olarak istihdam edilmekte ve sosyal güvenceden yoksun bırakılmaktadır. Bu da kadın yoksulluğunu derinleştiren önemli bir faktördür.

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de evde sanayiye iş yapanların hemen hepsi kadındır. Sanayide yapılan işler, çok düşük ücretlerle evdeki kadınlara dağıtılmaktadır. Özellikle bakıma muhtaç yaşlı, hasta ya da çocuk nedeniyle evinden ayrılamayan kadınların tercih ettiği bu sistem, üretimi çok ucuza mal etmek isteyen işverenin de tercihi olmaktadır.

Kentsel yoksul kadınların eğitilmiş olmaması, mesleki bilgi ve beceriden uzak olması, kadının sadece eve özgü işlerde ya da enformel sektörde olumsuz koşullarda (düşük ücret ve statü, sosyal güvenceden yoksunluk gibi) çalışmasına neden olmaktadır. Ankara gecekondularında yapılan bir çalışmaya göre kadınların %37’sinin ev temizliğine gittiği, %34’ünün evde üretim yaptığı, %11’inin kamuda

¹⁷¹ Dilek Hattatoğlu, “Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** (Ed.Yasemin Özdek), Ankara: TODAİE Yayınları, 2002, ss. 305-306.

¹⁷² İsmail Bircan, “Türkiye’de yoksulluk ve Kadınlar”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları** (Ed.Yasemin Özdek) Ankara: TODAİE Yayınları, 2002, s. 123.

hizmet işçisi olduğu, %11'inin konfeksiyonda çalıştığı ve %5'inin ise kendi hesabına ve bağımsız çalıştığı saptanmıştır¹⁷³. Öte yandan medeni durumdaki değişimler ve hanehalkı reisliği cinsel bazda, kadınları daha fazla etkilemektedir. Türkiye'de kentlerde yaşayan eşi ölmüş yoksulların %91.90'ını ve boşanmış yoksulların %86.68'ini kadınlar oluşturmaktadır¹⁷⁴.

Kadınların çalışma yaşamına daha aktif katılmaları olumlu sonuçlar vermekteyse de, özellikle ikinci kuşak genç kızlarda geleneksel ilişkilerin yitirilmesi ve modernleşme eğilimleri sonucu ailelerde çözümler göze çarpmaktadır. Ülkemizde boşanma oranları incelendiğinde hem artma eğilimi hem de farklı kesimlere yayılma eğilimi görülmektedir. Genellikle üst sosyo-ekonomik kesimlerde daha çok görünen boşanma sayısı giderek, geleneksel ilişkileri sürdüren daha alt sosyo-ekonomik kesimlerde yaygınlaşmaktadır. 1986 yılında boşanma sayısı 60.865 iken 2001 yılında 150.110'a çıkmıştır¹⁷⁵. Bu rakamlara 2001 krizinin etkileri de eklenecek olursa, sonuç oldukça düşündürücüdür. Boşanmalar ise daha çok kadınların yoksulluğunu körüklemektedir.

Yapılan anket çalışmalarında ve yoksulluk araştırmalarında, yoksul kadınların içinde buldukları bu durumdan hem utanç duyduklarını hem de kurtulma savaşı vermek istediklerini, öte yandan bir çoğunun geleneksel davranış biçimlerini kıramadıkları gözlenmiştir. Örneğin Ankara'da halk ekmek büfelerinden ekmek alan kadınların sıra beklerken yaşadığı duygular %62.8 oranında utanç, %28.6 oranında yetkililere karşı öfke, %8.5 oranında uzun süre kuyrukta beklemekten kaynaklanan üzüntü olarak belirlenmiştir¹⁷⁶. İstanbul Güngören'de kendisi ile görüşülen bir yoksul kadının isteği ise çok farklı : “.....benim elimde olsa.... tarlam, arsam olsa burada yirmi dört saat kalmam; çeker köyüme giderim. Çok özlemini çekiyorum.....İstanbul dışında olsun. Ama şöyle, bi dönüm arazi olsun, başka bi şey istemem. Bi dönüm.. Başka bi şey değil.” Aynı kadın, iki ayda bir ancak tavuk alabildiklerini, onun da marketlerde satılan kemiklerini alabildiklerini ve çocuklarına pirzola yerine yedirdiğini, çorba yapıp

¹⁷³ Duyan, a.g.m., s. 359.

¹⁷⁴ Hattatoğlu, a.g.m., s. 306.

¹⁷⁵ Hayati Tüfekçioğlu, “Varoşlarda Yoksulluğun Doğurduğu Toplumsal Değişmeler Üzerine”, **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt I-1. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, , İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 347.

içirdiğini belirtirken; çocuklarına arada sırada yemek yapıp ikram eden komşusu hakkında pek bir şey bilmediğini, yaşlı oldukları için fazla soru sormadığını, ama yardımları karşılığında, temizlik işlerinde ona yardımcı olduğunu da belirtmektedir¹⁷⁷. Bu da göçle kente gelmiş yoksul kadının geleneksel davranışlarını koruduğunu göstermektedir.

9.5. Özürllüer ve Yoksulluk

Ülkemizde özürllüerinin önemli bir bölümü yoksullukla yüzyüze olduğu kadar, neredeyse tamamı, toplumun ortalama sahip olduğu temel olanaklardan da yoksundurlar. Bu açıdan bakıldığında özürllülük hem yoksulluğun, hem de sosyal ve kültürel sorunların belirlediği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan tahminlere göre, ülkemizde yaklaşık 7 milyon özürllü birey bulunmaktadır. Öte yandan özürllülük, birey olmayı engelleyici bir durum olduğundan aileleri de derinden etkilemektedir. Bu nedenle dikkate alınması gereken asıl nokta, özürllü sayısı değil, özürllü ferdi bulunan aile sayısı olmaktadır¹⁷⁸.

Özürllülükle yoksulluk ilişkisi iki yönlüdür: Özürllülük yoksulluğun hem nedeni hem de sonucudur. İster gelişmiş ülkelerde olsun, ister az gelişmiş ülkelerde olsun, özürllüerinin büyük bir bölümü yoksuldur. Genel yoksullar içinde de en yoksullar grubunda yer almaktadırlar.

Özürllülükte kaynaklanan ek maliyetler, sosyal hizmetlerden ve toplumsal aktivitelerde dışlanma veya marjinalleşme, özürllüeri ve ailelerini daha kötü bir duruma düşürmektedir. Özürllüerinin dışlanması, evde ve toplumda üretken bir birey olarak yaşamalarına engel olmaktadır. Özürllüler arasında en fazla yoksulluk riski ile karşı karşıya olanlar; yaşlılar, zihinsel özürllüler, kadınlar ve çocuklardır. Özürllü bireylerin evlenme şansının düşüklüğü yanısıra, fiziksel ve zihinsel tacize uğrama

¹⁷⁶ Doyan, a.g.m., s. 365.

¹⁷⁷ **Yoksulluk Halleri** (Ed. Necmi Erdoğan), ss. 241-242.

¹⁷⁸ Mehmet Aysoy, "Yoksulluk Açısından Özürllülük", **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan) Cilt II, I. Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, s. 391.

olasılıkları yüksektir. En yoğun biçimde yoksullar arasında görülen akraba evlilikleri de, genetik hastalıkları nesilden nesile taşıyarak, özürlü birey sayısının artmasına neden olmaktadır. Ülkemizde akraba evlilikleri oranı %21'dir. Bu evliliklerde doğumsal özürlü görme sıklığı, normal popülasyonun 2-4 katı kadar artmaktadır¹⁷⁹.

¹⁷⁹ Selma Çalık, "Özürlülüğün Nedenleri ve Önlenmesinde Yoksulluğun Rolü", **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt II , 1.Ulusal Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran 2003, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, 2003, ss. 401-405.

III. BÖLÜM : İZMİT'TE KENTSEL YOKSULLUK VE YOKSULLUK MANZARALARI

1. KOCAELİ İLİNİN GENEL YAPISI

Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan İzmit'e ait sosyal ve ekonomik yapıyı gösteren veriler olmamamsı ancak, merkez ilçenin büyük ölçüde il yapısı ile eşdeğer yapıda olması nedeniyle çalışma sırasında il bazındaki veriler ele alınmıştır.

1.1. Kocaeli'nin Coğrafi Konumu

Marmara bölgesinin Kuzeybatısında yer alan, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en küçük illerinden biri olan Kocaeli, İstanbul-Ankara karayolu üzerinde yer almaktadır. Yüzölçümü 3612 km² olup, ülkenin yaklaşık %0.46' sını kaplamaktadır. İlde kilometrekareye düşen kişi sayısı 334 tür. Bölgenin, hatta Türkiye'nin en kalabalık illerinden olan kent merkezinde kullanılabilir arazi miktarının hem yetersiz, hem de yüzey yapısının engebeli oluşu, arazi kullanımında, yerleşim yeri ve konut türü tercihlerinde kısıtlayıcı rol oynamaktadır.

Gerek karayolu, demiryolu ve deniz yolu ulaşımına elverişlilik, gerekse İstanbul'a olan yakınlık (96 km), kenti yatırımcılar için bir cazibe merkezi haline getirmiş, böylece bir çok sanayi yatırımlarının İzmit çevresinde toplanmasına neden olmuştur. Hızla gelişen ve yoğunlaşan sanayileşme nedeniyle kent, işsizler için adeta bir *umut kenti* haline gelmiştir. Önceleri bölgede istihdam ve kalkınma için yararlı görülen bu gelişme, günümüzde kentleşme ve kentlileşme açısından bakıldığında önlenemez bir felaket halini almıştır.

1.2. Kocaeli'de Ekonomik Yapı

Kocaeli ili, kuruluşundan bu yana, önemli ulaşım ağının merkezinde yer alması ve yatırımlar için elverişli koşullara sahip olması nedeniyle, yatırımcıların ilgisini çekmiş, böylece her geçen gün biraz daha sanayileşmiştir. Günümüze

gelindiğinde ise, artık bu plansız, düzensiz ve hızlı sanayileşmenin getirdiği tüm olumsuzlukları taşıyan bir kent görünümünü almıştır.

1960-1980 yıllarında sanayi hızla gelişmiş ve bu gelişmenin sektörler arası yapısal bağınlaşmayı (Industrial Interdependency) güçlendirecek yönde ve nitelikte olması sanayileşmenin oldukça güçlü bir biçimde tarımın ve hizmetler kesiminin yerini almasına neden olmuştur¹⁸⁰.

Bu dönemin bir başka özelliği de 1970'li yılların ilk yarısından sonra önceleri oldukça yavaş ve sonraları hızlı bir biçimde İstanbul sanayiinin kendisini desantralize etmeye başlamasıdır. Bu olgu, geniş ölçüde İstanbul'un ekonomisinden kurtulmak isteyen ya da çevreyi kirleten sanayilerin Gebze-Dilovası-İzmit-Sakarya koridoruna yerleşmesine ve özellikle Petrokimya, boya ve ilaç sanayilerinin bu yöne kaymasına neden olmuştur. Yine aynı dönemde, bölgedeki özel kesimin yatırımlarının gerek ölçek büyüklüğü ve gerekse sayısı artmaya başlamıştır.

Kocaeli genelinde, 1992 yılı itibariyle sadece imalat sanayiinde 10 dan fazla işçi çalıştıran toplam 297 iş yerinde, toplam 51.108 kişi çalışmaktadır¹⁸¹. 1998 rakamlarıyla, Kocaeli'de SSK yasası uygulama alanındaki faal işyeri sayısı 65.692 olup, çalışan sigortalı sayısı 167.803 kişidir. Yine aynı yıl verilerine göre;

- i. Kocaeli imalat sanayii üretiminin, Türkiye imalat sanayi üretimindeki payı %13'tür.
- ii. 794.4 milyon dolarlık ihracatı ile, Türkiye ihracatında %3'lük bir paya sahiptir.
- iii. 5.725 milyar dolarlık ithalatı ile, toplam ithalattaki payı %12.5 tir.

2001 yılı verilerine göre, ihracatın 997 milyon dolara, ithalatın ise 6 milyar 539 milyon dolara ulaştığı görülmektedir. Bu da Türkiye ihracatında %3.1, ithalatında ise %16.1 oranında payı bulunduğunu göstermektedir.

¹⁸⁰ İcen Börtüçene, A. Lütfi Öncel, Kocaeli İli Havza Stratejik Planlaması (1996) Sf. 138 a.g.e., s. 138.

¹⁸¹ İTO. Kocaeli'de Deprem Raporu, s. 3.

Aşağıdaki veriler incelendiğinde, Kocaeli'nin , il bazında Türkiye genel vergi gelirlerinde de önemli paya sahip olduğu anlaşılmaktadır:

- i. 1998 yılı Kocaeli vergi tahakkuku 1 katrilyon 406 trilyon 472 milyar TL, tahsilat ise 1 katrilyon 373 trilyon 154 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. % 98 tahsilat oranı ile ülke maliyesinde önemli bir yer tutmaktadır. 1988 yılında Türkiye vergi gelirlerinin %14.25'i Kocaeli tarafından sağlanmıştır.
- ii. 1999 yılı ilk 8 aylık dönemi itibariyle Kocaeli vergi tahakkuku 1 katrilyon 361 trilyon 260 milyar TL olup, tahsilat 1 katrilyon 308 trilyon 561 milyar TL dir. Tahsilat oranı % 96 dir. Bu dönem itibariyle tek başına, Türkiye vergi gelirlerinin % 15.25'ini sağlamıştır.
- iii. Konsolide bütçe gelirleri içinde Kocaeli vergi gelirlerinin payı 1998 yılında % 11.6, 1999 yılı ilk 8 aylık dönem itibariyle % 12' dir.
- iv. 2001 yılı rakamlarına göre, vergi tahakkuku 6 katrilyon 402 trilyon 872 milyar TL, tahsilat ise 6 katrilyon 184 trilyon 638 milyar TL' dir. Tahsilat oranı % 97' dir ve Türkiye vergi gelirlerinin % 16.8' ini gerçekleştirmiştir.
- v. Yine 2001 yılı, konsolide bütçe gelirleri içinde Kocaeli vergi gelirlerinin payı % 11.6' dir.

Sanayide bu gelişmeler yaşanırken, doğaldır ki, hizmet sektöründe de niteliksel ve niceliksel gelişmeler olmuş, hem sanayi hem hizmet kesimindeki bu gelişmeler geniş bir istihdam olanağını da beraberinde getirmiştir.

1.3. Kocaeli'de Nüfusun Yapısı

Kocaeli'nin yapısındaki sanayileşme doğrultusunda, üç önemli dönüm noktası saptanmaktadır. Bunlar sırasıyla 1950-60 dönemi uygulamaları, 1960-80 planlı dönem uygulamaları ve 1980 ve sonrası, İstanbul'un kendi kendini desantralize etme süreci ve globalleşme sürecinin yarattığı gelişme trendleridir¹⁸².

Söz konusu dönüm noktaları Kocaeli’ni süratle tarım etkinliklerinden koparıp, aşırı sanayi etkinliklerinin yoğunlaştığı bir il yapmış ve -kimi göstergelere göre de- giderek, günümüzde sanayileşme açısından İstanbul’un bile üstünde bir düzeye erişmesine neden olmuştur. Kuşkusuz bu durum, ekonomik gelişme sürecinin tek boyutlu (yalnızca sanayi etkinliklerinin ağırlıkta olması) ve dengesiz bir gelişme süreci haline dönüşmesinin başlıca kaynağı olmuştur. Bu nedenle Kocaeli iline aşırı bir göç olmuş, kent daha çok bir “sanayi işçisi deposu” durumuna dönüşmüş ve bu yüzden gelir dağılımı açısından olumsuz gelişmeler kaydedilmiştir.

1.3.1. Kocaeli’de Nüfusunun Sosyal Özellikleri

DİE’nin 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre (Tablo 52), Kocaeli li nüfusu devamlı artış göstermiş, en yüksek yıllık artış hızı ise 1985-1990 döneminde (%46.4) gerçekleşmiştir. Nüfusun kır-kent ayrımında paylaşımı, kentin sanayileşmeye başladığı yıllara kadar kır lehine bir görünüm verirken, 1975 yılından itibaren kentsel alanlarda yaşayan nüfusun arttığı görülmektedir¹⁸³.

Tablo 52- Yıllara Göre Kocaeli Nüfusu (Kır/Kent), 2000

Yıllar	Toplam nüfus	Kent		Kır	
		Nüfus	%	Nüfus	%
1960	297.463	112.082	37.68	185.381	62.32
1965	335.518	136.531	40.69	198.987	59.31
1970	385.408	188.185	48.83	197.223	51.17
1975	477.736	255.557	53.49	222.179	46.51
1980	596.899	318.026	53.28	278.873	46.72
1985	742.245	411.917	55.50	330.328	44.50
1990	936.163	582.559	62.23	353.604	37.77
2000	1.206.085	722.905	59.94	483.180	40.06

Kaynak: DİE, 2000.

2000 yılı nüfus yapısında kırsal nüfusun alışlagelen düşüştür artışa geçmesinin temel nedeni, 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında kentsel alanlardan kırsala olan yönelmedir. Ancak, kente ilk göç edenlerin kentin çevre köylerinden olması, ayrıca son yıllardaki kentsel bozulmadan etkilenmeleri nedeniyle köylerine

¹⁸² İcen Börtüçene, A.Lütfi Öncel a.g.e., s. 133.

¹⁸³ DİE, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı- Kocaeli, Ankara, 2002.

dönmeleri, yüksek gelir grubundakilerin de aynı nedenlerle yakın kırsalda yerleşme tercihleri de, kırsal nüfusun artmasında önemli etkindir.

DİE 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre Kocaeli ili nüfusunun yapısı incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

i. 1965 yılından bu yana nüfus içinde Kocaeli doğumluların payı gittikçe düşmektedir. 1990 yılından itibaren ise il dışı doğumluların nüfus içindeki payı, ilde doğanlardan fazladır (Tablo 53).

Tablo 53- Doğum Yerlerine Göre Kocaeli İl Nüfusu, 2000.

Yıllar	Toplam nüfus	Kocaeli Doğumlu	%	Diğer İller ve Yurt Dışı Doğumlu	%
1960	297.463	210.697	70.86	86.647	29.14
1965	335.518	237.782	70.88	97.687	29.12
1970	385.408	246.351	63.92	139.050	36.08
1975	477.736	304.875	63.85	172.636	36.15
1980	596.899	336.643	56.40	260.211	43.60
1985	742.245	399.401	53.82	342.730	46.18
1990	936.163	445.309	47.57	490.800	52.43
2000	1.206.085	546.143	45.28	659.871	54.72

Kaynak: DİE. 2000.

ii. Tablo 54'te de görüleceği gibi, Kocaeli ili nüfusu cinsiyet bazında değerlendirildiğinde, yıllar boyu erkek nüfusun kadın nüfusundan fazla olduğu görülmekteyse de, söz konusu fark, oransal olarak azalmıştır. 2000 yılına gelindiğinde her 100 kadına 108 erkek düşmektedir.

Tablo 54-Cinsiyete Göre Şehir ve Köy Nüfusu, Kocaeli, 1994

Yıllar	Toplam Nüfus				Şehir Nüfusu				Köy Nüfusu			
	Toplam	Erkek	Kadın		Erkek	%	Kadın	%	Erkek	%	Kadın	%
1960	297.463	159.813	197.650	65.816	41.18	46.266	33.61	93.997	58.82	91.384	66.39	
1965	335.518	177.915	157.603	76.736	43.13	59.795	37.94	101.179	56.87	97.808	62.06	
1970	385.408	204.040	181.368	104.998	51.46	83.187	45.87	99.042	48.54	98.181	54.13	
1975	477.736	254.643	233.093	140.166	55.04	115.391	51.72	114.477	44.96	102.702	48.28	
1980	596.899	311.837	285.062	168.857	54.15	149.169	52.33	142.980	45.85	135.893	47.67	
1985	742.245	383.691	358.554	214.130	55.81	197.787	55.16	169.561	44.19	160.767	44.84	
1990	936.163	486.436	449.727	303.690	62.43	278.869	62.01	182.746	37.57	170.858	37.99	
2000	1.206.085	625.309	580.776	372.889	59.63	350.016	60.27	252.420	40.37	230.760	39.73	

Kaynak: DİE, 2002

iii. Kocaeli ilinde okuma yazma bilen nüfusun oranı, ülke genelinde olduğu gibi her iki cinsiyet için de sürekli artış göstermektedir. 25 yaş üstü nüfus incelendiğinde, 1975 yılında erkeklerin %47.5', kadınların ise %29.5'i ilkokul mezunu iken 2000 yılında erkeklerin % 50.9'u, kadınların ise % 51.9'u ilkokul mezunudur. Ortaokul ve lise mezunu erkeklerin oranı, kadınların oranının iki mislidir. 1975 yılında erkeklerin %8.9'u, kadınların %3.7'si lise mezunu iken, 2000 yılında erkeklerin %19.2'si kadınların % 9.9'u lise mezunudur. 1975 yılında erkeklerin %3.8'i kadınların %0.8'i yükseköğretim mezunu iken, 2000 yılında erkeklerin %8.8'i kadınların %4.4'ü yükseköğretim mezunudur.

İstihdam ve yaşam kalitesi koşullarında etkili nüfus olan, 25 yaş üstü nüfusun eğitim durumu Tablo 55'te gösterilmiştir.

Tablo 55- 25 Yaş Üstü Nüfusun Eğitim Durumu, 2000

Yıllar	1975	1980	1985	1990	2000
Toplam nüfus	205,689	225,840	328,714	434,889	619,936
Erkek	109,780	133,399	169,140	223,632	319,146
Kadın	95,909	122,441	159,574	211,257	300,790
Okuma yazma bilmeyenler					
Toplam	73,494	83,572	64,015	74,572	69,854
Erkek	20,966	20,879	14,854	15,773	11,735
Kadın	52,528	62,693	49,161	58,799	58,119
Okur yazar olanlar					
Toplam	22,987	22,262	31,250	25,039	38,420
Erkek	15,231	13,372	13,360	10,676	13,417
Kadın	7,756	8,890	17,890	14,363	25,003
İlkokul mezunu					
Toplam	80,242	107,341	170,195	233,491	318,473
Erkek	52,015	67,997	95,590	126,057	162,354
Kadın	28,227	39,344	74,605	107,404	156,119
Ortaokul / dengi mezunu					
Toplam	10,401	12,723	19,458	32,954	60,756
Erkek	7,441	9,052	13,511	22,499	42,078
Kadın	2,960	3,671	5,947	10,455	18,678
Lise / dengi mezunu					
Toplam	13,272	19,915	31,339	48,150	90,497
Erkek	9,709	14,300	22,043	33,344	61,336
Kadın	3,563	5,615	9,296	14,806	29,611
Yüksek öğretim mezunu					
Toplam	4,903	9,432	12,221	20,444	41,323
Erkek	4,127	7,545	9,662	15,127	28,211
Kadın	0,776	1,887	2,559	5,317	13,112
Bilinmeyen Toplam	390	395	236	269	163

Kaynak: DİE 2000.

1.3.2. Kocaeli Nüfusunun Ekonomik Özellikleri

Kocaeli ilinde işgücüne katılma oranı, 1980-2000 döneminde erkek nüfus için azalma, kadın nüfus için artma eğilimi göstermiştir. İşgücüne katılan erkek nüfus oranı, kadın nüfus oranından daha fazladır, ancak bu fark, 1980-2000 döneminde azalmıştır. 1980 yılında erkeklerin işgücüne katılma oranı %78.9 iken, 2000 yılında bu oran %74.1'e düşmüştür. Kadınların oranı ise %27.4'ten %40.8'e çıkmıştır¹⁸⁴.

1980-2000 döneminde istihdamın sektörel yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde sanayi sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içindeki payları sürekli azalmıştır. Dönem içinde hizmet, tarım ve inşaat sektörlerinde istihdam edilenlerin oranında yıllara göre artma ve azalma görülmekle birlikte, son 10 yılda bir azalma gerçekleşmiştir.

1980-2000 döneminde istihdam edilenlerin yaptığı iş incelendiğinde, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanların oranında her iki cinsiyette de bir azalma görülürken; tarımsal iş yapanların, hizmet işi, ilmi ve teknik eleman ile idari personel olarak çalışanların oranında artış gözlenmektedir.

Aynı dönemde, ücretsiz aile işçisi veya işveren olarak çalışanların oranında artış görülürken, ücretli veya kendi hesabına çalışanların oranlarında ise azalma görülmektedir.

Kocaeli ilinde işgücüne dahil olmayan nüfusun, çalışabilir yaştaki nüfus içindeki oranı azalmaktadır. 1980-2000 döneminde işgücüne dahil olmayan nüfusun yıllık artış hızı %36.7, il genelinde işsizlik oranı 2000 yılı için %8.3' tür. Kocaeli'nin cinsiyete göre işgücü durumu Tablo 56' da verilmiştir.

¹⁸⁴ DİE, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı-Kocaeli, Ankara, 2002.

Tablo-56- Cinsiyete göre işgücü durumu- Kocaeli, 2000

Yıllar	1980	1985	1990	2000
Toplam nüfus	596,899	742,245	936,163	1,206,085
Erkek	311,837	383,691	486,436	625,309
Kadın	285,062	358,554	449,727	580,776
12 yaş ve üstü nüfus	420,874	530,676	692,361	943,505
Erkek	221,908	275,934	361,824	490,433
Kadın	198,966	254,742	330,537	453,072
İşgücü	229,435	281,272	372,455	548,622
Erkek	175,008	209,195	274,081	363,593
Kadın	54,427	72,077	98,374	185,029
İstihdam	217,551	263,513	346,788	502,95
Erkek	164,754	193,949	253,085	331,236
Kadın	52,797	69,564	93,703	171,714
İşsiz	11,884	17,759	25,667	45,672
Erkek	10,254	15,246	20,996	32,357
Kadın	1,63	2,513	4,671	13,315
İşgücüne katılma oranı %	54,5	53	53,8	58,1
Erkek	78,9	75,8	75,7	74,1
Kadın	27,4	28,3	29,8	40,8
İşsizlik oranı %	5,2	6,3	6,9	8,3
Erkek	5,9	7,3	7,7	8,9
Kadın	3	3,5	4,7	7,2
İşgücüne dahil olmayan nüfus	189,423	247,952	319,846	394,861
Erkek	45,069	65,899	87,712	126,828
Kadın	144,354	182,053	232,134	268,033
Bilinmeyenler Toplamı	2016	1452	60	22

Kaynak: DİE,2000

1.3.3. Kocaeli’de Hane Gelirleri ve Dağılımı

DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılım Anketi sonuçlarına göre toplam 63.360 hane ve toplam 267.168 birey, 10.715.196.220.000 TL lık bir toplam geliri paylaşmışlardır. Söz konusu gelirin, hanelerin %20’ lik dilimlerine göre dağılımı Tablo 57’de gösterilmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi, ilk % 20’lik dilimin toplam gelirden aldığı pay, 5. % 20’lik dilimin aldığı payın yaklaşık dokuzda biri kadardır. Gelir dağılımındaki en büyük farklılık 4. ve 5. %20’ lik dilimler arasında görülmektedir. 5. %20’ lik dilimin 402.185.000 TL lık ortalama geliri, 4. 20’lik grubun ortalama gelirinin (181.630.000 TL) 2 katından fazladır.

Tablo 57-Hane Gelirlerinin Hanelerin %20'lik Dilimlerine Göre Dağılımı, Kocaeli, 1994

Göstergeler	Toplam	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
Hanehalkı sayısı	Sayı	12.672	12.672	12.672	12.672	12.672
	%	20.0	20.0	20.0	20.0	20.0
Toplam fert sayısı	Sayı	47.328	49.536	53.280	57.504	59.520
	%	17.71	18.54	19.94	21.52	22.28
12+ yaştaki fert sayısı	Sayı	35.232	38.976	43.296	47.232	49.632
	%	16.44	18.18	20.20	22.03	23.15
12 - yaştaki fert sayısı	Sayı	12.096	10.560	9.984	10.272	9.888
	%	22.91	20.00	18.91	19.45	18.73
Çalışan fert sayısı	Sayı	10.272	13.152	17.088	17.952	21.216
	%	12.89	16.51	21.45	22.53	26.63
Gelir getiren fert sayısı	Sayı	15.936	18.912	21.120	22.752	24.672
	%	15.41	18.29	20.43	22.01	23.86
Toplam hane geliri	1000 TL	609.907.758	1.096.979.671	1.610.500.993	2.301.614.383	5.096.493.415
	%	05.96	10.24	15.03	21.48	47.56
Ortalama hane geliri	1000 TL	48.107	86.567	127.091	181.630	402.185
Ortalama fert geliri	1000 TL	12.880	22.145	30.227	40.025	85.627
Ortalama gelir getiren fert geliri	1000 TL	38.253	58.004	76.255	101.161	206.570
Grubun en düşük geliri	TL	-	68.280.000	106.400.000	149.000.000	227.932.772
Grubun en yüksek geliri	TL	68.280.000	106.400.000	149.000.000	227.932.772	1.612.292.630

Kaynak: DİE, 1994

2000 yılının ilk altı ayı için yapılan araştırmada, Kocaeli’de üretilen gelir ile bunun kullanılması arasında önemli farklılıklar olduğu saptanmıştır¹⁸⁵. Kocaeli’nin, komşusu Bursa ile birlikte milli gelirdeki payları %8.5 olmasına karşın, kullanılabilir gelir açısından Kocaeli’nin payı %0.5 (Bursa %1.7)’ tir.

2000 yılı hesaplamalarına göre Kocaeli’ de en zengin % 1’lik kesim ayda 3 milyar 453 milyon TL (yaklaşık 6000 \$)’ lık bir gelire sahiptir. En yoksul kesim ise ayda 32 milyon (yaklaşık 54 \$) ile geçinmek zorundadır. 19 büyük il arasında en yoksul %1 Kocaeli’ de bulunmaktadır (Tablo 58).

Tablo 58- Kocaeli’de Gelirin Paylaşımı, 2000 (ilk 6 ay)

Hane sırası	%1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ayı) milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir milyon TL	Aile başına Aylık gelir Milyon TL
1. %1	7.60	14.856.556	20.720	3.453
5. %1	2.58	5.043.410	7.034	1.172
10. %1	1.75	3.420.918	4.771	795
15. %1	1.48	2.893.119	4.035	673
20. %1	1.32	2.580.349	3.599	600
25. %1	1.18	2.306.676	3.217	536
30. %1	1.05	2.052.551	2.863	477
35. %1	0.94	1.837.521	2.563	427
40. %1	0.87	1.700.685	2.372	395
45. %1	0.80	1.563.848	2.181	364
50. %1	0.75	1.466.108	2.045	341
55. %1	0.69	1.348.819	1.881	314
60. %1	0.62	1.211.982	1.690	282
65. %1	0.57	1.114.242	1.554	259
70. %1	0.50	977.405	1.363	227
75. %1	0.44	860.116	1.200	200
80. %1	0.40	781.924	1.091	182
85. %1	0.35	684.184	954	159
90. %1	0.29	566.895	791	132
95. %1	0.22	430.058	600	100
En yoksul %1	0.07	136.837	191	32
Top. ve Ort.	100.0	195.481.001	2.725	454

Kaynak : Sönmez 2001.

¹⁸⁵ Sönmez, a.g.e., ss: 39-42.

Kocaeli ilinin hanehalkı nüfusu, hanehalkı sayısı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü Tablo 59’da verilmiştir¹⁸⁶.

Tablo 59- Toplam Hanehalkı Nüfusu, Hanehalkı Sayısı ve Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü-Kocaeli, 2000

	1980	1985	1990	2000
Toplam nüfus	596,899	742,245	936,163	1,206,085
Toplam hanehalkı nüfusu	581,968	722,418	896,238	1,181,086
Toplam hanehalkı sayısı	119,974	153,417	196,769	283,708
Ortalama hanehalkı büyüklüğü				
- Toplam nüfusa göre	4,98	4,84	4,76	4,25
- Toplam hanehalkı nüfusuna göre	4,85	4,71	4,55	4,16

Kaynak: DİE, 2000

2. GÖÇLER

Gerek yukarıda anlatılan coğrafi, sosyal ve ekonomik nedenlerle, gerekse İstanbul’a yakınlığı nedeniyle Kocaeli, Türkiye’nin en hızlı göç alan illerinden biridir. Kentleşme açısından baktığımızda, başlangıçta kentsel alanların göç alımı ilin kendi içinden, çevre köylerden gelenlerle gerçekleşmiştir. Özellikle 1970-75 yılları arasında kent merkezine yakın çevrede yerleşmiş sanayi kuruluşlarında çalışanlar, düzenli bir gelir sahibi olmuşlar ve kentin bilinen çekiciliğinin de etkisiyle kooperatifleşerek kentsel alanlarda konut edinmişlerdir. 1970’lerde başlayan bu süreç, ilk yıllarda kent ve kentliler üzerinde fazlaca olumsuz bir etki bırakacak ölçekte olmadığı halde, daha sonraki yıllarda diğer illerden gelen göç dalgaları, ilin bugünkü genel demografik yapısını ve kentleşme özelliğini yaratmakta etkili olmuştur.

Kocaeli genelinde, gerek kentleşmenin nitel ve nicel etkileri, gerekse nüfusun hızlı artışı, başta merkez ilçe İzmit ve Gebze olmak üzere önce Gölcük-Değirmendere sahil kesiminde, daha sonra Karamürsel-Yalova yönünde sahil şeridinde göze çarpmaktadır.

¹⁸⁶ DİE, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı-Kocaeli, Ankara, 2002.

Daha öncede değinildiği gibi Kocaeli ilinin iç göç alımı, İzmit'in merkezi sayılabilecek bölgelerde yer alan sanayi kuruluşları nedeniyledir. Kırsaldan kente doğru bir hareket olan bu göçler ilin kendi içinde gerçekleşmiştir. Açılan her yeni işyeri, kırsaldan yeni bir kitleyi kente çekmiştir. Aralarında, büyük ölçekli ve yabancı sermayeli olanların varlığı, burada çalışan işgücünün daha iyi, hatta oldukça iyi bir gelir sahip olmalarına neden olmuştur. Daha sonraki yıllarda, başka illerden alınan yoğun göç sonucu, Kocaeli ilinde de sosyal anlamda problem yaratabilecek gerçek göç olgusu ile karşılaşmıştır.

İzmit, Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en küçük ilinin merkezidir ve genelde engebeli bir görünüme sahiptir. Bu görünüm kentin yerleşim alanlarını etkilemekte, kentlinin tercihlerine yansımaktadır. Kentlinin ve il kırsalından gelenlerin tercihleri ile diğer bölgelerden göçenlerin tercihleri arasında da farklılıklar görülmektedir. Doğaldır ki bu tercihlerde her iki grubun, sosyal, ekonomik ve geleneksel davranışları rol oynamaktadır.

Tarım sektörünün istenen verimi getirmemesi ve tarımda makineleşme sonucu iş gücüne gereksinimin azalışı, kent merkezi etrafındaki sanayi kuruluşlarının getirdiği istihdam olanakları, yakın kırsaldan kente göçü cazip hale getirmiştir. Kentin yerleşik ailelerinin de geçmişte bu köylerle ilişkide olmaları nedeniyle bu tür bir kentleşme, kentin sosyal yapısında fazla bir değişim yaratmamıştır. İstihdam sorunu başlangıçta yoktur. Kültürel yönden de, aynı bölgenin yaşayanları olarak farklılık göstermemektedirler. Bu nedenle ilin kendi kırsalından gelenlerin uyum sorunu bulunmamaktadır ve bu grup arasında yoksulluk özellikleri yok denecek kadar azdır.

Düzenli bir gelire sahip olan göçenler, kooperatifleşme yoluyla sağlıklı, alt yapısı tamamlanmış, her türlü gereksinmeye cevap verecek, denetimden geçmiş konutlara sahip olmuşlardır. Bugün İzmit merkezindeki bir çok modern bina (son 35 yılda yapılan) sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin kooperatif binalarıdır.

Bu düzgün ve sağlıklı yerleşim; denizin çekiciliği, görsel nedenler, İzmit merkezindeki toprakların tükenmesi, ulaşımın rahatlığı ve kolaylığı nedeniyle

giderek kentin Batı kesimleri (Plaj Yolu, Şirintepe civarı) ile Gölcük Değirmendere yönlerine kayma göstermiştir.

Uzun yıllar sağlıklı yapısını koruyan kent, gittikçe gelişen sanayileşmeye paralel olarak dışarıdan göç almaya başlamış ve kentsel açıdan problemler son 15 yıldır ortaya çıkmaya başlamıştır.

17 Ağustos 1999 depremi öncesine kadar, kente dışarıdan gelen göçerler, İstanbul'da yarattıkları görünümü İzmit'te yaratmamışlardır. İzmit'e göç, genelde daha önce gelen yakınların tavsiyesi ile gerçekleşmektedir. Bu tavsiyeler de fırsatların olduğu anlarda yapıldığından, göçenlerin iş bulma ve barınma gibi problemleri pek fazla olmamaktadır. Bunun sonucu olarak da İstanbul'da sıkça görülen sokakta yaşayan kimsesizler, İzmit'te yok denecek kadar azdır. Depremden sonra ise, hem kent yaşayanlarının, hem göçenlerin hayat standartlarında büyük farklılıklar oluşmuştur.

Göçenler çoğunlukla kendilerinden önce gelen hemşehri ve yakınlarının tavsiyeleri ile geldiklerinden, yaşam birimi seçerken de bu faktörü gözönünde bulundurmaktadırlar. Aynı gruptan ya da bölgeden gelenler bir arada yerleşmekte. Bu da zaman zaman mahallelerin özel tanımlanmasına yol açmaktadır. Erzurumlu'lar Mahallesi, Laz Mahallesi, Aynalıkavak (Roman Mahallesi) gibi.

Kent merkezinde zaten kıt olan arazi, daha önce ilin kendi kırsalından gelenlerle neredeyse tüketildiğinden, bu bölgelerdeki konut kira ve satış bedellerinin yüksekliğinden, daha sonra göçenler kentin civarında, kendi yörelerinden daha önce gelenlerin yakınlarında yerleşmekte, böylece, belli bölge insanların kendi gelenek, alışkanlık, değer ölçülerini rahatça sürdürdükleri özgün mahalleler ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin yaşayanları da, kent ve kentli ile fazla ilişkide olmamaktadır. Özellikle birinci kuşak için kendi yaşam standardından çok, çocuklarının ileride edineceği standartlar önemli olmaktadır. Konu ile ilgili tabloda da (Bkz. Tablo 55) görüleceği gibi, nüfus göçlerle artarken, eğitim seviyesinin de belli dereceler için arttığı görülmektedir.

Kentin ve kentlinin yaşantısını zaman zaman kendine karşı bir tehdit unsuru varsayan göçen gruplar, kendilerini bir yandan bu yaşantıdan soyutlayarak kendi kabuğuna çekilirken, bir yandan da kendi üstünlüğünü ortaya koyabilecek fırsatlar yaratma çabasına girmekte ve bunun tek yolunun bir araya gelmek olduğunu düşünerek, örgütlenmeye yönelmektedirler.

Kentte son birkaç yıldır yaşanan bir başka olgu da yabancı göçerlerdir. Özellikle Azerbeycan'dan ve diğer ülkelerden de İzmit'e iş bulma amacıyla sayıları giderek artan gruplar gelmektedir. Bu gruplar kaçak çalıştıkları için çok daha ucuza ve en ağır işlerde (özellikle inşaat ve tarım sektöründe) çalışmaya hazır kimselerdir. Bu durumda, yurt içinden göçenlerle, yabancı uyruklular arasında da çatışmalara rastlanmaktadır.

3. GECEKONDULAŞMA

İzmit, yukarıda da saydığımız nedenlerle gecekondulama olgusunu tehlikeli boyutlarda yaşamamaktadır. Başlangıçta Derince, Yenidoğan, Gültepe, Serdar, Tüysüzler ve Şirintepe sirtlarında kaçak gecekondulama yapımları gerçekleşmişse de, gecekondulama aflarından yararlanan bu yapılar, Saraybahçe Belediyesinin 1994-1999 yılları arasındaki şuyulandırma çalışmaları sırasında meşrulaştırılmıştır. Bu dönem içinde yaklaşık 14.000 tapu verilmiştir. Kentte konut stoğunun artması nedeniyle kiraların düşüşe geçmesi de gecekondulama bir anlamda önlemekteyse de, Bekirpaşa Belediyesi sınırlarındaki Tavşantepe Mahallesi başta olmak üzere, sayılan mahallelerde hala gecekondular mevcuttur.

Kente göçenlerin sayısı arttıkça, işsizlik de sorun olmaya başlamıştır. Kentin istihdam hacminde bir değişiklik olmaksızın artan nüfusa istihdam yaratmak olanaksızdır. Özellikle önce deprem, sonra Şubat krizi, kent yaşayanlarını artan bir işsizlik sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Sanayinin gereksinim duyduğu emek gücündeki kalite ve standartlar yükseldiğinden, becerili işgücünden yoksun grupların iş bulma olanağı da ortadan kalkmıştır. Bunun sonucu olarak gününbirlik işlere ve marjinal mesleklere yönelme eğilimi ortaya çıkmıştır. İşçi pazarlarındaki kalabalık artık eskisinden daha yoğundur. Üstelik daha önceki yıllarda eğitim düzeyi düşük iş arayanların arasına, artık Meslek Lisesi, lise ve yüksek öğrenim

mezunları da katılmıştır. Öte yandan deprem ve ekonomik kriz bazı göçenlerin, köylerine dönmesine de neden olmuştur.

4. İZMİT'TE YOKSULLUK NEDENLERİ

Kocaeli ve il merkezi İzmit'te yoksulluğa etki eden faktörlerin başında göçler gelmektedir. Ancak yaşanan ekonomik krizlerin ve özellikle depremin kent yoksulluğunun artmasında ve derinleşmesinde büyük rolü olmuştur.

4.1. Göçlerin Kent Yaşamına Etkileri ve Yoksulluk

Ekonomik koşulların ağırlığı, farklı sosyo-ekonomik gruplar üzerinde farklı etkiler yaratmış, insanları birbirine tahammül edemez hale getirmiştir. Farklılıklar daha göze batar hale gelmiştir. Yoksul kesimlerde yaşayan işsiz göçenler, özellikle gençler; kırsaldaki öz denetimden de uzakta olduklarından, daha önce sahip oldukları değer yargılarını da yitirmektedirler. Ya daha kolay para kazanmanın yasal olmayan yollarını aramakta, ya da çeteleşme yoluna gitmektedirler. Kentte henüz *sokak çocukları* olgusu gözlemlenmemekteyse de, birkaç olaya rastlanmıştır. Son 5 yıldır sokaklarda mendil, sakız ve buna benzer ufak tefek ürünler satan küçüklerin sayısı ise gittikçe artış göstermektedir.

Sadece günlük yerel gazete haberine dayanarak kentte gasp, hırsızlık, bıçakla yaralama gibi suçların sayısında bir artış gözlemlendiği söylenebilir. Özellikle Yahya Kaptan, Yuvam Akarca Konutları gibi toplu konut bölgelerinde araba ve ev hırsızlıklarında göze çarpan artış vardır.

4.2. 17 Ağustos Depremi'nin Etkileri

17 Ağustos 1999 tarihinde bölgede meydana gelen depremde kamu kesiminin tamamı ile özel sektörde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran toplam 1186 sanayi işyerlerinde, BB Kriz Merkezi ve DİE işbirliğiyle yapılan anket sonuçlarına göre, işletmelerde fiziki zarar yaklaşık 296 trilyon TL, meydana gelen üretim kaybı 355.4 trilyon TL'dir. 1-9 kişi çalıştıran işyerlerinin kaybı ise 6.5 trilyon TL'dir.

Ankete alınan 1186 işyerinden 749'u (%63) deprem nedeniyle hasar görmüştür. Bu oran Kocaeli'de % 61'dir¹⁸⁷.

Aynı anket sonuçlarına göre Kocaeli'de 10 kişinin üzerinde işçi çalıştıran 690 işyerinden 420 si depremden hasar görmüş, 590'nının da üretimi etkilenmiştir. Meydana gelen fiziki hasar 167.4 trilyon TL, üretim kaybı 234.9 trilyon TL'dir. İşyerlerinde nitelikli eleman kaybı 496, ölen diğer personel sayısı 222'dir.

Hasar gören 420 işletmeden dış ticaret faaliyetinde bulunan 78 işletmenin ihracat kaybı yaklaşık 62 milyon \$, 62 firmanın ithalatlarındaki azalma 59.5 milyon \$ olmuştur. Ayrıca, 167.4 trilyon TL'lik hasarın 115.2 trilyon TL'lik kısmı sigorta kapsamındadır.

Depremi izleyen ilk aylarda Kocaeli'de gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre de; 91 firmanın 15.9 trilyon TL elektrik borcu, 59 firmanın 1.1 trilyon TL su borcu, 201 firmanın 14.1 trilyon TL SSK, vergi, vb. borcu olmak üzere toplam 31.2 trilyon TL'lik borç stoğu oluşmuştur.

17 Ağustos depreminin yukarıda sayılan ekonomik etkilerinin yanısıra, insanların sosyal ve ruhsal hallerinde daha derin etkileri görülmüştür. Kentte yoksulluğu artırıcı en çarpıcı neden deprem olmuştur. Deprem bir yandan yeni yoksullar yaratırken, bir yandan da var olan yoksulları daha da yoksul hale getirmiştir.

Kentte yaşayanlar arasında deprem öncesi yoksul sayılmayacak gruptan bir çok kişi, bir gecede tüm mal varlıklarını, hanehalkı reisini, gelir getiren fertlerini kaybetmiş ya da çalışamaz hale gelmiştir. Yoksul olanlar ise ellerindekini de kaybetmişlerdir. Ancak deprem bir yandan kentin kendi yeni yoksulunu yaratırken, bir yandan da dışarıdan yeni yoksulları kente çekmiştir.

Deprem nedeniyle depremzedeler için hazırlanan prefabrik yapılar ve orada yaşayanlar için planlanan yardımlar, dışarıdan bir çok yoksulu cezbetmiştir.

¹⁸⁷ İTO, a.g.r., s.11.

Kocaeli Valiliği yetkilileri ile yapılan görüşmede yeni gelenlerin çoğunun daha önce gelen yakınlarının çağrısı üzerine geldikleri ve yetkililerce inceleme olanağı olmadığı için beyanlarının kabul edildiği belirtilmiştir. Kocaeli Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı yetkililerinin hazırladığı dosya incelendiğinde (EK1) deprem öncesi ve deprem sonrası yardım dosyaları da bu durumu ortaya koymaktadır.

Vakfın verdiği bilgilere göre, toplam 5792 dosyanın 1538'i deprem öncesine, 3492'si deprem sonrasına aittir. İzmit doğumluların dosya sayısı 1341 iken, farklı il doğumluların dosyası 4451dir. Vakıf prefabriklerde yaşayanlara yardım vermemektedir. Dosyalarının büyük bir bölümü çalışmak için il dışından göç eden vatandaşlara aittir. Bayan dosya sahipleri ise, eşleri tarafından terkedilen, dul olan, geliri ve bakacak kimsesi olmayan vatandaşlardır.

Toplam 1538 olan bayan dosyalarının da 247'si deprem öncesine, 1291'i deprem sonrasına aittir. Dosyaların % 5'i ise özürlü vatandaşlara aittir. Yardım dosyalarının ağırlıklı olarak Tavşantepe (%15), Serdar Mahallesi (%15), 28 Haziran Mahallesi (%10) Cedit Mahallesi (%10) ve Kadıköy Mahallesi (%10)'ne dağıldığı saptanmıştır. Vakıf 2002 yılı içinde toplam 1134 kişiye toplam 7740.835.036.870 TL nakdi, 36971 kişiye ise toplam 1.727.037.739.982 TL aynı yardımda bulunmuştur. (EK 2)

Kocaeli Valiliği'nin prefabriklerde yaptığı anket sonuçlarına göre (EK 3); Kocaeli ilindeki toplam 3607 prefabrikteki hanelerden 1711 adedinin (%47.4) hanehalkı reisi çalışmakta, 1896 adedinin (%52.6) hanehalkı reisi çalışmamaktadır. 984 hane (%27.3) depremde can ya da mal kaybına uğramış iken, 2623 hanede (%72.3) kayıp bulunmamaktadır. Hanehalkı reislerinin 3336'sı (%92.5) depremden önce de hanehalkı reisi iken, 271 hanenin (%7.5) reisi değişmiştir. Değişme nedenlerinin başında boşanma ve ölüm gelmektedir. 271 haneden 101'inde boşanma, 51'inde depremden sonra ölüm, 18'inde depremde ölüm nedeniyle hanehalkı reisi değişmiştir.

Anket sonuçlarından, prefabriklerde yaşayanların % 46.6'sının 2000 yılında, %33.7'sinin 1999 yılında prefabrikte yaşamaya başladıkları öğrenilmiştir. Hanelerin %9.9'unda özürlü fert bulunmaktadır. Kocaeli il merkezindeki prefabriklerdeki 2062 haneden 192'sinin özürlü ferdi bulunmaktadır.

Anket sırasında görüşülen 3607 hanenin 490'ı gelir beyan etmemiş ya da hiç gelirleri olmadığını beyan etmiştir. Ortalama aylık gelir ise 110.8 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Ancak ankette, hanelerin kullandıkları araç ve gereçler ile gelir sorusuna verdikleri yanıtlar arasında tutarsızlık olduğu belirtilmektedir. İl merkezindeki prefabriklerde ortalama gelir 122.1 milyon olarak hesaplanmıştır.

Gayrimenkul sahibi olduğunu beyan eden 280 haneden 140hanenin evi, 5 hanenin işyeri, 2 hanenin hem evi hem işyeri olduğu görülmüştür. Söz konusu gayrimenkullerin 246'sı il içinde, 34'ü il dışındadır.

Haneler, prefabriklerde ikamet etme nedenine ise % 82 oranında "ekonomik zorluklar nedeniyle" diye açıklamışlardır. %6.8'i yüksek binalardan çekinilmesi, %2.2'si iş bulma ümidi, %2.1'i memlekete dönecek imkanı olmadığı, %0.8'i akrabalarının çok olması ve yardım aldığı, %0.7'si ise çocuklarının eğitimi nedeni ile prefabrikte ikamet ettiklerini beyan etmiştir.

5. İZMİT'TE YOKSULLUK YANSIMALARI

Kocaeli il merkezi İzmit'te yapılan çalışma sırasında, sosyal yardım kuruluşlarının yardımları içinde en çok paya sahip Tavşantepe Mahallesi pilot bölge seçilmiş, yapılan ziyarette 20 kadın ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Ayrıca Ankara Caddesi hamal pazarında 10 hamalla, Fevziye Camii işçi pazarında 10 işsizle, Demiryolu Caddesi'nde sokakta çalışan 8 çocukla, Yahya Kaptan Mahallesi'nde 3 tinerci çocukla ve Fethiye Caddesi ile Alemdar Caddesi'nde dilenen 6 çocukla görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında gruplara hem anket uygulanmış hem de, özellikle çocuklarla, karşılıklı sohbet havası içinde görüşmeler tamamlanmıştır.

Pilot bölge olarak seçilen Tavşantepe Mahallesi hakkında genel bir bilgi almak için önce Mahalle Muhtarı ile yüzyüze bir görüşme yapılmış ve ön bilgiler alınmıştır. Muhtarlıktan alınan bilgilere göre; 3600 hanedeki toplam 15.800 mahalle sakininin çoğunluğu, Kocaeli'nin ilçesi Kandıra'dan buraya yerleşmiş, bölgede "yerli" anlamına gelen, “manav” olarak tanımlanan ailelerdir. Mahallenin diğer sakinleri, başta Erzurum, Muş (Varto) olmak üzere değişik yerlerden göç edenler ile romanlardır.

Mahalledeki konutların tamamına yakını gecekondudur, 500 adet konut tapulu ve iskanlı olup, diğer konutların arsa tapuları olmakla beraber iskansızdır. Mahallenin ulaşım, yol, su, elektrik problemi olmamakla birlikte doğal gazdan yararlanılamamakta, ısıtma tümüyle soba ile sağlanmaktadır.

Yoksul bir mahalle olmasına karşın suç oranı çok düşüktür. İlgili karakoldan alınan bilgilere göre en sık görülen suçlar; hırsızlık, bıçakla yaralama ve özellikle düğünlerde alkol nedeniyle taşkınlık ve kavgaya dayalı darp suçlarıdır. Ancak bunlar hem çok az görülmekte hem de kimlikleri belirli, 15-16 yaşlarındaki 4-5 kişilik bir gruba ait suçlardır. İşsizlik ve açlık nedeniyle yılda birkaç kez yol kesme olayı yaşanmaktadır. İşsiz gençler arasında birkaç tiner bağımlısı bulunmaktaysa da, bu gençlerin suç işlediğine rastlanmamıştır. Söz konusu mahallede derin yoksulluk yaşanmasına karşın suç oranının düşüklüğü, aynı kültürden gelen mahallelinin birbiri ile sıkı ilişki içinde olmasına, birbirlerini tanımalarına, sonuçta bir tür çevre baskısına dayandırılabilir.

Mahallede her kesimin ortak problemi işsizlik olarak görülmektedir. Hane halkı reislerinden 100'e yakın kişi genellikle yardımcı hizmetler grubunda memur olarak, 5000'e yakın kişi de işçi olarak çalışmaktadır. Mahallede ayrıca 300 civarında esnaf bulunmaktadır. 1500 kişi ise işsizdir.

Mahallenin tümü yoksulluk sınırının altında olmakla birlikte, en derin yoksulluk romanlar arasında yaşanmaktadır. Sayıları 500 civarında olan romanların tamamına yakını çöp konteynırlarından hurda ve kâğıt toplamakla geçimlerini sağlıyorlar. Çocukların çoğu kimliksiz olup, okula

gitmemektedirler. Konutlarının tümü kaçak gecekonda ve sağlıksız koşullardadır. Çamaşır-bulaşık makinesi, buzdolabı vs. gibi yaşamı kolaylaştıracak aletlerden yoksun olup, sağlık hizmetlerine rahatça ulaşamamaktadırlar.

Mahallenin farklı 4 sokağında yapılan alan araştırmasında toplam 20 kadınla yüz yüze görüşülmüş ayrıca bir anket uygulanmıştır.

Kadınlardan 16'sı (%80) evli, 4'ü (%20) duldur. Tablo 60 ta da görüleceği gibi, %20'sinin okuma yazması yoktur. %40'ı okuryazar, %35'i ilkokul, %5'i ortaokul mezunudur.

Tablo 60- Yaş Grupları ve Eğitim Durumu Göre Kadın Sayısı

Yaş Gurubu\ Eğitim	Okuma Yazma Yok	Okur-Yazar	ilkokul	Ortaokul	Lise ve üstü	Toplam
26-30	-	-	2	1	-	3
31-35	-	1	1	-	-	2
36-40	-	2	1	-	-	3
41-45	1	2	1	-	-	4
46-50	-	3	1	-	-	4
51-55	1	-	1	-	-	2
56-60	1	-	-	-	-	1
61-65	1	-	-	-	-	1
66+<	-	-	-	-	-	-
Toplam	4	8	7	1	-	20

Görüşülen kadınlardan 3 tanesi (1'i evlilik nedeniyle) Kocaeli'nin ilçelerinden Kandıra'dan gelmiş olup, diğerleri Muş ve Erzurum'dan İzmit'e yerleşmiştir. Kadınların tümü, geliş nedenlerinin işsizlik olduğunu belirtmiştir.

Görüşülen kadınların hemen hepsi fırsat bulduğunda gündelik işlere gitmektedir. Yaş ve sağlık bakımından çalışamayacak durumda olan kadın sayısı 2 dir. Kadınların iş, sosyal güvence ve gelir durumları Tablo 61 de gösterilmiştir.

Tablo 61 - Yaptıkları iş. Sosyal Güvenlik ve Gelirine Göre Kadın Sayısı

Yapılan İş \ Gelir	HH Geliri (milyon TL)				Toplam
	0-50	51-150	151-250	251-<	
Büro Temizliği					
ES					
SSK				1	1
BAĞKUR					
Güvencesiz			1		1
Apartman Temizliği					
ES					
SSK					
BAĞKUR					
Güvencesiz			4	1	5
Çocuk / Hast.bakımı					
ES					
SSK					
BAĞKUR					
Güvencesiz			2		2
Ev Temizliği					
ES					
SSK					
BAĞKUR					
Güvencesiz			7	2	9
Toplam			14	4	18

Tablodan da anlaşılacağı gibi, kadınların % 10'u çocuk bakıcısı, %10'u büro temizlikçisi olarak çalışırken % 70'i düzensiz olarak temizlik işlerine gitmektedir. %10'u ise çalışmamaktadır.

Yapılan görüşmede kadınların ortak isteklerinin eşleri ya da kendileri için sigortalı bir iş bulmak, en büyük korkularının hastalanmak, kiracı olan kadınların en büyük endişelerinin ise kirayı ödeyememek ve evden çıkarılmak olduğu saptanmıştır.

4 kadının (%20) ücret/maaş olarak düzenli geliri vardır. Düzenli geliri olan kadınların %75'inin sigortası bulunmamaktadır. 14 kadının (%70) düzenli geliri olmayıp, iş bulduğunda yevmiye geliri vardır. Hanehalkı reisi, yaş ve sağlık bakımından çalışma şansı olmayan ve yardımlarla geçinen kadınlar olan hane sayısı ise 2 (%20)'dir.

4 kadının (%20) ortalama geliri 251.000.001-350.000.000 TL/ay, 14 kadının (%70) 151.00.001-250.000.000 TL/ay'dır.

Kadınların hemen hepsi aile içi şiddete karşı çıkarken, şiddete maruz kalanların çoğunun eşleri tarafından dövüldüğü anlaşılmıştır. (Tablo 62).

Tablo 62 - Gelir ve Şiddet Kaynağına Göre Aile İçi Şiddet Gören Kadın Sayısı

Kaynak \ HH Geliri (milyon TL)	0-50	51-150	151-250	251-<	Toplam
Aile içi şiddet yok	2 (*)	-	8	1	11
Eş	-	-	6	2	8
Anne-baba	-	-	-	-	-
Kardeş	-	-	1	-	1
Toplam	2	-	15	3	20

(*) Söz konusu 2 hanede HH reisi kadın olup HH nüfusu 1 dir.

Hane harcamalarına bakıldığında, konut sahibi olanlarda birinci sırayı gıda alırken, kiracılardan kira gideri birinci sırayı almaktadır. (Tablo 63)

Tablo 63 - Konut Mülkiyetine Göre Öncelikli Harcama Kalemi

Mülkiyet \ Harcama	Kira	Gıda	Eğitim	Sağlık	Toplam
Ev Sahibi	-	8	-	-	12
Kiracı	12	-	-	-	8
Toplam	12	8	-	-	20

Görüşülen kadınların 15'i (%75) gecekonduda, 4'ü müstakil evde, 1'i de hanenin de 2 katlı bir binada oturduğu anlaşılmıştır. (Tablo 64)

Tablo 64 - Gelirine ve Oturulan Konut Türüne Göre Hane Sayısı

Konut Türü \ Gelir (milyon TL)	0-50	51-150	151-250	251-<	Toplam
Çok Katlı Ev	-	-	-	1	1
Müstakil	-	-	4	-	4
Gecekondü (*)	2	-	10	3	15
Toplam	2	-	14	4	20

(*) Söz konusu gecekondulardan 14 adedi tapulu ve iskan ruhsatlı olup, 1 adedi arsa tapuludur.

Gecekondulardan biri hariç, tüm evler tapulu ve iskanlıdır. Tüm evler sobalı olup, hepsinde elektrik, su, banyo-WC bulunmaktadır. Hanelerden 12'si (%60) kiracı, 8'i (%40) ise ev sahibidir. (Tablo 65).

Tablo 65 - Geliri ve Konut Mülkiyetine Göre Hane Sayısı

Konut Mülk.\Gelir (milyon TL)	0-50	51-150	151-250	251-<	Toplam
Ev Sahibi	2		3	3	8
Kiracı	-	-	11	1	12
Toplam	2	-	14	4	20

Kiracıların yaklaşık % 92'si ortalama 150-250 milyon TL/ay gelir grubundadır. Yapılan görüşmelerde ev sahibi 8 haneden birinin konutunu miras yoluyla edindiği, 1 tanesinin akraba ve arkadaşlardan borç alarak yaptırdığı anlaşılmıştır. 6 hane ise konutunu kendileri inşa etmiştir.

Tablo 66'da da görüleceği gibi, hanelerin borçlanabilecekleri kişilerin öncelikle aile-akraba ve arkadaşlar olduğu gözlemlenmiştir. Banka kredisine ulaşma olanakları sıfırdır. Kadınlar, hane gelirlerinin belli olmaması nedeniyle borçlanmaktan korktuklarını, buna rağmen bakkala, komşu ya da akrabalara borçlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 66- Geliri ve Borç Kaynağına Göre Hane Sayısı

Kaynak \ Gelir (milyon TL)	0-50	51-150	151-250	251 -<	Toplam
Borçsuz	2	-	-	-	2
Akraba	-	-	8	3	11
Arkadaş	"	-	5	2	7
Banka		-	-	-	-
Toplam	2	-	13		20

Hanelerden 7'sinin (%35) mahalle bakkalına ve komşusuna, 11' nin (%55) ailesine borcu vardır. Borcu olmayan hane sayısı 2'dir (%10). Kadınlar genellikle borçlanmadan korktuklarını, yalnız gıda temini için mahalle bakkalına borç yapabildiklerini açıklamışlardır. Hanelerin tümü daha ucuz diye bayat ekmek almaktadır, 5 hane (%25) akşamlan semt pazarından

satılamayacak durumdaki sebze-meyveyi bedelsiz temin etmekte. 6 hane ise (%30) memleketlerinden gıda malzemesi getirmektedir.

Eğitim çağında çocuk bulunan 15 hanenin (%75) kadınlarının tümü, çocuklarının okumasından yana olduğu gözlemlenmiştir. Onlar, yoksulluğu böylece aşabileceklerine, kendi çektiklerinin çocuklarınca çekilmeyeceğine inanmaktadırlar. Kendilerinden daha varlıklı olanların yaşantılarına özenmediklerini, hatta bazılarının dürüst yollardan para kazanmadıklarını ileri sürerken, daha zengin olup onlar gibi yaşamak istediklerini de belirtmekten kaçınmamaktadırlar: Okula devam etmeyen çocukların anneleri ise, okula gitmeme nedenini, çocuklarının okumaya hevesli olmadığına bağlamaktadırlar.

Ankara Caddesindeki hamallarla yapılan görüşmede tümünün Gerede 'li olduğu ve önceki yıllarda sayıları yaklaşık 80 civarında iken, depremden sonra 40'a düştüğü anlaşılmıştır. Hamalların yaş ortalaması 45 olup en yaşlısı 67 yaşındadır. Görüşülen 10 hamaldan 8'inin evli 2 sinin dul olduğu, anlaşılmıştır. Dullardan biri ekonomik nedenlerden kaynaklanan geçimsizlikten boşandığını, iki çocuğunun anneleriyle yaşadığını, kızının kimyager olduğunu, oğlunun çalışıp aileye baktığını ifade etmiştir.

Hamallardan %30'unun okuma yazması olmayıp, %70'i ilkokul mezunudur (Tablo 67).

Tablo 67- Yaş Grubu ve Eğitim Durumuna Göre Hamal Sayısı

Yaş Grb.\ Eğitim	Ok.Yaz.Yok	Okur-Yazar	İlkokul	Ortaokul	Lise ve üstü	Toplam
26-30	-	-	1	-	-	
31-35	-	-	1	-	-	
36-40	-	-	2	-	-	2
41-45	-	-	1	-	-	
46-50	-	1	-	-	-	
51-55	-	-	2	-	-	2
56-60	1	-	-	-	-	
61-65	-	-	-	-	-	
66+<	1	-	-	-	-	
Toplam	2	1	7	-	-	10

Evli hamalların tamamının eşleri, iş buldukça ev temizliğine gitmektedirler. Eşlerinin çalışmasına karışmayan hamallar, eğitim çağındaki çocuklarının çalışmasına izin vermemektedirler. Tatil dönemlerinde bile, "paranın tadını alınca okumaz, adam olmaz" düşüncesiyle, okumakta olan çocuklarını çalıştırmamaktadırlar. Hamalların hanelerinde ortalama çocuk sayısı üçtür. Bir hanede altı çocuk bulunmaktadır.

Hamalların en büyük sıkıntıları işlerin çok azalmasıdır. Eskiden günde 3-4 işe giderken, son yıllarda neredeyse 2 haftada bir iş bulabildiklerini, yevmiyelerinin ortalama 15-20 milyon TL olduğunu. onu da kira, lokanta ve çay ocağı borcuyla tükettiklerini belirtmişlerdir. Hamallardan bir tanesinin üç ayda bir 150 milyon TL yaşlılık aylığı, bir tanesinin de SSK dan emekli maaşı geliri bulunmaktadır. Hamalların hanehalkı ortalama gelirleri 175 milyon TL civarındadır. (Tablo 68).

Tablo 68 - Hamalarda HH Çalışan Nüfus ve Ort. HH Gelirine Göre Hane Sayısı

Çalışan nüfus \ Gelir	0-50	51-150	151-250	251+<	Toplam
1	-	1	-	-	1
2	-	1	4	2	7
3	-	1	1	-	2
Toplam	-	3	5	2	10

Görüşülen hamalların tümü İzmit'e iş için geldiklerini ve memleketleri Gerede ile hiçbir bağlarının kalmadığını belirtmişlerdir. Genellikle kentin Gültepe ve Bağçeşme bölgelerinde oturan hamallardan sadece iki hanenin kendine ait konutu bulunmaktadır. Diğer haneler kiracıdır. Evlerin ortalama salon dahil 3 odalı olduğunu, tapulu ve iskanlı olduğunu, yol, su, elektrik hizmetlerinden yararlandıklarını, kiraların ise ortalama 80-100 milyon TL olduğunu belirtmişlerdir.

Hamalarda da en öncelikli gider kalemi, kiracılarda kira gideri olarak görülmektedir. Ev sahibi olan 2 hamal ise gıda ve eğitimi öncelikle gider olarak kabul etmektedir.

Görüşmeler sırasında, hamalların dördünün astım-bronşit ve kalp gibi sürekli tedavi isteyen sağlık problemleri olduğu, bunun da yaptıkları işle bağlantılı olduğu, hemen hepsinin bel ve sırt ağrıları olduğu anlaşılmıştır.

Hamalların da en büyük korkusu hastalıktır. Kendilerinin ya da aile fertlerinin hastalığı halinde tedavi giderlerini karşılayamayacaklarını, iyi bir sağlık desteği alamayacaklarını, ailelerinin geçimini de sağlayamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Görüşülen diğer gruplardan farklı olarak hamallar, herhangi bir iş için gittikleri resmi dairelerde "adam yerine koyulmadıkları"ndan da söz edip, bundan utanç duyduklarının ifade etmişlerdir.

Fevziye Camii işçi pazarındaki işsizler, Geredeli hamallardan farklı bir görünüm taşımaktadır. Sayılarının 50 kadar olduğunu belirtilen bu grupta, başta Diyarbakır, Kars, Yozgat ve Zonguldak olmak üzere çok farklı bölgelerden gelen işsizler yer almaktadır. Yaşları, eğitimleri ve yaptıkları iş konusunda birbirlerinden farklılık göstermektedirler.

İşçi pazarındaki 10 işsizle yapılan görüşmede; %30'unun okur yazar olmadığı, % 60'ının İlkokul mezunu, %10'unun Meslek Yüksek Okulu mezunu olduğu anlaşılmıştır. (Tablo 69).

Tablo 69 - Yaş Grubu ve Eğitim Durumuna Göre İş Bekleyen Sayısı

Yaş Grb.\Eğitim	Ok.Yaz.Yok	Okur-Yazar	İlkokul	Ortaokul	Lise ve üstü	Toplam
26-30	-	-	-	-	1(*)	1
31-35	-	-	2	-	-	2
36-40	-	-	-	-	-	-
41-45	-	-	-	-	-	-
46-50	-	-	2	-	-	2
51-55	-	1	2	-	-	3
56-60	-	1	-	-	-	1
61-65	1	-	-	-	-	1
66+<	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	2	6	-	1	10

(*) Sağlık MYO mezunu

Bu gruptakilerin tamamı, İzmit'e iş için geldiklerini, ailelerinin memleketlerinde olduğunu ve otelde kaldıklarını belirtmişlerdir.

Görüşülen işsizler, iş bulma sıklıklarının neredeyse haftada 1 olup, yevmiyelerinin ortalama 20-25 milyon TL olduğunu belirtmişlerdir. (Tablo 70). Grubun en büyük şikayeti inşaatlarda hazır beton kullanımının artması. Hazır beton kullanımı yaygınlaştıkça işlerinin azaldığı hatta bittiği düşüncesindedir.

Tablo 70 - Meslek, İş Bulma Sıklığı ve Ort. Günlük Gelire Göre İş Bekleyen Sayısı

Meslek / Gelir (milyon TL)	10	15	20	25	Toplam
Vasıfsız					
1-2 gün/hafta	1		3		4
3-4 gün/hafta		2		1	3
İnşaat İşçiliği					
1-2 gün/hafta			1	1	2
3-4 gün/hafta				1	1
Toplam	1	2	4	3	10

Sokakta çalışan çocuklarla yapılan görüşmelerde, yaşları 8-16 arasında değişen 8 çocuktan 1'i nin (yaşı 8) dışındakilerin okula devam ettikleri anlaşılmıştır.

Çocuklardan 6'sı ayakkabı boyacılığı yapmakta, 2'si kağıt mendil satmaktadır. Çocuklar çalışma nedenlerini okul harçlığı biriktirmek olarak açıklamışlardır. Boyacı çocukların günlük kazancı 3-4 milyon TL, mendil satıcılarının ise 2 milyon TL civarındadır. (Tablo 71).

Tablo 71 - Yapılan İş ve Kazanca Göre Çocuk Sayısı

İş \ Kazanç	2 milyon TL	3 milyon TL	4 milyon TL	5 milyon TL	Toplam
Ayakkabı boyacısı	-	4	2	-	6
Mendil vs satıcısı	2	-	-	-	2
Toplam	2	4	2	-	8

Çocukların hepsi kazançlarını biriktirme eğilimi göstermektedir ve aileleriyle birlikte yaşamaktadırlar. 6'sının ailelerinde sosyal güvenceli çalışan

yoktur. 5'i Ağrı'lı, 3'ü Muş'lu, olup, aileleri İzmit'e iş bulmak için gelmiştir. 6'sı Gültepe'de, 2'si Yenidoğan'da oturmaktadır.

Görüşme sırasında çocukların 4'ü öğretmen, 1'i savcı, 1'i polis, 1'i başbakan olmak istediğini belirtmiştir. Bu gruptaki çocuklardan sadece 1'i sigara içerken yakalandığı için babasından bir kez dayak yediğini, ama bir daha içmediğini ifade etmiştir. Aralarında sigara vb alışkanlığı olanların sayısı 1'dir.

Sokakta dilenen 6 çocukla yapılan görüşmelerde ise günlük kazançları ile ilgili bilgi alınamamıştır. Tavşantepe ve Gültepe'den dilenmeye geldiklerini söyleyen çocuklar kazançlarını ailelerine verdiklerini, lokanta ve dondurmacıların önünde dilendiklerini, bazen yemek vs. aldıklarını belirtmişlerdir. Yaşları 5-11 arasında değişen 6 çocuğun 4'ü kızdır. Aralarında okula giden bulunmamaktadır. Çocuklardan 3'ünün nüfus kağıdı bulunmamaktadır. 4'ü roman, 2'si Muş'ludur. Ailelerin hepsi çocuklarının dilenmesine izin vermektedir.

Yahya Kaptan Mahallesinde 3 tiner bağımlısı çocukla yapılan görüşmede ise üçünün de sokakta yaşadığı, aileleriyle görüşmediği anlaşılmıştır. 9,12 ve 16 yaşlarındaki çocuklar tinere merak ettikleri için başladıklarını, içince kendilerinden utanmadıklarını ve rahatça dilenebildiklerini, öğrencilerden zorla para alabildiklerini ifade etmişlerdir. Çocukların hepsi babalarından dayak yediğini, 1'i babasının, 1'i annesinin üvey olduğunu ve çok içki içtiğini belirtmiştir. Babaların tümü işsizdir.

IV. BÖLÜM : YOKSULLUKLA MÜCADELE

1. YOKSULLUKLA SAVAŞIMDA ULUSLAR ARASI VE ULUSAL ÇALIŞMALAR

Öncelikle AGÜ'lerde, daha sonraları göçler ve çarpık kentleşmenin doğurduğu toplumsal, ekonomik ve psikolojik sorunların kaçınılmaz bir sonucu olarak GYÜ'lerde neredeyse kadermiş gibi algılanan yoksulluk, artık sadece ilgili ülkeleri değil, tüm dünya ülkelerini de ilgilendiren bir problem haline gelmiştir. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler ve uluslar arası kuruluşlar, AGÜ ve GYÜ'lerdeki olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla fonlar oluşturmakta ve proje bazında finans desteği sağlama yoluna gitmektedirler.

SIDA (Swedish Int'l Development Authority) Genel Direktörü Bo Göransson, Habitat II zirvesi nedeniyle sunduğu bildirisinde, yoksullarla ilgili endişelerini üç nedene bağlamaktadır. Bu nedenlerden birincisi, zor durumdaki insanlarla dayanışma gereği ki, bu gelişme işbirliği için temel dayanaktır, ikincisi nüfusun büyük bir bölümünü sürekli yoksulluğa terketmekle uzun vadede gelişmenin sağlanamayacağı, üçüncüsü ve belki de en gerçekçi olanı: Ortak çıkarlar.

Göransson'a göre yaşlılar, kadınlar, çocuklar için yapılacak iyileştirici düzenlemeler salt bu kitleleri ilgilendiren problemler değildir. İstihdam olanağı sağlamak salt işsizlerin problemi değildir. Ülkeler arasındaki uçurumları kaldırmak salt 3. dünya ülkelerini ilgilendiren bir olgu değildir. Tüm bu çalışmalar, gelir farklılıklarını ılımlı düzeyde tutmak ortak çıkarlardır. Yoksullara söz, güç ve fırsat verilmelidir. Uzun yıllar baskın düşünce olan *ekonomi*, sadece bir araçtır. Amaç ise insanın hem evinde, hem ülke genelinde gelişmesidir³.

³ Focus on Humankind, Stockholm : The Printing Works of the Cabinet Office and Ministries, 1995, ss.19-21.

Yoksulluğun gün geçtikçe, kendileri için de bir tehdit unsuru olduğunu gören GÜ' ler, bu sorunla yakından ilgilenmek ve mücadele programları sunmak zorunda kalmışlardır. BM, DB, UNICEF, WHO, ILO gibi uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere GÜ'lerin bazı finans kurumları ile vakıfları, AGÜ'ler ile GYÜ' lere insani yardım, proje ve kredi yardımı ya da koşulların düzeltilmesi amacıyla üyelerini denetleme şeklinde yoksullukla mücadele etmekte iseler de, bu yardımlar yoksul ülkelerdeki bu sorunu aşmada yetersiz kalmaktadır. Gerçekte bu yardımların büyük bir çoğunluğu da siyasi kaygılarla yapılan yardımlardır. Öte yandan yoksul ülkeler; istihdam yaratamadıkları geniş nüfus kitleleri, işleyemedikleri doğal zenginlikleri ile zengin ülkelerin egemen güçleri için ucuz emek ve ucuz hammadde anlamına gelmektedir. Bu durumda yoksulların varlığı zenginlerin varolma nedeni olmaktadır. Bu durumda yoksullukla baş edebilmenin yolları, orta ve uzun vadede ülkelerin kendi politikalarından geçmektedir. Kısa dönemde dış yardımlar geçici olarak bazı problemlere çözüm getirecek ise de, yardımların amaca uygun kullanılması birinci koşuldur. Ülkeler kendi koşullarını iyi değerlendirerek, dış yardımlardan amaç doğrultusunda yararlandıkları sürece, kısa vadede temel yoksulluk nedenlerini ortadan kaldıracaklardır. Orta ve uzun vadede yoksullukla mücadele programları, ülkenin kendi ulusal politikaları çerçevesinde uygulanmalıdır.

Avrupa Topluluğu, dengesiz kentleşmenin yarattığı olumsuz koşulların önlenmesi için finansal desteğini 1992 de kurulan İnsani Büro (ECHO-European Community Humanity Office) aracılığıyla yapmaktadır. Avrupa Gelişme Fonu (EDF) tarafından Afrika-Karaib ve Pasifik bölgesindeki gelişmekte olan ülkelere 35 yıllık bir süre içinde 1 milyar \$ finansal destek sağlamıştır. Bu desteğin %70'i içme suyu şebekesi, alt yapı çalışmaları, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, yol ve elektrik hizmetleri, %20'si yine sağlık ve eğitim hizmetleri, %10'u küçük ve orta ölçekli yatırımlar ile ticaret ve hizmet sektörünün teşviki için kullanılmıştır¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Euepan Commission-Towards Sustainable Human Settlements, 1996. s. 9.

Daha önce sözü edilen, Colombia'nın Medellin kentinde, 1993 yılına kadar problemleri gözardı eden yetkililer, 1993 te PRIMED (Programa Integral de Mejoramiento de Barrios Subnormales de Medellin) programıyla , varoşlardaki problemleri ortadan kaldırma girişimlerini başlatmıştır. Programın amacı, ilk adımda, toplam 11 bin kişiyi barındıran, 15 yerleşim bölgesinin yaşam koşullarını geliştirmek ve kent hizmetlerinden yararlandırmak, kent merkezi ile yoksul kenar mahalleler arasındaki farklılıkları en aza indirmek ve bunun için yurttaş katılımının da sağlanmasıdır. Yapılacak iyileştirmenin başında yolların ve özellikle dağ eteklerindeki yerleşim birimleri için, erozyonu önleyecek istinat duvarlarının yapımı,su ve kanalizasyon şebekesinin sağlanması gelmektedir. Gerekli finansman, Federal Almanya Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı'nın talimatıyla, Alman Gelişme Bankası'nın 13 milyon Marklık desteği ile sağlanmıştır. Bu fon, bölgedeki yolların yapımı, erozyonun önlenmesi, sağlık merkezleri, okul, spor ve oyun alanlarının yapılması için kullanılmıştır¹⁹⁰.

Gaborone (Botswana) kenti yetkilileri, kentsel yoksulluğun önlenmesi için, karma sosyal grupların oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu politikanın amacı; farklı sosyal sınıf, ırk ve gelir düzeyindeki grupların kutuplaşmasını önlemektir. Aksi halde gettolardaki alt gelir gruplarının gelişmesi sağlanamayacaktır. Ancak amaç tamamen farklı grupları bir arada tutmak değil, aynı çevredeki farklı gruplar arasında ilişkileri geliştirebilmektir¹⁹¹.

Vietnam Sosyoloji Enstitüsü verilerine göre Hanoi kentinde 210.000 kişi yoksulluk sınırları içinde, düşük gelirli, güvencesiz, topraksız olup, sosyal yardıma muhtaçtır. Yetkililer, iyileştirme çalışmaları için yoksulları üç gruba ayırmışlardır. Birinci grup, yaşlılar, yardıma muhtaç engelliler ve çocuklardır. Bunlar genellikle istasyonlarda, sokaklarda, kiliselerde ve marketlerde dilenmekte olup, yıllık gelirleri 75 doların altındadır. İkinci grup, göçmenler ve gündelik işlerde çalışan, ayakkabı boyayan, kağıt toplayan çocuklar gibi, yıllık geliri 100 doların altında

¹⁹⁰ Germany, Federal Ministry for Economic Coop. and Dev./ **Strategies for Developing Cities**, s.13

¹⁹¹ Aloysius C Masha, **The City of Gaborone: Planning and Management**, AMBIO. March 1996. The Royal Swedish Academy Publishing, s.119.

olanlar ve üçüncü grup, geçici ya da düşük işlerde çalışan ve yıllık geliri 130 doların altında olanlardır. Yetkililere göre yoksulluğun ana nedeni düşük ücretli, basit işlerdir ve yoksullar sağlıklı koşullarda, eğitim olanaklarından yoksun yaşayan, afetlerde en çok etkilenen gruplardır. Kent yetkilileri, iyileştirme çabalarına yurttaş katılımını sağlamak amacıyla, tüm kent halkını ve sosyal kuruluşları insani yardım için teşvik etmektedir. TV programlarında fakirlerin isim ve adresleri belirtilen ve yardımları tanıtan programlarla dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Bekar göçmenler için her biri, 4-6 kişiyi barındıracak 20 m2 lik dairelerden oluşan 4-5 katı binalar yapılarak üst katları konut, zemin katları eğitim ve üretim amaçlı kullanılmıştır. Amaç, yoksullara daha iyi koşullar sunmak; açlık ve yoksulluktan kurtarmaktır¹⁹².

Brezilya'nın Diadema kenti, 1980 yılına kadar yaşam koşullarının kötülüğü, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle bebek ölümlerinin en çok olduğu kenttir. Kentte bebek ölüm oranı binde 82.93 tür¹⁹³. İşçi partisinin iktidara gelişinden 20 yıl sonra, 1994 de bu oran binde 20.6 ya düşmüştür ki, ülkenin en zengin kenti olan Sao Paula'nın binde 25.26 olan oranında bile geridedir. Bu iyileşme 1992'de bölgeye getirilen sağlık ve eğitim yatırımları ile sağlanmıştır. 1992'de 2 adet belediye hastanesi, 15 sağlık merkezi tamamlanarak, hizmete sokulmuştur.

Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı (EAPN-The European Anti Poverty Network), gelir dağılımı, haklardan yararlanma, mal ve hizmetlerden yararlanma ve sosyal hayata katılma konularında adaletsizliğin arttığını, sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerinin ortaya çıktığını belirterek bir deklarasyon yayınlamış ve bir takım önlemlerin alınmasını öngörmüştür, (EK4)

2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Türkiye'de yoksulluğun azaltılması ve muhtaç durumda olan kişi ve gruplara etkili bir sosyal koruma sağlanması BYKP' larında ve hemen her hükümet programında vurgulanan konuların başında gelmektedir. Devlet, bu konuda gerek

¹⁹² Dang To Tuan, "Housing For the Poor in Hanoi", *AMBIO*, s.113-114.

¹⁹³ Diadema's Town Hall, *DIADEMA*, No. 1. May 1996, s. 9.

mevzuat gerek örgütsel yapıyı oluşturma açısından ciddi bir çaba içerisinde. Başta SYDTF ile SHÇEK olmak üzere bir çok kuruluş oluşturulmuş, yoksullukla mücadele konusunda kurumsal bir yapılaşma gerçekleştirilmiştir. Bunlara GAP gibi bölgesel gelişme programları ile cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayan Kadının Statüsü ve Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlar da eklenebilir. Bu girişimlere karşılık uygulamada yoksullukla mücadele genelde ex-post bir nitelik taşımakta, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin ortaya çıkış nedenleri hedefleneceği yerde, neredeyse bütün çabalar oluşan bozuklukların ve ortaya çıkan yoksulluğun etkilerini azaltmaya yönelmektedir. Bu doğrultuda başarılı projeler geliştirilmekteyse de, yapısal değişiklikler sağlanmadan problem ortadan kaldırılamamaktadır¹⁹⁴

Türkiye’de yoksullukla mücadele çalışmalarına yönelik programlar çerçevesinde DPT’nin hazırladığı “Yoksullukla Mücadele Programı”nda 15 ana amaç belirtilerek, bunların gerçekleştirilmesi için atılması gereken adımlar belirlenmiştir¹⁹⁵. (EK5). DPT’nin öneri niteliğindeki bu programının gerçekleştirilmesi, birtakım yasal ve idari düzenlemeler gerektirdiğinden neredeyse olanaksızdır. Hernekadar Anayasamızda TC Devletisosyal hukuk devleti ... olarak tanımlanmış ve sosyal hukuk devleti anlayışında devletin, ulusal geliri artırmak, geliri adil dağıtmak, bireyleri sosyal ve ekonomik güvenceye kavuşturmak gibi görevleri varsa da, bu görevler maddi olanaklar ölçüsünde yerine getirilebileceği nedeniyle, hayata geçirilememektedir.

Devletin, yukarıdaki tanımından doğan görevleri gerçekleştirilememesi, toplumumuzun geleneklerinden, feodal yapısından kaynaklanan kişisel koruma hareketlerinden güç alan, yoksullukla bireysel mücadele programlarını ortaya çıkartmıştır. Zaman zaman televizyonlarda, zaman zaman yerel ve ulusal basında hazırlanan programlarla yoksul ve yardıma gereksinme duyan kitlelerin, yardım edebilecek kitlelerle buluşturularak problemlerinin ortadan kaldırılması yoluna gidilmektedir. Ancak, ülkedeki yoksullukla mücadelede bu programların, psikolojik olarak seyircilerin ya da okurların “durumu farketme” ve “haline şükretme”

¹⁹⁴ Çevre Bakanlığı, **Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Johannesburg 2002, Türkiye Ulusal Raporu(Taslak)**, Temmuz, 2002, s.87.

¹⁹⁵ DPT,a.g.r. ss.172-183

aşamasında kaldığı da bir gerçektir. Yapılan yardımlar ise sadece anlık çözümler olup, bir yandan da yoksulluğu körüklemektedir. Nasıl olsa yardım alabileceğini düşünenlerin kendi potansiyel güçlerini kullanma eğilimi de azalmaktadır. Yardım talebinde bulunanların ve hatta alabilenlerin içinde çoğu zaman bu yardımlara gereksinmesi olmayanların bulunması bu kanıyı pekiştirmektedir.

Yoksullukla mücadelede bir başka katkı da STÖ'nden gelmektedir. Gönüllü kuruluşlar, hemşehri dernekleri ve yardım dernekleri de bu mücadeleye katkı veren gruplardır. Burada özellikle göze çarpan bir husus, yoksullara yardım için bazı kaygıların ön plana çıkartılıyor olmasıdır. Yardımların nitelikleri hem kuruluşun hem de yardım ulaştırılacak kitlelerin görüş ve düşünce yapısına uygun olarak değişmektedir. Örneğin bir hemşehri derneği sadece kendi hemşehrilerine yardım sağlarken, gereksinim duyduğu yardım malzemesini de kendi hemşehrisinden temin etmektedir. Bir grup üniversite öğrencileri için burs ya da barınma yardımı yaparken, bir başka grup eğitim yardımı değil de yiyecek, giyecek ve sağlık yardımında bulunmaktadır. Burada dikkati çeken nokta, yoksulun gereksinimlerinin önceliklendirilmesinde duyulan siyasi nitelikteki kaygılardır. Yoksul kitleler en temel gereksinimlerine yanıt veren yardımlara ve yardımcı olanlara karşı daha yakın durmaktadırlar. Yoksul, önce karnını doyurmak, geçinebilmek istemekte, eğitimi bir sonraki adımda tercih etmektedir. Bunu görebilen gruplar, kendilerine yakın gruplardan elde ettikleri malzemelerle yoksullara yardım etmekte; böylece hem kendi aralarında bir dayanışma mekanizması kurmakta, hem de yardım ettikleri kitleler üzerinde üstü kapalı bir etki yaratmaktadırlar. Bu etkiyi ise uzun vadede bir siyasi kazanca döndürmekte, sonuçta, gerek yerel gerekse ulusal siyasette etkin olmaktadır.

STÖ'ler arasında, yoksullukla mücadelede en büyük pay Deniz Feneri Derneği'ne aittir. Gerek yardımların çeşitliliği ve organizasyonlarının düzenliliği, gerekse çalışmalarının sunumu ve tanıtımı, yardım alanlarca derneğin "devlet" olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Türk toplumunda varolan yardımseverlik duygusunu harekete geçirmek ve duyarlı vatandaşları yönlendirmek üzere Kanal 7 televizyonunda yayınlanan Deniz Feneri programı, ilk kez 03.03.1997'de izleyici karşısına çıkmış ve programda,

deniz yıldızları gibi “kıyıya vurmuş” ihtiyaç sahibi insanların yeniden hayata ve topluma kazandırılması için gösterilen samimi ve mütevazı çabalar ekrana taşınmıştır¹⁹⁶.

Dernek, Türkiye’de yoksulluğun çok boyutlu ve temel bir problem alanı olduğu tespitiyle bununla mücadele için sosyal sorumluluk saymış ve bunun için bağışçıyı, çalışanı ve gönüllüyü sevk ve idare noktasında, motivasyon tekniklerini de kullanarak en yüksek verimi almayı ve bunun sürekliliğini sağlamayı benimsemiştir¹⁹⁷.

Yardımların toplanması İçişleri Bakanlığı’ndan alınan izinle gerçekleştirilmekte, parasal yardımlar çoğunlukla banka aracılığı ile, aynı yardımlar ise derneğe teslim edilmek suretiyle kabul edilmektedir. Aynı yardımların stoklanması ve dağıtımı, parasal yardımların kayıtları ve makbuzları dikkatlice yapılmakta ve gerektiğinde bağışçılarla kontrol edilebilmektedir. Bu da bağışçılara güven vermekte, bağışların sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

3. KOCAELİ İLİ MERKEZİNDE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Kocaeli ili merkezinde daha önce sözü edilen resmi kurumların ve hemşehri derneklerinin yanı sıra, birçok yardım derneği bulunmaktaysa da, bunlar arasında en etkili olanları İzmit Büyükşehir Belediyesi’nin Hollanda Hükümeti ile ortaklaşa yürüttüğü ve özürlü bireylerin rehabilitasyonuna ve istihdamına yönelik “Gülen Yüzler Projesi” ile, Deniz Feneri Derneği’ni küçük bir örneği sayılacak “Ay Işığı Derneği” dir.

Gülen Yüzler Projesinde halen 10 özürlü bireyin rehabilitasyonu ve durumlarına uygun işlerde istihdamları sağlanmaktadır. Yıllık programlar halinde düzenlenen çalışmalardan her yıl 10 özürlü birey yararlanmaktadır. Sayıca az görünmesine karşın, kökten bir çözüm sağlandığı düşünülürse çalışmaların önemi ortaya çıkmaktadır.

¹⁹⁶ Deniz Feneri Derneği, **2001 yılı Faaliyet Raporu**, s. 11.

¹⁹⁷ Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan, “Bir Yardım Yönetimi Modeli:Deniz Feneri Örneği” **Yoksulluk** (Ed. Ahmet Emre Bilgili, İbrahim Altan), Cilt III, İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları, Temmuz 2003, s. 69.

Ay Işığı Derneği ise, 06.02.2002 tarihinde, ildeki yetim ve öksüz çocuklara yardım yapabilmek ve ildeki yardım ağını organize edebilmek için bir araya gelen birkaç esnaf tarafından kurulmuştur ve yönetiminde kadın üye bulunmamaktadır. Dernek yetkililerinden alınan bilgiye göre, tamamen gönüllülük esasına göre çalışan dernekte, Tespit ve Dağıtım, Eğitim, Sağlık ve Halkla İlişkiler Komisyonları yapılandırılmıştır.

Dernek iki tür yardım yapmaktadır: Sürekli yardımlar, geçici yardımlar. Dernekten 2003 yılı verilerine göre sürekli yardım alan aile sayısı 268'dir (yaklaşık 1050 kişi). Geçici yardım alan aile sayısı ise 500 civarındadır. Yardım verilirken göz önünde bulundurulan en önemli faktör ailede öksüz ve yetim bulunmasıdır. Babanın çalışamaz raporlu olması, cezaevinde ya da askerde olması durumunda da yardım sağlanabilmektedir. Ailenin, baba olmasa bile çocukları geçindirebilecek bir geliri olduğunda yardım verilmemektedir.

Yardımlar genellikle aynı olarak yapılmaktadır. Yetkililer görüşme sırasında, eğitim ile ilgili yardım taleplerinin yok denecek kadar az olduğunu, genellikle yiyecek ve giyecek talepleri ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Eğitim ile ilgili yardımların, bazı dersanelerin desteğiyle burs verilmesi ve gönüllülerin getirdiği ders kitaplarının gereksinimi olan öğrencilere verilmesi şeklinde gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Sağlıkla ilgili yardımlar da ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilmektedir.

SONUÇ

Önceleri az gelişmiş ülkelerin değişmez kaderi gibi görünen yoksulluk; küreselleşme, göçler, doğal afetler gibi nedenlerle gelişme yolunda ve gelişmekte olan ülkeleri de tehdit eder hale gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerin bu tehditten kurtulabilmek için yoksullukla uluslararası mücadele programları hazırlaması, yoksul ülkelere çeşitli adlar altında mali yardımlarda bulunması ne yazık ki, yoksulluğu azaltmaya bile yetmemektedir. Hiçbir zengin ülke, kökten çözümler üreterek; hammaddesini ve işgücünü ucuza sağlayabildiği, üzerinde mali baskı yaratarak siyasi hedeflerine ulaşabileceği yoksul ülkelerin bu yazgısını kırmak istemeyecektir. Bu nedenle her program, her yardım geçici bir rahatlama sağlayacak ancak yoksulluk her zaman artarak devam edecektir. Bir başka deyişle, zenginlerin zenginliği, yoksulların yoksulluğuna bağlı olmaktadır.

Günümüzde yoksulluğun, özellikle kentsel yoksulluğun en büyük nedeni adaletsiz gelir dağılımıdır. Uluslararası olduğu kadar ulusal bazda da, çok zenginler oldukça çok yoksullarda olacaktır. Gelirin dağılımında yaşanan adaletsizlikler yoksul kitlelerin daha da büyümesine neden olmaktadır.

Bir başka yoksulluk nedeni ise ekonomik krizlerdir. İşten çıkarmaların yoğunlaştığı kriz dönemlerinde yalnız işten çıkartılanlar değil, onlara yardımcı hizmet verenler de işlerinden olmuş, yoksulluğa düşmüşlerdir.

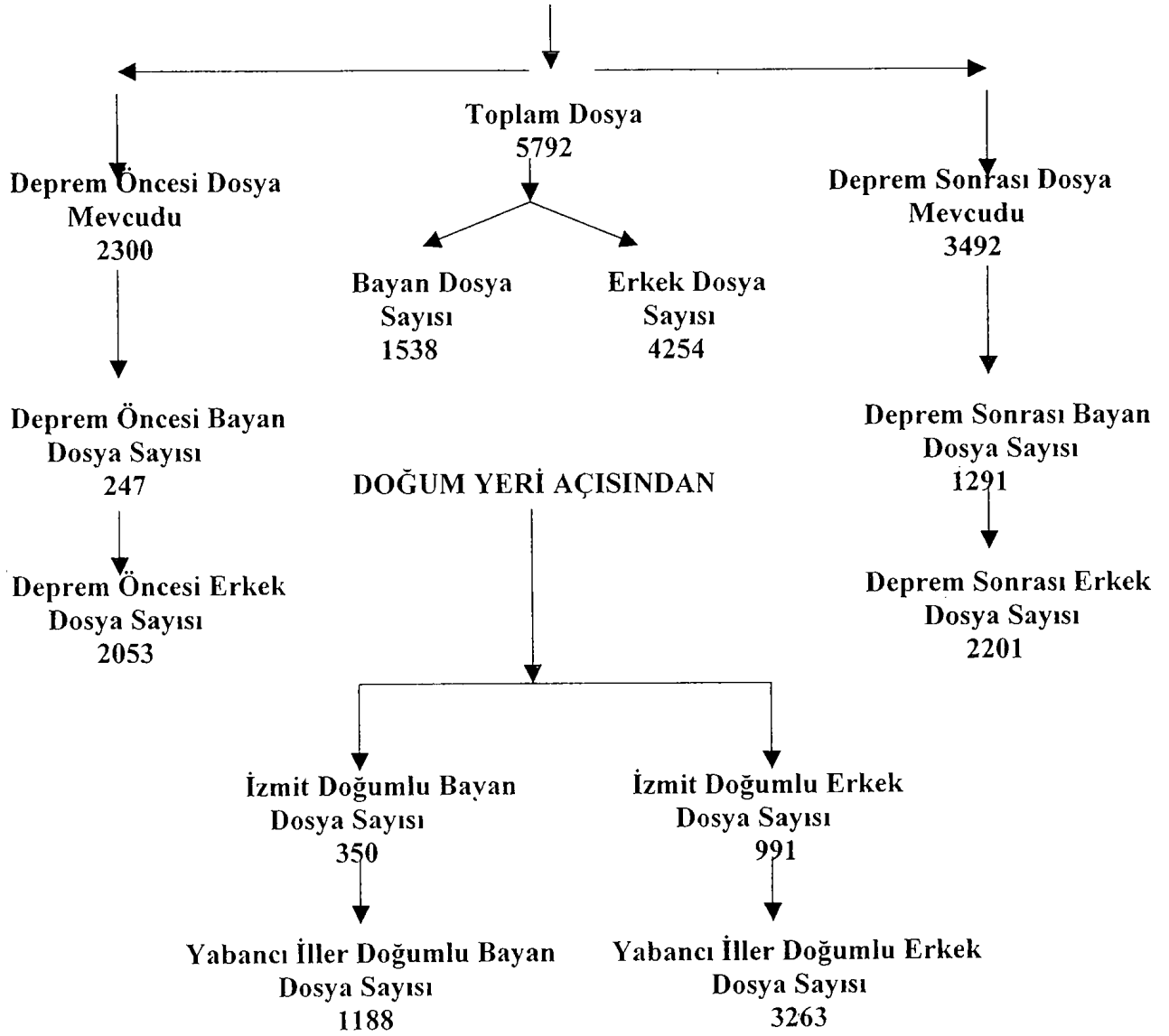
Yoksulluğun hem sonucu hem de nedeni olarak değerlendirebileceğimiz göç de, hem uluslar arası hem de ulusal bazda yoksulluk kaynağı olmuştur. Kitleler daha iyi yaşam koşulları umuduyla göçtükleri yerlerde çoğu zaman düş kırıklığı yaşamakta, yoksulluğu daha derin yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

Doğal afetler nedeniyle afet bölgesinde var olan yoksulların sayısı artarken, bölgeye yapılan yardımlar farklı bölgelerden yoksulları da bölgeye çekmekte, yoksul kitleleri daha da büyütmektedir.

Yoksul kitleler, bir yandan ekonomik zorluklarla mücadele ederken, bir yandan da sosyal zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Yok sayılma, farkındasızlık ve sosyal dışlanma yoksulların başta gelen sorunlarından. Bu durum yoksulları daha da kendi kabuğuna çekmekte, bir arada kendi kültürlerini oluşturarak yaşamaya yönlendirmekte, yoksulluklarını daha da derinleştirmektedir.

Yoksullukla mücadelede devletin yetersizliği açıkça ortadadır. Her ne kadar hükümetler programlarında yoksullukla mücadeleye yer veriyorlarsa da, uygulamada kökten bir çözüme rastlanmamaktadır. Aksine yoksullar bir oy potansiyeli olarak görülmekte, belli dönemlerde kendilerine yapılan yardımlarla rahatlatılmaya çalışılmaktadır. Zenginlerin taleplerine karşılık, yoksulların umutları vardır. Taleplerin yerine getirilmesi yerine yoksullara umut vermek hem daha kolay hem daha ucuzdur.

1999 DEPREMİ ÖNCESİ VE SONRASI MEVCUT DOSYA DAĞILIMI

Mevcut dosyalarımızın mahallelere göre yoğunlukları:

- % 15 - Tavşantepe Mahallesi
- % 15 - Serdar Mahallesi
- % 10 - 28 Haziran Mahallesi
- % 10 - Cedit Mahallesi
- % 10 - Kadıköy Mahallesi
- % 20 - Diğer Merkez Mahalleler
- % 20 - Beldeler, Köyler

- Dosya mevcudunun büyük bir bölümünü çalışmak için İl dışından göç eden vatandaşlar oluşturmaktadır.
- Bayan dosyalarımızın çoğunluğunu ise eşleri tarafından terk edilen, dul olan, hiçbir sosyal güvencesi , geliri ve bakacak kimsesi olmayan vatandaşlar oluşturmaktadır.
- Mevcut dosyalarımızın % 5' lik kısmını zihinsel ve bedensel özürlü vatandaşlar oluşturmaktadır

KOCAELİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI BAŞKANLIĞI
2002 YILI YAPILAN YARDIMLAR

AÇIKLAMALAR	KİŞİ SAYISI	TUTAR
-------------	-------------	-------

NAKDİ YARDIMLAR

PERİYODİK YARDIMLAR	3447	147.377.200.000
AŞÇILIK PROJESİ		28.424.816.700
KADIN EMEĞİNİ DEĞERLENDİRME VAKFI		29.551.795.000
RAMAZAN BAYRAMI YARDIMI	506	37.950.000.000
BİR DEFAYA MAHSUS NAKDİ YARDIM	383	25.905.537.503
GIDA YARDIMI	1333	99.400.000.000
GIYECEK YARDIMI		
YAKACAK YARDIMI	1810	179.225.000.000
TEDAVİ VE İLAÇ YARDIMI	1	50.189.100
TIBBİ ALET VE ARAÇ YARDIMI		
FİLM,TAHLİL, TOMOGRAFİ	2	183.600.000
İL DIŞI BİLET BEDELİ	366	14.884.870.000
BARINMA YARDIMI	2	300.000.000
DİĞER YARDIMLAR	11	3.782.368.792
İL DIŞI NAKLİYE YARDIMI	1	56.179.775
EĞİTİM YARD. NAKDİ	3472	173.743.500.000
TOPLAM	11334	740.835.036.870

AÇIKLAMALAR	KİŞİ SAYISI	TUTAR
-------------	-------------	-------

AYNI YARDIMLAR

GIDA YARDIMI	312	8.317.718.800
GIYECEK YARDIMI	41	2.348.983.400
TEDAVİ VE İLAÇ YARDIMI	10434	499.547.888.010
TIBBİ ALET VE ARAÇ YARDIMI	98	18.155.942.789
FİLM,TAHLİL, TOMOGRAFİ	7	913.275.000
BARINMA YARDIMI	4	4.418.165.440
GEÇİMİNİ TEMİN EDİCİ SERM.YARDIMI	1	354.000.000
DİĞER YARDIMLAR	422	8.591.054.486
TÜP YARDIMI	11800	118.052.761.284
EĞİTİM YARD. AYNİ	2518	325.502.913.903
TOPLAM	25637	986.202.703.112

TOPLAM	36971	1.727.037.739.982
---------------	--------------	--------------------------

EK 3

T.C.
KOCAELİ VALİLİĞİ
PREFABRİKE SAKINLERİ ANKETİ
2003

Prefabrike Sakinleri Anketi 2003, Kocaeli ilinde prefabrike konut bulunan tüm ilçelerde uygulanmıştır. Ankette görev alan personele 9 Haziran 2003 tarihinde iki ayrı grup olarak eğitim verilmiştir. Anketin alan uygulaması 10 Haziran 2003 tarihinde başlatılmış olup, 16 Haziran 2003 tarihinde sona ermiştir.

Alan uygulamasını takiben alandan gelen bilgilerin veri girişine hemen başlanılmış ve veri giriş süreci ara verilmeksizin 23 Haziran 2003 tarihine kadar devam etmiştir. Ankette 48 anketör ile 5 kontrolör görev almıştır. Kontrolörler anketin alan uygulaması tamamlandıktan sonra veri giriş operatörü olarak görev yapmışlardır.

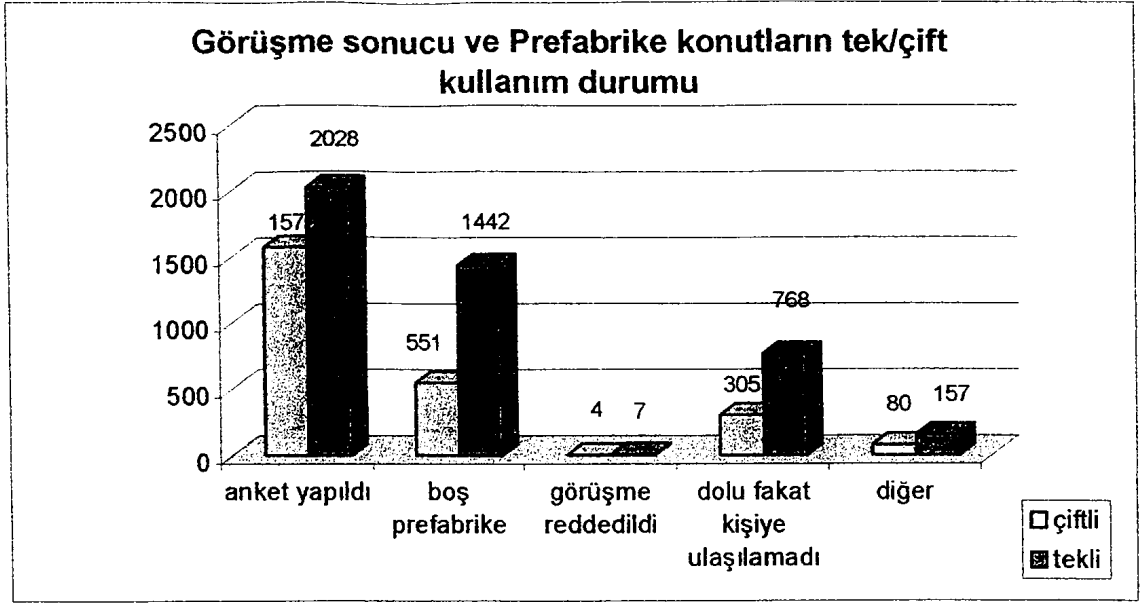
Anketin kapsamı tüm (resmi/özel) prefabrike konut bölgeleridir. Prefabrike konutlar dolu olsun yada olmasın tek tek taranmış ve anket uygulanmıştır.

Anket formu üç ana bölümden oluşmaktadır;

1. Bölümde prefabrike konutun adres bilgileri,
2. Bölümde hanehalkı fertlerinin adı, soyadı, doğum yeri ve yılı, hanehalkı resisine yakınlık derecesi, mezuniyet durumu, çalışıp çalışmadığı ve sosyal güvence bilgileri,
3. Bölümde ise hanelerin depremde etkilenip etkilenmediklerinden başlayıp, prefabrike konutlarda ikamet etme sebeplerine kadar değişik 16 soru ile prefabrike sakinlerinin sosyo-ekonomik bilgilerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

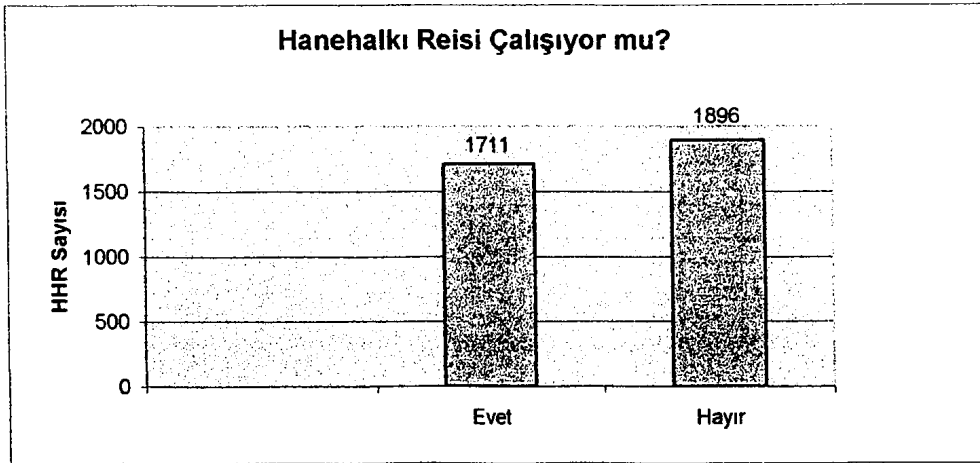
Anket uygulaması sonucunda toplam 9440 tekli prefabrike konuta uğranılmış olup, toplam 3607 hane ile görüşülmüştür. Görüşülen hanelerin 1579 tanesi prefabrike konutları çift olarak kullanmakta iken, kalan 2028 hanenin prefabrike konutları tek olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

Kurulu prefabrike konutların 2861 adedi (% 30,3'ü) **Boş** durumdadır. Yine bu konutların 1378 adedinde (% 14,6'sında) eşya bulunmasına rağmen içinde devamlı ikamet eden kişi bulunmadığı, ikamet eden kişilerin ancak hafta sonları veya arasıra uğradıkları veya hiç uğramadıkları ifade edilmiştir.

Grafik 1. Prefabrike konutların tek/çift kullanım durumu

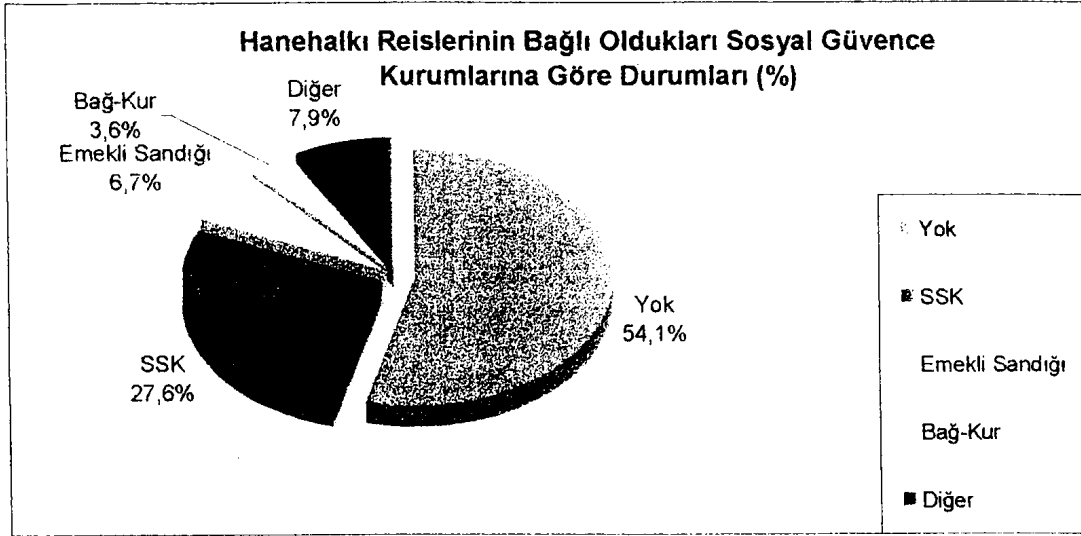
Hanehalkı reislerinin ekonomik durumunu görmek için sorulan ücret karşılığı herhangi bir işte çalışıyor musunuz sorusuna 3607 hanehalkı reisinden 1711 tanesi **Evet** şeklinde (% 47,4) cevap vermiş, 1896 hanehalkı reisi ise **Hayır** şeklinde (% 52,6) cevap vermiştir.

Grafik 2. Hanehalkı Reislerinin çalışıp çalışmama durumu

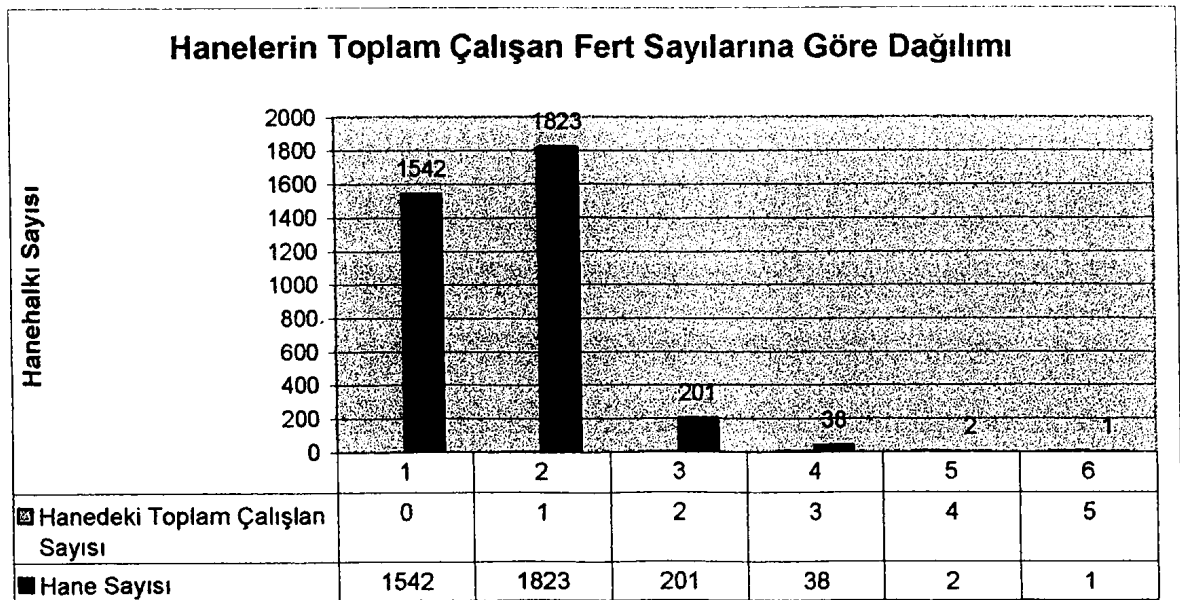
Hanehalkı reislerinin sosyal güvenceleri de sorgulanmış olup sosyal güvencelerine göre dağılımın şu şekilde olduğu görülmüştür.

Sosyal Güvencesi olmayan	1950
SSK	997
Emekli Sandığı	243
Bağ-Kur	131
Diğer	286
TOPLAM	3607

Grafik 3. Hanehalkı Reislerinin sosyal güvencelerine göre dağılımı

Ayrıca hanelerdeki toplam çalışan fert sayıları da araştırılarak Grafik 4'teki dağılım elde edilmiştir. Anket uygulanan toplam 3607 hanede yaşayan fert sayısı 14633 olup ankete cevap veren kişiden soruları bu hanelerde yaşayan tüm fertler için cevaplandırılması istenmiştir.

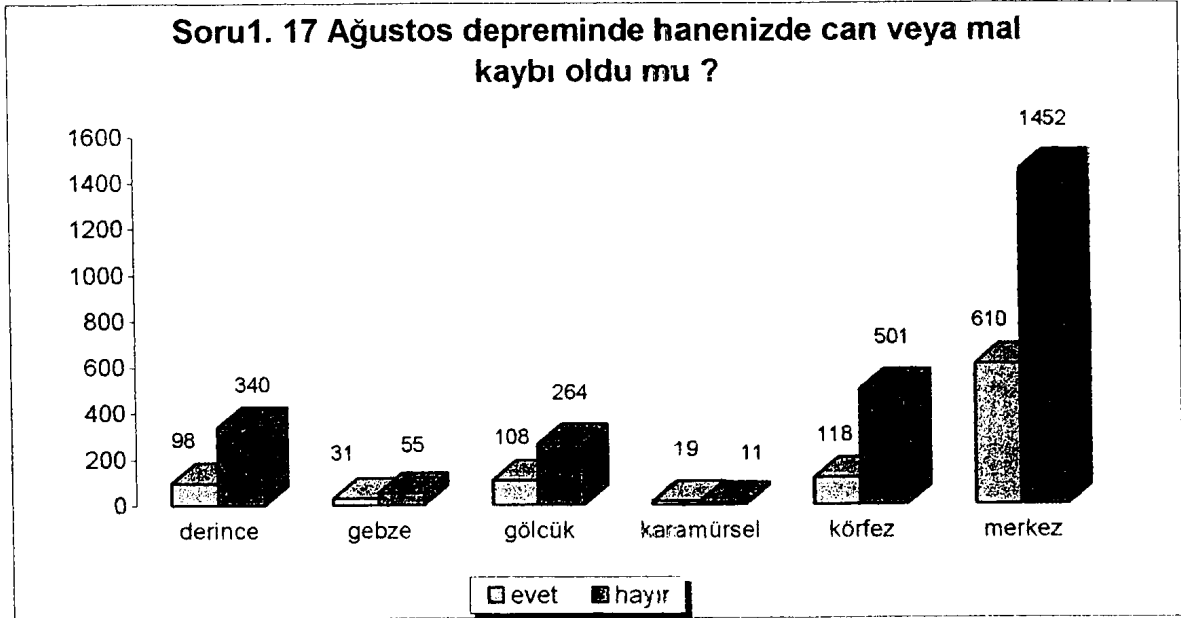

Grafik 4. Toplam çalışan sayılarına göre hanelerin dağılımı

HANELERE YÖNELTİLEN SORULAR VE ALINAN CEVAPLARA AİT GRAFİK VE TABLOLAR

Soru 1. 17 Ağustos depreminde hanenizde can veya mal kaybı oldu mu?

Ankete katılan 3607 haneden 984'ü (% 27,3) bu soruya Evet şeklinde cevap verirken diğer 2623'ü (% 72,7) bu soruya Hayır şeklinde cevap vermiştir.

Grafik 5. İlçelere göre Soru 1.'e alınan cevaplar.

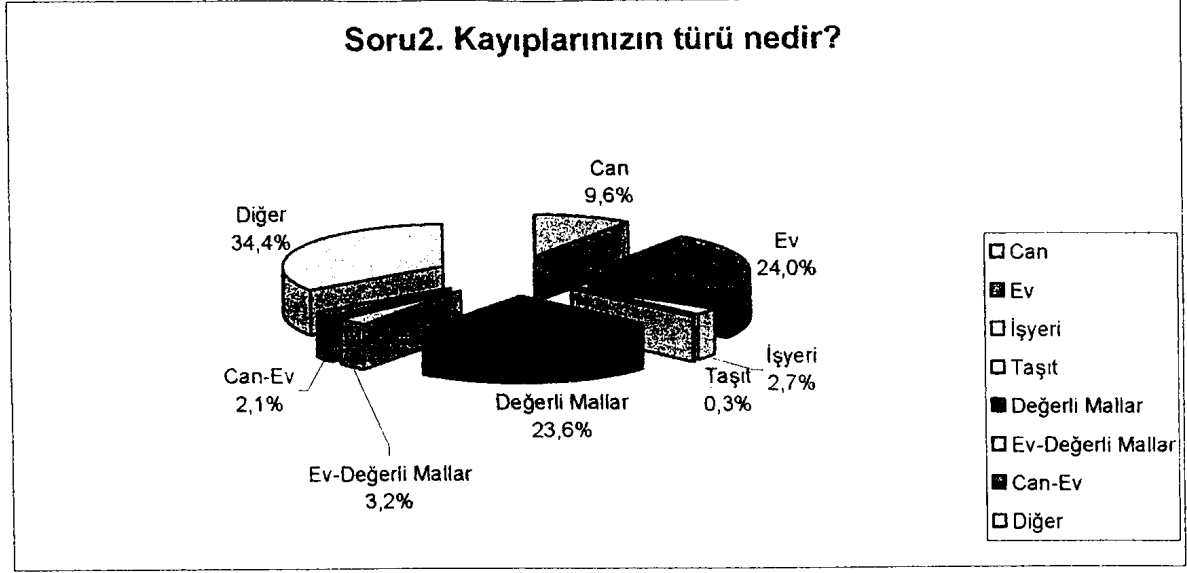
Eğer Soru 1'e Evet cevabı alınmışsa Soru 2 sorulmuştur.

Soru 2. Kayıplarınızın türü nedir ? (can, ev, işyeri, taşıt, hayvan, değerli mallar ve diğer)

Alınan cevaplara göre ;

Can	96
Ev	239
İşyeri	27
Taşıt	3
Değerli Eşya	235
Ev ve Değerli Eşya	32
Can ve Ev	243
Diğer	331
TOPLAM	984 hane kaybı olduğunu ifade etmiştir.

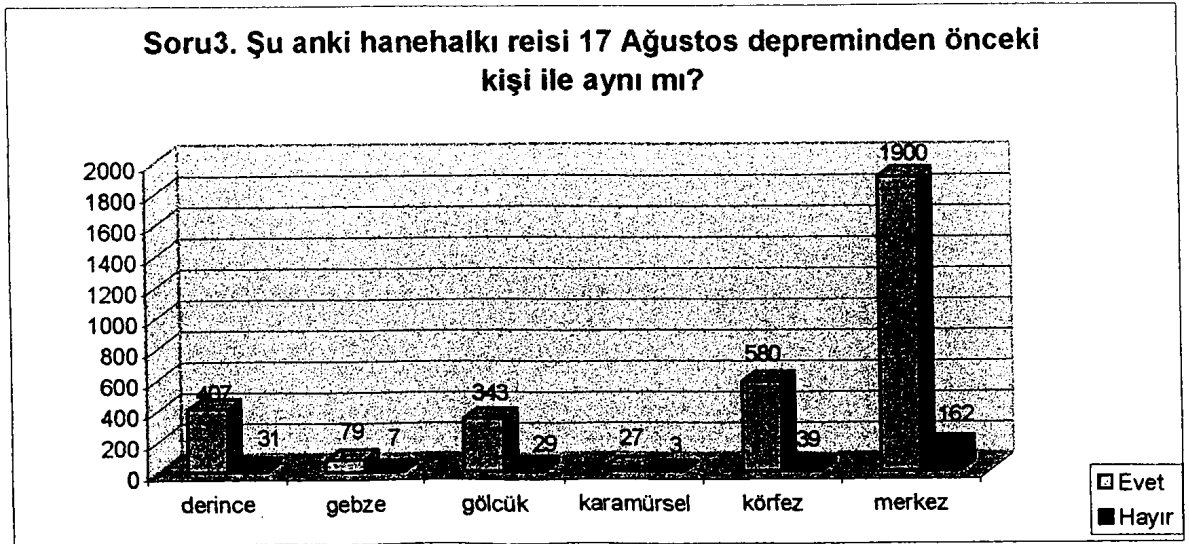
Soru 2’de alınan cevaplara ilişkin sonuçlar Grafik 6.’da verilmiştir.

Grafik 6. Depremdeki kayıp türlerine göre hanelerin dağılımı

Soru 3. Şu anki hanehalkı reisi 17 Ağustos depreminden önceki kişi ile aynı mı?

Ankete katılan 3607 haneden 3336’sı şu anki hanehalkı reisi 17 Ağustos depreminden önceki kişi ile aynı şekilde **Evet** (% 92,5) diye cevap verirken, diğer 271 hane şu anki hanehalkı reisi 17 Ağustos depreminden önceki kişi ile farklı şekilde yani **Hayır** diye (% 7,5) cevap vermiştir.

Grafik 7. İlçelere göre Soru 3’e alınan cevaplar.

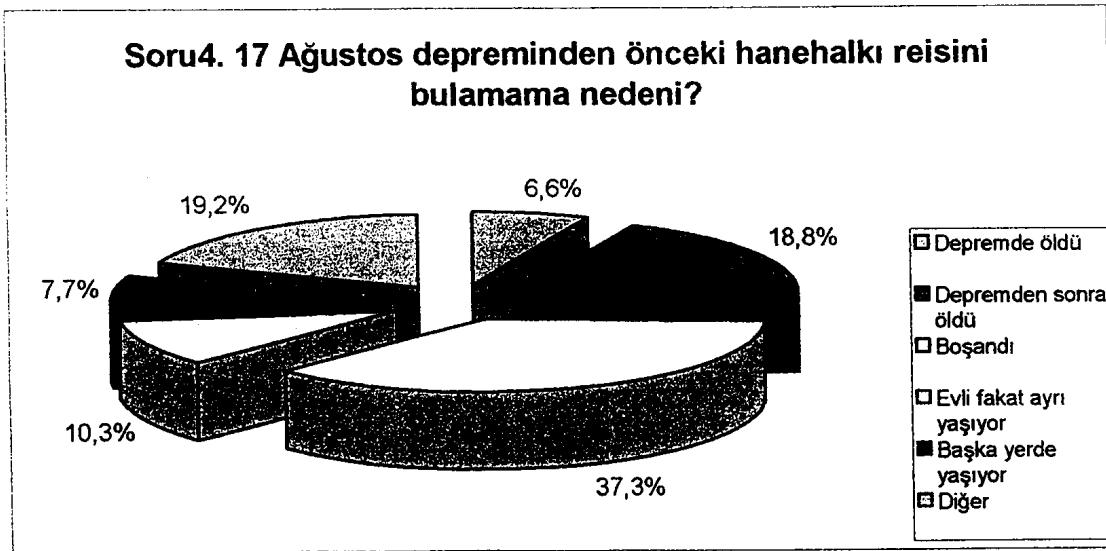
Soru 3'e hayır (aynı kişi değil) cevabı verenlere Soru 4 sorularak hanehalkı reisinin değişme nedenleri araştırılmıştır.

Soru 4. 17 Ağustos depreminden önceki hanehalkı reisinin şu anda bulunmama nedeni? (Depremde öldü, depremden sonra öldü, boşandı, evli fakat ayrı yaşıyor, başka yerde yaşıyor, diğer)

Hanehalkı reisi değişen 271 haneye Soru 4 sorulmuş ve nedenleri şu şekilde sıralanmıştır;

Depremde öldü	18
Depremden sonra öldü	51
Boşandı	101
Evli fakat ayrı yaşıyor	28
Başka yerde yaşıyor	21
<u>Diğer</u>	<u>52</u>
TOPLAM	271 olarak tespit edilmiştir.

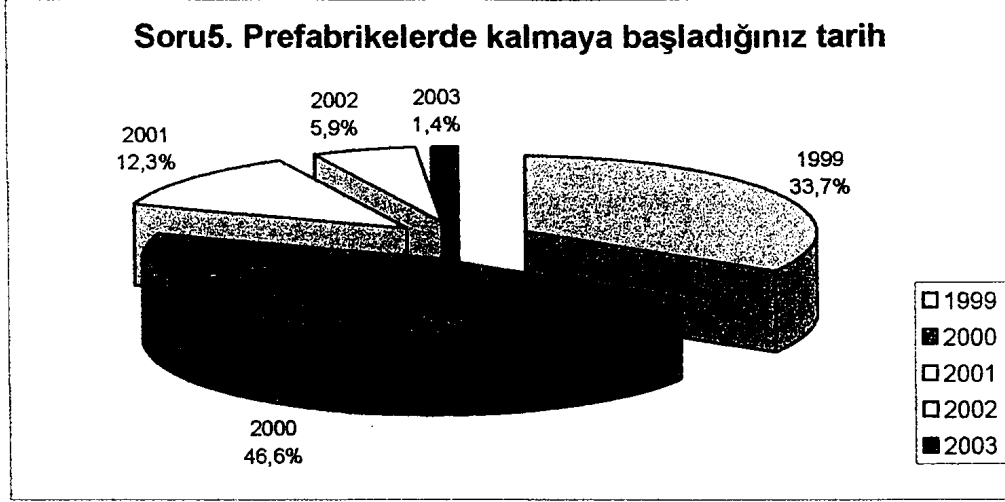
Hanehalkı reisi değişen haneler arasında **en önemli etken** % 37,3 ile **Boşanma** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 8. Soru 4'ün dağılımı.

Soru 5. Prefabrike konutlarda hangi tarihte ikamet etmeye başladınız ?

Bu soru ile hanelerin prefabriklerde ilk olarak ikamet etmeye başladıkları tarih sorulmuş ve yıllara göre aşağıdaki Grafik 9 elde edilmiştir.

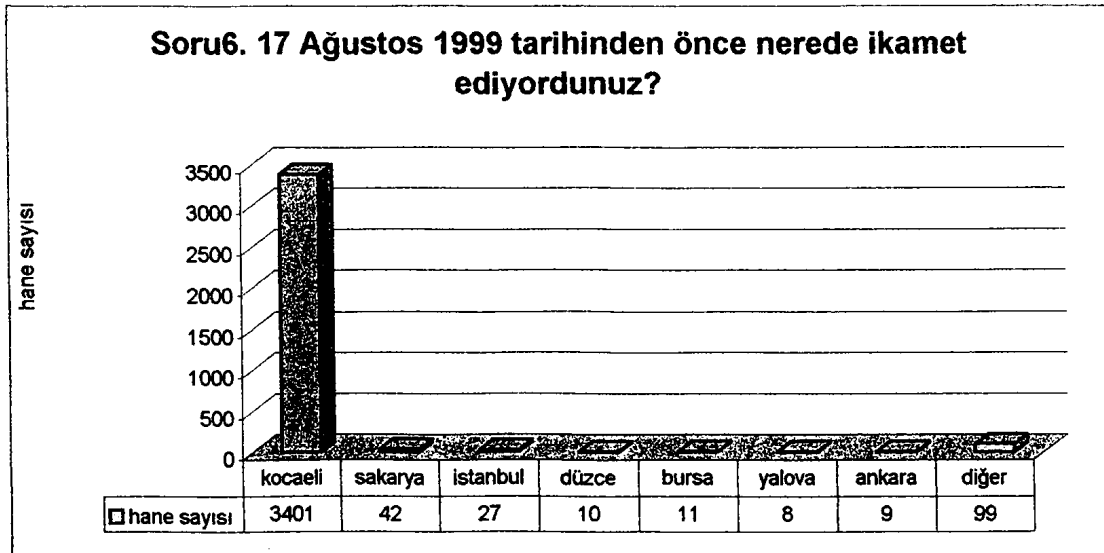

Grafik 9. Soru 5'e alınan cevapların dağılımı.

Grafik 9'dan da görüleceği üzere anket yapılan hanelerin % 46,6'sı 2000 yılında, % 33,7'si 1999 yılında prefabrike konutlarda ikamet etmeye başladıklarını beyan etmişlerdir.

Soru 6. 17 Ağustos 1999 tarihinden önce nerede ikamet ediyordunuz ?

Bu soruyla hanelerin depremden önce ikamet ettikleri yer sorulmuştur. 3401 hane depremden öncede Kocaeli ilinde olduklarını beyan etmişlerdir, bu ise yaklaşık olarak anket uygulanan kitlenin % 94,3'ünü oluşturmaktadır.

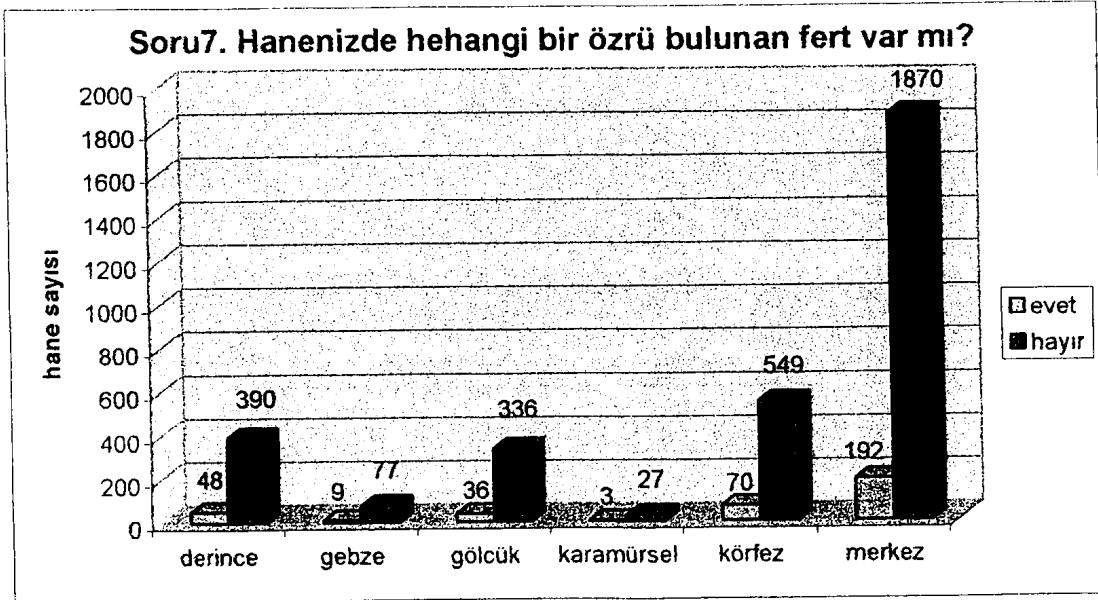
Grafik 10. Soru 6'ya alınan cevapların dağılımı.

Diğer olarak gösterilen 99 kişi ise 51 ayrı ilden oluşmakta olup bunlardan bazıları şunlardır.

Adana	3
Afyon	1
Ağrı	4
Aksaray	3
.....	
Van	3
Zonguldak	3

Soru 7. Hanenizde herhangi bir özrü bulunan fert var mı?

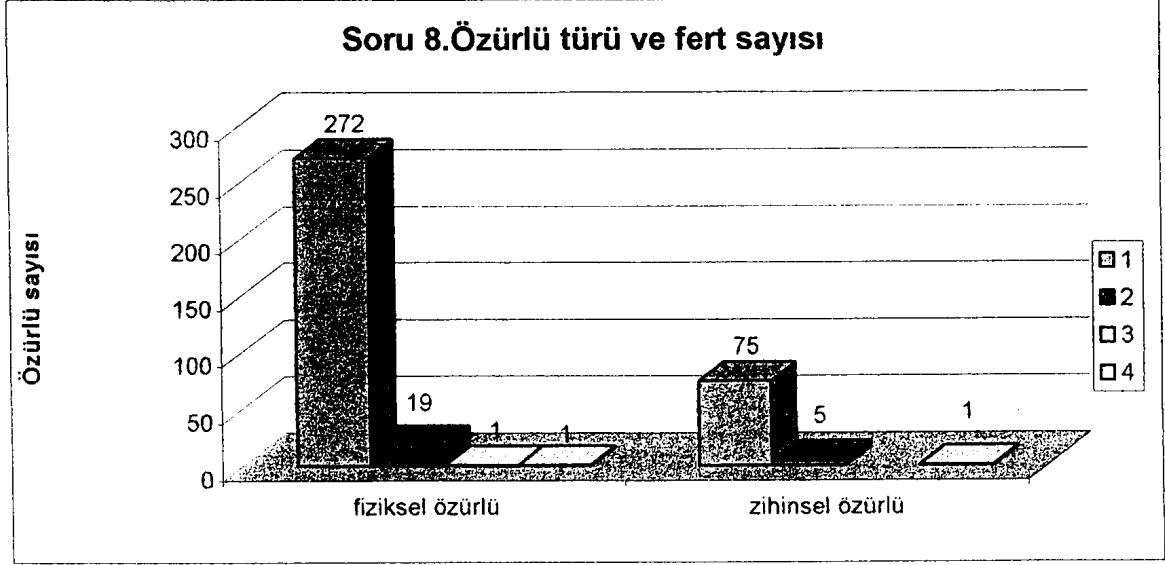
Bu soruyla hanelerde fiziksel veya zihinsel özürlü fert olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Hanemizde özürlü fert **Var** diye cevap veren hanelerin oranı % 9,9 olarak hesaplanmıştır.

Grafik 11. Soru 7'ye alınan cevapların dağılımı.

Soru 8. Özürün türü ve fert sayısı

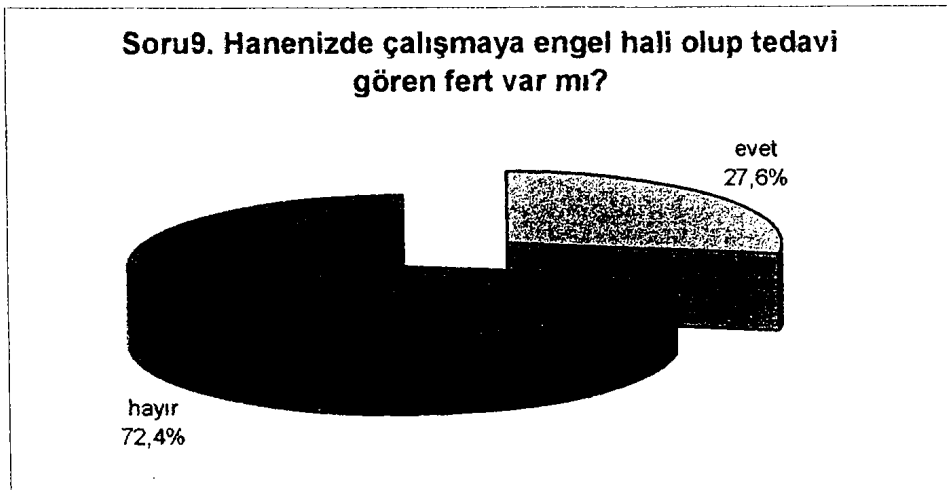
Soru 7'ye Evet hanemizde özürlü fert var şeklinde cevap veren hanelerdeki özürlü fertlerin özür türleride araştırılmış ve sonuç olarak alınan cevaplardan 317 fiziksel özürlü fert ile 89 zihinsel özürlü fert olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 12. Soru 8'e alınan cevapların dağılımı.

Soru 9. Hanenizde çalışmaya engel hali olup tedavi gören fert var mı?

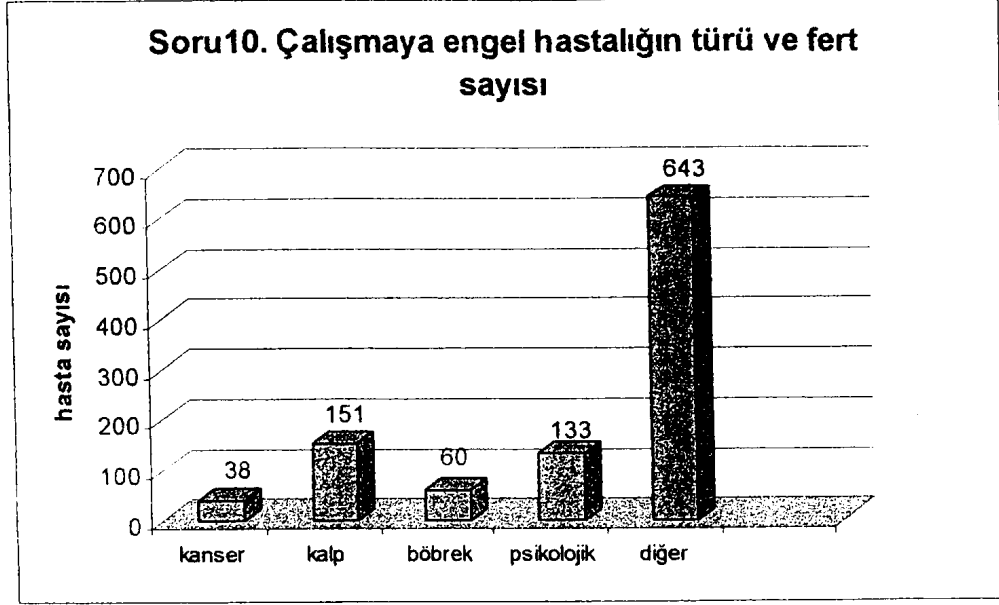
Soru 9'da hanelerde çalışmaya engel hali olup tedavi gören fert olup olmadığı sorgulanmış ve 996 haneden Evet cevabı alınmıştır.

Grafik 13. Soru 9'a alınan cevapların dağılımı.

Soru 10. Hastalığın türü ve hasta fert sayısı (Kanser, Kalp, Böbrek, Psikolojik, Diğer)

Soru 9’da hanelerde çalışmaya engel hali olup tedavi gören fert var mı sorusuna cevap veren 996 hanede toplam 1025 hasta tespit edilmiştir. Alınan cevaplar ile Grafik 14 oluşturulmuştur.

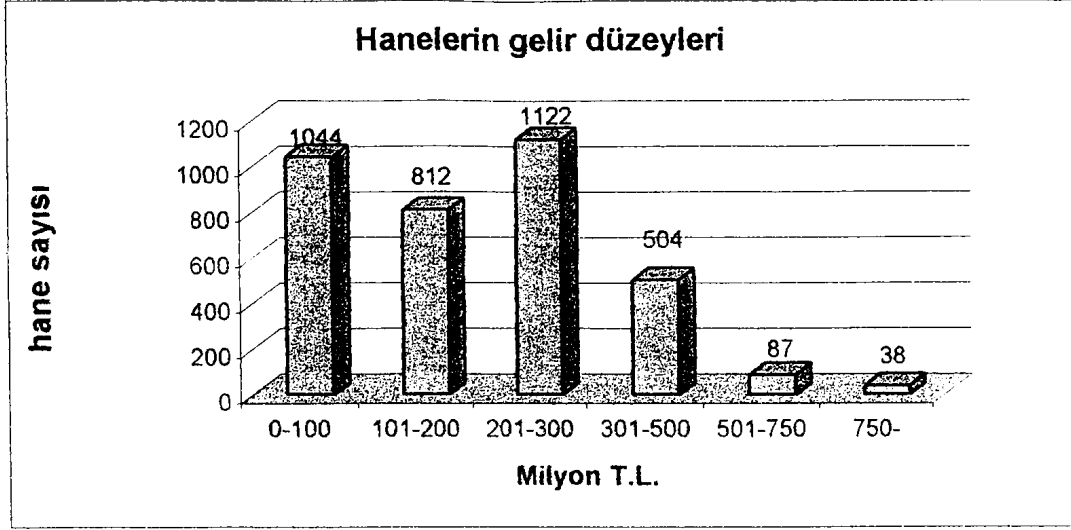
Grafik 14. Soru 10’a alınan cevapların dağılımı.

Çalışmaya engel hastalığı bulunduğunu ifade eden ve hastalığı “ diğer hastalıklar “ kategorisinde değerlendirilen kişilerden 62’si belinden, 18’i kolundan, 13’ü eklem yerlerinden, 15’i romatizmal sancularından, 79’u astım ve bronşit hastalığından, 11’i akciğerlerinden, 11’i epilepsi hastalığından, 42’si yüksek şekeri bulunduğu için geri kalan 392 kişide değişik hastalık türlerinden rahatsız oldukları için çalışamadıklarını beyan etmişlerdir.

Soru 11. Hanenizin ortalama geliri ne kadardır? (Milyon T.L.)

Hanelerin verdikleri cevaplar bilgisayara girildikten sonra gelir düzeylerini daha iyi tespit edebilmek için şu şekilde gruplandırma yapılmıştır;

Gelir Grubu	Kodu
0-100 Milyon T.L.	1
101-200 Milyon T.L.	2
201-300 Milyon T.L.	3
301-500 Milyon T.L.	4
501-750 Milyon T.L.	5
751- Milyon T.L.	6

Grafik 15. Hanelerin gelir düzeyleri.

Görüşülen 3607 haneden 490'ı gelirlerini hiç beyan etmemiş ya da hiç gelirlerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Ortalama aylık gelir ise 110,8 Milyon T.L. olarak hesaplanmıştır.

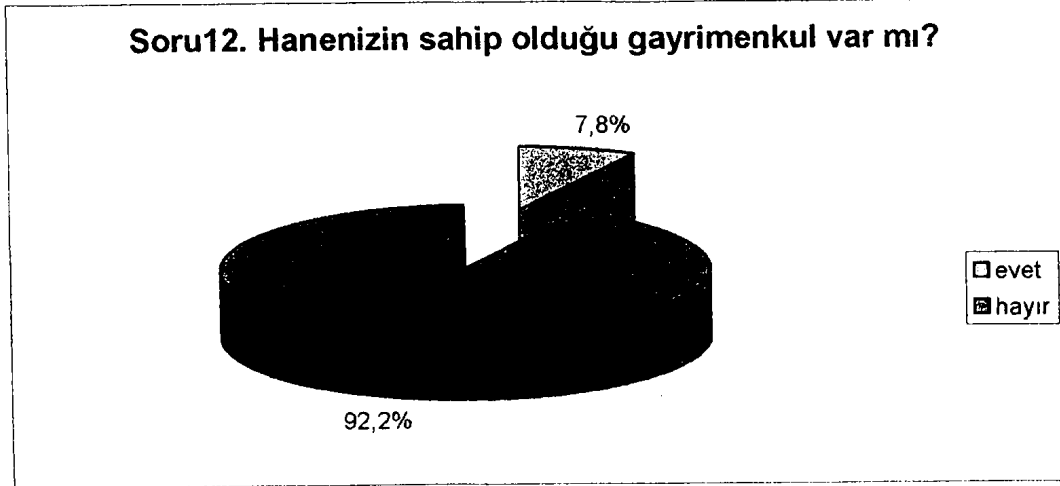
Hanelerin evlerinde kullandıkları araç ve gereçler ile gelir sorusuna verdikleri cevaplar arasında tutarsızlıklar olduğu gözlenmiştir.

İlçe adı	Ortalama Gelir (Milyon T.L.)
Derince	147,1
Gebze	108,6
Gölcük	118,5
Karamürsel	73,6
Körfez	102,2
Merkez	122,1
Genel Toplam	110,8

Tablo 1. İlçelere Göre Prefabrike Konutlarda Kalan Hanelerin Ortalama Gelirleri

Soru 12. Hanenizin sahip olduğu herhangi bir gayrimenkul var mı?

Hanelerin verdikleri cevaplara göre 280 hanenin gayrimenkulunun olduğu tespit edilmiştir.

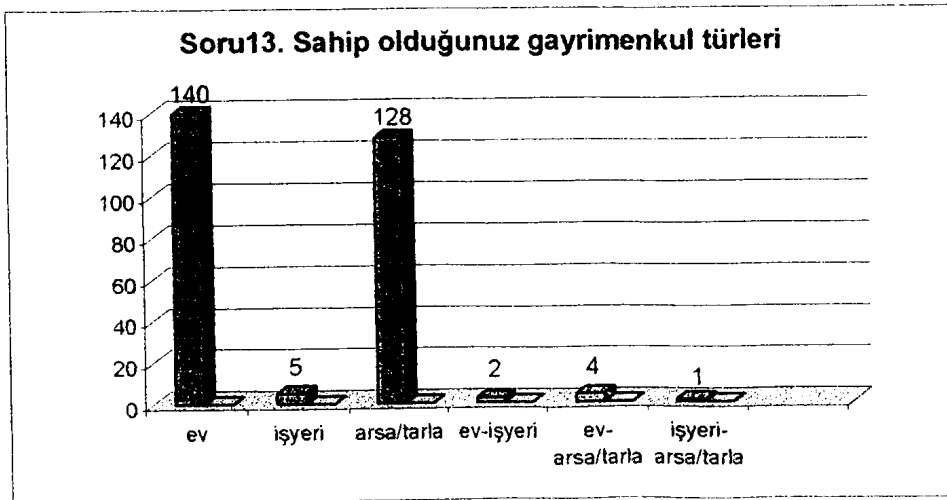

Grafik 16. Soru 12'nin cevabının dağılımı.

Soru 12'ye evet diye cevap hanelere bu gayrimenkul türleri ve yerleri sorulmuştur.

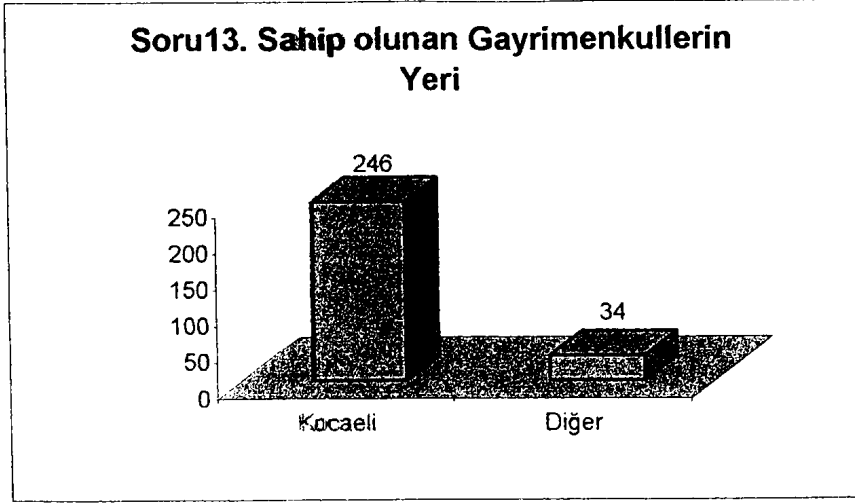
Soru 13. Sahip olduğunuz gayrimenkulün türü ve yeri

Gayrimenkul sahibi 280 hanenin verdiği cevaplara göre 140 hanenin evi, 5 hanenin işyeri, 128 hanenin arsa/tarlası, 2 hanenin hem evi hemde işyeri, 4 hanenin hem evi hemde arsa/tarlası ve 1 haneninde hem işyeri hemde arsa/tarlası vardır.

Grafik 17. Soru 13'te belirtilen gayrimenkullerin türlerine göre dağılımı

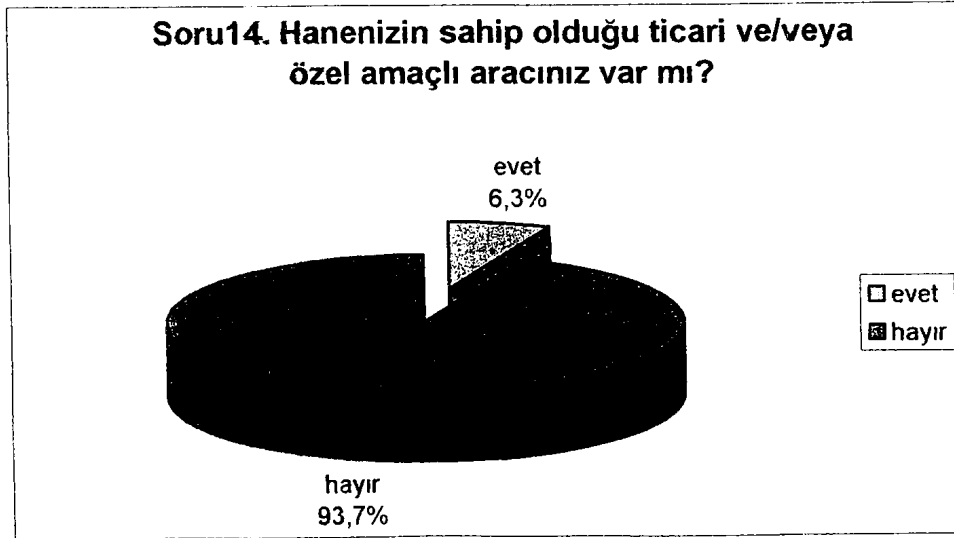
Ayrıca bu gayrimenkullerin yerleride araştırılmış ve Grafik 18’de verilmiştir.

Grafik 18. Gayrimenkullerin yerine göre dağılımı.

Soru 14. Hanenizin sahip olduğu ticari ve/veya özel amaçlı ulaşım aracı var mı?

Ankete katılan 3607 haneye sahip olduğu ticari ve/veya özel amaçlı ulaşım aracı olup olmadığı sorulmuş ve 227 hanenin aracı olduğu tespit edilmiştir.

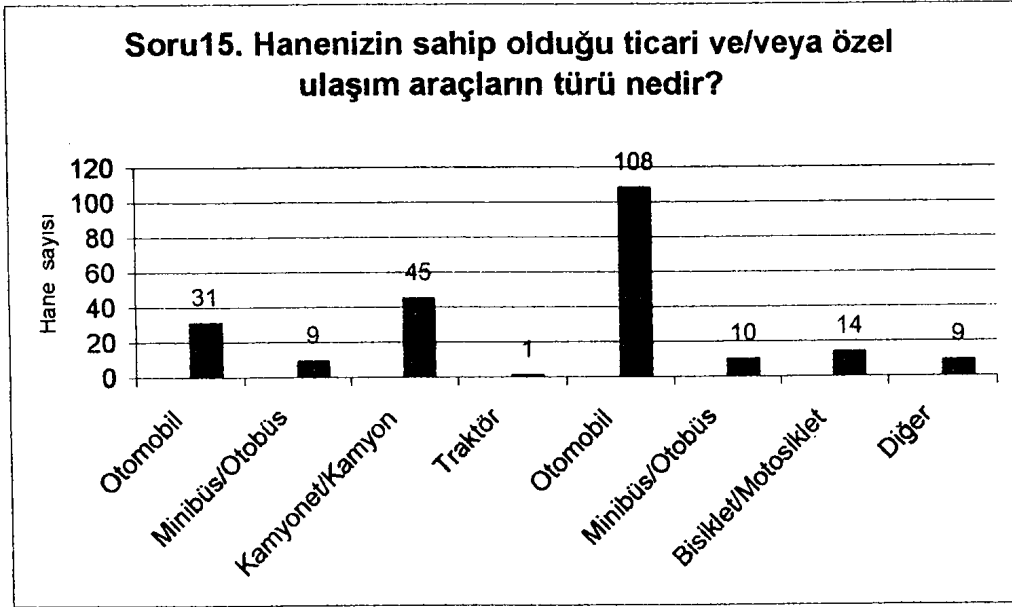

Grafik 19. Soru 14'e alınan cevapların dağılımı

Soru 14'e hanenin aracı var diye cevap verenlere bu araçların türlerine yönelik olarak Soru 15 yöneltilmiştir.

Soru 15. Hanenizin sahip olduğu ticari ve/veya özel amaçlı ulaşım aracının türü nedir?

Soru 14'e Evet hanemizin ticari ve/veya özel amaçlı ulaşım aracı var diye cevap veren 227 hanenin sahip olduğu araç türleri ve sayıları Grafik 20'de verilmiştir.

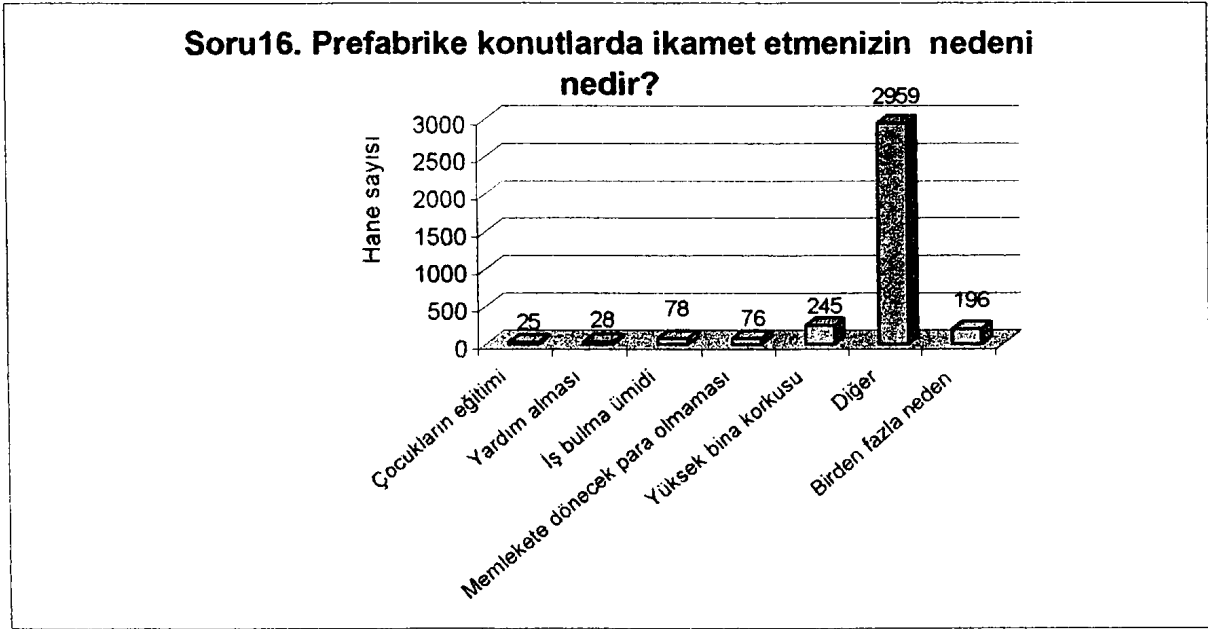

Grafik 20. Soru 15'e alınan cevapların dağılımı

Grafik 20'de yer alan ilk otomobil, minibüs/otobüs, kamyonet/kamyon ile traktör ticari amaçlı, ikinci defa belirtilen otomobil, minibüs/otobüs, bisiklet/motosiklet ile diğer özel amaçlı ulaşım araçlarını ifade etmektedir.

Son olarak prefabrike sakinlerine prefabrike konutları niçin seçtiklerine dair Soru 16 sorulmuştur.

Soru 16. Prefabrike konutlarda ikamet etmenizin nedeni nedir? (Çocukların eğitimi, akrabaların çok olması ve yardım alması, ilerde iş bulma ümidi, memlekete dönecek imkanı olmaması, deprem nedeniyle yüksek binalardan çekinilmesi ve Diğer)

Grafik 21. Soru 16'ya alınan cevapların dağılımı

Prefabrike sakinlerinden prefabrikelerde ikamet etme sebeplerini, düşünülen ana sebeplerin dışında “ ekonomik zorluklar sebebiyle ” şeklinde ifade edenler % 82,0 gibi çok yüksek bir orana ulaşmış ve bu durum Grafik 21.'de **Diğer** seçeneği ile açıklanmıştır. Bunun dışında ikamet etme sebepleri ise şöyle sıralanmıştır;

% 6,8'i	Yüksek binalardan çekinilmesinde dolayı
% 5,4'ü	Birden fazla nedenden dolayı
% 2,2'si	İş bulma ümidinden dolayı
% 2,1'i	Memlekete dönecek imkanı olmadığından
% 0,8'i	Akrabalarının çok olması ve yardım almasından dolayı
% 0,7'si	Çocuklarının eğitiminden dolayı, prefabrikelerde ikamet etmeyi tercih ettiklerini beyan etmişlerdir.

EK 4. AVRUPA YOKSULLUKLA MÜCADELE AĞI, YOKSULLUK VE SOSYAL DİŞLAMANIN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN DEKLARASYON

25-27 Kasım 1998 Avrupa'nın maddi zenginliği, gayri safi yurt içi hasıla olarak, II. Dünya Savaşı'ndan beri sürekli olarak artmaktadır. Ancak, yoksulluk hala yaygındır, en zengin ile en yoksul arasındaki fark açılmaktadır ve yoksulluk ile sosyal dışlamaya maruz kalan kişilerin sayısı artmaktadır. Avrupa'da üst düzeyde seyreden gelir dağılımındaki adaletsizlik ile birlikte yüksek düzeyde yoksulluk gözlemlenmektedir.

Gelir dağılımı, haklardan yararlanma, mal ve hizmetlerden istifade etme ve sosyal hayata katılma konularındaki adaletsizlik artmakta ve cins, yaş, etnik köken, sosyal menşee, cinsel eğilimler ve maluliyet ile alakalı olarak olumsuz etkiler ortaya çıkmaktadır. Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ağı (The European Anti Poverty Network-EAPN) bu eğilimin "doğal güçlerin" bir sonucu olmaktan daha ziyade regüle edilmemiş piyasa güçlerinin bir sonucu olduğuna inanmaktadır. EAPN, bu eğilimin geriletilip tersine döndürülebileceğine emindir. EAPN bu sürece aktif bir şekilde katkıda bulunmayı taahhüt etmektedir.

EAPN, herkesin temel hak ve özgürlüklerden etkin ve eşit bir şekilde yararlanması ve insani değerlerin piyasanın ortaya çıkardığı değerlerden daha önemli olduğu ilkesini göz önünde tutarak zenginlik ve refahın adil bir şekilde paylaşılması için çağrıda bulunur.

EAPN, aşağıdaki yollarla zenginlik ve refahın yeni bir paylaşımına tabi tutulması için Avrupa'da karar mekanizmalarında bulunan kişilere çağrıda bulunur:

1. İşin (ücretli ya da ücretsiz), gelirin (emek ya da sermayeden elde edilen) ve zamanın daha iyi bir şekilde dağıtılması;
2. Refahın yaratılması sürecine daha eşit bir şekilde katılımın sağlanması; Refah, temelde, kişiler kendi potansiyellerini geliştirdikleri ve topluma katkıda buldukları zaman yürüttükleri faaliyetlerden elde edilir.
3. Maliye politikasının rolünün yeniden değerlendirilmesi: piyasa tarafından yaratılan büyük çaplı eşitsizliklerin azaltılmasına ve yüksek kalitede kolektif mal ve hizmetlerin (eğitim, sağlık ve konut) finanse edilebilmesini olanaklı kılar.

4. Doğal kaynaklar, sermayeyi ve uluslararası finansal spekülasyonları da vergilendiren artan oranlı vergilemeye dayalı bir maliye politikası;
5. Emek piyasasına tam anlamıyla katılmayanların sosyal hak ve güvenliklerini garanti altına almak için sosyal güvenliğin emek piyasası ile olan bağlantısının (en azından kısmen) kesilmesi.;
6. Yatırım olarak kabul edilebilen kamu giderlerinin oynadığı role eski itibarının iade edilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dayanana dek bu giderlerin minimum düzeye indirilmemesi;
7. Bütün vatandaşlar ve sakinler balonundan sosyal standarttan artırmak ve yoksulluk ile sosyal dışlamaya karşı etkili bir koruma sağlamak için Avrupa Birliği ve gelecekte Avrupa Birliği'ne üye olacak üye ülkelerdeki sosyal güvenlik sistemlerini güçlendirmeyi amaçlayan ortak bir strateji. Bu konu açısından çocuk ve ebeveynlere yönelik uygun hizmetlerin arz edilmesi özellikle önemlidir;
8. İktisadi, siyasi ve sivil toplum aktörleri arasında iktidara ve karar alma sürecine erişimde yeniden dağılım;
9. Avrupa Birliği ve üye devletlerde temel hak ve özgürlüklere etkin bir şekilde erişim konusu üzerinde yapılacak araştırmaların yansıra gelir ve servetin dağılımı ile ilgili konularda düzenli ve sistematik araştırmaların yapılması ve bunların neşredilmesi. Bu amaçlara ulaşmak ve herkesin ortak yaran ve herkesin gelişmesi ve geleceklerin demokratik, kanlıma ve sürdürülebilir bir çerçevede belirlemeleri bakımından bütün toplumların kapasitelerinin güçlendirilmesi için EAPN yerel, ulusal, Avrupa ve dünya ölçeğinde yeni bir regülasyon sisteminin oluşturulması çağrısında bulunur.

EK 5 YOKSULLUKLA MÜCADELE UYGULAMA PROGRAMI

I. Amaç: Yoksulluk sınırında bulunan ve yoksulluğun aşılmasında en şanslı konumda bulunan çalışan yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çekilmesi. Araç: Asgari ücret tespiti.

Adaletsiz gelir dağılımının iyileştirilmesinde asgari ücretin tespiti en önemli ve en etkin araç olarak uluslararası kuruluşlarca da tanımlanmaktadır.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Kısa dönem tedbiri olarak asgari ücret tutarı 4,5 kişilik ortalama aile büyüklüğünün en azından minimum gıda ihtiyacını karşılayabilecek düzey gözetilerek hesaplanmalıdır.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Asgari ücretin tespitinde 4,5 kişilik ortalama aile büyüklüğünün en azından minimum gıda gereksiniminin yanısıra sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile barınma ihtiyacının da ücret bileşenlerine dahil edilmesi hedeflenmelidir. TİSK, bir kısa ve uzun dönem politikası olarak asgari ücretin tespitinde 4-5 kişilik aile büyüklüğünün esas alınması görüşüne katılmadığını belirterek daha önce belirtmiş olduğu farklı görüş ve gösterdiği gerekçelerin dikkate alınmasını istemektedir. Buna göre: "Mevcut hukuki kurallarımız gereğince asgari ücret tek işçi için tespit edilmektedir. Kaldı ki, asgari ücret tespit modelinde belirlenen tutan suni şekilde yükseltici işlemler de yapılmaktadır. Diğer taraftan, her asgari ücretlinin dört kişilik bir aileyi geçindirmek durumunda olduğunu, fertlerin hiçbirinin de çalışmadığını varsaymak, ancak sübjektif bilim dışı bir bakış açısını ifade eder. Aksi takdirde, Türkiye'de asgari ücretlinin iddia edilen durumunu istatistiklerle ortaya koymak gerekir. Asgari ücreti artırmakla yoksulluğun önlenebileceğini düşünmek ise sadece hayal kırıklığı yaratabilir. Açık ekonomi şartlarında piyasaların kabulleneceği düzeyin üzerinde tespit edilecek asgari ücret işsizliği, enflasyonu kayıtdışılığı artırır; rekabet gücünü azaltır ve sonuçta yoksulluğu artırır."

Gerekli Yasal Düzenleme: -

Gerekli Kurumsal Düzenleme: Mevcut Ekonomik Sosyal Konsey kavramının güçlendirilmesi.

2.Amaç: Geleneksel ailenin hızlı çözülme süreci nedeniyle feodal desteklerden yoksun kalan ailenin yoksullaşmasının engellenmesi yolu ile yoksulluk sınırındaki ailenin bu sınırın üstüne taşınması.

I.Araç: Aile Yardımı,

II.Araç: Belli bir gelir düzeyinin altındaki ailelere finansal yardım.

Dolaysız Araç: Bakıma muhtaç çocuk, yaşlı veya özürhüleriin bakımının sağlanmasını üstlenen yoksulluk sınır değeriini taşıyan ailelere bu karşılığı, bakımı sağlanan kişinin ihtiyaçlarının tamamını giderdikten sonra gelire dönüşebilecek tutarda ücret ödenmesi ve hizmet sürecinde bakımı üstlenen kişinin sosyal güvenliğin sağlanması.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Yoksulluk sınırındaki ailelerin denen dolaylı araç yöntemi ile desteklenerek özürhü ve yaşlı yoksul nüfusun ilk aşamada % 30'unun çocuk nüfusun ise ilk aşamada % 20'sinin (sayısal çokluk nedeniyle) durumlarının iyileştirilmesi.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Dolaylı araç biçiminde belirlenen ve kısa dönem için önerilen uygulamasının yaşlı ve özürhüleriin % 80'inin, çocuk nüfusun ise en az % 60'ının bakımının sağlanarak yoksulluk hallerinin giderilmesinin yanı sıra bu bakımı sağlayan ailelerin yoksulluk sınırını aşması sağlanmalıdır. 2. aracın hayata geçirilmesi ile ihtiyaç duyan ailelere doğrudan destek olacak yardımların organizasyonu.

Gerekli Yasal Düzenleme: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yapısını bu yeni organizasyona uygun biçimde düzenlenmesi (yönetmelik düzenlenmesi işlem için yeterli).

Gerekli Kurumsal Düzenleme: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun örgütlenmelerinin aynı alanda hizmet yapan sivil toplum örgütleri ile ilişkilendirilerek, uygulamanın denetiminin sağlanması ve bu tür sivil toplum kuruluşlarına aynı yardımlaşma için gerekli alt örgütlenme ve yasal düzenlemelerin yapılması.

3.Amaç: Yaşlı, özürhü ve çocukların yoksulluğunun giderilmesi.

I.Araç: Ailenin desteklenmesi için önerilen dolaylı aracın yaşlı, özürhü ve çocukların yoksulluğunun giderilmesi,

II.Araç: Yaşlı, özürhü ve çocukların yoksulluğunun giderilmesi için bakımlarının devletçe üstlenilmesi,

III.Araç: Yaşlı, özürhü ve çocukların bakımını, toplumsal entegrasyonunu, bakım ve koşullarının denetimini üstlenen sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005):

I.Araç: Genel amaç 1. araç için tanımlanmış hedefler,

II.Araç: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu aracılığıyla kimsesiz ve düşkünler için varolan bakımevleri ve huzurevleri uygulamalarını!! ücretsiz bakım

sağlayacak biçimde pilot uygulamanın deprem bölgesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden başlatılması,

*III.Araç:*Yurt çapında anılan araca yönelik sivil toplum kuruluşlarının oluşumunun desteklenmesi varolanların teşviki.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023):

I.Araç için tanımlanmış hedeflerin korunması,

II.Araç için pilot uygulama sonuçları değerlendirilerek gerekli revizyonla metropol kentler başta olmak üzere her kentte bakım merkezleri oluşturmak,

III. Araç, özürlü yaşlı ve çocukların bakımı, topluma entegrasyonu, bakımı gerekenlerin saptanması, bakım koşullarının denetlenmesini üstlenen sivil toplum kuruluşlarına aynı yardımların belediyelerin yer temini ile birlikte örgütlenmelerinin yaygınlaştırılması.

Gerekli Yasal Düzenleme: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yetki ve görev alanının yeniden düzenlenerek güçlendirilmesi.

Gerekli Kurumsal Düzenleme: Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun güçlendirilerek Belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmaya yönlendirilmesi.

4. Amaç: Yalnız yaşayan kadın yoksulların yoksunluklarının giderilmesi. Yalnız yaşayan eşi ölmüş, boşanmış veya yalnız yaşayan kadınların en yoğun yoksullukla karşı karşıya olduğu tespit edilmiş olup, aynı risk, yalnız yaşamak zorunda kalan bekar kadınlar için de geçerli görülmüştür.

I.Araç: Kadın sığınma evlerinin her belediye örgütünün bulunduğu yerlerde yaygınlaştırılması,

II.Araç: Bu durumdaki kadınların birbirleri ile tanıştırlarak ortak mekanlarda ekonomik ve sosyal güç birliği oluşturmalarına olanak sağlayarak mesleklendirilmeleri,

III.Araç: Bu durumdakiler için gönüllü katkı ve katılımları teşvik eden kamu dışındaki hayırseverlerin katkılarına açık sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği olanaklarının yaygınlaştırılması.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Her belediyenin, valilik mali katkısı ve gönüllü kuruluşların katılımı ile çocuklu kadınları da kapsayan kadın sığınma evleri oluşturulmasının desteklenmesi.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Tüm araçların kırsal alanlarda da faaliyete geçecek şekilde örgütlenmesi ve yaygınlaşmasının sağlanması.

Gerekli Yasal Düzenleme: Belediye ve Valiliklerin görevlendirilmesi.

Gerekli Kurumsal Düzenleme: Belediyelere anılan örgütlenme için gerekli mali ve kadro desteğinin sağlanması ve sivil toplum kuruluşlarının teşviki.

5. Amaç: Özellikle kadın emeğinin atipik çalışma yöntemiyle sömürsünün engellenerek, sonuçlan tüm aileye yansıyan yoksullukların giderilmesi.

Araç: Atipik çalışmanın kayıtlı hale getirilmesi.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Atipik çalışmanın kayıtlı hale getirilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin tamamlanması.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Atipik çalışmanın sosyal güvenlik kapsamına alınması.

Gerekli Yasal Düzenlemeler: İlgili kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılması.

Gerekli Kurumsal Düzenlemeler: Bağ-Kur'un güçlendirilerek kapsamının genişletilmesi.

6. Amaç: Deprem nedeniyle ortaya çıkan ani yoksullaşma depresyonunun aşılması.

I.Araç: Depremden zarar gören işçi alacaklarının öncelik ve ivedilikle ödenmesi için gerekli mali kaynağın sağlanması.

II.Araç: Yeniden faaliyete geçen iş yerlerinin kayıt dışı düşük ücretle işçi çalıştırılmasının engellenmesi amacıyla uzun vadeli istihdam kredilerinin verilmesi.

III. Araç : Yöre küçük esnafının yeniden işlerlik kazanabilmesi için uzun vadeli kredi olanaklarının sağlanabilmesi.

IV.Araç: Deprem Bölgesi kırsal alanının tarım ürünlerinin destekleme alımları kapsamında alım garantisine kavuşturulması.

V.Araç: Küçük ve orta ölçekli sanayi yatırımlarının işletme ve idame kredilerinden yararlandırılması.

VI.Araç: Prefabrik konut yapım süreci içinde yöre işsizlerinin istihdamı amacıyla kullanılamamıştır. Kalıcı konut yapım süreci yöre işgücünün istihdamı amacıyla yalan zamanda yakalanabilecek istihdam yaratıcı işlevi ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu amaçla, kalıcı konutların yapımını üstlenecek firmalara % 80'in altında olmayan bir kota ile deprem nedeniyle işsizleşmiş yöre halkının istihdamını zorunlu kılmak gerekmektedir. TİSK'in bu konudaki görüşüne göre inşaat teknolojisinin ulaştığı düzey, bu önerinin sağlıklı ve uygulanabilir sonuçlar ortaya koymasını çok zor hale getirmiştir.

VI.Araç: İnşaat sektöründe kayıt dışı çalışma titizlikle denetlenerek deprem bölgesinde düşük ücret politikalarının yaygınlık kazanması ihtimaline karşı önceden gereken tedbirler alınmalıdır. TİSK'in görüşüne göre "düşük ücret politikaları"nın ne anlama geldiği ve alınması gereken tedbirlerin neler olduğu anlaşılammamaktadır ve deprem

bölgesinin içinde bulunduğu ortamda ücretleri hukuki araçlarla yükseltme düşüncesi işsizliği beraberinde getirebilir.

VIII.Araç: Deprem bölgesinde 2786 sayılı kanun uyarınca afetten zarar gören konut ve işyerlerinin devletçe tazmini gündemdedir. Ancak bu noktada kanunla belirlenmiş "hak sahipliği" kriteri esastır. Bu esasa göre anılan yapıların ruhsatlarının ibrazı gerekmektedir. Ocak 2000 'de sona erecek olan hak sahipliği başvurularının "ruhsatsız" (kaçak) yapı sahipliğinin yaygınlığı nedeniyle zarar gören tespitli yapıların ancak % 50'si oranında gerçekleşmesi beklenmelidir. Ruhsatsız bina sahipleri hak sahibi niteliği kazanamayacağından, depremden zarar görenlerin yaklaşık yansı "barınma yoksuluna" dönüşecektir. Bu durumda olanların büyük bölümünün sürekli gelir açısından da yoksul olduğu gerçeğinden hareketle, yöre belediyelerine sosyal amaçlı konut yapımı ve bunların ihtiyaç sahiplerine kiralanması amacına yönelik kaynak sağlanması gerekmektedir. Bu sosyal konut alanlarının Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünce kamulaştırılarak Belediyelere bedelsiz devri sağlanmalıdır. Anılan alanlardaki binaların Belediye dışında bir mülkiyete konu olması yasaklanarak, kiralık konut amacı dışında kullanılması ve il sınırları içinde kirala ve bakmakla mükellef olduklarının herhangi bir binanın mülkiyetine sahip olmaması kriteri getirilmelidir. Bu konutların inşaat maliyetleri Toplu Konut İdaresince uzun vadeli düşük faizli kredilendirme yöntemi ile karşılanmalı ve teknik denetimi sağlanmalıdır.

IX.Araç: Yaşlı ve özür lü leri n bakım ı amacıyla ücretsiz bakım evlerinin oluşturulması,

X.Araç: Deprem in ilk şoku ile ebeveynlerini kaybetmiş çocuklara yakın akrabalarının sahip çıkılmışsa da bu ailelerin bir bölümünün geçimlik düzeylerinin yetersizliği nedeniyle bir süre sonra bu çocukların bir bölümünün yeniden ailelendirilmesi gerekecektir. Bu noktada çocukların buldukları ailenin şimdiden mali açıdan desteklenmesi yönteminin değerlendirilmesi gerekmektedir.

XI. Araç: Afet bölgesindeki kadınların durumu öncelikli ve ivedilikli bir sorun olup, kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yalnız kalmış veya ailenin temel ekonomik desteği konumundaki erkeğini kaybederek aile reisi durumunu üstlenen kadın nüfusun bakmak zorunda olduğu aile bireyleri ile birlikte barınma ve geçiminin Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfınca üstlenilmesi ve gelir kaynaklarına kavuşuncaya kadar, bakımlarının sağlanması.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Deprem bölgesinde depreme bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluğun aşılmasına ilişkin tüm çalışmalar ivedilik taşıdığından

tamamının kısa dönemde gerçekleştirilmesi amacıyla çalışmalar ivedilikle başlatılmalı ve 2005 yılına kadar gerçekleştirilmelidir.

Gerekli Yasal Düzenlemeler: 2786 sayılı yasa uyarınca anılan bölgenin "Afet Bölgesi" ilam halinde yaşanması zorunlu ilgili yasal düzenlemeler süreci yaşanmaksızın tüm kararların bölge özelinde alınabilmesi ve gerçekleştirilmesi mümkündür.

Gerekli Kurumsal Düzenleme: ilgili kurum ve kuruluşların katkı ve katılımlarının valiliklerce organizasyonu.

7.Amaç: Çocukların yoksulluğunun giderilmesi.

I. Araç: Zorunlu eğitim süresinin uzatılması, zorunlu eğitimin mesleğe yönlendirilmesi ve çocuk işçi çalışma yaşının uluslararası anlaşmalara uygun bir biçimde 15 yaşa getirilmesi.

II. Araç: Mesleki eğitimde öğrencilerin kredilendirilmesi.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): 8 yıllık zorunlu eğitimin son iki yılının mesleğe yönlendirilmesi, lise ve dengi okulların % 50'sini mesleğe yönelik okullara dönüştürülmesi ve çocuk işçi yaşının 15 olarak ilanı ve çocuk işçiliğin denetlenmesi.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Zorunlu eğitim sürecinin 11 yıla çıkarılması mesleki eğitimde kredilendirme ve parasız yatılı uygulamalarının yaygınlaştırılması ve lise ve dengi okulların yalnızca % 20'sinin genel lise kapsamında kalacak biçimde mesleğe yönelik hale getirilmesi,

Gerekli Yasal Düzenlemeler: 15 yaşından küçük işçi çalıştırmayı yasaklayacak yasal düzenlemenin ivedilikle gerçekleştirilmesi.

Gerekli Kurumsal Düzenlemeler: SSK iş yeri müfettişleri kadrolarının ihtiyaca yeterli hale getirilmesi.

8. Amaç: Kadın nüfusunun yoksulluğunun giderilmesi.

Araç: Edinilmiş mallara katılma rejimi ve kadın örgütlerinin desteği ile kadının sosyal ve ekonomik hayata entegrasyon sürecinin hızlandırılması.

Kısa Dönem Politikaları (2001-2005) : Medeni kanunda yapılması öngörülen değişikliklerin yasallaştırılması ve kadının aile içindeki konumu ve toplumsal entegrasyonu amaçlı sivil toplum kuruluşları destekli çalışmaların pilot uygulamalarının yaygınlaştırılması.

Uzun Dönem Politikaları (2001-2023): Kadının aile içindeki konumunun ve toplumsal entegrasyonunun yanı sıra ev içi emeğinin değerlendirilmesine yönelik çalışmaların yurt çapında yaygınlaştırılması.

Gerekli Yasal Düzenlemeler. -

Gerekli Kurumsal Düzenlemeler. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğünün Yasasının öncelikle çıkarılarak güçlendirilmesi.

9. AMAÇ: Yoksulluk sınırındaki küçük esnafın yoksulluğunun giderilmesi.

I.Araç: Mikro kredilendirme,

II.Araç: Küçük esnafın güç birliği yapabileceği yerel kooperatif örgütlerinin teşviki,

III.Araç: Küçük esnaf ve küçük ölçekli imalat sektörüne yerel koşullara uygun yer ve iş seçimi konusunda yönlendirici teknik yardım.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Bankacılık sektörünün mikro kredilendirme yönünde teşvikinin pilot uygulamasına kamu bankalarınınca başlatılması, Kooperatif örgütlenmeleri açısından mali teşvik olanakları araştırılmalı, Belediyelere yöre kamu kurum ve kuruluşlarının desteği ve sivil toplum kuruluşlarının katkı ve katılımları ile yerel kalkınma planlarını oluşturmaları görevi, merkezi teknik ve mali destek sağlanarak verilmelidir. Bu uygulamaya hazır tüm belediyeler için kısa dönemde teşvik edilmelidir.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Küçük esnaf ve istihdama yönelik yatırım yapan küçük yatırımcıların mikro kredilendirme yönünde teşviki ile uzun vadeli, düşük faizli kredilendirmenin devletçe teşviki,

Küçük esnaf ve yatırımcıların kooperatiflerine teknik ve mali destek sağlanması amacıyla Valilik Özel İdare Teşkilatının mali kaynak ve teknik gücünün seferber edilmesi,

Belediyelerin yerel kalkınma planlama pratiğinin yaygınlaştırılması amacıyla örnek uygulama yapan belediyelerin uygulama sonuçlarının tüm belediyelerin bilgisine sunulması, uygulamanın yurt çapında yaygınlaştırılması için gerekli tüm araçların merkezi idarenin mali desteği ve organizatörlüğünde kullanılması (yayın/video çekimler, seminerler v.b.).

GEREKLİ YASAL DÜZENLEMELER: Bankalar Kanununda küçük esnaf ve anılan kooperatiflere fon ayrılabilmesi için kota getirilmesi.

Özel İdareler Kanununda küçük esnaf ve küçük yatırımcıların kooperatiflerine sembolik ortaklık yolu ile kaynak aktarımını sağlayacak düzenlemelere gidilmesi,

Belediye gelirleri kanununda yoksullukla mücadele amacıyla hazırlanan kalkınma planına sahip belediyelere uygulama için gerekli kaynağı ekleyecek fon kaynakları sağlanmalıdır.

Gerekli Kurumsal Düzenlemeler: Yeni örgütlenmelere ihtiyaç duyulmamalıdır.

10. Amaç: Kırsal alandaki yaygın yoksulluğun aşılması.

I.Araç: Tarım sektörünün desteklenmesi amacıyla tarımda verimlilik arttırıcı, tarım teknolojilerini geliştirici ve geleneksel tarım tekniklerinin yerini çağdaş yöntemlere bırakması için gerekli mali ve teknik desteğin sağlanması,

II.Araç: Miras hukuku uyarınca işlenmesi ekonomik olmaktan çıkan küçük tarım işletmelerinin ortak işlenmesini ve güç birliği oluşturmaya yönelik tarım kooperatiflerinin kuruluş ve işletilmesinin desteklenmesi,

III. Araç: Tarım çalışanlarının asgari ücret düzeylerinin yoksulluğun aşılması hedefine uygun olarak belirlenmesi,

IV.Araç: Tarımda kayıt dışı çalışmanın engellenmesi amacıyla sıkı denetim kurallarının geliştirilmesi,

V.Araç: Kırsal alanda feodal yapının çözülmesi.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005):

II.Araç'ın kullanımı için gerekli yasal ve kurumsal yapının teşviki.

Deneme çiftlikleri uygulanmasının yaygınlaştırılması,

Tarımda kayıt dışı çalışmanın engellenmesi,

I.Araç'ın gerektirdiği tarım reformu için hazırlık çalışmalarının başlatılarak pilot uygulamanın Doğu ve Güney Doğu'da GAP'ın mevcut yapısı geliştirilerek devreye sokulmalıdır.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Tarımda asgari ücretin yoksulluk realitesi gözetilerek belirlenmesi ve *I.Araç'ta* öngörülen uygulamanın yurt çapında yaygınlaştırılması.

11. Amaç: Kentsel alanlarda yoğunlaşan barınma yoksulluğunun aşılması. *Araç:* Yanlış kentleşme politikaları sonucu özellikle kent merkezlerinde, dar ve sabit gelirli kesimlerin erişemeyeceği piyasa fiyatları ile arz edilen ancak alıcı olmadığı için atıl kalan büyük konut stokları oluşmuş durumdadır. Satılamadıkları için inşaat sektörünü ciddi bir ekonomik krize düşüren bu atıl konut stoku karşısında, yoğun bir konut talebi olan ancak piyasa koşulları içinde söz konusu atıl stoklara erişebilmesi mümkün olmayan "barınma yoksulları" ile toplumumuz karşı karşıyadır. Atıl konut stokunun ekonomiye kazandırılması amacıyla anılan stoğun Bayındırlık İskan Bakanlığı birim fiyatları esas alınarak rayiç fiyatların oluşturulması yoluyla kitlesel satışın sağlanması inşaat sektörünün mali kaynak sıkıntısının aşılması ve canlandırılmasının yanında barınma yoksullarının bir bölümünün yoksulluklarının aşılmasına da hizmet edecektir.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Pilot uygulamaların Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde başlatılması,

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Tüm yurttaki uygulamanın yaygınlaştırılması.

12.Amaç: Ailenin yoksulluğa neden olacak büyüklüğe erişmesinin engellenmesi.

Araç: Doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılarak istenmeyen gebeliklerin bertaraf edilmesi.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi pilot bölge seçilerek ailenin sosyo-ekonomik konumunu zedeleyen aşırı doğum oranlarını aşağı çekmeyi hedefleyen ana çocuk sağlığı hizmetleri seferberliğinin başlatılması.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Özellikle aynı seferberliğin tüm yurttaki kırsal alanlara yaygınlaştırılması.

Gerekli Yasal Düzenlemeler: Sağlık Bakanlığı'nın mevcut yasal yapısı anılan uygulamanın gerektirdiği kadrolarla desteklenmelidir.

Gerekli Kurumsal Düzenlemeler: Sağlık Bakanlığı ile bu anlamda hizmet veren Vakıf ve sivil toplum kuruluşları arasında organik işbirliği ve işbölümünün yapılması.

13. Amaç: Küreselleşme ile artan yüksek ve kaliteli eğitilmiş insan gücü kaynağının yaratılması.

I.Araç: Lise ve yüksek eğitim politikalarının gerçekçi kriterlerle oluşturulması,

II.Araç: Ülkenin teknik ve sosyal işgücü gereksinimlerini gözeterek eğitim stratejisi ve planlarının yapılması,

Lise ve üstü eğitim veren kurumların hizmet alanlarının mesleğe yönelik olması ve toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde özellikle yüksek öğrenim kotalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir,

Üniversite eğitimi, serbest dolaşım gerçekleştiği tarihte AB ülkelerinde eşit fırsatlara sahip olabilecek kalite standardına kavuşturulmalıdır,

III.Araç: Üniversiteye girişte önceden seçme değil, eğitim sırasında eleme yöntemi ile kalite artırma ve öğrencilere meslek seçiminde özgürlük tanıyan yöntemlere (Fransız sisteminde olduğu gibi) yönelmelidir. Ara eleman yetiştirmeye ağırlık verilmelidir,

IV.Araç: Her seviyedeki eğitim için destekleyici kredilendirme olanaklarının sağlanması.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Kısa ve uzun vadeli eğitim programlarının ülkenin temel ihtiyaca alanları gözetilerek, devlet okullarından toplumun ihtiyaç duyması beklenen sayı ile sınırlı mezunun çıkmasına yönelik eğitim programları lise, yüksekokul, akademi ve üniversite düzeylerinde belirlenmeli, ihtiyaç fazlası mesleklerde yığılma ve kaynak israfını önleyici temel tedbirler belirlenmelidir.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Üniversiteye önceden seçmeli girip neredeyse mutlaka mezun olma garantisi tanıyan üniversite eğitim politikaları yerine eğitim sırasında eleme yöntemi ile ara eğitim kademelerinden mezun ara eleman ve yatay geçişle istendiğinde seçilmiş mesleğin özgürce değiştirilmesi yöntemine geçilmelidir.

Gerekli Yasal Düzenlemeler: YÖK Yasası yeni formülasyona uygun kurumsal ve yasal yapıya kavuşturulmalıdır.

14. Amaç: Olası bir doğal afet nedeniyle yaşanabilecek "kitlesel yoksulluk" tehlikesinin önceden engellenmesi.

I.Araç: Gerek kamu ve gerekse özel kaynaklarca kredilendirilecek tüm konut, işyeri, sanayi, ticaret vb. yatırımlarının kredi başvuru sürecinde uygulamanın gerçekleştirileceği alanın yasal geçerliliğe sahip, ilgili meslek odasının vizelemiş zemin etütlerinin başvuru talebi ekinde istenmesi,

II.Araç: Mevcut organize sanayi bölgelerinin zemin etütlerinin ilgililerince yaptırılması,

III.Araç: % 92'si afet riski taşıyan Türkiye'de temel sanayiler ile stratejik öneme sahip yatırımların mekansal dağılımının sağlanarak riskin dağıtılması,

IV.Araç: Herhangi bir afet durumunda acil hizmet açısından faaliyetini sürdürmesi zorunlu hastane, itfaiye vb. kamu tesislerinin afet karşısındaki konumu tüm yurt çapında değerlendirilerek taşınması gerekenler için ek ödenek ve öncelik sağlayarak yeniden yapımları,

V.Araç: Halkın afetler kanunu uyarınca hak sahipliğini kazanabilmesi için yapılarının ruhsatlı olması gerektiği konusunda bilgilendirilmesi, bu durumda olanların fen ve imar açısından sakınca içermeyenlere belediyelerince cezalı ruhsat düzenlemek için başvuru yapmaya teşvik edilmesi,

VI.Araç: Acil olarak planlı alanlarda dahil olmak üzere kentlerin jeolojik etütlerinin yenilenmesi, doğal afet riski taşıyan alanların bina taşıma kapasitelerinin ilan edilerek, riskli alanlardan risksiz alanlara konut, ticaret ve sanayi alanlarının kayma sürecinin hızlandırılması,

VII.Araç: Afet zararları konusunda üniversite, yüksek okul ve meslek liselerinin yapı ve yerleşmelerle ilgili dallarında eğitim programlarına özel dersler konularak afet riskinin plan, proje ve uygulama safhalarında elimine edilmesine yönelik teknik alt yapının oluşturulması,

VIII.Araç: Afet riskli bölgelere alternatif yerleşme alanlarının düzenlenmesi, bu alanların bir bölümünün ilgili belediyelerince kiralık sosyal konut amacıyla kullanılması vb. önlemler için belediyelere kaynak aktarılması,

IX.Araç: Valiliklerce rutin olarak hazırlanmakta olan ve pratik hiçbir değeri bulunmayan afet senaryoları çalışmalarından vazgeçilerek uluslararası kabul görmüş, mekan boyutuna sahip acil yardım ve kurtarma senaryolarının uygulanması için İçişleri Bakanlığınca gerekli hizmet içi eğitim çalışmalarına geçilmesi ve uygulanabilir, gerçekçi afet senaryolarının yerel sivil toplum kuruluşlarının katılımları ile hazırlanması.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Üniversite ve meslek yüksek okulları ile meslek liselerinde anılan eğitim programlarının uygulanması.

Günümüzde tüm dikkatler Marmara Bölgesinde yoğunlaşmakla birlikte doğal afetlerin tek bir bölgeye randevu vermediği bilimsel bir gerçektir, bu nedenle birinci derecede deprem riski taşıyan bölgelerde anılan uygulama araçlarının ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Uzun Dönem Uygulama Politikaları (2001-2023): Anılan uygulamaların II.ve III. Derecede deprem bölgelerine yaygınlaştırılması. *Gerekli Yasal Düzenlemeler:* -*Gerekli Kurumsal Düzenlemeler:* Belediyelere yeterli kadro tesisi.

75. Amaç: Yoksullukla mücadelede kalıcı ve geçerli stratejilerin oluşturulması.

Araç: Ülke çapında 2000 yılı içinde yapılması planlanan genel nüfus sayımı.

Kısa Dönem Uygulama Politikaları (2001-2005): Küreselleşen dünyada ülkeler arasında yoksullukla ilgili verilerin kolaylıkla karşılaştırılabilmesi ve ortak mücadele stratejilerinin oluşturulabilmesi amacıyla ülke "mutlak ve göreceli yoksulluk sınırlarının" uluslararası kabullere uygun biçimde tanımlanması ve resmi olarak belirlenmesi halinde ulusal kaynakların doğru yönlendirilmesi mümkündür. Bunun için de kimin yoksul olduğunun bilinmesi şarttır.

DİE tarafından yapılacak genel nüfus sayımına soru eklenerek;

Kişilere kendilerini yoksul hissedip hissetmedikleri sorusunun sorulması ve subjektif yoksul sayısının tespiti,

Mutlak yoksulluk sınırı uluslararası kriterlere uygun kriterler gözetilerek tanımlandıktan sonra tüm yurttaki ortalama gelir dilimleri belirlenip, ailenin gelir düzeyi ve bireysel yoksulluk saptanması,

Genel nüfus sayımına özür lülük haline ilişkin olarak: Özür lülüğün türü, nedeni, süresinin yanı sıra uzun süreli bakım gerektiren (kanser,AIDS,vb) hastalıklara ilişkin sorular eklenmesi,

Oturulan konutun niteliği ile konumu belirlenerek nüfus sayımının yanı sıra kaba konut sayımı da yapılması

Türkiye'nin gerek son derece genç bir nüfusa sahip olması, gerekse iç göç olgusunun çok büyük bir ivme göstermesi göz önünde tutularak onar yıllık nüfus sayımı yapılması karan gözden geçirilmesi,

Yeniden beşer yıllık kapsamlaştırılmış nüfus sayımları uygulamasına geçilmesi halinde nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel değişiminin izlenerek genel politikalarda gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi.

Gerekli Yasal Düzenlemeler: Bakanlar kurulu karan gerekmektedir.

Gerekli Kurumsal Düzenlemeler: DİE'nin 2000 yılı genel nüfus sayımı soru tiplerini anılan amaçlar doğrultusunda düzenlemek üzere gerekli çalışmaları başlatması.

Ek Öneriler:

Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu'nun, "Yoksullukla Mücadele Uygulama Programı" başlığı altında yer alan hususların bazıları için değişiklik önerileri olmuştur.

Bu öneriler aşağıdaki gibidir:

a) 2. amaç için I. araç olan aile yardımı, nakdi ise hane reisine değil, evdeki kadına ödenmelidir. Yine aynı amacın dolaysız aracında söz konusu edilen bakım ücreti aile reisine değil, balom hizmetini üstlenen kişiye verilmeli (bakım hizmetini üstlenen kişinin sosyal güvenliğinin sağlanmasına ek olarak bu husus metinde açıkça belirtilmeli)

b) 4. amaç için şu araçlar ayrı ayrı veya bir arada uygulanabilir:

1 - Kadınların kişisel gelir sahibi olmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılması; bu çerçevede Medeni Kanun'un yasalaşmasıyla veya ayrı bir kanun olarak "evlilikte edinilmiş mal ortaklığı" rejiminin kabul edilmesi.

2 - Kadının kazanç getirici işlerde çalışmasına ortam sağlamak ve teşvik etmek; hem vasıflı hem vasıfsız işlerde % 10'dan az olmamak şartıyla "kadın çalıştırma kotası" uygulaması için gereken düzenlemelerin yapılması.

3 - Vasıflarına göre detaylı biçimde saptanmış kadın hedef kitlelere yönelik meslek edindirme programları düzenlenmesi.

4 - Sosyal hizmetlerden (sağlık, eğitim, İİBK faaliyetleri, çocuk bakımı vb) yararlanmada pozitif ayrımcılık uygulanmasının mekanizmalarının oluşturulması; hiçbir ek bürokratik işlem getirilmeksizin, sadece dul veya boşanmış olduğunu gösteren nüfus kağıdıyla ya da ayrı yaşadığını gösteren mahkeme yazısıyla söz konusu hizmetlerden öncelikli ve parasız olarak yararlandırılmaları.

Bu amaç için halihazırda metinde yer alan 3. aracın, yalnız yaşayan kadınlara düşkün statüsü vermek suretiyle dışlama yaratacağı için, metinden çıkarılmasını öneriyoruz.

c) 5. amaçla ilgili olarak çeşitli önerilerimiz var:

1. Atipik çalışma terimi fazlasıyla genel, o yüzden amaç maddesinin şöyle formüle edilmesini öneriyoruz:

"Ağırlıklı kadınların çalıştırıldığı standart dışı (atipik) çalışma biçimlerinde, ev-eksenli çalışma türleri dahil olmak üzere, kadın emeğinin sömürsünün önüne geçilmesi suretiyle, sonuçları tüm aileye özellikle çocuklara yansıyan yoksulluk ve yoksunlukların giderilmesi."

1. Araç olarak, "Ev-eksenli çalışma dahil, tüm standart dışı çalışma türlerinin yasalarla düzenlenmesi, sosyal güvenlik kapsamına alınması"

2. Araç olarak, "Ev-eksenli çalışma dahil, kayıt dışı çalışmaların kayıtlı hale getirilmesi"

3. Araç olarak, "Ev-eksenli çalışanlar dahil, tüm standart dışı çalışanların ister kendi sendikal örgütlerini kurabilmelerini ister varolan sendikalarda örgütlenmelerini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması. Bu örgütlülüklerin asgari standartlarının İLO normlarına göre belirlenmesi".

Bu öneride, ev eksenli çalışma ya da evde çalışma teriminin kullanılmasını özellikle öneriyoruz. Aslında standart dışı çalışma denince evde çalışma da dahil oluyor. Ama evde çalışma olarak tanınmadığı için, akla gelmiyor. Terime yerleşiklik, bu çalışma tipine meşruluk kazandırmak üzere tekrarlamakta fayda olduğu kanısındayız.

Yine bu maddede "gerekli kurumsal düzenlemeler" başlığı altında yazılan "Bağ-Kur"un güçlendirilerek kapsamını..." ifadesinin metinden çıkarılmasını öneriyoruz. Çünkü, standart dışı çalışmanın tüm biçimleri, evde çalışma dahil, İLO sözleşmeleriyle bağımlı iş olarak tanımlanmıştır (Evde çalışma konusunda 177 sayılı sözleşme, part time konusunda 175 sayılı sözleşme) ve SSK içinde yer almaları gerekir. Dolayısıyla bu başlık altına şöyle bir önerimiz var:

"SSK'nın, evde çalışanlar dahil, tüm standart dışı çalışanları da kapsayacak şekilde reorganize edilmesi"

d) 10. amaç olan kırsal alandaki yaygın yoksulluğun aşılması için:

6. araç olarak, "tarımda sigortalı olabilmek için aile reisi olma şartının kaldırılması, böylelikle tarımdaki ücretsiz aile işçisi kadınların sigortalı olabilmelerinin yolunun açılması"

7. araç olarak, "tarım kesimindeki kadınlara yönelik düzenlenen kursların nakış, dikiş gibi evde ücretsiz aile işçiliği konumunu pekiştiren konularda olmaktan çıkarılıp, kadını tarım üreticisi kimliğiyle ele alan nitelikli kurslar olarak gerçekleştirilmesi"

8. araç olarak, "tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların gerek sendika gerek kooperatif formunda örgütlenmesinin desteklenmesi"ni öneriyoruz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKDER A. Halis, “Türkiye’deki Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk” **Yoksulluk**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000.

AKKAYA Yüksel, “Göç Yoksulluk ve Kentsel Şiddet” **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAEİ Yayını, Ankara, 2002.

AKTAN C. Can, “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

ALOYSIUS C. Mosha, The City of Gaborone: Planning and Management, AMBIO, March 1996, The Royal Swedish Academy Publishing.

ALTINTAŞ Betül, **Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe....**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ASLAN A. Esra, BİLGİLİ A. Emre, “Yoksulluk Algısı, İfadelendirme Tarzı ve Tutumlar”, **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

ASLANOĞLU Erhan, “Zenginleşerek Değil, Yoksullaşarak Gelir Dağılımını Düzeltmeyi Başardık”, www.ntvmsnbc.com.news.

ATALAY Yusuf, Yoksulluğun Tüketilmesine Katkı ve Paylaşım”, **Yoksulluk**, Cilt II, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

AYSOY Mehmet, “Yoksulluk Açısından Özürlülük”, **Yoksulluk** Cilt II, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

AYTAÇ Ömer, AKDEMİR İ. Oğuz, “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

BİRCAN İsmail, “Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAEİ Yayını, Ankara, 2002.

BOCUTOĞLU Erkan, “Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Yönetimin Şeffaflaştırılması, Yolsuzluk ve Yoksullukla Mücadele” **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

BÖRTÜCENE İcen, ÖNCEL A. Lütfi, **Kocaeli İli Havza Stratejik Planlaması**, İzmit, 1996.

BUZ Sema, “Yoksulluk ve Göç” **Yoksulluk** Cilt II, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

CAN Kemal, “Şanlıurfa’da Yoksulluk Manzaraları”, **Yoksulluk Halleri**, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul, 2002.

CAN Kemal, “Yoksulluk ve Milliyetçilik”, **Yoksulluk Halleri**, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul, 2002.

CHP, **Kasım-Şubat Ekonomik Krizlerinin Hasar Tespiti**, İstanbul, 2001.

ÇALIK Selma, “Özürlülüğün Nedenleri ve Önlenmesinde Yoksulluğun Rolü”, **Yoksulluk** Cilt II, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

DAĞDEMİR Özcan, “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, www.canaktan.org.tr

DİE, “2002 Yoksulluk Çalışması”, **DİE Haber Bülteni**, 13.4.2004.

DİE, **2002 Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları**

DİE, **Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri, 1987-1994.**

DİE, **Kocaeli 2000 Nüfus Sayım Sonuçları**, Ankara, 2002.

DOĞAN A. Ekber, “Yeni Bir Uluslar arası Göç Dalgasının Eşiğinde : Dünya Kentlerine Göç”, **Kentleşme, Göç, Yoksulluk**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2002.

DPT, **VIII.BYKP Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Ankara, 2001.

DUMANLI Recep, **Yoksulluk ve Türkiye’deki boyutları**, DPT Yayınları, Ankara, 1996.

DUYAN Gülsüm, “Türkiye’de Kadın Yoksulluğu: Halk Ekmek Büfelerinde Bir Araştırma”, **Yoksulluk** Cilt II, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

EKEN Erhan, “Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi” **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

ELMACI Nuran, ÖZELÇİ Pervin, “Diyarbakır’da Göç Alan Bölgelerde Kadın ve Çocuk Sağlığına İlişin Bazı Notlar”, **Yoksulluk**, Cilt III, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

ERDOĞAN Güzin, “Türkiye ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, www.canaktan.org.tr

ERDOĞAN Necmi, “Yok-sanma Yoksulluk, Maduniyet ve Fark Yaraları”, **Yoksulluk Halleri**, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul, 2002.

European Commission, **Towards Sustainable Human Settlements.**

Focus of Humankind, The Printing Works of Cabinet Office and Ministries, Stockholm, 1995.

FONDATION POUR LE PROGRES DE L’HOMME, **Daha İnsancıl Semtlere Doğru Kamu Davranışı ve Halkın İnsiyatifi**, Paris, 1991.

Germany, Federal Ministry for Economic Coop. And Development, **Strategies for Developing Cities**. Germany, 1996

GÜL H, ERGUN C, “Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri”, **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

HATTATOĞLU Dilek, “Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE Yayını, Ankara, 2002.

Hürriyet Gazetesi, 14.4.2002.

İTO, **Kocaeli’de Deprem Raporu**, İzmit, 2002.

JONG Paul V.H., **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**, TESEV Yayını, İstanbul, 1998.

KULAKSIZOĞLU Adnan, “Çocukluktaki Yetersiz ve Kötü Beslenme İle Yoksulluk İlişkisi”, **Yoksulluk** Cilt III, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

KUYURTAY Erol, “Mutlak Yoksulluğa İlişkin İki Etik Yaklaşım” **Yoksulluk**, Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

OYAN Oğuz, **Kentleşme, Göç ve Yoksulluk**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2002.

ÖNEY Ramazan, “Yoksulluk Coğrafyası”, **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

SALTIK Ahmet, “Küreselleşmenin Acımasız Bilinçli Silahı: Yoksullaştırma ve Halk Sağlığı”, **Yoksulluk** Cilt III, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

SAVAŞ Vural, **Kalkınma Ekonomisi**, 4.b., Beta Yayınevi, İstanbul, 1986.

SEVİNDİRİCİ İbrahim, **Az gelişmişliğin Ekonomisi**, Ayyıldız Yayınları, Ankara, 1999.

SEYYAR Ali, “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele” **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

SÖNMEZ Mustafa, “Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİE Yayını, Ankara, 2002.

SÖNMEZ Mustafa, **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İletişim yayınları, İstanbul, 2002.

SÖNMEZ Mustafa, **Gelir Uçurumu-Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, OM Yayınevi, İstanbul, 2002.

ŞENSES Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

TÜFEKÇİOĞLU Hayati, “Varoşlarda Yoksulluğun Doğurduğu Toplumsal Değişmeler Üzerine” **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

TÜRKDOĞAN Orhan, “Türk Toplumunda Yoksulluk Kültürü” **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

TÜRK-İŞ Aralık 2003 Gıda Harcamaları Anketi, www.turkis.org.tr

UNCHS, “Kentsel Yoksulluk: Dünya Çapında Meydan Okunması gereken Bir Olgusu” **Recife Deklarasyonu**, Recife (Brezilya), 1996.

UNCTAD, “Küreselleşmenin Yedi Günahı”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Eylül, 1997.

UNDP, **Human Development Report 1997**.

UNDP, **Human Development Report 2000**.

WORLD BANK, **World Development Report 2000/2001**.

YILDIZ Osman, “Sosyal Koruma İstihdam ve Fakirliğin Giderilmesi”, **Yoksulluk** Cilt III, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

YILMAZ Cevdet, “Küreselleşme ve 1980 Sonrası Hükümet Programlarında Yoksulluk Söyleminin Gelişimi”, **Yoksulluk** Cilt I, Deniz Feneri Derneği Yayını, İstanbul, 2003.

Yoksulluk Halleri, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul, 2002.

www.e-kolay.net/haber/toplum

www.turkis.org.tr

ÖZGEÇMİŞ

Hüner KULE, 1952 yılında Gölcük'te doğmuş, ilköğrenimini Sapanca Yanıkköy İlkokulu, orta öğrenimini Sapanca Ortaokulu ve lise öğrenimini Üsküdar Kız Lisesi ve İzmit Lisesi'nde tamamlamıştır.

Uludağ Üniversitesi Siyaset Bilimi Programından mezun olup, 1972-2000 yılları arasında çeşitli yabancı firmalarda asistan, istatistikçi, Halkla İlişkiler yetkilisi ve Genel Koordinatör olarak çalışmıştır.

Halen Kocaeli Üniversitesi Gebze Meslek Yüksek Okulu'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.